

BOREC
1956 - 10

Kinematografsko podjetje

Ljubljana, Cankarjeva c. 1

bo v svojih ljubljanskih kinematografih predvajalo
v naslednjih dveh mesecih sledeče filme:

NOVEMBER

UNION:

- 1.—8. Vesna film (rezerviran termin)
- 9.—20. ital. barvni film »**Lukrecija Borgia**« — Croatia film
- 21.—28. ameriški barvni film »**Pekel izpod ničle**« — Croatia film
- 29.—30. ital. film »**Kruh, ljubezen in fantazija**« — Zeta film

KOMUNA:

- 1.—5. amer. barvni film »**Ona je vedela, kaj hoče**« — Croatia film, repriza
- 6.—14. češki film »**Divja Barbara**« — Kinema film
- 15.—19. jugoslovanski film »**Potniki iz Splendida**« — Morava film
- 20.—24. poljski film »**Pregon**« — Morava film
- 25.—30. ameriški film »**Južno od Sahare**« — Makedonija film, repriza

SLOGA:

- 1.—2. češki film »**Pot v prazgodovino**« — Kinema film
- 3.—14. Vesna film (rezerviran termin)
- 14.—24. Vesna film (rezerviran termin)

VIČ:

- 1.—5. ameriški film »**Abbot in costello**« — Croatia film
- 6.—11. sovjetski barvni film »**Pedagoška poema**« — Makedonija film
- 12.—19. češki film »**Vest**« — Kinema film
- 20.—28. jugoslovanski film »**Veliki in mali**« — Kinema film
- 29.—30. ameriški barvni film »**Ljubimca z divjega zapada**« — Morava film, repriza

SOČA:

- 1.—5. ameriški film »**Abbot in costello**« (vzporedno z Vičem)
- 6.—11. sovjetski barvni film »**Pedagoška poema**« (vzporedno z Vičem)
- 12.—16. ameriški film »**Titanic**« — Zeta film, repriza
- 22.—23. ameriški film »**Veselo izkrcavanje**« — Makedonija film, repriza
- 24.—30. ameriška risanka »**Peter Pan**« — Zeta film

DECEMBER

UNION:

- 1.—5. italijanski film »**Kruh, ljubezen in fantazija**«, I. del — Zeta film
- 6.—13. italijanski film »**Kruh, ljubezen in fantazija**«, II. del — Croatia film
- 14.—21. ameriški film »**Beli jorgovan**« — Makedonija film
- 22.—26. jugoslovanski film »**Zenica**« — Makedonija film
- 27.—31. (do 7. januarja 1957) italijanski barvni film »**Odisej**« — Makedonija film

KOMUNA:

- 1.—10. Vesna film (rezerviran termin)
- 11.—17. jugoslovanski film »**Klisura**« — Kinema film
- 18.—21. ameriški film »**Ljudje z Arana**« — Croatia film
- 22.—28. ameriški film »**Angel ali demon**« — Croatia film
- 29.—31. ameriški dokumentarni film »**Nagovor s severa**« — Croatia film

SLOGA:

- 1.—7. brazilski film »**Idealna tašča**« — Kinema film
- 14.—23. ameriški film »**Dama s kamelijami**« — Kinema film
- 24.—31. madžarski barvni film »**Moj ded in jaz**« — Croatia film

VIČ:

- 1.—5. ameriški barvni film »**Ljubimca z divjega zapada**« — repriza
- 7.—14. ameriški film »**Tarzan brani džunglo**« — Morava film
- 15.—24. Vesna film (rezerviran termin)

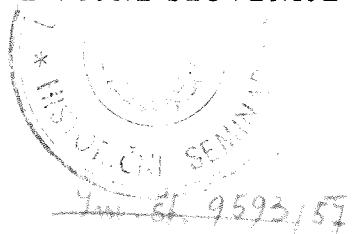
NASLOVNA SLIKA: Lojze Dolinar — detajl s spomenika v Jajincih, 1954

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Bertonec, Marjan in Jože Stok-Korotan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišaji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 10 — Letnik VIII — Oktober 1956

Dopisna Srednja ekonomska šola za bivše borce narodnoosvobodilne vojne

AKTIVNA udeležba v narodnoosvobodilnem boju je prenekaterim našim mladim tovarišem spremenila življenjske načrte. Prekinili so šolanje, zapustili učna delovna mesta, se nesebično vključili v osvobodilno gibanje in kasneje v izgradnjo naše socialistične domovine, kjer so sicer pridobili dragocene življenjske izkušnje, ostali pa so brez potrebnega strokovnega znanja in kvalifikacij.

Po osvoboditvi je večina njih prevzela odgovorne dolžnosti v našem družbenem življenju. Razvoj pa je z normalizacijo stanja zahteval poleg moralno-političnih kvalifikacij tudi potrebno strokovno znanje, tako da je nekaj naših tovarišev bodisi zapustilo delovna mesta v upravnih in gospodarskih organizacijah, ali pa so na najrazličnejše načine, z žrtvovanjem svojega prostega časa pridobivali potrebno znanje z obiskovanjem večernih gimnazij, tečajev in podobno. Bilo pa je tudi več primerov, da so si tovariši v samem delovnem procesu, z dokaj truda pridobivali znanje in tako opravljali zaupane jim naloge.

Naša organizacija je zadnja leta sistematično proučevala in reševala te vrste probleme borcev NOV in lahko rečemo, zabeležila dokaj lepih uspehov. Že samo primeri, da si je na stotine borcev, vključenih v proizvodnjo, v samem delovnem procesu pridobilo strokovnost kvalificiranega delavca, dokazujejo pripravljenost teh mladih ljudi, da se na svojem delovnem mestu kar najboljše usposabljaajo.

Zadnja leta pa se z ustanavljanjem srednjih ekonomskih, gozdarskih in kmetijskih šol odpira novo vprašanje: kako omogočiti pridobivanje ekonomskega znanja vsem tistim, ki večinoma zaradi premajhne kapacitete šol ne morejo obiskovati tega pouka. Po približnih ocenah gre tu za nekaj nad 1000 tovarišev, ki so že na takih delovnih mestih, ki terjajo srednjo ekonomsko izobrazbo. To pa so največ tisti, ki so si vedli, kot rečeno, v raznih tečajih ali v delovnem procesu, manjka pa jim teoretične podlage in širše izobrazbe na ekonomskem področju. Možnost njihovega rednega šolanja je povezana z več težavami. Na eni strani je razumljivo, da tolikšnega števila kandidatov ekonomske srednje šole ne morejo sprejeti; tudi delovna mesta, ki jih sedaj zasedajo, bi bila z njihovim odhodom v šole izpraznjena in bi tudi nastalo vprašanje nadomestitve; dvoletne srednje ekonomske šole so v okrajnih mestih, kjer je stanovanjska stiska velika; tudi je vprašanje ločenega življenja, ker so to v glavnem ljudje z družinami, pa tudi precej visokih štípendij, ki so nujne za vzdrževanje slušateljev in njih družin.

Opisane težave bodo nedvomno najustreznejše odpravljene z organiziranjem pripravljalnega tečaja za ekonomsko srednjo šolo pri Ljudski univerzi v Ljubljani. Ugotovljeno je bilo namreč, da je, upoštevajoč težnje naših tovarišev za usposabljanjem, v dobi treh let mogoče posredovati v obliki

Jesenska

*Še pomnite, tovariši,
kako bilo je sleherni jesen,
kako smo verovali v tistih dneh:
spomladi se vzdramilo bo v ljudeh?*

*Tako smo vselej hrepeneli.
Brez hrepenenja ne bi doživeli
jeseni, ki prihaja zdaj,
jeseni, ki ni naša
in vendar naša bolj ko vse do zdaj.*

*Od vsepovsod:
z gora, gozdov,
s porušenih domov
in iz grobov
kriči:*

*Zaupajte, tovariši, verujte!
V jeseni tej ni hrepenenje kalna voda,
kot divji, hrzajoči konj
prihaja k nam svoboda!*

dopisnega tečaja srednjo ekonomsko izobrazbo vsem tistim slušateljem, ki bodo posvetili najmanj štiri ure prostega časa dnevno za študij, če upoštevamo, da gre za ljudi s povprečno štirimi razredi gimnazije ali sorodnih šol in da so si določeno znanje pridobili že na svojem delovnem mestu. S tem bodo odpravljene v glavnem vse težave, na katere naletimo pri vključevanju v redne dvoletne šole, saj bodo slušatelji ostali na delovnih mestih, doma, hkrati pa bo tudi v finančnem pogledu to šolanje dosti cenejše.

Če upoštevamo namen tega šolanja, to je, da splošno in strokovno usposobimo tečajnike za opravljanje upravnih, komercialnih in računovodskih poslov v gospodarstvu, upravi in na drugih družbenih dolžnostih, da torej gospodarsko usposobi ljudi iz vrst tistih kvalificiranih delavcev in uslužbencev, ki so aktivno sodelovali v NOV in med tem časom in kasneje niso mogli nadaljevati šolanja, se ta tečaj ne razlikuje od redne srednje ekonomske šole v ničemer drugem kot v načinu posredovanja tega

znanja. Učna snov bo podana v obliki brošur za posamezne predmete iz programa srednje ekonomske šole, ki bodo opremljene z vsem potrebnim ponazoritvenim gradivom. Tečaj bodo dopolnjevale posebne teoretične in praktične naloge, ki jih bodo tečajniki v določenih obdobjih dobili v rešitev ter rešene vračali predavatelju v korekturo. Za vse nejasnosti pa bodo tečajniki istočasno dobivali potrebna pojasnila, občasno pa bodo z njimi na sedežih rednih ekonomskih srednjih šol še posebni seminarji. Tako bo vodstvo tečaja lahko spremljalo napredovanje vsakega slušatelja posebej, a hkrati vsem skupaj pomagalo z nasveti in predlogi za morebitne instrukcije.

Na koncu vsakega tečaja — v celoti se namreč tečaj deli na štiri letnike — bodo pismeni in ustni izpiti pred posebno izpitno komisijo. Po končanem šolanju pa bodo tečajniki pripuščeni k diplomskim izpitom.

V enem letu se bo lahko vpisalo največ 500 tečajnikov, ker je to število primerno za spremljanje in napredovanje v učenju. Ker pa so potrebe večje, se bodo kasneje tečaji nadaljevali.

Čeprav z Ljudsko univerzo ter organi prosvete niso še vse stvari v celoti razčiščene, tako glede predmetnika in izpitov, kakor tudi glede stroškov šolanja in začetka pouka, so naše organizacije že pričele zbirati prijave. Doslej je samo v treh okrajih, za katere imamo podatke, pripravljenih nad 300 kandidatov. Analiza na osnovi omenjenih prijav kaže naslednjo sliko: povprečna starost kandidatov je 36 let; po šolskih kvalifikacijah ima 45 % prijavljencev 6 do 8 razredov osnovne šole, obrtno šolo in razne tečaje, 55 % pa je kandidatov, ki imajo malo maturo ali več; po udeležbi v NOV je 10 % borcev iz leta 1941, 12 % iz leta 1942, 40 % iz leta 1943 in 38 % iz leta 1944. Po sedanji zaposlitvi pa je 32 % vodilnih uslužbencev (direktorji, upravniki, šefi oddelkov, sekretarji podjetij itd.), 55 % pa je uslužbenih večidel v gospodarskih organizacijah in ustanovah.

Razčlenitev na osnovi prvih prijav priča ne samo o dokaj velikem zanimanju za to vrsto šolanja, temveč tudi o dokajšnji dobri volji in zanimanju kandidatov za izobraževanje nasploh, kar pa je vsekakor najsolednejša osnova za uspeh tečaja.

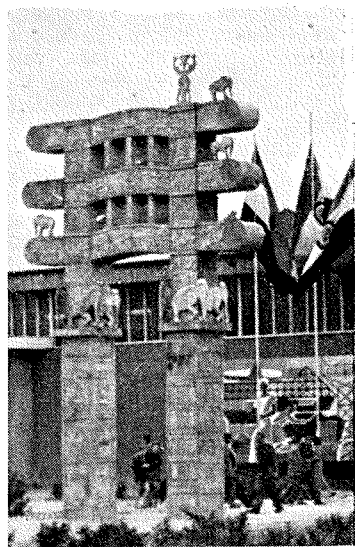
Jože Bertoncelj-Marjan

Naš trud rodi sadove

TO, KAR smo videli na Zagrebškem velesejmu septembra letos, nedvomno upravičuje naše pričakovanje, da namreč velika graditev, za katero so bila žrtvovana mnoga življenja med vojno in je zanj preteklo dokaj znoja, že rodi sadove. Ne samo, kar smo ustvarili v desetletju po vojni doma, ampak tudi po svetu, vštevši široko razmahnjeno blagovno menjavo, vse to priča o čedalje večji zmogljivosti naše industrije, o čedalje večji izkušeniosti naših delovnih ljudi in o velikanskih možnostih, ki se nam nudijo v trgovanju z državami, katerih gospodarstvo se dopolnjuje z našim, zlasti s prijateljskimi državami Bližnjega in Daljnega vzhoda. V tem pogledu je 51. Zagrebški velesejem v polni meri izpolnil svojo nalogo. Prikazal je namreč, česa smo zmožni kot proizvajalci in česa kot tekmeči na svetovnem tržišču. In še nekaj je, kar nas upravičeno lahko navda s ponosom. Na velesejmu smo videli in se prepričali, zakaj smo se morali spoprijemati s težkočami in zakaj se odpovedovati lažjemu in boljšemu življenju. Prepričali smo se, kam je šel naš trud, kam naši žulji, videli smo stotine in sto-

tine domala neznanih podjetij, ki izdelujejo ne prototipe, ampak že izdelke za domači in zunanji trg. Ali ste morda, preden ste bili na Zagrebškem velesejmu, vedeli za podjetje »Tito« iz Vogošča pri Sarajevu, ki izdeluje najrazličnejšo in drugo aluminijasto posodo, armature in cevi v najbogatejšem asortimanu? Vse to je sicer obstajalo, toda zvedeli smo šele zdaj. Naš trud ni bil zaman! V prvem nadstropju kakih 500 m dolge in najmanj 100 m široke razstavne dvorane jugoslovanskega paviljona so naša podjetja prikazala vzorce blaga za široko potrošnjo. Tu si našel vse, prav vse. In nič takega, česar ne bi mogel dobiti v prodaji. Morda je bilo kako blago, ki ga ni v trgovinah, toda ne po krivdi industrije. Zato smo tu imeli priložnost videti, s čim vse je moč založiti naše trgovine.

Nad vse veličasten je bil pogled s prvega nadstropja našega paviljona v ogromno razstavno dvorano spodaj, kjer so postavila na ogled svoje izdelke domača podjetja težke industrije: tovarna orodnih strojev »Ivo Lola-Ribar« iz Železnikov, Titovi zavodi »Litostroj«, tovarna orodnih strojev »Prvomajska« iz Zagreba,

Vhod v indijski paviljon

strojna tovarna Trbovlje, »Djuro Djaković«, »Elektro-Srbija«, »Elka« in kdo bi vedel še naštetimi imena vseh prvencev naše težke industrije? Kdor je prehodil tudi tuje paviljone, se je lahko prepričal, da izdelki naših tovarn prav nič ne zaostajajo za tujimi, čeprav je v naših izdelkih delo pred desetletjem še neizkušenih ljudi. Dolgoletno, več desetletno tradicijo tuje industrije sta

Pogled na novi del Zagrebškega velesejma, s katerim se je velesejem po večal na 80.000 m² pokritega in 40.000 m² odprtega prostora

zmagali vztrajnost jugoslovanskega delavca in njegova odločenost, ostreši se tujega vpliva in odvsnosti.

Videli smo, česa so zmožni velikani naše industrije. Tako nas niti ni presenetilo, ko smo n. pr. brali na transformatorju »Rade Končarja«, da je že prodan za hidroelektrarno Chichoki Mallian v Pakistanu in da so Končarevci izdelali transformator nalašč za to deželo v tropski izvedbi. Prav tako se nam zdi umevno, da naša industrija izdeluje že komplicirane stroje in naprave, kot so ladijske turbine, najrazličnejša električna oprema, mehanizacija za rudnike in velikanske telefonske centrale. To pomeni, da je naša zavest porasla, da zaupamo v lastne sile in da se nam nič več ne zdi nemogoče, kar je bilo morda pred deset ali več leti še neizvedljivo.

Zagrebski velesejem nas je prepričal še o nečem! Namreč o prednosti socialistične ureditve: če je industrializirana Nemčija in če so druge visoko razvite države potrebovale za svoj tehnični razvoj desetletja in desetletja, potem je pičlo desetletje naše graditve kljub bogati civilizacijski dediščini opravičilo obstoj in življenjskost socializma. Kar so prikazali na velesejmu Američani, je res popolno, toda, kar smo prikazali mi, je občudovanja vredno. Američani na vzponu svoje civilizacije so bili primorani uporabiti bučno reklamo, za nas je govorilo delo. Pa tudi med našim paviljonom in paviljoni vzhodnoevropskih dežel (razen morda sovjetskega in češkega), je bilo čutiti podobno razliko. Nedejavnost ali svojo nerazvitost so skušali nadomestiti s parolastvom in grafikoni.

ljali vprašanja zlasti k tistim členom, ki predpisujejo pogoje za njihovo upokožitev. Največ pozornosti so posvečali členom 29 do 39 imenovanega osnutka, ki obravnavajo čas, ki se šteje zavarovancem v pokojninsko dobo enojno ali dvojno ter členom 73 do 76, ki določajo, kdaj in kako se lahko zavarovanec, udeleženec NOB upokoži, ter navajajo pogoje za zvišanje temeljne pokojnine glede na to, kdaj se je zavarovanec vključil v narodnoosvobodilno borbo.

Vsekakor je velika prednost novega osnutka zakona o pokojninskem zavarovanju, da upošteva aktivno udeležbo v NOB, v kateri so borci izgubljali zdravje, zamudili pridobivanje kvalifikacij in podobno, saj je po njem zavarovancem, ki so se vključili v NOB do 9. IX. 1943, med drugim dana tudi možnost, da se po potrebi lahko upokožijo 5 let poprej, to je s petdesetim letom starosti, z najmanj 15 službenimi leti in s pokojninsko osnovo kvalificiranega delavca.

Pripombe in predlogi organizacij se nanašajo zlasti na že opisane člene, tako na pr. na člen 30, ki govori o času, ki ga je zavarovanec prebil izven delovnega razmerja po štrajku in ki postavlja pogoj zaposlitve po šestih mesecih. Iz prakse pa je znano, da je bil večji del ne samo organizatorjev štrajka, ampak tudi takih, ki so prišli na črno listo (le-ta je krožila med delodajalci in kdor je bil na njej označen, ni nikjer dobil zaposlitve) onemogočenih, tako da se pogosto niso mogli zaposeliti tudi dalj časa kot 6 mesecev po končani stavki. Kolikor bi torej obstajal ta pogoj, bi trpelo krivico mnogo udeležencev stavk, ker se čas zaposlitve brez omejitev istočasno šteje na pr. celo stavko-kazom.

In dalje: mnogo upravičenih pripomb je bil deležen tudi člen 30, ki v točki 3 govori o času, ki se šteje v pokojninsko dobo ljudem, ki so sodelovali z narodnoosvobodilnim gibanjem. Le-tem se šteje čas sodelovanja le ob pogoju, da so se zaposlili do konca leta 1946.

Ugoden odmev tudi med člani Zveze borcev

Ob razpravah o osnutku zakona o pokojninskem zavarovanju

KONEC julija je bil dan v razpravo osnutek zakona o pokojninskem zavarovanju, ki ga je pripravila posebna komisija Zveznega izvršnega sveta in Ljudske skupščine na osnovi razpazovanj pri proučevanju problemov pokojninskega zavarovanja, dosedanje prakse in izvršenih anket v organizacijah ter med zavarovanci.

Pokojninsko zavarovanje za delavce in uslužbence je nedvomno pomembno, saj se z njim rešujejo najrazličnejši socialni in drugi problemi. Zato je treba tembolj pozdraviti odločitve, da imajo vsi zavarovanci možnost in pravico razpravljati o osnutku tega zakona. Pripomniti pa je treba, da je z osnutkom zakona o pokojninskem zavarovanju postavljen sistem pokojninskega zavarovanja kot celota, medtem ko posamezni problemi niso obravnavani,

ni, ker bodo navodila o postopku izdelana po sprejetju tega osnutka.

Osnutek zakona o pokojninskem zavarovanju je naletel na velik odmev tudi v našem tisku, saj ga je »Delavska enotnost« v 31. letošnji številki v celoti ponatisnila kot priložilo, tako da imajo vsi zavarovanci možnost, podrobneje seznaniti se z njegovo vsebino. S tem pa so tudi organizacije Zveze borcev za zavarovance, svoje člane, dobile v razpravo več izvodov osnutkov, ker leta posebej določa pogoje za njihovo upokožitev. V okviru občinskih in okrajnih organizacij Zveze borcev, ki so za osnutek omenjenega zakona pokazale dokaj zanimanja, je bilo več sestankov s članstvom, na katerih so člani bodisi sami, bodisi s pomočjo uslužbencev socialnega zavarovanja razpravljali o osnutku in dajali pripombe in postav-

Zadnji Tomažičev dokument

Notranjski muzej — oddelek narodno-osvobodilne borbe — v Postojni hrani med številnimi zgodovinskimi predmeti tudi več osebnih predmetov narodnega heroja Jožeta Tomažiča-Pina. Med drugim imajo tudi devet Tomažičevih pisem, katere je pisal domov iz tržaških zaporov. Razen njegovih spričeval in nekaj osebnih legitimacij hrani Muzej tudi zapisnik tržaške policije z 12-dnevnega procesa proti njemu in originalni kartotečni list tržaške policije, na katerem je napisano z rdečo tinto »Fucilato il 15. 12. 1941.« Vse te dokumente in njegove predmete je Notranjski muzej letos tudi prvič razstavil, in sicer v »Tednu muzejev«, od 6. do 14. oktobra. — Na sliki: faksimile kartotečnega lista Jožeta Tomažiča-Pina.

Fucilato il 15. 12. 1941

MINISTERO DELL' INTERNO - DIREZIONE GENERALE DI P. S.

Scheda _____

Scheda Superiore di Polizia - Servizio Centrale di Anagrafe e identificazione

Cognome *Comareschi* Nome *Giuseppe* Matre *Anna Cota*

Supernome *Giuseppe* Data nati *1915* Domicilio a *Trieste - Via L. Manin 14*

Nato il *1915* Istruzione *M. 14* Professione *Autista*

Cittadinanza *italiana* Rassegna dei precedenti atti *Comuni* Motivo del segnalamento *Comuni*

Identificato per _____

CONNOTATI CROMATICI

Pigmento *M* Capelli *bruno* Occhi *bruno*

Statura *180* Sommarologia *bruno*

Idolo *Aureola* *M. 14* *Periferia* *295*

Impronte della mano sinistra

Pollice *295* Indice Medio Anulare Mignolo

Questa è la copia segretata
Questa è la copia segretata
Questa è la copia segretata

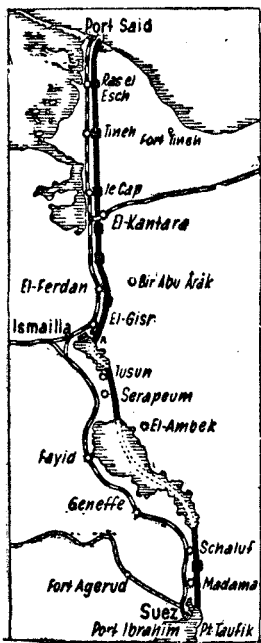
Tudi ta omejitev je krivična, ker se istočasno ljudem, ki so bili sicer v delovnem odnosu, niso pa sodelovali v narodno-osvobodilni borbi, ne postavljala nobenih omejitev.

Mnogo pripomb se je odražalo v razpravi tudi glede na člen 31, ki predpisuje, da se dvojno šteje v pokojninsko dobo čas, prebit pri organizatoričnem delu za narodnoosvobodilni boj, hkrati pa postavlja pogoj, da je morala biti vsa osebna aktivnost usmerjena v organizatorično delo. Že v dosedANJI praksi pa naletimo na primere, ko se pri uveljavljanju te pravice oporeka ljudem

aktivno organizatorično delo za narodnoosvobodilni boj, češ da so bili v tem času v delovnem odnosu. Znano pa je tudi, da kdor je organizatorično delal v legalnih pogojih, ni mogel biti brez zaposlitve, bodisi zaradi preživljanja, bodisi zaradi prikrivanja politične aktivnosti. Kolikor se torej tudi ta člen dobesedno tolmači, je neumesten.

Navedli smo le nekaj pripomb, ki so jih dajali člani Zveze borcev na posebej organiziranih sestankih, na katerih so razpravljali o osnutku zakona o pokojninskem zavarovanju. Naglasiti je treba, da so

bili ti sestanki potrebni in uspešni v dvojnem smislu: prvič se je večina članstva na njih seznanila z vsebino in stališči, na katerih je zasnovan bodoči zakon, in drugič, člani Zveze borcev so s predlogi in pripombami prispevali, da bo bodoči zakon o pokojninskem zavarovanju, upoštevajoč mnenje širkega kroga zavarovancev, v okviru predpisov temeljito uredil vse tiste probleme v zvezi z upokojevanjem bivših borcev, ki jih v dosedANJI praksi ni bilo moč ustrezno reševati, ker za to takorekoč ni bilo zakonske osnove.

Sueški prekop

diplomatskega pritiska, so v glavnem zavrženi. To je vsekakor velik napredek.

Egipt si je v borbi za priznanje pravice suvereno odločati na svojem državnem področju pridobil trdno oporo ne samo v arabskih državah in Aziji, marveč tudi drugod. Vedno bolj si utira pot »kompromisno prepričanje«, da bo po vseh dosedanjih poskusih slednjič le treba poiskati rešitev na način, ki ne bo kratil egiptovske suverenosti, obenem pa zagotovil »mednarodno vlogo« prekopu, se pravi, neovirano plovbo. Sodeč po prvih razpravljanih v Varnostnem svetu OZN tudi glavna »egiptovska sovražnika« Velika Britanija in Francija zavzemata zmernejše stališče, medtem ko je za Ameriko znano, da je kljub formalni podpori svojima zahodnima zaveznikoma, že večkrat blažilno vplivala, da razgretost v francoski in britanski prestolnici ni povzročila nevarnih izbruhov.

Čeprav se stališča, ko to pišemo, še vedno bistveno razhajajo, vendar je bodrilno znamenje že dejstvo, da sueški spor obravnava najvišja mednarodna ustanova, v čigar mnogo širšem okviru kot pa sta bili dve londonski konferenci, bo nedvomno laže najti način, ki bo omogočil, če že ne dosego sporazuma, pa vsaj ustvaritev izhodišča, da bi lahko kasneje z nadaljnjimi pogajanjmi našli rešitev, ki bi bila sprejemljiva za vse.

UGLEDEN GOST IZ INDONEZIJE

Minuli mesec je naša javnost v svoji sredi toplo pozdravila predsednika indonezijske republike dr. Ahmeda Sukarna, ki je 17. avgusta 1945, tri dni po japonski kapitulaciji proglasil neodvisnost svoje prostrane države, ki se je raztegnila kot nekak most na tisočih otokih med azijskim in avstralskim kontinentom.

»Sueška kriza« je marsikateremu diplomatu neprijetno prekrizala »počitniške načrte« minulo poletje. Ko je egiptovski predsednik Naser 26. julija podprl družbo Sueškega prekopu, je mogoče razvoj krize razdeliti na tri obdobja: prvo, ko so v Parizu in Londonu resno mislili, da bi bilo mogoče doseči preklicanje egiptovskega sklepa z grožnjami, ki se niso ustavile ob možnosti vojaških intervencij, drugo, ko sta bili v Londonu dve konferenci o sueškem vprašanju in tretje, ko so začeli ta spor obravnavati, kamor je že od vsega začetka sodil, v okviru OZN.

»Sueška mrzlica« je že prešla svoj vrhunec, zamisli o kazenskih sankcijah so pokopane, tudi načrti gospodarskih represalij kot sredstva

NAŠ RAZGLED

Indonezija je mlada republika, ki učinkovito orje ledino zaostale kolonialne zapuščine in je že storila prve korake pri prizadevanjih za gospodarski dvig dežele. Čeprav je desetletno obdobje zelo kratko, si je mlada republika zaradi svoje trezne zunanje politike, ki temelji na načelih sožitja in spoznanju, da je mogoče in nujno rešiti mednarodna sporna vprašanja na miroljuben način, pridobila velik ugled v svetu in je danes skupaj z Indijo in Burmo, s katerima je vežejo iskreni prijateljski odnosi, činitelj ne samo v velikem azijskem prostoru, marveč v svetu sploh.

Taka politika Indonezije je zaradi stalšč omogočila prijateljsko zблиžanje med Jugoslavijo in oddaljeno azijsko deželo. Obisk uglednega gosta in prvoborca za indonezijsko neodvisnost je še poglobil te stike, obenem pa vzbudil navezavo čim tesnejših gospodarskih stikov (Indonezija je velik izvoznik kavčuka, riža, kave, čaja in drugega »kolonialnega blaga«) med obema državama, med Indonezijo in Jugoslavijo.

Jugoslavija ima v Aziji še enega dobrega prijatelja!

KORISTNA IZMENJAVA MNENJ

Jugoslavijo sta obiskali bolgarska in poljska parlamentarna delegacija. Skupina naših poslancev, ki jih je vodil predsednik Ljudske skupščine LRS, Miha Marinko, pa je obiskala Češkoslovaško. To medsebojno spoznavanje, stiki, izmenjava izkušenj in stališč bo gotovo prispevala k nadaljnjemu razvoju ugodno se razvijajočih odnosov med Jugoslavijo in temi državami, kar se med drugim odraža tudi v sklenitvi raznih sporazumov v zadnjem času, zlasti na področju gospodarskega sodelovanja.

Jugoslavijo pa bodo v letošnjem letu obiskale tudi druge delegacije iz vzhodnoevropskih držav.

Delegacija Zvezne ljudske skupščine, na čelu s predsednikom Mošo Pijadom, je bila gost zahodnonemškega parlamenta. Med obiskom je prišlo v Bundestagu do potrditve sklenjenega sporazuma med Jugoslavijo in Zahodno Nemčijo o naših finančnih terjatvah, kar ne bo olajšalo le gospodarskih stikov, marveč je tudi odstranilo nezaupanje, ki ga je povzročilo oklevanje pri izpolnitvi te upravičene jugoslovanske zahteve.

EISENHOWER ALI STEVENSON?

Ko to pišemo, je v polnem teku kampanja za predsedniške volitve, ki bodo prvo nedeljo meseca novembra. Odločile bodo, ali bo popularen, vendar zdravstveno šibek Eisenhower še naprej »stanoval« v Belí hiši ali pa bo moral odstopiti to mesto svojemu demokratskemu nasprotniku še iz prejšnjih volitev — Stevensonu.

Poznavalci ameriških političnih razmer sodijo, da imajo demokrati mnogo več upanja na uspeh kot pred štirimi leti. Ne morda zaradi zmanjšanja Eisenhowerjeve priljubljenosti, temveč ker ocenjujejo demokratsko ekipo Stevenson—Kefauver kot bolj posrečeno kombinacijo. Tudi v volilni kampanji je demokratska stranka pokazala več originalnosti in pobude. Če k temu dodamo še zdravstveno stanje sedanjega predsednika, kar bo gotovo vplivalo na marsikaterega volivca, in da ima republikanski pod-

predsedniški kandidat Nixon resno opozicijo v vrstah lastne stranke, presenečenja niso izključena. Sicer pa — predvolilna kampanja je v Združenih državah Amerike zajela široko področje. Do volitev pa kot rečeno, niti ni več daleč...

Novembrske volitve pa ne bodo le razjasnile notranjega položaja, marveč bodo novi ameriški vladi razvezale roke za bolj sproščeno akcijo na zunanje-političnem področju, kjer je doslej postopala zelo oprezno, saj je morala računati z neštevilnimi »volilnimi ozirki«. Utegnilo bi priti do konstruktivnejšega dopisovanja s predsednikom sovjetske vlade o razorožitvi in drugih osrednjih svetovnih vprašanj, katerih ni malo.

KONČNI SPORAZUM O POSARJU

Nedavno srečanje med predsednikom zahodnonemške vlade Adenauerjem in francoskim premierom Molletom ocenjujejo kot prelomnico v francosko-zahodnonemških odnosih. Oba državnika sta se dokončno sporazumela glede Posarja, ki bo prvega januarja prihodnjega leta priključeno federalni republiki, čeprav bo še dve leti veljala gospodarska unija med Posarjem in Francijo.

Toda bolj kot posarsko soglasje, je pomemben francosko-zahodnonemški sporazum, vsaj tako zatrjujejo dobro obveščeni opazovalci o evropski (beri zahodnoevropski) združitvi, o kateri je bonnski kancler govoril že v Bruslju. Nekateri to spravljajo v zvezo z Adenauerjevo »ohladitvijo« do Amerike in menijo, da bi taka združena Evropa, ki naj bi se ji pridružila tudi Velika Britanija, lahko postala pomemben činitelj v mednarodnih odnosih.

Te Adenauerjeve zunanje-politične pobude naj bi povečale popularnost osemdesetletnega kanclerja, ker je njegov ugled, sodeč po dogodkih v bližnji preteklosti (razcep z liberalci, uveljavitev socialdemokratov na pokrajinskih volitvah itd.) precej padel in ni verjetno, da bi v sedanjih volitvah uspelo ponoviti uspeh iz zadnje volilne preizkušnje. Adenauer je govoril celo na kongresu sindikatov, kar se je zgodilo prvič v obstoju federalne republike, pristal je, da se vojaška obveznost skrči od poldruega na leto dni in poskušal obnoviti zavezništvo z liberalci.

Toda ni verjetno, da bi ti ukrepi lahko Adenauerju povrnili »politično izgubo«. Njegovo stališče glede združitve Nemčije je bilo že dostikrat predmet ostre kritike. Tudi v Zahodni Nemčiji si vedno bolj utira pot prepričanje, da ne bo mogoče doseči nemške združitve s preprostim ignoriranjem Vzhodne Nemčije in da bo pač treba iskati rešitev izven »začaranega kroga politike sile«, ki jo zagovarja bonnski kancler, Adenauer.

VOLITVE NA ŠVEDSKEM

Socialdemokrati sicer niso dosegli zaželenih absolutne večine, vendar so skupaj s svojimi zavezniki iz agrarne stranke trdno obdržali oblastvene vaje v rokah. Socialdemokrati so na Švedskem na oblasti že četrto stoletja. Nedvomno je v veliki meri njihova zasluga, da je dosegla ta severna dežela tako visoko gospodarsko in socialno raven. Konservativci se bodo pač morali še naprej sprijazniti z vlogo opozicije. Sicer pa tudi v volilni kampanji niso pokazali kaj otipljivejšega, medtem ko so socialdemokrati obljubili

bili (na Švedskem pa je navada volilne obljube držati!), da bodo skrajšali tedenski delavnik na 44 ur in zagotovili pokojnino v višini zadnje plače vsakomur, ki je bil v delovnem razmerju.

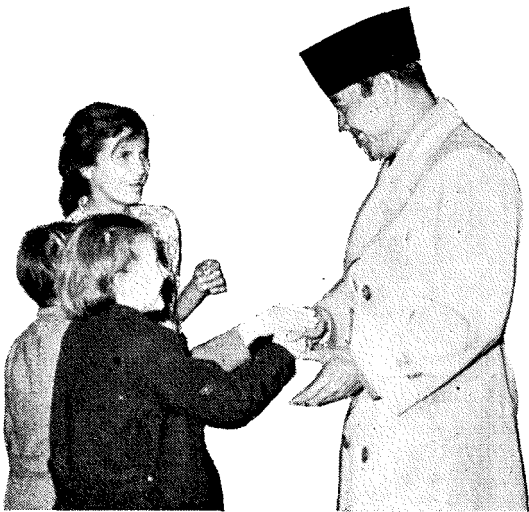
NEDRŽAVNIŠKO DEJANJE

Nedavno ponudbo patriotskega gibanja na Cipru za ustavitve sovražnosti je feldmaršal Harding, britanski civilni in vojaški guverner tega otoka, odklonil z ultimatom na predajo. Ta nedržavniški pa tudi nerazsodni odgovor je poslabšal položaj obenem pa resno oddaljil možnost, da bi v bližnji prihodnosti našli miroljubno poravnavo. Morebitna rešitev susedske krize bi nedvomno odprla tudi več možnosti, da bi se na razumen način, se pravi s pogajanjem ob upoštevanju zahtev velike večine prebivalstva na otoku, lotili tudi tega delikatnega vprašanja, ki je ustvaril nevzdržno stanje v odnosih med Grčijo in Veliko Britanijo.

LABURISTIČNA KONFERENCA V BLACKPOOLU

Najbolj presenetljiva novica iz letošnje letne konference laburistov je bila izvolitev vodje levega krila Aneurina Bevana za blagajnika stranke, za kar se je brezuspešno potegoval že na lanskii konferenci. Toda takrat je bil njegov nasprotnik Gaitskell, ki je po odstopu Atleeya postal vodja stranke.

Bevanovo izvolitev ocenjujejo kot premik na levo, obenem pa kot odločnost laburistov, da na prihodnjih volitvah nastopijo enotno, se pravi, da prej odstranijo vsa trenja, ki bi lahko vplivala na odločitev volivcev. Sprejem Bevana v vodstvo stranke, ki so ga hoteli njega dni izključiti zaradi nediscipline, je nedvomno politično razsoden korak, ki med drugim potrjuje, da se stranka nagiba k levi, kakor je izjavil Bevan po izvolitvi, kar pa je odraz razpoloženja najširšega članstva. Laburisti pa imajo poleg dosežene enotnosti tudi druge prednosti pred konservativci, ki so se zlasti na zunanje-političnem področju znašli v hudih težavah, čeprav pri tem ne gre podcenjevati tudi gospodarskih vprašanj, ki povzročajo konservativcem hude skrbi.

Predsednik Indonezijske republike dr. Ahmed Sukarno, ko ga je v Beogradu obkrožila skupina mladine

Suez — Panama ...

ŽE ZLEPA se ni pozornost svetovne javnosti tako močno osredotočila na en sam problem, kot prav v zadnjih mesecih. Sueško vprašanje je že dalj časa osrednji problem svetovne politike. Točneje: Srednji vzhod.

Takoj po vojni, se pravi od leta 1945 do 1948, so bile oči vsega sveta uprte v Evropo. Zatem so stopili v ospredje dogodki v Aziji. Od leta 1954 pa se je težišče svetovne politike premaknilo na Srednji vzhod.

Zato je dobil spor zaradi Sueza tudi tak pomen. Spor zaradi iranskega petroleja je bil, na primer, le nedolžen vihar v kozarcu vode. Anglija je bila tedaj že absoluten gospodar Srednjega vzhoda, Francozom pa se o današnjih težavah v Severni Afriki niti sanjalo ni. V Egiptu je vladal še Faruk, v Jordanu je imel prvo besedo britanski prokonzul Glubb Pasha, Saudova Arabija je šele nabirala svoje moči, na Cipru pa je bil še popoln mir. Skratka, ves arabski svet od Maroka pa do meja Irana je bil trdno v rokah anglo-francoske diplomacije.

Nacionalizacija iranskih petrolejskih vrelcev je sicer opogumila arabski svet, vendar je gledal na borbo Irana še pasivno, Mosadek, ki je izdal zakon o nacionalizaciji iranskih petrolejskih vrelcev, se je vztrajno boril, vendar bitke ni mogel dobiti. Njegov odlok o nacionalizaciji je bil zato le strel obupanega beduina v puščavi. Vendar pa je ta strel globoko odjeknil po vsem arabskem vzhodu. To je bil signal, ki je prebudil arabski svet. Prva eksplozija, ki je pretresla angleške pozicije v Prednji Aziji.

Pet let za Mosadekom je prišel Naser. Pet let je minilo, odkar je Mosadek poskušal rešiti iransko nafto za Iran. Toda kakšna sprememba se je izvršila v tej dobi! Egipt zdaj ni več sam, kot je bil takrat Iran. Kairo govori že v imenu vsega arabskega sveta. Naser uživa sedaj podporo večjega dela sveta. Njegov glas je močan in odločen. Prvič v zgodovini sodobnega Egipta pripada sedaj Suez Egiptu, ne pa narobe, Egipt Suezu. To ni nobena besedna igra, to je dejstvo.

To je ogromna zmaga novega Egipta, o kateri se stari egiptovski oblastniki niti sanjalo ni. Najvažnejši prekop sveta, najvažnejša vodna žila sveta, je sedaj v rokah Egipta. Sueški prekop je namreč edinstvena vodna pot, saj veže tri kontinente med seboj. Sueški prekop pa spaja tudi dva oceana med seboj. Brez Sueškega prekopa bi bilo Sredozemsko morje le večji zaliv Atlantskega oceana. Razumljivo je zato, da je nacionalizacija tega prekopa tako silno odjeknila po vsem svetu.

Po Sueškem prekopu so prepegljali lani 115 milijonov ton blaga. Skoraj trikrat več kot po Panamskem, ki je v tej dobi zabeležil 40 milijonov ton prometa. To nam dovolj jasno razloži pomen te vodne poti.

Zato je razumljivo, da so v Parizu in Londonu tako ostro reagirali na nacionalizacijo Sueškega

prekopa, točneje: sueške družbe. Posebno Francozi so v prvih tednih po Naserjevem sklepu o nacionalizaciji skoraj izgubili glavo. Nekateri francoski listi so primerjali Naserja celo s Hitlerjem.

Vendar se je prvo razburjenje hitro pognilo. Zlasti ko so spoznali, da gleda Amerika na sueško vprašanje tako mirno. Ameriška diplomacija se je sicer postavila na stališče Londona in Pariza, vendar je skušala tu in tam tudi posredovati.

Angleška in francoska flota sta že nekaj časa pripravljene, francoski padalci so prišli na Ciper, vendar pa so to le demonstrativne poteze, ki naj pomirijo javno mnenje.

Pogled na Gibraltar

nje. Egipčanov namreč ne morejo več zastrašiti. Časi, ko so Angleži s svojimi topovnjakami in z eno samo salvo topov reševali usodo starih imperijev, so že zdavnaj mimo.

Zahodne države same so glede sueškega vprašanja v težavnem položaju. Pravzaprav vedo le to, kaj nočejo, ne pa to, kaj hočejo — je zadnjič pripomnil neki predstavnik Švice. Velika Britanija misli predvsem na svoj petrolej, Francija na svoje kulturne interese in na posledice panarabizma v Severni Afriki, Združene države pa mislijo predvsem na nevarnost ruske infiltracije na Srednjem vzhodu. To so njihove sedanje skrbi. Če pogledamo nekoliko naprej, pa lahko ugotovimo, da je sueško vprašanje le odsev tokov, sprememb, ki so se pojavili na Srednjem vzhodu.

Predvsem moramo ugotoviti, da je nacionalna in družbena evolucija arabskega naroda dejstvo, ki ga nihče ne more več zanikati. Protektorati, prikriti in neprikriti, v arabskem svetu niso več mogoči. Prav tako se izgublja tudi fevdalizem. Le-ta in kolonializem lahko v raznih oblikah še prežive sedanjo generacijo, vendar pa evolucije, ki se je začela v arabskem svetu po drugi svetovni vojni, nihče ne more več zaustaviti.

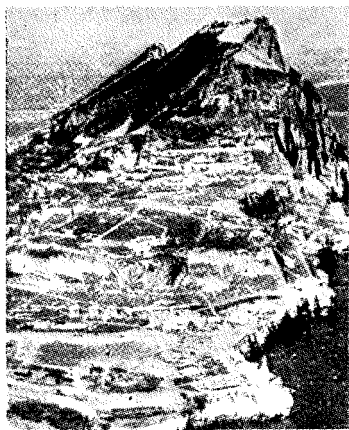
Zato — svetuje pariški »Le Monde« — bi se morale zahodne države sporazumeti z vsemi tistimi narodi, ki so se že, ali ki se bodo v najkrajšem času osvobodili.

Drug moment, ki zamegljuje in zapleta sueško vprašanje, je panarabizem. V današnjem trenutku je panarabizem potreben še vsem arabskim državam. Le združeni v eni fronti se lahko uspešno uprotujim gospodarjem, le tako, da stalno opozarjajo na panarabski ideal, lahko odvrnejo pozornost množice od domačih problemov. Toda Naserjev panarabizem daje Egiptu občutek, še več, iluzijo, da je že velika sila, kar ni in ne more biti. Egiptovski preštiti je že nekoliko manjši v Maroku, Tunisu in Sudanu, odkar so te tri dežele postale samostojne.

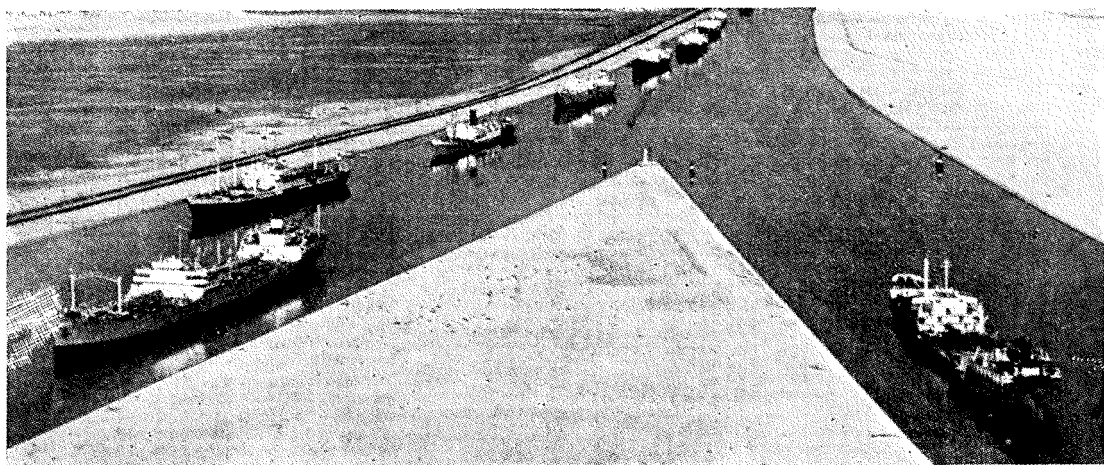
Tretji moment, ki karakterizira sueško vprašanje, pa je to, da je postal zdaj Srednji vzhod najvažnejše diplomatsko področje sveta. Tu se lomijo sedaj kopja, tu leže največje rezerve petroleja na svetu, tu je najkrajši morski in zračni prehod iz Evrope v Indijo in Avstralijo. Tu se križajo interesi velikih držav. Suez, to so v pravem pomenu vrata Azije. Zato je pomen Sueškega prekopa tudi tolikšen.

Panamski prekop je sicer predstavljal večji uspeh inženirske tehnike, vendar je po pomenu in količini prometa precej za Sueškim. Ta prekop je življenjsko važen le za ZDA, za druge, recimo evropske države, pa je dokaj manjšega pomena. Pa tudi njegova pravna stran je drugačna.

Panamski kanal je namreč v lasti ZDA, ki so ga tudi zgradile, ne pa privatna firma kot Sueški prekop. ZDA so zgradile ne le Panamski kanal, marveč so kumovale tudi ustanovitvi države Panama. Le-ta je bila do začetka tega stoletja le navadna provinca Kolumbije. Da bi pridobili odločujoči vpliv v Panami, so ameriški agentje zanetili vstajo v tej deželi. Po uspešnem zaključeni vstaji je postala Panama samostojna republika. Združene države pa so dobile 16-kilometrski pas na obeh straneh Panamskega prekopa. Iz hvalečnosti za svojo »samostojnost« je Panama odstopila Združenim državam za 10 milijonov dolarjev v denarju in 250.000 dolarjev najemnine letno praktič-

Pogled na Gibraltar

Konvoj ladij, ki plujejo proti jugu, v Sueškem prekopu

no skoraj vse suverene pravice »za vse čase« nad ozkim pasom na obeh straneh kanala.

Medtem ko je Panamski prekop še vedno v ameriških rokah, je Sueški prekop praktično že popolnoma v rokah Egipta. V Londonu, Parizu in Washingtonu so namreč že priznali, da ima Egipt pravico nacionalizirati družbo Sueškega prekopa, vendar so istočasno navedli toliko omejitev, da je očitno, da mu te pravice pravzaprav ne priznavajo.

V Londonu stalno opozarjajo, da je ta prekop mednarodnega pomena in da bi morala biti zato tudi uprava, oziroma kontrola tega prekopa mednarodna. V angleški prestolnici se v tej zvezi sklicujejo na to, da je bila dosedanja Družba Sueškega prekopa tudi mednarodna. V Londonu navajajo, da je bilo le 44% delnic v angleških rokah.

Po carigradski konvenciji iz leta 1888 bi morale Sueški prekop kontrolirati države, ki so podpisale to konvencijo. Vendar pa so postali Angleži že kmalu nato popolni gospodarji ne le Sueškega prekopa, ampak tudi Egipta. Anglija je spremenila Egipt v svoj protektorat, Sueški prekop pa v najdonosnejše podjetje na svetu.

Nihče ne zanika, da je mednarodni pomen Sueškega prekopa v zadnjih desetletjih silno porastel in da bi bila dobra uprava te vodne poti v interesu vseh. Niti Egipt sam ne zanika tega! Kairska vlada je že zagotovila, da bo spoštovala svobodno plostvo po prekopu. Vendar pa se zahodne države s temi zagotovili še niso hotele zadovoljiti.

Sueški prekop ima specifičen značaj. Ta kanal je namreč nekaj popolnoma drugega kot recimo Mississippi, Modra reka, Volga, Ganges. Te vodne žile teko izključno po ozemlju Združenih držav, Kitajske, Rusije, Indije. Te države lahko po svoji volji razpolagajo s temi rečnimi tokovi, lahko določajo pravila navigacije, lahko, če hočejo, celo spremenijo tok teh rek.

Plovba po Sueškem prekopu pa je bila urejena s posebno konvencijo, ki jo so podpisali pred 70 leti v Carigradu. Sueški prekop je namreč mednarodna vodna pot. Vendar pa so sedaj že vse države priznale, da ima Egipt popolno pravico nacionalizirati prometno žilo, ki leži na njegovem ozemlju. Toda zahodne države še vedno vztrajajo pri tem, da bi morala biti uprava tega kanala mednarodna. Prav tu pa se je vse tudi zapletlo. V bistvu gre sedaj le za to, kdo bi v bodoči Družbi Sueškega prekopa imel večjo besedo. Egipt ni proti neki obliki mednarodne uprave, vendar hoče imeti v tem telesu prvo besedo.

Sueško vprašanje je za sedaj edino te vrste. Vprašanje Panamskega prekopa trenutno ni aktualno, čeprav se v Panami živo zanimajo za rešitev sueškega vprašanja. Vprašanje Dardanel, torej črnomoških ožin, je prav tako še zakopano v arhive, vendar utegne spet priti na vrsto. Na svetu je sicer še več ožin in morskih prehodov, vendar so tako široki, da jih doslej še niso reševali s kakšnimi mednarodnimi konvencijami. Gibraltarska vrata so gotovo izredno važna, vendar se zaradi njih ni nikoli formiralo kakšno mednarodno telo. Isto velja za Malajška vrata, ki ločijo Malajo od Sumatre, ali pa za vrata Bal el Mandeb, ki zapirajo pot iz Rdečega morja v Indijski ocean in obratno. Vsi ti prehodi so manjšega pomena, čeprav so strateško zelo važni.

Skoraj zagotovo lahko rečemo, da sueško vprašanje ni edino, ki bo prišlo v tem desetletju na vrsto. Ze sedaj se govori o možnosti nacionalizacije petroleja na Arabskem polotoku, o nacionalizaciji angleških čajnih plantaž v Indiji itd. Vendar pa se govori tudi o povečanem zanimanju anglo-ameriških trgovskih krogov za petrolejske izvore v Centralni Ameriki. Zlasti za Venezuelo, ki dobesedno »plava« na petroleju. V Londonu govorijo tudi o načrtih za izgradnjo velikih tankerjev, ki bi vozili naravno z obal Perzijskega zaliva naravnost,

se pravi okoli Afrike v razna evropska pristanišča. Francozi se baje tolažijo s tem, da bodo lahko v desetih letih rešili problem benčina z večjo uporabo atomske energije v tehniki. V Ameriki pa niso redki, ki zatrjujejo, da Angliji Sueški prekop ni tako življenjsko nujen in da bi lahko ostala tudi brez njega. Bomo videli...

Sueško vprašanje je torej zares zapleteno. Zaenkrat se še vedno zapleta, ne pa odpleta. Rešitev sueškega vprašanja bo odločilnega pomena za vrsto azijskih in afriških vprašanj. Če bo v tej gigantski borbi zmagal Egipt — v kar nihče skoraj ne dvomi — bo Suez nova etapa v zgodovini človeštva. Vrsta držav, ki je še sedaj odvisna od svojih bivših gospodarjev, komaj čaka na ta trenutek. Zgodovinskega razvoja nihče več ne more ustaviti.

Miran Ogrin

MIHA KLINAR

Nekdo bo zajokal doma

*Bleda, bleda megla.
Jutranji prvi svit.
Prvi strel in rafal.
Prvi, prvi krik.*

*Daleč je v boju pomlad,
v boju je bliže smrt.
Čutim, čutim njen hlad
in sikajoči srd.*

*Sonce, sonce z neba...
Na snegu sledovi krvi...
Nekdo je zaprl oči,
nekdo bo zajokal doma.*

Čustvena vsebina revolucionarnega dogajanja

Pred kratkim je izšla v »Cankarjevi založbi« v Ljubljani knjiga »Veseli veter«, katere avtor je inženir Filip Kalan-Filip Kumbatovič, znani slovenski kulturni delavec. Knjigo, ki ima tri dele, in sicer: Na partizanski straži, Veseli veter in Beseda o patosu, je natisnila tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani, grafika na ščitnem ovitku pa je delo akademskega slikarja Franceta Miheliča. Namesto ocene te edinstvene knjige prinašamo krajši intervju z njenim avtorjem, Filipom Kumbatovičem-Filipom Kalanom.

Izšla je vaša knjiga »Veseli veter«, knjiga, ki obravnava kulturno dejavnost med vojno, v ilegali, v taboriščih, na osvobojenem ozemlju. Kaj vas je spodbudilo, da ste to knjigo napisali? Ste snov zajeli iz medvojnih zapiskov, ali ste gradivo zbrali po spominu?

— Nemara vam najlaže odgovorim, če vam na kratko povem, kako je knjiga nastala. V pregledu gradiva ob zaključku knjige so objavljeni podatki, ki vsaj v bibliografskem pogledu dovolj točno nakazujejo, kako so se posamezni sestavki polagoma izoblikovali v sedanjo obliko. Tam boste razbrali, da sega rokopisno gradivo različnih besedil v leta 1943—1950 in da so bila nekatera besedila, ki so ali v prvotni ali v predelani obliki prevzeta v Veseli veter, objavljena med leti 1944—1956. Res, da se mi je veliko rokopisnega gradiva porazgubilo v teh dvanajstih letih, ko sem objavljal svoja razmišljanja o dejavnosti slovenskih kulturnih delavcev med vojno, vendar mi je ostalo dovolj neobjavljenih zapiskov in objavljenih besedil, da sem po njih lahko preveril tisto, kar sem čez leta zapisal po spominu. Tako je nastala ta knjiga, stara in nova hkrati, knjiga, ki jo velja nemara imenovati kroniko kulturne dejavnosti med revolucijo. Nemara, pravim, kajti pod kroniko si ljudje vsaj po na-

vadi zamišljajo nekaj suhoparnega — spodbuda vsem tem zapiskom pa ni bila težnja po kronistični dokumentarnosti: bil je, če smem tako reči, romantični zanos, zanos revolucionarne romantike, ki nas je gnal nekoč skozi nemirni čas mimo vseh ovir in ga vsakdanjost povojnih tegob maloda ne pozna več. In če že govorimo o dokumentarnosti: podatki, suhoparni podatki ne povedo ničesar, če v njih ni zajeta tudi čustvena vsebina zgodovinskega dogajanja. In tako je ta knjiga o slovenskih kulturnih delavcih nemara vendarle dokument — pričevanje o revolucionarni čustvenosti. —

Kako sami presojate literarni značaj teh svojih zapiskov in kateri panogi medvojne kulturne dejavnosti posvečate posebno pozornost v svojem delu?

— Vračam se k nastanku knjige. Gradivo, iz katerega se je ta knjiga porajala, je bilo zelo raznorodno: zapiski iz notezov, stenogrami s sestankov, partizanska pisma, uradni dopisi vojnih ustanov, objavljeni in neobjavljeni govori, razni neobjavljeni literarni poizkusi, razna že objavljena publicistična in esejistična besedila. To raznorodnost je družila v enotno gradivo samo tematika vojne in revolucije, tematika osvobodilnega boja. In prizma, skozi katero se je

ta tematika spreminjala v literarno snov — avtor, ki je to tematiko doživljal in si jo ohranjal v zapiskih. Literarna oblika teh zapiskov je takšna, kakršna se je zapisala sama. Če jim že velja dati kakršnokoli literarno označbo, bi jih nemara lahko imenovali eseje. Esej pomeni v svojem prvotnem pomenu — poizkus. Ti zapiski so tedaj poizkus: poizkus, izpovedati kar se da neposredno to, kar se je avtorju in drugim kulturnim delavcem primerilo med tistim zgodovinskim dogajanjem, ki znatno presega kronistični okvir partizanske kulturne dejavnosti in sega že v območje tega, kar velja imenovati revolucionarno preobrazbo sodobnega sveta. —

Govorili ste o idejnih težnjah, ki so oblikovale vašo knjigo. Ali ne bi povedali še kaj o tem, kako ste po teh težnjah porazdelili posamezne eseje v nji, in morda tudi še kaj o tem, kako nasloph sodite o slovenski partizanski književnosti po vojni, kako o igrah na tematično osvobodilnega boja, kako o slušnih igrah in o filmih, ki to tematiko obravnavajo?

— Dovolite, da se ponavljam: rekel sem, da se je literarna oblika mojih zapiskov zapisala sama, skoraj prav tako se je zgodilo z ureditvijo celotnega esejističnega cikla. Prvi del zajema tiste pesnike, ki so ne le s svojimi deli, pač pa s svojo poetično spodbudo ustvarili propagandne in artistske pogoje za partizansko poezijo: Bor, Župančič, Kajuh, Levce. Osrednji del knjige obravnava historiat slovenskega gledališča na osvobojenem ozemlju; ta ustanova, rojena iz partizanske improvizacije, se je iz meseca v mesec spreminjala v pravo kulturno središče osvobojenega ozemlja in sprožila še pred zaključkom vojne mnoge organizacijske probleme, ki jih je pričela uspešno reševati na gledališkem in na pedagoškem področju šele po osvoboditvi. Tretji predel knjige obravnava delo slovenskih slikarjev v ilegali, v taboriščih, v partizanski ustanovah. Kakor prva dva predela, tudi ta ne zastaja pri kronističnem obravnavanju tiste dejavnosti, ki jo

je med slovenskimi inteligen-
ti sprožil narodnoosvobodilni
boj, pač pa skušajo ti eseji o
slovenskih slikarjih v tabori-
ščih, o partizanskih grafičnih
mapah, o pokojnem Nikolaju
Pirnatu ponazoriti moralni pa-
tos slovenske vojne grafike,
ki se je uveljavljala mimo
vseh tegob vojnega dogajanja
do takšne mere, da so marsi-
katera dela slovenskih grafi-
kov ohranila svoj umetniški
značaj celo mimo dokumenta-
rične vrednosti. O vsem tem,
kar me sprašujete o partizan-
ski tematiki v književnosti, v
gledališču, radiu, filmu, vam

lahko odgovorim samo zelo —
»nepartizansko«: »Partizanske
umetnosti« ni, zakaj umetnost
je samo ena — tista, ki u-
stvarja iz katerekoli tematike
podobo resničnega življenja,
pa naj se skriva to življenje
v privlačni fabulistikali ali v ne-
fabulističnih globinah človeko-
ve podzvesti. Kar je bilo in
kar je in kar bo v partizanski
tematiki resnično živega, za
vselej aktualnega, človeško
pomembnega, pomembnega za
nas in za tiste, ki pridejo za
nami, to je zanos revolucije.

Velika tema, neizčrpna te-
ma, neminljiva tema. —

novih spodbud za kompilator-
sko in zbirateljsko delo pri
obdelovanju monografij upor-
nega hrvatskega kraja.

*

Peta knjiga »Zapiskov iz
osvobodilne vojne«, ki je pred
kratkom izšla pri Cankarjevi
založbi v Ljubljani, zaključuje
bogata memorialni splet iz
NOB, s katerim je jugoslovans-
ko tovrstno književnost obo-
gatil Rodoljub Čolaković. V tej
zadnji knjigi nas avtor popelje
malone po vsej Jugoslaviji, po
Krajini, Liki, Gorskem Kota-
ru, Žumberku, Beli krajini, v
obliki potopisa nas vodi nato
še na otok Vis, v Južno Italijo
in na koncu — v osvobojeni
Beograd. Dogodke in ljudi Čo-
laković, kot v prejšnjih knji-
gah, slika z odličnim repor-
terskim slogom, toda tokrat je
bolj »splošen«, ker hoče bralce
seznaniti z dogodki, ki so zna-
čilni za konec vojne in zmago

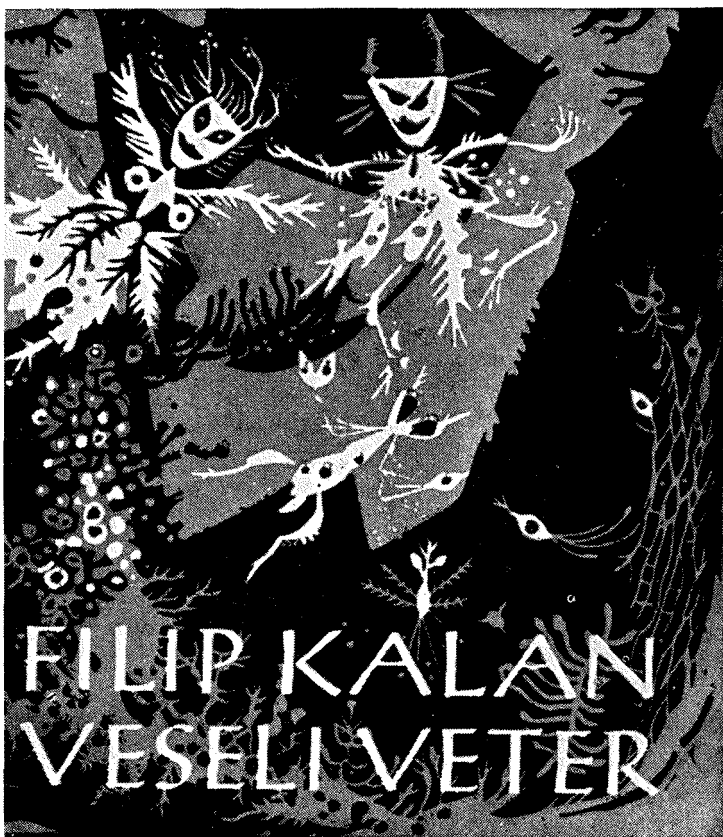
Nove knjige

Za letošnjo proslavo Dneva
borca in Dneva vstaje je okraj-
ni odbor ZB v Nišu izdal bro-
šuro »Trenutki junaštva«, v
kateri so štirje novinarji v 22
reportažah obdelali pomembne
dogodke iz narodnoosvobodilne
borbe niškega okraja. Uvodna
reportaža obravnava prvo di-
verzantsko akcijo v Nišu 3. av-
gusta 1941. Tedaj je namreč v
veliki dvorani niškega »Park-
hotela«, proslulega shajališča
Nemcev in petokolonašev, pod
večer eksplodirala bomba.
Eksploziji je podleglo 16 lju-
di. To je bil podvig mla-
dega Aleksandra Vojnovića,
dijaka Kmetijske šole v Pro-
kuplju. Nadaljnje reportaže
opisujejo streljanje domolju-
bov v Aleksincu, herojsko smrt
Anete Andrejević, Lale Niko-
lića in Slobodana Žilinka ter
pomembnejše borbe niških
partizanov z okupatorjem.

*

»Zapiski in črtice« je naslov
časopisa ZB Belovar, ki bo,
kakor je rečeno v uvodu, iz-
hajal občasno in priobčeval
dokumente in zapiske iz borbe
v Bilogori. Bjelovarski okraj
je prvi na Hrvatskem, ki je z
lastnimi sredstvi začel izdajati
takšen periodični časopis.
Hkrati so »Zapiski in črtice«
poleg osrednjega glasila ZB
»Crvena zvezda« in našega
»Borca« edini list, ki obrav-
nava izključno tematiko ljud-
ske revolucije. Izdajanje ome-
njenega lista je najboljša pri-

ložnost, da bo področje Bilo-
gore izčrpno obdelano in da
bodo številni piščiči borci našli

Del ščitnega ovitka za knjigo »Veseli veter«

socialistične Jugoslavije. Zgodovinar bo v tej knjigi našel dragocene podatke o nastajanju kvizlinških, tako imenovanih muslimanskih SS enot, o slovenskem znanslvenem inštitutu na osvobojenem ozemlju, o inozemskih vojaških misijah in podobno. Svojo peto knjigo avtor zaključuje s temi besedami: »Zdaj, na pragu novih borb, žalost za padlimi ne sme oslabiti napore živih, kakor tudi ne bo radost zaradi zmage prepustila pozabi vse tiste, ki se niso vrnili z nami z velikega pohoda.«

*

Turistično olepševalno društvo v Kočevju je izdalo **knjigo o Kočevskem**, ki jo je uredil Bogomir Gerlanc. Knjiga nas zanima zlasti zato, ker v geografskih in zgodovinskih podatkih o borbi slovenskega življa s petokolonaši, naseljenici Marije Terezije, navaja tudi znamenite medvojne dogodke, ki so bili pomembni ne samo za Kočevsko, temveč tudi za vso Slovenijo. Tako se knjiga dotika Zbora na Pugledu, Grčarice, Turjaka, roške ofenzive, Jelenovega žleba in kočevskega zbora.

*

Šest dijaških srbskih čet, ki so jih na hitro roko oborožili in izvežbali v Skoplju, začenja pripoved Miodraga Vergovića iz prve svetovne vojne **»Tudi dijak se bore«**. Ko ti mladi fantje prispejo na fronto, jih komandant divizije na Maljenu sprejme z obžalovanjem: »Kaj, tudi vas so poslali!« Žal mu je teh dečkov, ker ve za usodo odraslih, izkušenih borcev, ki počivajo pod gomilami v Kumanovem, Bakarnem Gumnu in Bregalnici. Srbija je v tistih letih izmučena stopila v tretjo leto vojne. In komandant je razdelil šest dijaških čet na tisoč tri sto podnarednikov vzdolž vse fronte. Vergović je po slovesu od tovarišev doživljal usodo vseh borečih se srbskih rodoljubov — in to je v knjigi opisano pristno, močno in dojemljivo. Po tematiki je zajel svojo pripoved podobno kot Janušević v svojih »Tisoč tri sto kaplarjih«, kar bralec takoj opazi. Zato je moč tudi primerjati elegantnega, umet-

niškega Januševića in Vergovića, ki je prepričljiv in čim bolj blizu resnice. Prvi je pripovednik, drugi memoarist. Besedo bi lahko zaključili s trditvijo, da je prave resnice o vojni proti bivši Avstriji v tej knjigi več kot v Januševićih »Tisoč tri sto kaplarjih«.

*

V Prištini sta izšli dve knjigi, prva z naslovom **»Ljudski odbor kosovsko-metohijske oblasti 1943–1953 — osnovni material za zasedanja«** in **»Narodni heroji Kosova in Metohije«**. Prva knjiga vsebuje kronološko urejeno gradivo s sej Oblastnega odbora od ustanovne konference NOO Kosova in Metohije 21. dec. 1943 pa do prve skupne seje Oblastnega sveta in sveta proizvajalcev pred tremi leti. Zanimiva je v toliko, kolikor pri naša gradivo o razvoju te naše zanimive avtonomne oblasti v sklopu LR Srbije, ki je v letih po vojni napravila velik napredek. Knjiga »Narodni heroji Kosmeta« pa je zbirka življenjepisov 28 mrtvih in živih kosmetskih herojev, tiskana v srbskohrvatskem in šiptarskem jeziku. To je prva

knjiga o revolucionarni in osvobodilni epopeji Kosova in Metohije.

*

Knjiga **»Pod zastavo svobode«** izpod peresa Vase Kazimirovića (tisk »Bratstva in enotnosti«, Novi Sad) je zbirka reportaž o dogodkih, junastvu in požrtvovalnosti borcev ter ljudi v zaledju, ki so pripomogli k zmagi revolucije v Vojvodini. Avtor knjige uvodoma pripominja, da so tvorci te knjige pravzaprav borci, ki je po njih pripovedovanju zapisoval njihove doživljaje in sicer na reporterski način. In to so v resnici reportaže z vsemi dobrimi in slabimi stranmi. Zato avtorju tudi ne kaže zameriti, da se je obdelave snovi lotil s črno-belo tehniko, kar bralca moti, zlasti še, če bere, da so bili plašči borcev, kape in druga oblačila preresetani od kroglj, medtem ko so partizani peli in streljali, a fašisti vriščali in se tresli kot jarci. Človek, ko bere to knjigo, nehotе pomisli na lastne doživljaje v borbah in se zave, da le ni bilo tako, kot skuša sovražnika in lastne sile prikazati avtor te knjige.

Na rob opisovanja partizanstva

(Ob knjigi Ivana Jana-Srečka »Med gorenjskimi partizani«)

ČASOPISNO, založniško in tiskarsko podjetje Gorenjski tisk v Kranju je ob 15-letnici vstaje izdalo tri sto štirideset strani obsegajoč tekst Ivana Jana-Srečka »Med gorenjskimi partizani«. Ker je na Slovenskem že izšlo precej podobnih del iz narodnoosvobodilnega boja, knjižne presoje le-teh pa so nam po navadi povedale le kratko vsebino, vsem ko se smotra in literarne vrednosti takega pisanja niso lotile, menim, da tokrat ne bi bilo napak, nekoliko podrobneje oceniti to zvrst partizanske literature.

Kam bi uvrstil Janovo pisanje: ali med dokumentarno gradivo ali med zbornike ali pod nekakšno dokumentarno-literarno opisovanje, kajti pi-

sec prehaja iz podajanja dejstev v bolj ali manj uspele literarne opise gorenjskega partizanstva? Avtor, nekdanji gorenjski partizan, je razdelil svoje, z mnogimi slikami spremljano pripovedovanje na štiriindvajset poglavij, ki naj bi približala bralcu podobo Gorenjske od začetka do konca narodnoosvobodilnega boja. Ta podoba sicer ni popolna, ker v njej niso zajeti Kranj z okolico, kamniško okrožje, Škofja Loka, Selška in Poljska dolina ter okolica Kroke, vendar naj bi verno prikazala delno piščevo lastna doživetja, delno pa dejavnost posameznih gorenjskih partizanov in aktivistov, kakor so mu jo le-ti opisovali. Resda se je v Uvodni be-

sedi že vnaprej zavaroval pred očitki kritike, češ da je njegovo delo le poskus, da je imel namen opisati le nekaj dogodkov iz upora proti nacističnemu fašističnemu zasluž-njevalcu, vendar se zdi, da ni bil tolikanj skromen, saj je svoje sestavke kronološko raz-poredil od 1941. do 1945. leta.

Tovariš Ivan Jan naj mi oprost, če se mi je pri branju njegove knjige spet sprožilo nekaj misli o tako imenova-nem črno-belem pisanju, ki se, hočeš nočeš, z naglimi ko-raki bliža stečaju. Vse nam-reč kaže, da smo se po enaj-stih letih le dokopali do res-ničnega, za marsikoga boleče-ga spoznanja, da ni vsako opi-sovanje naše borbe že litera-tura; da so naši bralci zahtev-ni in si želijo res dobrih, do-gnanih stvaritev; da so spo-nisti nekdanjih borcev, akti-vistov in zapornikov nadvse dragoceno gradivo bodisi za zgodovino bodisi za literarno obdelavo. Spričo takih in po-dobnih ugotovitev se bosta navsezadnje izluščili resnična podoba in neponovljiva veli-čina narodovega boja, ki bo-sta vsevdilj odzvanjali v na-ših zanamcih. Za tak spome-nik našemu odporu proti za-služnjevalcem pa je treba mnogo naporov, prizadevnosti, prizadetosti in ljubezni do resnice. Zgodovinar Albert Mathiez je zares verno opisal francosko revolucijo po sto le-tih, Lev Tolstoj je napisal »Vojno in mir« po prebiranju kakih dvajset tisoč knjig in brošur, pri nas pa je marsika-tera knjiga o NOB zrela za tisk, ne da bi jo, iz ne vem kakšnih ozirov, prej pošteno presodili, ali resnično ustreza bodisi iz zgodovinskega bodisi iz literarnega vidika.

Potemtakem se ni čuditi, da dosegamo pri marsikaterem bralcu, ki ni doživljal strahot in bojev v minuli vojni, borne uspehe, saj se pri pisanju ni-smo do kraja prizadevali, da bi mu jih tako približali, da bi se s svojo močjo vtisnile v njegovo notrino. Z golim ni-zanjem dejstev o življenju in borbenosti naših ljudi resda vzbudimo v bralcu občutek množičnega odporiškega gi-

banja, toda resničnih, enkrat-nih likov posameznih junakov pa ne bo doumel. S tem, da daš nekemu borcu pridevek »hraber«, »zelo hraber«, »ve-lík revolucionar«, »najvidnej-ši«, »najbolj priljubljen«, »ne-pozaben« itd., še zdaleč ne po-vzoriš vseh tistih njegovih no-tranjih vzgibov, ki so ga nuj-no gnali do silnih dejanj, ki jih opisuješ. Prav tako je ma-lo pomembno, če zaznamuješ premaganega osvajalca n. pr. Švab in Lah, saj s takim vzdevkom ni moč izraziti res-nične mrznje.

Pa se vrnimo k Janovi knji-gi. Že uvodoma sem zapisal, da ne vem, kam bi jo uvrstil, vendar naj mimo tega pouda-rim njeno pomembnost, ker je pisec po svoji zmogljivosti po-vedal marsikaj, kar bo ostalo v zgodovini gorenjskega par-tizanstva. Razen opisov začet-kov narodnoosvobodilnega gi-banja na Gorenjskem nam je iznova predložil boje posamez-nih formacij NOV in usode njenih voditeljev, tragedijo na Okroglem, morije v begunj-skih zaporih, belogardistična nasilja itd. Očitno je, da je marno zbiral gradivo, preden se je lotil pisanja, vendar gle-de podajanja snovi ni bil do-volj preudaren. Bralec nam-reč lahko zlahka opazi, da se dogodki večkrat ponavljajo; da so pripovedi posameznih borcev marsikje neprepričlji-vo vrinjene v tekst; ali pa se sploh znajde v nedoumljivo-sti, ker ne ve, ali avtor opi-suje lastna doživetja ali pa bojne pohode svojih tovarišev. Skratka, menim, da bi na pri-mer v obliki dnevnika živo in verno opisano gorenjsko par-tizanstvo celoviteje in izrazi-teje zaživel pred nami kakor pa tako, da beremo izmenoma faktografske in polliterarne sestavke.

Vtem ko je Ivan Jan pri-zadevno opisal dejavnost ne-katerih bolj ali manj znanih gorenjskih borcev (Stane Za-gar, Lojze Kebe, Jože Gregor-čič, Jaka Bernard, Ivan Ber-toncelj, Tomaž Godec, bratje Žvan, Franc Biček, Miha Arih itd.), pa je v zadnjih sestav-kih osredotočil pripovedova-nje skoraj izključno na svoja

lastna doživetja, kar bi bilo popolnoma v redu, če ne bi napravil nekaterih spodrslja-jev. Tako na primer mladost-nozaletavo vpleta svoje pri-pombice v neko pismo nemške učiteljice v Begunjah, odstav-ke o snidenju z vojnimi zavez-niki pa bi bilo bolje, da bi jih izpustil, ker sodijo v prejudi-ciranje.

No, na rob knjige »Med go-renjskimi partizani« pa še ne-kaj pripomb, ki zadevajo knjižni jezik, piševo izraža-nje in, naposled, še korektu-ro, ki je dokaj pomanjkljiva.

Bralec ima namreč nehoti in mimogrede vtis, kakor da je na primer vejica (menim ločilo) v slovenski slovnici za čudo gibčna pojava; da jo lah-ko postaviš, kamorkoli želiš. Seve, da se s tako ugotovitvi-jo ni moč strinjati. Ne da bi izbiral posamezna poglavja, sem vnovič prebral drugo in sedemnajsto poglavje: v dru-gem je napak postavljenih dvanajst, v sedemnajstem pa šest vejic. Toliko glede po-stavljanja ločil.

Hujšo silo pa je avtor na-pravil pravopisu. Preobširen bi bil ta zapisek, če bi nave-del le grobe pravopisne napa-ke, ki jih kar mrgoli v knjigi. Samo nekaj primerov: ... brž ko se je malo *pozdravil*, je bil spet v enotah...; ... *eden* za drugim so padali...; ... če smo doma, si *izmislimo*, pa gremo...; ...dobi vsak pol *kile* svinjskega mesa...; ... že pred nami in za tem so prišle...; ...množično pada-li od *partizanskega orožja*... itd., itd.

Spričo gornjih pomanjklji-vosti, ki hudo motijo celo pre-prostega bralca, ne bo odveč pribiti, da je naposled že pri-šel čas, ko je treba v sloven-ski partizanski literaturi te-meljito pomesti vso slovnično nesnago. Seve, da s tem ne mislim reči, češ partizanstvo naj opisujejo le tisti, ki ob-vladajo knjižni jezik, pač pa hočem poudariti, naj bi v pri-hodnje publicirali le tiste tek-ste, ki ustrezajo tako lepi slo-venski besedi kakor slovnici. To pa zadeva tovariše, ki de-lajo v posameznih založni-štvih.

France Vrečar

TAKO SMO ZAČELI - TAKO SMO ŽIVELI

Že v letošnji številki 5-6 smo prikazali življenje v enem izmed zgodnjih partizanskih taborišč, na Pogledu. Res je namreč to, da je bilo doslej prav o partizanskih taboriščih in o življenju v njih, premalo zapisanega. Prepričani pa smo, da ima čtivo te vrste posebno zgodovinsko vrednost in da bodo iz njega tako zgodovinarji, kakor književniki in prosvetni delavci lahko črpali potrebno gradivo za obdelavo. Hkrati pa pričakujemo, da bodo doslej in v bodoče objavljeni prispevki o prvih in kasnejših pomembnejših partizanskih taboriščih vzpodbudili k pisanju tudi tiste partizane z drugih področij Slovenije, kjer so taka taborišča imela spet svoje specifičnosti in značilnosti. Prav zato pa vabimo bivše partizane, da nam take prispevke pošiljajo.

UREDNIŠTVO

Od drvarskih bajt do »Titove vasi«

PARTIZANI o njih zelo malo govorimo in pišemo. Ljudje so se po vojni sicer zanimali, kje smo partizani spali in kako smo živeli, vendar so jim bili mnogo bolj pri srcu akcije in borbe. A časi minevajo in borbe so že daleč za nami. Toda današnji ljudje in današnji čas se mnogo bolj kot pred leti zanima za naše življenje. Kako smo bili nekoč partizani skromni, to pa vsak bivši partizan prav rad pove. Tako pripoved je včasih skoraj nemogoče stvari od naše skupnosti...

Ko smo prvo leto odhajali in partizane, skoraj pomislili nismo, kje bomo spali. Znašli smo se pred dejstvom, da si bo treba poiskati streho. Toda kje? Na razpolago so nam bile drvarske bajte, planinske kočice, seniki, ki jih je po gorenjskih rovtih vse polno in nazadnje so nam ostale na razpolago celo skalnate dupline. Toda vse to je bilo nezavarovano, da nisi bil varen, kdaj boš naletel na lovca, turista, drvarja, gobarja, a tudi na izdajalca. Zato smo morali najti nekaj primernejšega, ki pa naj bo tam, kamor človek redko zaide in kjer je malo verjetno, da bi lahko tam ži-

vel človek. Učili smo se tudi pri naših drvarjih. Ti skromni ljudje so nam bili prvi učitelji, saj smo se prve dni celo zatekali v njihove bajte. Takih drvarskih bajt je bilo vse polno na Možaklji, Pokljuki in Jelovici.

Pričeli smo najprej iskati prostor. Biti je moral dobro skrit in v bližini je morala biti voda. Prvo leto je bilo res težko, saj so ljudje še posebno radi zahajali v gmajne, da so tako vsaj za nekaj časa pozabili na hude dni v dolini. To je bilo sicer po eni strani dobro, saj smo tako prišli skupaj z ljudmi, ne da bi hodili v dolino. Toda ljudje še niso bili vajeni konspiracije, na katero smo se še mi spočetka težko privadili. Le prevečkrat se je mož dema pobahal pred ženo, da je danes srečal neke ljudi. Tako skrivnost je včasih tudi rad odkril svojemu najboljšemu prijatelju in seveda ta zopet naprej. Tako so Nemci lahko hitro zvedeli, kje se zadržujemo in naša taborišča so bila prve mesece dostikrat napadena, čeprav izdajalcev ni bilo veliko.

Izkušnje so nas učile! Znali smo že graditi brez kladiva in žebeljev, saj bi nas zabijanje žebeljev samo izdajalo. Uporabljali smo le srobot, včasih pa

tudi žico, če smo jo seveda imeli.

In kakšno je bilo tako taborišče?

Nekje v gostem smrečju ali bukovju, daleč od poti, si je enota izbrala dobro skrit prostor, ki tudi ni bil preveč viden iz zraka. Nato so se skupine 10 do 15 mož, pa tudi manjše skupine, lotile gradnje ležišč. To je moralo biti dvignjeno vsaj 30 do 50 cm od tal. Da bi bili zavarovani pred vlago, smo nalomili smrekovih vej in jih precej na debelo položili po vsem ležišču. Pri tem smo bili včasih še precej natančni in smo vejice pokladali tako kot krovci krijejo slamnato streho. Na ta način smo dobili ravno podlago, ki je bila še precej mehka in ležišče se je celo podajalo tako, da si imel občutek, da si na novih žimnicah. In ko smo nosili še nekaj sena iz bližnjih senikov, je bilo ležišče že kar imenitno. Nato smo pričeli delati streho ali pa smo običajno že istočasno delali pograd in streho. Streha je bila nagnjena na zadnjo stran, tako da se je voda odtekala za ležiščem. S strani je bilo ležišče tudi zavarovano. Za streho smo uporabljali smrekovo lubje. Smrek nismo podirali, pač pa smo jih olupili kar stoječe. Seveda so se smreke zaradi tega posušile, toda dobro smo se zavedali, da s tem ne delamo kakšne posebno velike škode, ker smo na drugi strani čuvali gozdove in celo prepovedali sekanje Nemcem. Ker imajo gorenjski hribi precej smrekovih gozdov, nam ni bilo težko najti prostor za taborišče. Tako smo bili zavarovani za pozno jesen ali celo zimski čas, ko je že listje odpadlo. Ležišče ni bilo daljše kot 2 metra in je bilo s sprednje strani odprto. To je bila velika prednost v primeru napada ali iznenadenja, saj je lahko vsa

skupina naenkrat poskakala s pogradov, kajti Nemci so zelo radi napadali v zgodnjem jutranjem času.

Če je bila večja enota, je taborišče sestavljalo več takih ležišč ali bivališč, saj je bil to v času slabega vremena edini prostor, kjer so se borci zadrževali. Taborišče tudi ni bilo urejeno po nekem kasarniškem redu, pa tudi ne podobno nekemu taborniškemu taborišču. Ležišča so bila razporejena nekako brez načrta in na prvi pogled so bila videti celo preveč razmetana in predaleč vsaksebi. Toda tudi v tej neurejenosti je bilo nekaj partizanskega. Ker nismo imeli zaledja, ampak smo živeli sredi sovražnikovih postojank, smo morali računati na njihove napade. Prav zaradi te navidezne neurejenosti taborišča pa je bilo velikokrat mogoče ustvariti obrambo. Nemci niso mogli po nekem pravem načrtu napasti taborišča.

Tudi taborišče Jeseniške oziroma Cankarjeve čete na Možaklji, ki je bilo napadeno že 1. avgusta 1941, je imelo več takih ležišč. Imelo je tudi kuhinjo. Nekaj časa smo postavljali lonce na kamne, pa

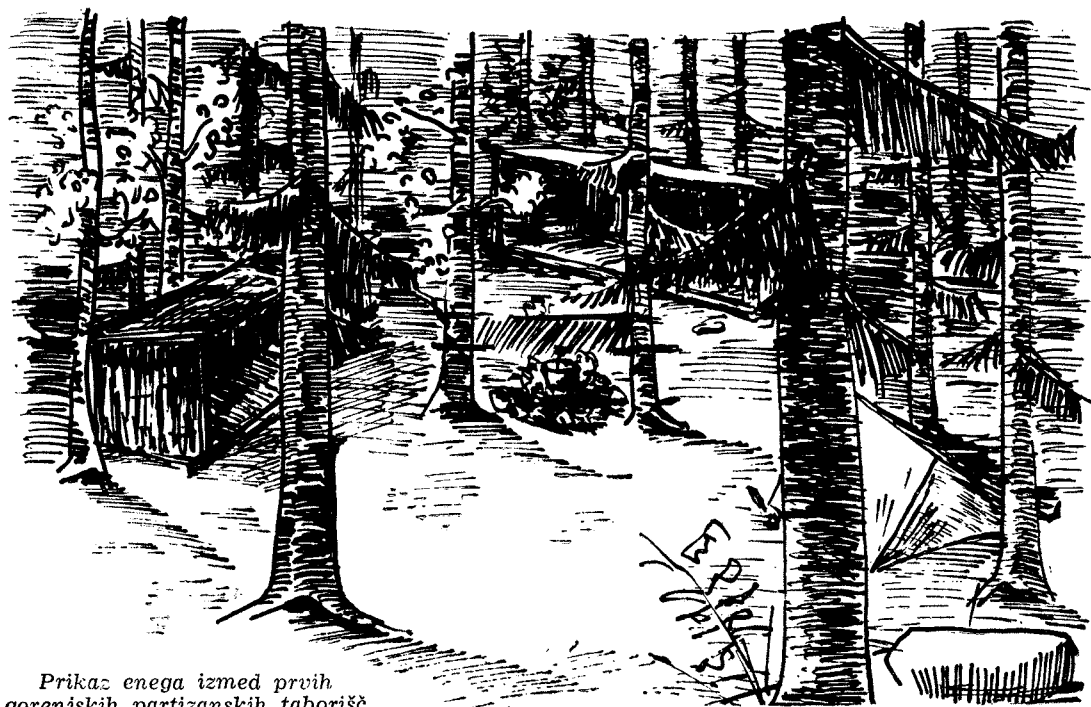
se nam je preveč kadilo, ker je ogenj dobival pre malo zraka. Zato smo pričeli obešati lonce med dvojce dreves na dolgo ranto. Tudi tu smo postavili streho. Ker je bilo nevarno, da bi se nam preveč kadilo in bi se dim videl, smo nad kuhinjo obešali smrekove veje, da bi nekaj dima zadržale. Včasih se nam je to posrečilo. Pričeli smo se učiti. Drva skoraj vsa kadijo in to bi bilo lahko za nas usodno. Zato smo začeli iskati drva, ki so bila gola in že nekoliko preperela. Ta so gorela brez dima in še lomila so se rada, tako da niti sekire nismo rabili. Če pa so že bila drva skorjo, smo jih prej omajili. Vsa enota je bila tako zaposlena. Med tem delom so se včasih razvile živahne politične debate. Včasih pa smo tudi katero rekli. Če je bilo zvečer, smo tudi zapeli stare revolucionarne pesmi, saj partizanskih takrat še nismo imeli. Vmes pa smo udarili tudi kako narodno. Drva smo običajno nabirali zvečer. Računali smo, da je zvečer najmanj ljudi v gmajni. Zavarovali smo se kljub temu s stražami in daljšimi patroljami. Straž smo imeli

več. Če smo čutili nevarnost, smo pošiljali v smer, kjer smo pričakovali napad, tudi patroljo.

Da smo omogočili patrolj ali stražarju dohod na stražarsko mesto tudi v nočnem času, smo postali v drugem letu partizanstva že kar precej iznajdljivi. Baterij nismo smeli uporabljati. Izkoristili smo trhel les, ki se ponoči sveti. Posamezne koščke smo razmestili ob poti do stražarskega mesta in te mrzle lučke so bile dežurnemu ali samemu stražarju kažipot do stražarskega mesta.

Seveda pa je bilo na stražarskem mestu pogosto precej presenečenj. Ker smo bili v gozdu, so zašle v naše taborišče razne živali. Lisica si je navadno privoščila kosti, ki so ležale blizu kuhinje. Srnjak je včasih lomastil okoli taborišča, kot da se bliža večja enota. Seveda je bilo včasih precej zabave, često pa tudi alarmov, ki so jih naredili stražarji s streljanjem, ker so bili prepričani, da se bliža sovražnik, ki mu parola ni bila znana.

Poseben režim je bil pri zalogi hrane. Tudi tu smo morali računati na presenečenja.

Prikaz enega izmed prvih gorenjskih partizanskih taborišč

Vsak borec je bil istočasno skladiščnik. V svojem nahrbtniku si moral nositi del zaloge. Le krompir smo imeli shranjen v duplinah ali pa pokrit z listjem v kotanjah. Če smo imeli večjo zalogo, smo poiskali skladišče daleč od taborišča. Nemci so ob napadih namreč dobro pregledali vse kotanje in grmovja in so nam uničili vse zaloge, včasih pa so jih tudi odnesli s seboj. Tako ni smelo biti v bližini taborišča nikakih skladišč ali zalog.

Posebej smo se morali zavarovati pred sledovi. Do taborišča niso smele peljati nobene steze in smo morali priti v taborišče vsakokrat po drugi poti in drug poleg drugega. Posebno pazljivi smo morali biti v slabem vremenu. Če bi takrat vsaka enota po isti poti prihajala v taborišča, bi nastale do njih prave ceste.

Kadar pa je bila enota na pohodu, ali na akciji, je morala biti še posebno pazljiva, saj bi lahko sled pripeljala Nemce prav do taborišča. V takih primerih je moral sto-

piti v akcijo komisar. Njegova naloga je bila, da je s svojo iznajdljivostjo zabrisal vse sledove za enoto. Običajno je bil na začetju, v rokah pa je nosil dolgo vejo, ker je z njo »pometal« pot, ki smo jo naredili. S tem je ustvaril videz, da po njej že dolgo časa ni nihče hodil.

In kakšno je bilo življenje v takem taborišču?

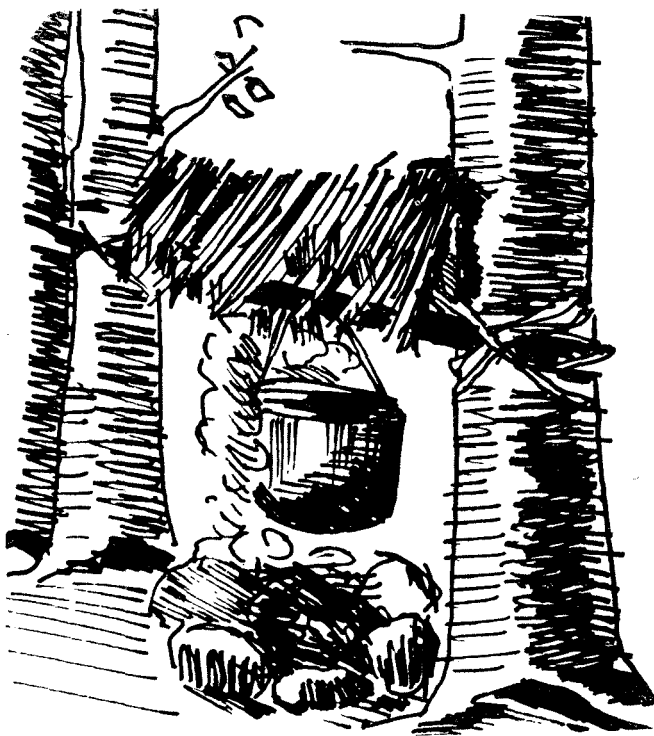
Prav prijetno. Posebno ob lepem vremenu. Čas, ki smo ga imeli na razpolago, smo zelo koristno izrabili. Imeli smo vojaške vaje. Redno vsak dan je bila tudi politična ura. Pri njih smo sodelovali vsi borci in z vprašanji ter diskusijo dopolnjevali nejasnosti. Za nas, nekomuniste, je bilo sprva vse zelo novo. Že samo življenje je bilo vse polno presenečenj in sprememb. Vsak si je v prvem letu skušal ustvariti svoje zveze. Tako je omogočil dobavo hrane sebi, včasih pa tudi enoti. Ustvarjen je bil kolektiv, ki ni dopuščal, da bi se posamezniki okoriščali ali živeli bolje kot drugi. Tako

je vsaka nova pošiljka morala v skupen »magacin«. Tega so se borci tako navadili, da ni bilo zaradi tega nikakih nesporazumov. Poleg tega pa nismo v prostem času razglabljali samo o političnih vprašanjih! V večernem času, če smo ostali v taborišču, smo zapeli pesmi in ob ognju ter revolucionarnih pesmih so se raznežila partizanska srca. Ob takih večerih smo bili z mislimi pri domačih. Misli pa so nam hitele tudi v čase, ko smo bili še doma, včasih pa smo si dali duška s tem, da smo ustvarjali načrte, kaj bomo naredili, ko bomo spet v dolini. Včasih so bili naši načrti zelo stvarni, včasih pa so bile naše želje že vnaprej obsojene kot neizvedljive.

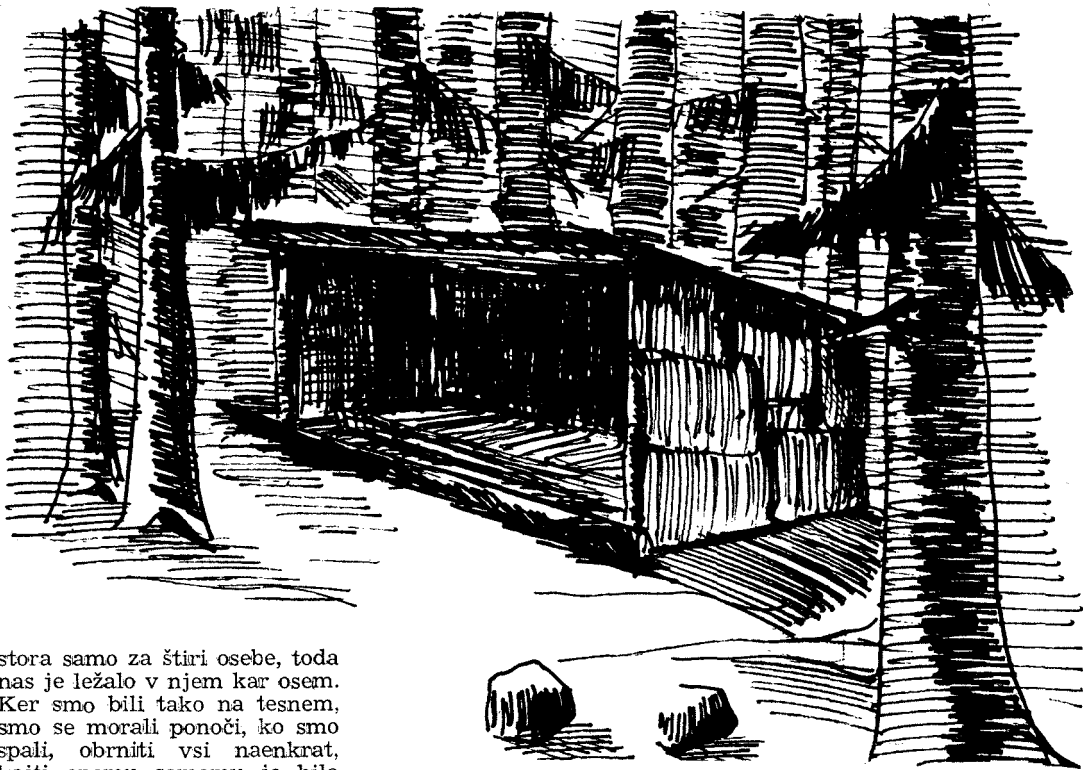
Tudi za higieno smo morali skrbeti. Kljub temu da so nas Nemci zmerjali z raztrganci, ušivci in podobno, smo prav na to posebno pazili. Če je bilo to le možno, smo dajali perilo prati v dolino. Tudi brili smo se redno. Kosmatih partizanov je bilo zelo malo. Med gorenjskimi partizani so bili znani s svojimi bradami v prvem nekateri Primorci, tako Koruza, Padovan itd., ki jih je pripeljal s seboj Bernard. Pozneje pa so bili bradati partizani zelo redki. Le ena nadloga nas je vedno spremljala — to so bile uši. O teh sicer bolj malo pišemo, toda ni ga menda partizana, ki jih ne bi imel. Te so se pojavile s prvimi partizani in spremljale so nas do zadnjih dni. Res, da smo jih preganjali s parjenjem obleke in perila, toda kaj je pomagalo, ko smo jih preganjali nekod, pa nam jih je prinesel kdo od drugod! Toda to se nam ni zdela niti tako huda nesreča. Včasih je bilo na račun uši še precej zabave. Zelo nevšečne so bile seveda v nočnem času, toda ko si prišel v zimskem času v toplo kmečko hišo, so postale žive, kot da so se tudi one razveselile novega okolja.

To je nekaj značilnosti iz naših taborišč, ki so precej podobna vsem gorenjskim taboriščem.

V Cankarjevi četi smo imeli nekaj časa tudi platnen šotor, ki so nam ga odstopili planinci. Sicer je bilo v njem pro-

Eno izmed prvih gorenjskih partizanskih ognjišč

stora samo za štiri osebe, toda nas je ležalo v njem kar osem. Ker smo bili tako na tesnem, smo se morali ponoči, ko smo spali, obrniti vsi naenkrat, kajti enemu samemu je bilo to nemogoče. To nam je pozimi prišlo kar prav, da nas ni zeblo. Toda ta šotor je bil ob premikih nepraktičen.

V zgodnji jeseni leta 1941 se nas je četvorica zatekla v skalnato duplino strme soteske Radovne, Vintgar pri Bledu. In sicer smo se vgnezdili tik nad mostom in predorom v Vintgarju. Dohod je bil še v dnevnem času zelo težaven, toliko bolj pa je bil nemogoč v nočnem času. Toda mi smo zahajali v to duplino običajno le ponoči. Postlali smo si z listjem in spanje v tej duplini je bilo kar prijetno. Le kuriti se tu ni dalo. Živelimo ob suhi hrani. To se danes sliši marsikomu čudno, toda mi smo tako živeli ves mesec. Toda duplina se nam je pričela dozdevati nevarna in umaknili smo se iz nje. Izkazalo se je, da so take votline res nevarne, saj običajno nismo niti imeli strazhe in so bila iznenadenja mogoča vsak čas. Iz tragedije na Okroglem je videti, kako usodna je bila taka duplina. Iz nje ni bilo umika.

V zimskem času smo se pogosto zatekli tudi v senike in

Baraka, kakršne so v letu 1941/1942 imeli gorenjski partizani

drvarske bajte. Četa pod Stolum pa si je v zimi 1941/42 privoščila celo planinske koč, v katerih je bilo pravo vojaško življenje. Borci so za kmečko petjo pripovedovali o svoji preteklosti ali pa kovali načrte za bodočnost. 20. februarja 1942 se je četa morala umakniti na Stol, kjer se je razvnela ena izmed najvišjih bitk na Gorenjskem. Koče pa so bile požgane.

Pozneje smo morali sami požgati vse ostale planinske postojanke v Karavankah, ker je bila nevarnost, da se bodo v njih vgnezdili Nemci. Nekaj koč, še več pa senikov, so požgali Nemci sami, da ne bi imeli partizani v njih zatočišč.

Pozneje so si borci nabavili navadne platnene rjuhe in običajno sta si po dva in dva borca sama postavila ležišče oziroma šotor. To je bilo zelo praktično, ker je bilo tak šotor lažje skriti oziroma »zakamuflirati« od zgoraj. Na Go-

renjskem je bila vsem partizanom dobro znana »štorklja«, ki je skoraj vsak dan plavala in brnela nad nami in nas iskala.

Terenske organizacije pa so si pozneje omislile različna taborišča; ta so bila običajno že bolj udobna in nekatere kurirske karavle so bile že prave koč. V njih so imeli celo številnike. Seveda so kuhali le v nočnem času, ker se je podnevi preveč kadilo. Kasneje so si večje enote gradile celo barake, Kokrški odred pa si je postavil pravcato vas, ki jo je imenoval »Titova vas«. Zemljank ali podzemeljskih bunkerjev pa na Gorenjskem nismo gradili. Izjemoma so jih gradili v letu 1944/45 za tehnike, bolnišnice oziroma ambulante. Izkušnje z njimi so bile preveč bridke. Saj je v Mišacah pri Kropi bil tak bunker v hlevu usoden za skupino partizanov, ki so imeli v njem tiskarno.

Franc Konobelj-Slovenko

Sestanek Oswiencimskega komiteja

V MALEM poljskem mestecu Oswiencimu (med vojno je bil ta kraj znan pod imenom Auschwitz) je bilo 24. in 25. maja letos zasedanje Oswiencimskega komiteja. V to mednarodno organizacijo so včlanjene domalega vse države, katerih pripadniki so bili zaprti v zloglasnem šleskem taborišču Auschwitz. Mednarodni komite — tvorijo ga predstavniki osemnajstih držav — se sestane vsako leto. Namen Oswiencimskega komiteja je borba za mir, za mednarodno sodelovanje, povezovanje preživelih ujetnikov taborišča, organizacija propagandnih in političnih akcij, ki so povezane z nekdanjim taboriščem in podobno.

Naša organizacija Zveze borcev, ki vključuje v svoje članstvo tudi žrtve fašističnega terorja — med temi tudi ujetnike iz koncentracijskih taborišč — doslej ni bila član tega mednarodnega političnega organizma. Do zdaj je bil namreč močno kominformsko pobarvan. Letos pa je bila Zveza borcev NOV Jugoslavije prvič povabljena, da pošlje na zasedanje komiteja svoje opazovalce. Tudi to povabilo je, kakor nekatera druga, povezano z normalizacijo odnosov

med Jugoslavijo in državami Vzhodne Evrope. Na zasedanje Oswiencimskega komiteja je našo Zvezo borcev vabila poljska odporniška organizacija ZBOVID, ki šteje okrog 300.000 članov in zajema kakih 24 odstotkov vseh tistih, ki bi bili lahko njeni člani — partizanov in žrtev fašističnega terorja iz Poljske republike.

Na zasedanju komiteja je bilo predloženo, da se v Oswiencimski komite vključi tudi jugoslovanska Zveza borcev kot enakopraven član, saj je znano, da je mnogo tisoč Slovencev in Srbov trpelo in umiralo v najhujših vojnih letih v Auschwitzu.

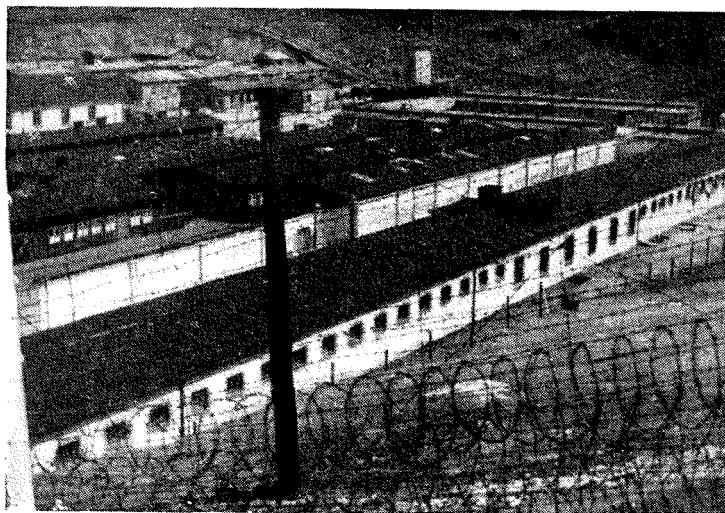
Toda osnovna tema letošnjega zasedanja Oswiencimskega komiteja niso bila organizacijska vprašanja, marveč zadeva nemškega zdravnika-ginekologa doktorja Clauberga. Zdravnik Clauberg je bil med vojno v taborišču Auschwitz, kjer je delal preizkuse na jetnicah. Po končani vojni je bil odpeljan v sovjetsko ujetništvo. Po dogovoru med voditelji Sovjetske zveze in zahodnonemškimi kanclerjem Adenauerjem so bili vojni ujetniki vrnjeni Zahodni Nemčiji, ta pa se je zavezala, da jih bo zaradi zločinov, storjenih med vojno, po-

Eden izmed preživelih internirancev v taborišču Terezín (ČSR), v katerem je bilo ubitih 36.000 internirancev iz osemnajstih evropskih držav

stavila pred sodišče. Takšen je bil dogovor. Ko pa so se ujetniki pričeli vračati v domovino, so nekatere politične struje v Zahodni Nemčiji začele močno agitacijo, naj bi nekdanje vojne zločince osvobodili vsake odgovornosti, kajti »... ti so svojo kazen že prebili v ruskih ujetniških taboriščih!« In med drugimi je agitacija opravila svoje delo tudi za ginekologa Clauberga. Seveda so se proti takšnim sklepom nekaterih zahodnonemških politikov dvignili interniranci po vsej Evropi. Nešteti komunistični, socialistični, pa tudi demokratični zahodni časopisi so v svojih člankih močno napadali zmotno mišljenje in ravnanje Nemcev in njim so se neredko pridružile tudi nekatere politične organizacije v Zahodni Nemčiji in jih podprle.

Oswiencimski komite je v zadnjih mesecih namenil največ svojega dela zbiranju gradiva, ki naj dokaže krivdo vojnega zločince Clauberga, in majsko zasedanje je najodločnejše zahtevalo, da zahodnonemška justica postavi zločinskega zdravnika pred sodišče in ga obsodi.

Pogled na eno izmed nemških koncentracijskih taborišč

Kakšni so bili zločini tega zdravnika nad internirankami?

Clauberg je bil pred vojno redni profesor ginekologije na univerzi v Königsbergu, med vojno pa je postal komandant SS brigade. Kakor mnogo drugih nemških zdravnikov se je tudi Clauberg ukvarjal z zdravniškimi eksperimenti v taboriščih. Claubergovi eksperimenti predstavljajo del novega nauka, tako imenovane »negativne demografije«, ki si ga je izmislil nemški fašizem in ne pomeni nič drugega, kot izpopolnitev postopka za načrtno biološko uničenje ljudi, ki so prišli pod Hitlerjev jarmen.

Zamisel o takšnih eksperimentih se je rodila v Himmlerjevem glavnem stanu. Profesor Clauberg, ginekolog in znanstvenik, si je že pred vojno ustvaril sloves s svojimi uspehi pri zdravljenju ženske sterilnosti. Ko je bil nekoč na Himmlerjevo priporočilo poklican na zdravniški posvet k sterilni ženi nekega SS komandanta, je po izvršeni ordinaciji predlagal Himmlerju, da bi z njegovo pomočjo lahko uresničil metodo, ki bi imela ravno nasproten učinek od rodnosti in bi torej povzročila stalno žensko sterilnost. Ko bi se izkazalo, da je metoda učinkovita, bi jo lahko uporabljali v največji razsežnosti. Predlog je bil sprejet in dogovor sklenjen. Od tega trenutka dalje so si dogodki naglo sledili. Clauberg je kmalu odpotoval v Auschwitz, kjer mu je komandant taborišča ponudil za njegove poizkuse blok številka deset. Himmlerjev glavni stan pa je raziskovalca opremil z vsemi potrebnimi instrumenti.

Blok deset je bil popolnoma ločen od ostalega taborišča v Auschwitzu in je z blokom enajst, ki je bil znan pod imenom »taborišče smrti«, predstavljal zaokroženo celoto. Te prostore za preizkuse so varovali posebni SS stražarji. Skozi ta dva bloka in skozi Claubergove roke so šle pripadnice štirinajstih evropskih narodov.

Jetnice v prostorih, namenjenih za eksperimente, ki so za upravo taborišča sicer pomenile delovno silo, je zdrav-

nik Clauberg enostavno kupil, tako da je za vsako, dokler je bila živa, plačeval eno marko na teden.

Clauberg je sam izbral jetnice za eksperimente med »kandidatkami«, ki mu jih je preskrbel taboriščni zdravnik doktor Wirtz, prav tako ginekolog. Jetnice, namenjene za eksperimente, so morale ustrezati naslednjim zahtevam: morale so biti spolno zrele, se pravi stare od 17 do 40 let (najbolj primerne so bile žene med dvajsetimi in tridesetimi leti); biti so morale krepke ra-

sti in trdnega zdravja. Prednost so imele matere, ki so že dokazale svojo plodnost.

Eksperimente je delal Clauberg sam, pomagali pa so mu: kemik doktor Göbel, bolniški SS podoficir Binning in nekaj bolničark-jetnic, ki so jih k temu prisilili. Postopek z jetnicami je bil ves čas največja tajnost.

Preizkusi na jetnicah so imeli za posledico sterilnost. Vbrizgavanje zelo dražjih kemičnih snovi v maternico je povzročilo v teh organih vnetje, pa tudi omrtvelost. Toda

Jutro v enem izmed nemških uničevalnih taborišč...

Del podzemne tovarne, ki so jo zgradili interniranci iz područnice nemškega koncentracijskega taborišča Ebensee.

Nacistični krvnik številka 1 —
Himmler

poleg fizičnih bolečin so trpele jetnice tudi velike duševne bolečine, kajti spoznanje, da so sterilne, da so obsojene na počasno umiranje, da ne pomenijo nič več kot poizkusni zajec, je uboge trpinke strlo.

Vse žrtve, na katerih je bil izvršen eksperiment, so bile obsojene na smrt, kakor hitro je bil cilj dosežen in rezultat prekontroliran.

Sredstvo za sterilizacijo se je čedalje bolj izpopolnjevalo. Himmler ga je nameraval uporabiti za uničenje poljskega in češkega naroda. Po fašistični morali je bilo jasno, da morata ta dva naroda izumreti, ker prebivata na ozemlju, ki tvori organski del nemškega življenjskega problema. Po uničevalnem načrtu pa bi morali priti najprej na vrsto Židje. Oberführer Black je pisal Himmlerju: »Med desetimi milijoni evropskih Židov lahko računamo najmanj dva do tri milijone moških in žensk, ki so zmožni dobro delati. Zaradi izrednih težav, ki jih imamo z delovno silo, sem mnenja, da moramo ta dva, do tri milijone delavcev v celoti ohraniti. Samo ob sebi je razumljivo, da je to možno le, če jih steriliziramo!« V pismu, ki ga je Himmler pisal doktorju Pokornju v München, je bil navdušen nad »dobrotami« posebnega postopka Claubergove sterilizacije. Takole piše: »Imamo tri milijone sovjetskih ujetnikov. Kakšne čudovite perspektive! Ko jih

bomo sterilizirali, bomo imeli tri milijone delavcev, ki se ne bodo mogli reproducirati in bomo lahko izkoriščali njihovo delazmožnost do smrti.« Clauberg je namreč proučeval tudi sredstva za sterilizacijo moških. Doktor Pokorny se je izrazil o isti stvari glede Claubergovih zaslug v pismu Himmlerju: »Če bo preparat deloval, potem smo dobili v borbi proti sovražniku strašno, a učinkovito orožje!«

O poročilih glede poizkusov, ki so datirani z 9. jun. 1943, je Clauberg pisal, da bo kmalu sporočil Himmlerju, da lahko en zdravnik, opremljen s potrebnimi instrumenti in s pomočjo nekoliko zdravnikov, sterilizira na dan tisoč žensk.

Po Himmlerjevem nalogu so se morali vsi posegi, ki jih je opravljaval Clauberg, in vsa sredstva, ki so bila pri tem uporabljena, ohraniti v strogi tajnosti. Jetnik doktor Samuel, kölnski ginekolog, ki je poznal preizkuse, je bil usmrčen, češ da je izdal skrivnost eksperimentov v Auschwitzu.

Po razpustitvi taborišča Auschwitz so bile ženske, na katerih so vršili poizkuse, prepeljale v Rawensbrück, da bi Clauberg v tem taborišču nemoteno nadaljeval svojo zločinsko dejavnost. Niti ena izmed teh jetnic ni ostala živa, vse so končale svoje življenje v plinskih celicah.

Iz vsega tega sledi, da so bili ti eksperimenti, tako ka-

kor tudi vsi drugi eksperimenti v nemških koncentracijskih taboriščih, rezultat skupne politike, ki so jo vodili visoki krogi vlade, stranke in armade nemškega rajha. Zdravnik Clauberg in njegovi pajdaši s svojo zločinsko dejavnostjo med vojno razkrivajo, kako strašno so bile poteptane humane osnove znanosti, kako sramotno nečloveško je bilo oblateno in pomazano s krvjo zdravniško poslanstvo.

Claubergov primer so na zasedanju Oswiencimskega komiteja podrobno pretresli. Predloženega je bilo mnogo dokaznega gradiva, pa tudi nekdanji jetniki koncentracijskega taborišča Auschwitz, ki so se udeležili zasedanja, so s svojim pripovedovanjem o grozotah taborišča pomagali urediti dokazni material o početu nečloveškega zdravnika. Končno je bil na zasedanju sprejet sklep, da Oswiencimski komite preko svojih članic prične kar najbolj odločno akcijo, da se zločinec Clauberg razgali.

Organizacije, članice komiteja, naj apelirajo na moralno zavest svobodoljubnih ljudi v Evropi, da obsodijo zločine Clauberga in najodločneje zahtevajo, naj odgovorna sodišča v Zahodni Nemčiji pravično obravnavajo primer tega vojnega zločince in da Clauberga najstrože kaznujejo.

Janez Vipotnik

MANKO GOLAR

Reflektor (Gonars, 1943)

*Kot meč blesteč zasika v temni noči,
v atome reže splašeno temino,
z jezikom liže komaj rojeno pšenico
in voha za človekom kakor za zverino.*

*Zarije se v oči še skoraj mrtve,
kot hotel bi prebrati misli trudne
in sanje naše o blesteči zarji,
ko kuje noč minute, ure budne.*

*Le rij, le rij, ti splašena zverina,
reflektor besen ti ob žici,
ne boš uganil naših misli svetlih,
čeprav nas zbičal boš, ti pes, po lici!*

Dne 15. avgusta letos je v vzhodnem Berlinu umrl Bert Brecht, nemški napredni pisatelj in eden najpomembnejših sodobnih evropskih pesnikov in dramatikov. Pred nacizmom se je moral umakniti iz domovine, najprej v druge evropske države, a nato v Združene države. Po vojni se je nastanil v vzhodnem Berlinu, kjer je vodil svoje gledališče. Njegove drame, ki so jih nacisti prepovedali, so uprizarjali z uspehom po vsem svetu in so prevedene na številne jezike. V Sloveniji so izvajali njegovi drami »Beraška opera« in »Dobri človek iz Sečuana«. — Pesem je posebej za našo revijo prevedel in z uvodno besedo opremil dr. Stane Mohorič. Bert Brecht je pesem napisal leta 1942, ko so nemške horde osvojile malone vso Evropo. Od tod torej njena vsebina, ki satirično namiguje na plenitev nemške vojske v evropskih deželah, dokler . . . dokler ni prišel nemški poraz pri Stalingradu in z njim zaton nemške vojaške slave.

BERT BRECHT

In kaj je dobila vojakova žena...?

*In kaj je dobila vojakova žena
iz starodavne zlate Prage?
Iz Prage — čevlje z visoko peto,
pozdrav s paketom — čevlje s peto
dobila je iz zlate Prage.*

*In kaj je dobila vojakova žena
iz Varšave na obali Visle?
Iz Varšave vtkane lanene peče,
o, kakšna sreča — vtkane peče
iz Varšave na obali Visle.*

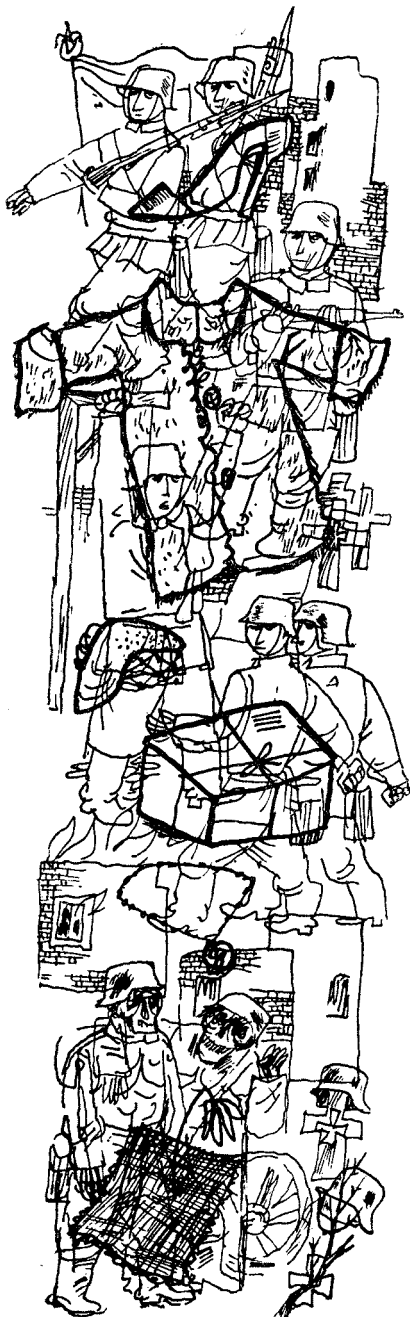
*In kaj je dobila vojakova žena
s severa iz norveškega Osla?
Iz Osla je dobila krzveno bundo
iz Osla na Sundu — krzveno bundo
s severa iz norveškega Osla.*

*In kaj je dobila vojakova žena
iz bogatega Rotterdama?
Iz Rotterdama pisan klobučič,
kot pisan metuljčič — holandski klobučič,
to je dobila iz Rotterdama.*

*In kaj je dobila vojakova žena
iz Pariza — svetlega mesta?
Iz Pariza — fino blago iz svile,
oj sosede mile — glejte blago iz svile,
Iz Pariza svetlega mesta.*

*In kaj je dobila vojakova žena
iz libijskega Tripolisa?
Iz Tripolisa — verižico iz zlata,
okrog belega vrata verižico iz zlata,
iz libijskega Tripolisa.*

*In kaj je dobila vojakova žena
iz Rusije široke zemlje?
Iz ruske zemlje — vdovski pajčolan
za obraz krasan — vdovski pajčolan,
to je dobila iz Rusije, široke zemlje.*

Nad Ajdovec ...

Letos pred štirinajstimi leti je bila 4. septembra sredi velike italijanske ofenzive po odredbi Glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske št. 10 z dne 26. avgusta 1942 v gozdu pri Trebelnem ustanovljena slovenska partizanska brigada »Matije Gubca«. V spomin na ta dan objavljamo prispevek Staneta Škrlija, ki je bil v tej brigadi od ustanovitve, 4. septembra 1942, pa do njenega razpusta v aprilu-maju 1947. Nazadnje je bil Stane Škrli komisar Gubčeve brigade.

PO VELIKI italijanski ofenzivi, ki se je končala z neuspehom, so začeli fašisti še v večji meri uporabljati domače izdajalce za borbe proti partizanom. Začeli so postavljati belogardistične postojanke po vaseh, kar naj bi po njihovem mnenju onemogočilo ali vsaj omejilo gibanje partizanskih enot po Dolenjskem. Med številnimi postojankami, ki so bile postavljene v tem obdobju, je bil tudi Ajdovec. Vas Ajdovec leži vzhodno od Žužemberka in je sestavljena iz Zgornjega in Dolnjega Ajdovca, med katerima je le ozek pas njiv. Za postojanko je bil bolj primeren Dolnji Ajdovec, ker je imel cerkev, šolo in prosvetni dom, kjer so se belogardisti lahko močno utrdili. Postojanka je štela 70 mož, oboroženih z lahkim orožjem. Cerkev so spremenili v bunker. V stolpu so postavili mitraljez, s katerim so lahko obvladali vso okolico. Bunkerje so postavili tudi na primernih mestih okoli vasi. V tem utrjenem gnezdu so se belogardisti počutili varne in le redkokdaj so pošiljali patrole v daljno okolico. Pogosteje so kontrolirali le neposredno bližino v nočnem času. Na primernih grebenih okoli vasi so postavljali ponoči tudi zasede, da bi tako preprečili partizanom neslišen dostop k sami postojanki. Sovražna postojanka sicer ni ovirala gibanja naših brigad po tem ozemlju, je pa nekoliko otežkočala pot našim kurirjem in aktivistom, ki so preko tega ozemlja vzdrževali zveze z ostalimi kraji Slovenije, predvsem s Stajersko. Da bi se ognili postojanki, so morali napraviti daljšo pot. Toda ta prepreka je bila kmalu odstranjena in pot je bila zopet odprta. To nalogo je dobila Gubčeva, Tomšičeva brigada pa je bila poslana v zasede, da prepreči pomoč napa-

*Stane Škrli, zadnji komisar
Gubčeve brigade*

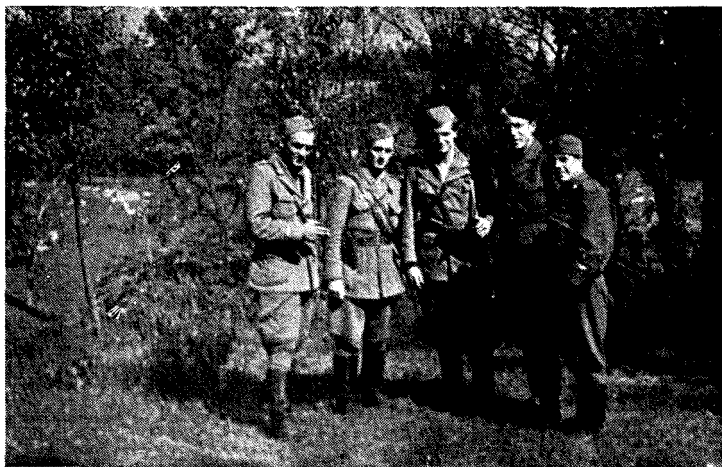

*Miran Šubic-Janez, komandant
Gubčeve brigade 1945. leta*

deni postojanki. Napad je bil določen na 12. december 1942. Na predvečer tega dne se je brigada v vasi Rdeči Kal pripravljala za napad. Borci so sprejeli nekaj kosov streliva in bombe. Komandanti bata-

ljonov so vsem komandirjem čet naročili, da morajo s strelivom varčevati. Pripravljeni so bili tudi dolgi koli, na koncu katerih je bila privezana slama, ki naj bi služila borem, da z njo zažgejo hiše, v katerih so bili utrjeni belogardisti. Bojna oprema je bila pripravljena in borci so nestrpno čakali povelja za odhod. Nekateri so zakurili ognje, drugi pa so se grel v hišah ob toplih pečeh. Nihče ni vedel, katero postojanko bomo napadali, zato je bila nestrpnost še večja. Kmalu nato je bilo izdano povelje za zbor. Borci so se začeli hitro zbirati in postavljati v vrste. Brigada se je premaknila. Smer pohoda je kmalu izdala cilj. »Nad Ajdovec,« so se tiho pogovarjali borci. Kolona se je vila po temnih gozdnih poteh. »Tišina!« je velel komandant brigade, ki je bil na čelu, in borci so to povelje prenašali od ust do ust. Kolona se je ustavila in borci so posedli ob gozdni poti — bil je dan počitek. Brigada je že bila blizu postojanke in pretela je nevarnost, da naleti na sovražno patrolo, ki bi gotovo streljala in tako opozorila posadko na nevarnost. Zato se je brigada v strogi tišini približevala cilju. Predhodnica se je pojavila na planjavi tik nad postojanko. Brez besed so se bataljoni ločili in odšli na svoja mesta. Grobno tišino je motilo le lajanje psa v oddaljeni vasi. Sovražnik še slutil ni, kaj se pripravlja. Nekako ob 23. uri so padli prvi strelji. Sovražnikova zaseda nad vasjo je zaslutila nevarnost, oddala nekaj strellov, nato pa zbežala v postojanko. Naši niso odgovorili. Izkoristili pa so ta trenutek za hitrejšo obkoljevanje vasi. Sovražnik je spoznal nevarnost in odprl iz vseh utrjenih hiš močan ogenj. To močno streljanje pa je bilo le zaradi strahu in zmedenosti, ki je vladala med izdajalci. Ko so se naši približali utrjenim hišam in začeli z neposrednim napadom, si je sovražnik uredil svoje vrste in nutil močan odpor. Najmočnejši odpor je nutil iz cerkvenega stolpa. Naši so sklenili, da je treba najprej zavzeti utrjeno cerkev.

Zato so se javili prostovoljci — bombaši, med njimi Franci, Jaka, Omerza in drugi, ki so se splazili do cerkvenega zidu. Na poziv naših borcev, naj se predajo, ter da se jim ne bo ničesar zgodilo, so belogardisti odgovorili s točo bomb. Zavzeti cerkveni stolp brez večjih žrtev, je bilo nemogoče. »Zažgimo cerkev!« so enodušno zavpili borci in že prinašali slamo in drva. Kmalu se je dvignil ogenj, ki je zajel tudi stolp. Obupani izdajalci v stolpu so se začeli drug za drugim spuščati po vrvi. Ker so še nudili odpor, so končno popadali pod rafali naših mitraljezov. Tudi enotam, ki so napadale župnišče in šolo, je po hudi borbi uspelo streti odpor in stavbe zažgati. V tej borbi, v kateri so obojestransko uporabljali skoraj izključno le bombe, je bilo ranjenih tudi nekaj naših tovarišev. Po zavzetju teh stavb in predvsem cerkve, iz katere je sovražnik z močnim ognjem onemogočal dostop našim k prosvetnemu domu, je bila pot odprta. Zato se je težišče napada osredotočilo na prosvetni dom, na zadnje gnezdo izdajalcev, od koder so nudili močan odpor. Naši bombaši so se večkrat približali stavbi in z bombami obsuli sovražnika. Stavbo so tudi minirali. Pozvali so sovražnika k predaji, vendar

Štab Gubčeve brigade, 11. avgusta 1944 na Paki pri Črnomlju. Od leve proti desni: Viktor Umek — namestnik komisarja brigade, Stane Škrlj — komisar brigade, Vinko Mojšker-Jesen — komandant brigade, Karel Dimnik-Čali — namestnik komisarja brigade in Bogomil Gaberc-Huso — načelnik štaba brigade

brez uspeha. Naposled so jim sporočili, da jim bodo poslali na razgovor izgnanega štajerskega duhovnika Pavliča, ki je bival v Ajdovcu. Opozorili so jih tudi, naj ne streljajo nanj. Ko pa se je Pavlič približal prosvetnemu domu, so začeli streljati in so ga ranili. Tudi na ponovni poziv k predaji se izdajalci niso odzvali. Zato se je borba nadaljevala. Sovražnik se je srdito branil. Z bombami je obsul vsakega, ki se je hotel približati. Končno je uspelo skupini naših borcev pod zaščito mitraljezov, približati se stavbi in zažgati ostrešje. Sovražnik se je zaman trudil, da bi pogasil ogenj, ki se je hitro širil. Ob jutranjem svitu je plamen zajel vso stavbo in rdeči zublji so sikali skozi okna. Ker jim je postalo v stavbi neznosno, so nekateri začeli skakati skozi goreča okna in bežati, hoteč se s poslednjim odporom prebiti skozi obroč. Toda tu so jih pričakali naši mitraljezi. Borba se je nato nadaljevala s skupino, ki se je zatekla v spodnji prostor, do kamor ogenj še ni segel. Toda borba se je kmalu zaključila — sovražnik je bil premagan. Bil je že dan, ko so ujeti belogardisti s povešenimi glavami stali ob kupu drv pred prosvetnim domom in čakali

na zaslužen kaznen. Vsi so bili prepričani, da bodo na tem mestu končali svoje izdajalsko življenje. Vendar ni bilo tako. Odpeljani so bili v vas Brezovo reber, kjer je brigada po borbi taborila. Po zaslišanju je bila večina odpuščenih in ti so se lahko vrnili domov. Nekaj najbolj zagrizenih izdajalcev, ki so imeli za seboj že vrsto zločinov, pa je bilo obsojenih na smrt.

V tej borbi, ki se je vodila vso noč, je imela brigada 2 mrtva in nekaj ranjenih tovarišev. Zaplenila je okoli 30 pušk, mnogo streliva in ostalega materiala, medtem ko so ostale puške in vsi mitraljezi zgoreli. Skoraj 70 belogardistov je svoje izdajstvo plačalo s smrtjo.

Naslednji dan, 13. decembra 1942, je brigada vodila borbe z Italijani in belogardisti, ki so prišli po cesti Trebnje—Žužemberk na pomoč napadeni postojanki. Čeprav je bil sovražnik po številu močnejši in oborožen s težkim orožjem, se je borba končala z njegovim umikom. V tej borbi je brigada zasedla položaje v Ajdovcu, Velikem Lipovcu in Brezovi rebri, da bi se nekoliko odpočila in pripravila za nove borbe.

Stane Škrlj

Rapuševa mama

Menda ni bilo partizana Gubčeve in Cankarjeve brigade ter Dolenjskega odreda, ki ni prehodil doline od Mokronoga do Šmarjete! Precej strma cesta iz Mokronoga na Smetovišče se prevesi in se začne zvijati po ozki soteski. Kmalu se dolnina odpre — na desni strani je vasica Gornji Lakenc; za njo je Srednji in še Spodnji Lakenc. Vasi niso strnjene. Hiše leže razmetane ob cesti, nekatere pa so na pobočju hriba. Tukajšnji ljudje so dobri in so med vojno skoraj vsi pomagali partizanom. So pa bile tudi izjeme, zaradi katerih so tukajšnji ljudje mnogo in preveč pretrpeli ...

DVE STO metrov od glavne ceste proti Mokronogu stoji lesena hišica. Po vegastih kamnitih stopnicah se pride v vežo, ki je obenem kuhinja. Na levo je večja in naprej manjša soba, kamrica. Mislim, da je malo partizanov, ki se ne bi kdaj oglasili pri Rapuševih, kakor se je reklo pri hiši. Kljub temu, da je bila hiša majhna, skromna in lesena, je bilo v njej vedno čisto. Tiste zaplate zemlje, kar so jih imeli, so premalo rodile, da bi od tega lahko živela številna družina. Zato je hodil stari Rapuš h kmetom na dnino. Ko so otroci doraščali, so imeli zmemor premalo kruha. Ko pa so povsem dorasli, sta se starejša dva, Polde in Ivanka, zaposlila v tovarni usnja v bližnjem Mokronogu.

Rapuševa družina je delala za Osvobodilno fronto še pre-

den so se v mokronoški dolini pojavili prvi partizani. Sin Polde je že leta 1941 v tovarni organiziral nabiralno akcijo. Zbiral je denar in obleko za partizane. Ko so to zvedeli Italijani, so ga leta 1942 zaprli in obsodili na 25 let ječe. To je domače sicer potrlo, vendar so se kmalu zatem še bolj zagrizenost vrgli v borbo proti sovražniku. Hči Ivanka je ostala v tovarni in je držala zvezo med takrat osvobojenim ozemljem in trgov, v katerem so bili Italijani. Kot njen brat je zbirala denar in obleko ter oskrbovala naše organizacije in brigade s podatki. V Rapuševi hiši je bilo zbirališče partizanov. Vsak borec je dobil tu jesti in piti. Malone ves vinski pridelek, ki so ga Rapuševi pridelali leta 1942, 1943 in 1944, so popili partizani. Rapuševa mati je imela srce

za vsakega partizana, zanje je prala, kuhala in šivala. Postregla je vsem enako: komandantom in navadnim borcem. Često je kateremu prinesla možno obleko in perilo, rekoč: »Na, preobleci se, da ti tačas tvoje oprem. Saj vem, da si ves živ!«

Prišlo je leto 1943. Mnogi so mislili, da je z italijansko kapitulacijo prišel tudi konec vojne. Toda navdušenje se je kmalu pleglo. Krožile so govorice, da se pripravljata nemška ofenziva. Spričo tega so Rapuševi razmišljali, da bi se kam umaknili. V gozdu nad vasjo je bil bunker, ki so ga zgradili člani Okrožne tehnike Novo mesto, pa ga izpraznili, potem ko so se preselili blizu Dolenjskih Toplic. Vanj je Rapuš zanesel majhen gašperček, da jih ne bi zeblo. Bunker je bil zelo slabo maskiran, vhod je bil prost in popolnoma viden. Tudi pot je bila zelo blizu. Če bi Nemci prodrli globlje v gozd, bi ga zlahka odkrili. Kljub temu so se Rapuševi naselili v njem.

Minil je teden, ne da bi se kaj zgodilo. Mati in oče sta hodila vsak dan domov krmit živino. Ker je bilo vse mirno in se jim je zdelo, da so zagledelj varni, je mati v skrbi

Krvoločni

Leseni kovčec znanelega belogardističnega morilca s Sv. Urha, Antona Jakoša-Tarnavca z Bizovika, je imel tudi skrit predalček. Ob osvoboditvi morilec ni imel več časa vzeti kovčec s seboj, ker je bežal pred partizani in pred kaznijo. Tako je torej omenjeni kovčec ostal tukaj. Šele pred nekaj meseci, ko je slučajno treščil kovčec, nekdanja last morilca Jakoša, na tla, se je skrit predalček toliko odprl, da so se prikazali robovi fotografij in raznih zapiskov, ki jih je morilec hranil za »spomin«. Tako je iz tega predalčka padlo tudi precej

za dom in živino sklenila z otroki vrniti se domov. Oče se z materino odločitvijo ni strinjal, vendar se je sprčo njene nepopustljivosti vdal.

Čas v bunkerju je tekel počasi in pritiskal je mraz. Kuriti pa so smeli le ponoči, ker bi jih sicer izdal dim. Nekega poznega popoldneva je vsa zadihana planila v bunker najmlajša hčerka Nežika z besedami: »Ivanka, pojdi takoj domov! Nemci so že v Spodnjem Lakencu. Pravijo, da kjer bo kdo domačih manjkal, bodo vse požgali!«

Ivanko je zakrbelo za mater in je že hotela iti. Toda ostali, ki so bili v bunkerju, je niso pustili.

Dobre pol ure zatem so Nemci že prišli do Rapuševih. Doma so bili mati, petnajstletna Anica, dvanajstletni Franci ter šestletna Nežika. Vstopivši v vežo so takoj vprašali po Ivanki. Ko jim je mati odgovorila, da je odšla v Mokronog, so rekli Anici, naj gre z njimi, da jim bo pokazala, kje je sestra. Nič niso pomagale materine prošnje, naj pustite otroka pri miru. Anica je morala z njimi. Vso pot so jo topli in ji grozili, da jo bodo ustrelili, če ne dobe Ivanke. Ivanke, sevé, ni bilo v trgu.

Anico so z grožnjami, da jo bodo drugi dan ustrelili, zaprli v šolo, kjer ji je delalo družbo veliko domačinov. Ko so Nemci in domobranci uvideli, da Ivanke ne bodo dobili, so se vrnili, da bi se znesli nad materjo. Ponoči, ko je mati v strahu za hčerjo in možem trepetala na peči, so se na stopnicah oglasili težki škornji. V hišo so se kakor renčeči psi pognali štirje Nemci z naperjenimi pištolami in puškami. Prvi je materi nastavljal revolver na prsi in zakričal:

»Če takoj ne poveš, kje je Ivanka, bomo namesto nje ustrelili tebe!«

Ni jih prosila milosti, saj je vedela, da bi bilo zaman. Mirno jim je odgovorila: »Tu sem, pa me dajte!«

Nato je tisti, ki ji je grozil z revolverjem, pomignil drugemu in šel ven. Drugi jo je surovo zgrabil in pahnil iz sobe. Otroka sta zajokala in se je oklenila. Vojak ju je odtrgal od nje in ju sunil po tleh, mamo pa spehal skoz vežo in kuhinjo ter zadnja vrata ven. Pred durmi jo je čakal vojak, ki ji je notri grozil z ustrelitvijo. Nameril je vanjo revolver in — sprožil. Mater je zagrnila tema.

Ko se je čez čas ovedla, je

iz hiše še zmerom prihajal ropot. Preiskali so jo od vrha do tal. Kar je bilo vrednega, so odnesli, drugo pa razbili. Naenkrat priplava do nje trak svetlobe in škornji se znova oglašajo. Morilec je prišel gledat, če je dobro opravil svoje delo. Mati se je pritažila in je zadržala diha. Nemec je bil prepričan, da je mrtva. Ko so hišo čisto izropali, so odšli.

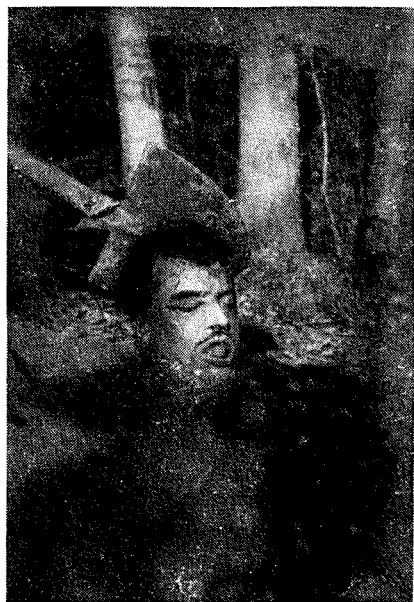
Mati je poskusila vstati, a ni mogla. Otroka sta mislila, da je mrtva in sta se jokaje zatekla k sosedu. Mati se je onesvestila. Ko se je ponovno ovedla, jo je stresal mraz. Strah, da se Nemci ne bi vrnili, ji je vlil nečloveške moči. Po trebuhu se je priplazila k sosedu. Toda na njene klice se ni nihče oglasil. Zato se je z zadnjimi močmi odplazila k sosedu na četrte oddaljene. Krajni vrh. Za to pot je rabila dobre tri ure. Pri vsakem gibu ji je iz pljuč, kamor je dobila strel, privrela kri. Ko se je mukoma privlekla do prve hiše, so ji odprli. Toda prestrašili so se in ji rekli: »Pojdi naprej, pri nas ne moreš biti!«

Bila je na koncu moči. Kljub nasprotovanju je zlezla v hišo in se vnovič onesvestila. Ko se je zavedla, je bila hiša

zločinci

fotografij. Po vsem sodeč, so to fotografije njegovih umorjenih žrtev, ki so jih imele le-te pri sebi. — Za sedaj objavljamo štiri izmed teh fotografij, ki prikazujejo zverinsko pomorjene žrtve na Sv. Urhu. Fotografije so že precej slabe, vendar še toliko razločne, da je na njih prepoznavni obraze ljudi. Naprošamo vse naše bralce, v kolikor bi mogli po objavljenih fotografijah prepoznavati ljudi, da bi nam čimprej sporočili njihova imena in vse podatke, ki bi govorili o tem, kdaj so jih urhovski zločinci zverinsko umorili.

S. P.

prazna. Domači so se umaknili, da bi jim ne bilo treba pomagati. Zatorej se je odvrnila k drugi hiši. Tam so jo sprejeli prav tako neprijazno. Na njeno prošnjo so ji dali raztrgano odejo, gospodinja pa ji je rekla: »Pojdi čim dlje, tako bo bolje za te in za nas!« Ko je videla, da se je nihče noče usmiliti, se je zavlekla do bližnjega gozda in tam vsa oslabiljena obležala.

Naslednjega dne je oče Rapuš našel dom prazen in izropan. Bližnji sosed mu je svetoval, naj gre na Krajni vrh iskat družino. Tam so mu povedali, da je bila žena pri njih in da se je umaknila v gozd. Ko jo je dalj časa iskal, jo je našel nezavestno v gostem grmovju. Kam z njo? Domov si je niso upali nesti, ker bi se Nemci lahko še vrnili, v gozdu pa je tudi niso mogli pustiti. Nazadnje se je le usmilil stari Stritar iz Srednjega Lakenca, ki je imel pri partizanih dva sina. Zaradi izgube krvi in prestanega strahu je mati Nežika dolgo nihala med življenjem in smrtjo. Končno pa je le zmagala njena žilavost in je počasi okrevala.

Čez čas, ko se je glavna ofenziva odmaknila, so se Rapuševi preselili domov. Toda varni še zmerom niso bili. Od časa do časa so semkaj vdirale manjše skupine Nemcev z belogardisti. Ob takih priložnostih so Rapuševe obveščevalci zmerom opozorili na nevarnost, da so se lahko umaknili v gozd.

Dne 20. avgusta 1944 so Rapuševe vnovič obvestili, da prihajajo Nemci. Oče in Anica sta odhitela v bližnji gozd, mati z otrokom pa na njivo blizu gozda. Ko je oče videl, da so Nemci odšli in da je cesta prazna, se je namenil domov, kljub temu, da ga je hčerka zadrževala. Stopil je v hišo in se ravno pripravljaj, da napiše pismo sinu Poldetu, ki so ga Nemci iz italijanskih zaporov odvlekli v internacijo, ko je zaslišal ropot voza. Ko se je voz ustavil, je pogledal skozi okno. Z voza so se vsipali beli, ki so na moč tekli proti hiši. Za umik je bilo prepozno. Pijani belogardisti so pritekli v izbo in začeli očeta zmerjati

Partizanska zaseda (fotografija ni dokumentirana)

s partizansko svinjo in ga pretepati s puškinimi kopiti. Nazadnje so ga zvezanega sprehajali iz hiše, ga vrgli na voz kot živino in ga odpeljali v Prekopo pri Kostanjevici, kjer so ga po nečloveškem mučenju čez dva dni umorili.

Rapuševa družina z delom za našo vojsko kljub temu ni prenehala. Ivanka je šla najprej v brigado, nato pa na Dolenjsko okrožje. Mati je z otroki še vedno delala doma. Hčerko Anico in sina Francija so kljub temu, da sta bila še otroka, odpeljali belogardisti. Francija v belogardistično postojanko v Tržišče, Anico pa v

Ribnico, kjer so ju nečloveško preteпали. Anici pa se je tik pred osvoboditvijo posrečilo pobeigniti.

Ko je napočila svoboda in se je iz zaporov vrnil sin Polde, Ivanka pa od partizanov, je Rapuševa mati pozabila na vse prestano gorje ter se veselila lepših dni, ki jih je s svojo družino pomagala ustvarjati. Veselje ji je kalilo le misel na moža, ki ni dočakal svobode, za katero se je tako vneto boril.

Danes je Rapuševa mati 40-odstotni invalid in je odlikovana z Redom za hrabrost.

Marjan Podobnik

ŠE NE VESTE?

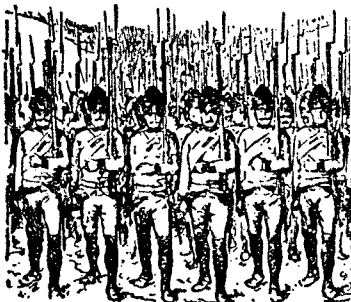
KDO IN KDAJ JE PRVIKRAT UPORABIL VOJAŠKE RAKETE? Kitajci leta 1232 v borbi proti Tartarom, ki so oblegali Peking. Rakete so imele obliko strelce in so bile opremljene z nekakšnim stabilizatorjem. Za strelco je bil pritrjen valj, poln črnega smodnika, ki je »raketo« poganjal. Že l. 1379 so v Evropi uporabljali rakete v vojne namene, in sicer v bojih za otok Chossa. V bitki pri Serin-gaptamu leta 1792 so Indijci proti Britancem uporabili cele odrede raketnega topništva. Ko pa so Angleži leta 1807 napadli Kopenhagen, so na mesto izstrelili okrog 25.000 raket, s katerimi so zažgali malodane vse hiše. Z raketa mi so zažgali tudi Gdansk leta 1813. Danski kapetan Schumacher je nato iznašel rakete z eksplozivnim polnilom. Holandec De Boer je raketam dodal še kristalasti stabilizator. Sledili so Američani z novim izumom: izdelali so rakete z rotacijjo. Rakete so izpopolnili zlasti v drugi svetovni vojni (V₁, V₂) in po njej. Znano so že teledirigirane rakete, ki leta 6000 km daleč in jih atomsko polnijo. Najbolj znana je ameriška raketa »Nicke«.

KAKO SESTAVLJAJO VREMENSKO NAPOVED? O vremenskih hišicah, ki spominjajo na čebelnjake, ste gotovo že slišali? Ogledajo si delo enega izmed vremenskih opazovalcev! Le-tega zanimajo mnoge stvari, n. pr. vodravna vidljivost, smer in hitrost vetra, količina, vrsta in višina oblakov, a tudi drugi vremenski pojavi (dež, sneg, megla). Vse to je vremenski opazovalec dolžan preverjati in zabeleževati. V vremenskih hišicah opazovalci »čitajo« toploto, vlažnost in druge meteorološke podatke, nato pa krenejo v vremenslovsko postajo, kjer na barometrih kontrolirajo atmosferski pritisek. Naslednja naloga opazovalca je, odposlati s pomočjo številčnih šifer brzojavko o opazovanem vremenu. Vedro, toplo in mirno vreme za Beograd n. pr. izražajo s temi številkami: 13274 00000 93000 18324 00000 16102. To pomeni, da lahko vsakršno vreme izrazimo v številkah po posebnem meteorološkem ključu. Za vsak vremenski pojav imamo torej ustrezne številke. Tako sestavljeno brzojavko pošlje opazovalec svojemu zbirnemu središču po telefonu, to središče pa več takšnih brzojavk skupaj centru v republik. Republiški center nato po radijski zvezi pošilja zbrana poročila glavnemu zbirnemu centru v Beogradu, a Beograd jih potem razpošilja naprej za potrebe vsega sveta. Istotako zbirajo vremenslovske podatke tudi druge države, ki imajo časovno odredene radijske oddaje za vremenska poročila. Tehnološki postopek od sestavljanja končnih poročil pa teče takole: Ko se začne oddaja meteoroloških podatkov iz posameznih centrov, so radiotelegrafisti neprekinjeno pri svojih aparatih. Tehniki dešifrirajo sprejeta poročila in jih vnašajo na posebno izdelane karte Evrope. Razen te karte imajo v centrih tudi zemljevide Jugoslavije, Severne polkrogle, Sredozemlja itd. Tako označeno karto Evrope zatem dobi v roke sinoptik, ki prouči podatke in izdela vre-

mensko prognozo (napoved). Po-prej mora sinoptik karto analizirati, pri čemer mora oddvajati tople zračne mase od hladnih, zlasti pa pozorno proučiti področja s padavinami, močnejšo oblačnostjo in meglo. Seveda je potrebnih še niz drugih pomožnih kart, na katere so tehniki vnesli razne fizične velikosti in izračunane hitrosti gibanja zračnih mas, spremembe atmosferskega pritiska, temperature itd. Sele nato daje sinoptik zaključke in domneve o atmosferskih procesih, ki se tvorijo ali pa bi se utegnili tvoriti nad področjem Evrope. Naslednja faza vremenoslovskega dela, ki jo običajno opravlja več sinoptikov, je šele predvidevanje razvoja vremenskih prilik, ali kakor temu pravimo, dajanje prognoze ali napovedovanje vremena.

ZA PRVI ZRAČNI BALON? Prvi zračni balon s sekretim zrakom sta napravila brata J. in E. Montgolfier leta 1782, balon z vodikom pa fizik Jacques A. Charles leta 1783.

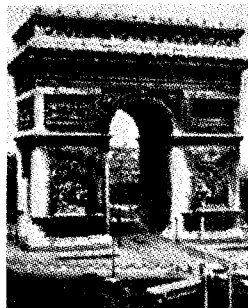
DA JE KARTAZANSKI VOJSKOVODJA HANIBAL leta 1918 pred našim štetjem prekoratil Alpe s sloni? Njegova namera je bila, preprečiti Rimljanom, da bi osvojili Španijo. Odločil se je za spopad z Rimljani v njihovi zemlji — v Italiji. Njegova vojska je štela 50.000 pešakov, 9000 konjenikov in 37 bojnih slonov. Z njo je prešel Pireneje, se spustil v Južno Galijo (sedanja južna Francija), obšel rimske čete v Provenci in svojo vojsko prepeljal s splavi čez reko Rhône, tako da je dosegel podnožje Alp. V največjih snežnih metežih so se Hanibalovi vojaki vzpenjali v gorske vrhove. Konje in slone so navezali na vrvi in jih dvigali čez skale. Spuščanje je bilo še težje. Na vsakem koraku je konjem in slonom drselo in mnogi so zgrmeli v prepade z vo-jaki vred. Vojaki so zmrzovali, ne-vajeni gorskega podnebja in snega, in mnogi so iz obupa sami skakali v prepade. Po petnajst dnevnih nečloveških naporih, ki jih zgodovina vojn dotlej ni poznala, se je ostanek Hanibalove vojske, 20.000 pešakov, 6000 konjenikov in 12 slonov, spustil v padsko nižavje.

Nekdanji grenadirji

Rimljanov se je polastil paničen strah. Niso mogli razumeti, kako je Hanibal prišel v Italijo. V dveh bitkah je Hanibal strahotno potolkel svojega sovražnika in se pojavil pred rimskim obzidjem. Ta nenadna nevarnost, ki je pretlila večnemu mestu, je še dandanašnji ohranjena v pregovoru: »Hanibal ante portas« (Hanibal pred vrati).

ZAKAJ IN KDAJ SO ZGRADILI V PARIZU SLAVOLOK ZMAGE? Po bitki pri Slavkovu, 12. II. 1806, je Napoleon I. ukazal, naj v spomin na to bitko zgradi ta spomenik. Le-tega so sicer zgradili, odkrili pa so ga komaj 29. julija 1836. Visok je 49,55, širok pa 44,82 m.

Okrašen je z reliefi najboljših takratnih kiparjev in na njem so vklesana imena 386 generalov, ki so sodelovali v Napoleonovih vojnah. Od 11. novembra 1920 počivajo pod Slavolokom zmage tudi posmrtni ostanki neznanega junaka Francije, ki je padel v I. vojni.

KDO SO BILI KOMANDOSI? Posebno izvežbane in opremljene enote, ki so jih poslali na sovražno ozemlje, da bi tam opravile posebne vojaške naloge. Te naloge so bile raznovrstne: ogledništvo, zbiranje podatkov o sovražnih premikih, sabotaže na komunikacijah in industrijskih objektih, napadi na sovražnikove štabe, artilerijske položaje, manjša oporišča in letališča. Svoje naloge so komandosi opravliali samostojno, ali pa v sodelovanju z glavnimi silami. Formacija komandosov je bila odvisna od naloge in se je gibala med oddelkom in brigado. Oddelke komandosov so prvič ustanovili v Angliji leta 1940 in so jih imenovali »neodvisni odredi«. Med akcijami komandosov so pomembnejše razne desantne operacije, vključno sodelovanje z jugoslovanskimi partizani od februarja 1944 z otoka Visa. Zlasti pa so se komandosi proslavili z nenadnim napadom na Rommelov glavni stan novembra leta 1941.

DA POVEZUJE SVETOVNA FEDERACIJA BIVŠIH BORCEV 124 nacionalnih organizacij bivših borcev iz vsega sveta? V Federaciji je vključenih 29 držav z nad 22 milijoni člani. To je močna zveza, ki lahko odločilno vpliva na krepitev miru v svetu in se avtoritativno zavzema za pravice borcev in človečanske pravice sploh!

Napad na Lož

V ŠOLSKEM taborišču v Iški je bila mimo petih četic, ki so tedaj štele komaj 5 do 8 borcev, ustanovljena še šesta, ki je povsem brez orožja nemudoma krenila v novo taborišče pri Rakitni. To je bilo znamenje, da se nekaj pripravlja. Pri Rakitni smo ostali le nekaj dni, ko nas je nekega popoldneva poklical k zboru naš priljubljeni komisar Iztok, sin narodnega heroja Žagarja. Vsi, razen stražarja, smo prišli na zborna mesto in pred nami se je pojavil komandant Stane Rozman. Ta nas je vprašal po počutju. Vsi v en glas smo mu odgovorili, da smo naveličani čakanja, da se nam torej hoče večjih borb. Stane je odgovoril, da je v pripravi velika akcija, ki da bo v prihodnjih dneh. Tega smo se vsi zelo razveselili, saj je vsak izmed novincev — in to smo bili tedaj, oktobra 1941, domala vsi — komaj čakal, da doživi svoj ognjeni krst.

Tovariš Stane je nato odšel še k drugim četam in skupinam, raztresenim po Notranjskem in Dolenjskem, mi pa smo mrzlično čakali na povelje. Nismo čakali dolgo. Prihital je kurir — bilo je dva dni po Stanetovem odhodu — in nam sporočil, naj nemudoma zapustimo položaj in se napotimo v naš matični logor v Iški. V poldrugi uri smo bili tam. V Iški je bilo zelo živahno, saj se je iz vseh čet s kakimi 30 možmi formiral polbataljon Ljube Šercerja, katerega komandant je bil sam Šercer. Začeli smo se takoj vežbati: vadili smo napad na sovražnika v gozdu, poulične borbe in podobno. V petek, 17. oktobra zvečer, smo še sedeli pri partizanskem ognju ter peli pesmi, kot »Naglo puške smo zgrabili«. Le-to je iz ruščine prevedel naš bataljonski zdravnik, študent medicine tovariš Kostja Nahtigal. Naslednji dan pa smo navsezgodaj vstali. Polbataljon je po skrbnem ogledu orožja krenil na pot proti določenemu cilju. Hodili smo oprezno. Vžigalic nismo smeli prižigati. Zasop-

ljeni smo stopali navkreber in prekladali z bolečih mest nahrbtnike, težko naložene z municijo. Nato je Šercer dal znak za počitek in nam razložil, da bodimo še bolj oprezni, kajti v naši bližini je bila italijan-

ska postojanka. Ko smo naposled minili tudi to nevarnost, nas je pot vodila mimo gozdnih obronkov, prek ceste in po poljskih poteh vse do popoldneva, ko smo trčili na Notranjsko četo, ki se je utaborila komaj uro daleč od Loža. Tovariši iz Notranjske čete so nas veselo sprejeli. Tovariš Smeli se je ravno motal okrog

Objavljamo eno izmed poslednjih pisem narodnega heroja Jožeta Tomažiča-Pina, ki ga je pisal iz tržaških zaporov. Znano je, da so Jožeta Tomažiča-Pina aretirali Italijani 2. junija 1941. leta, ustrelili pa 15. decembra 1941. leta ter njegovo truplo s trupli z njim ustreljenih štirih tovarišev odpeljali neznano kam. Sele po vojni so izvedeli, da so jih zagrebli pri Trevisu.

100. Ljubljana 25/3. 1941.
T. S.

Predragi!

Kot je bilo pričakovati, izgleda, da so me predali Po-sebnemu sodišču. Novico sem sprejel povsem mirno in hladnokrvno. Je pač taka doba. Upam, da si tudi vi ne boste veli stvari preveč k srcu, ker nima smisla in ker me bi ne koristilo. ne vam, ne meni.

„... nisem mogel ravnati drugače ...“

Predragi!

Kot je bilo pričakovati, izgleda, da so me predali Po-sebnemu sodišču. Novico sem sprejel povsem mirno in hladnokrvno. Je pač taka doba. Upam, da si tudi vi ne boste veli stvari preveč resno k srcu, ker nima smisla in ker bi ne koristilo ne vam, ne meni.

kotla, v katerem se je kuhala večerja tudi za nas. Smeli je bil bos in je imel na sebi mornarski jopič. Tu smo kmalu spoznali tudi Dakija, ki se je tedaj že proslavil z borbo na Kureščku, dalje komisarja Novaka in druge.

Bili smo torej na Blokah. Nihče razen komandnega kadra ni vedel kaj več, kot da se

pripravlja nekaj velikega in pomembnega. Borci smo se pogovarjali med seboj. Mnogi smo se poznali iz Ljubljane, izza šolskih klopi, s športnih igrišč, pa tudi z ilegalnega dela v Ljubljani.

Iz pogovora nas je zdramil komisar Ante Novak. »Tovariši,« je dejal, »kdo ima pri sebi kaj rdečega blaga?« Sledilo

je skomiganje z rameni, spogledovanje in čudenje. Nekdo pa se je oglasil, da ima v nahrbtniku rdeče spodnje hlače in nekdo drugi, da ima rdečo sokolsko srajco. Komisar Ante je obcje vzel in začel rezati z majhnimi škarjami. Rezal je peterokrake zvezdice, ki smo si jih potem prišli na kape.

Seveda ne morete vsega razumeti in vam niso stvari tako jasne ter enostavne kot so meni, toda okoliščine in moj značaj so od mene zahtevale, da sledim poti, ki je od vaše povsem drugačna. Vsak sledi v svojem življenju ciljem, ki so zanj pravilni in ki ustrezajo njegovim življenjskim potrebam. In če je bila v prejšnjih časih razlika med rodovi velika, se je v naši dobi nedvomno še povečala in je skoro ni mogoče premostiti, posebno še v našem slučaju ne, ko živimo vsak za svoj, povsem različen svet.

S tem nikakor ne mislim obtoževati samega sebe in mi še od daleč ne pade v glavo, da bi vam morda kaj očital. Nasprotno! Hvaležen sem vam za vse kar ste storili zame in dobro razumem, da ste imeli z menoj mnogo težav in bridkosti. Toda jaz nisem mogel ravnati drugače, ker ima zame življenje smisel le če sledim gotovim načelom!

Sicer pa zahteva dandanašnja viharna doba od vseh poguma in trdnih živcev. Težav in skrbi nimate le vi ampak večina človeštva.

Ne vem še kako se bo stvar nadalje razvijala, vsekakor pa bi bilo vsako vaše poskušanje, da bi mi pomagali (na pr. radi odvetnika) povsem zaman.

Sprejmite moje pismo kakorkoli, napisal sem to kar mislim in upam, da vas ne bo preveč presenetilo.

Drugače sem vedno zdrav in dobre volje. Pozdravljam vse sorodnike in znance. Zdravo!

Pino

Sprejemnik moje pisma kakorkoli napisal sem to kar mislim in upam, da vas ne bo preveč presenetilo.

Drugače sem vedno zdrav in dobre volje. Pozdravljam vse sorodnike in znance. Zdravo!

Pino

Kmalu je bila večerja, ogenj pa smo morali pogasiti. Tudi glasno govoriti je bilo prepovedano. Lož je bil preblizu. Nato smo legli k počitku. Zbudilo nas je prelestno jesensko jutro. Bila je nedelja, 19. oktobra 1941. Komandant Šercer je bil s komandirji in komisarji čet na sestanku. Imeli so zadnje posvete za napad. Kmalu nato so nas poklicali v zbor na jaso blizu tabora in tam nas je Ljubo seznanil z načrtom napada na Lož. Torej ni bilo več dvoma: akcija, ki jo je pred dnevi napovedal tovariš Stane, je pred nami!

Načrt smo razumeli. V Ložu je bilo skupaj s komando 80 vojakov, ki so imeli vsak dan ob petih popoldne zbor pred pošto. Tam so jim delili večerjo. Mi naj bi še pred peto uro obkolili Lož. Na cesto Rak-ek—Lož in Stari trg—Lož je treba postaviti zasede, še prej pa bo izbrana skupina borcev prerazela telefonske žice. Točno ob petih italijanski troben- tar vabi k večerji, pet minut zatem, ko bodo vsi zbrani na trgu pred pošto, pa bomo udarili. Mitraljezci naj bodo pripravljeni, da z dveh strani odpro ogenj na Italijane. Določeno je bila tudi skupina za napad na štab, dalje skupina za konjušnico, da odvede vse konje in mule itd. Naročeno je bilo odnesti vso hrano, orožje, municijo, obleko, poskrbeti za ranjence in ujeti Italijane, ki bi jih pozneje lahko zamenjali za partizane, ki so jih ujeli Italijani. Za eno uro se bomo ustavili v svobodnem Ložu, govorili z ljudmi, mlajše moške in mladeniče pa povabili, naj se nam pridružijo.

Nato smo prejeli strelivo, zadnjič pregledali orožje in prisegli. Komisar nam je čital besedo za besedo in mi smo ponavljali za njim. V naših mislih in srcih so se porajala

svetla čustva, oči so se jasnile, a pest, ki se je dvignila v pozdrav, se ni hotela ločiti od senc. Misli so še zmerom ponavljale za komisarjem: »...zvesto boril za narod, za domovino, za svobodo...«

Praznično nedeljsko popodne je minilo. Popoldan okrog treh smo bili pripravljene za odhod. Tovariš Šercer nas je še zadnjič opozoril na opreznost in nam povedal, da se bomo ustavili pri nekem starem gradu nad Ložem. V logoru je ostalo pet tovarišev, ostalih 40 pa nas je krenilo na pot. Sonce se je že nagibalo v zaton, ko smo se znašli pred graščino. Tovariš Smeli, ki je tod domačin, si je nadel na obraz masko, da ga ne bi spoznali.

Komandant Šercer da nato povelje: »Skupina za rezanje žic, naprej!« »Prva zaseda za cesto Rakek—Lož naprej!« K tej zasedi sem se pridružil tudi jaz. Skupina je šela 5 borcev. Odšla je tudi druga zaseda na cesto Lož—Stari trg. Ostale skupine pa so začele po načrtu obkroževati Lož. Prva zaseda je zavzela svoj položaj v nekem grabnu nasproti cerkve. Ura je bila tri četrt na pet. Pritajili smo se, da nas ne bi kdo opazil. Bilo je čisto tiho, le sem pa tja je zašumelo listje na drevju. Nenadoma začujemo strel. Pripravljenost! Spet strel in spet. Bili so strelji iz pištol, ki jim je sledilo streljanje iz pušk in mitraljezov. Sklonili smo glave, kajti krogle so švigale nizko nad drevjem. Ura je bila pet. Trobentača ni bilo slišati. Borba se je začela. Ves Lož je bil v trenutku v ognju, od vsepovsod je bilo slišati hurahura-juriš in Italijane, kako so zapomagali. Kmalu nam je bilo jasno, kaj se je zgodilo: Ob nedeljah so imeli Italijani večerjo eno uro prej, ob štirih, in na to nismo računali. Načrt se nam je sicer izjalovil, toda bitka ni bila izgubljena. Prejšnjo noč je prispela v Lož nova posadka 80 mož, da bi zamenjala prejšnjo posadko, in tako je bilo v trgu 160 namesto 80 vojakov. Torej dve okoliščini, ki sta naš načrt močno spremenili. Tretja okoliščina pa je bila, da je bil komandant italijanske vojske tisti čas

ravno na sprehodu z ženo in otrokom in je zapazil eno našo skupino, ki se je pomikala proti trgu. Začel je streljati s pištolo, Smeli pa mu je odgovarjal. Nihče ni nikogar zadel. Italijanu je zmanjkalo streliva in je pištolo odvrget. Ujeli smo ga in to ni bilo karisbodi: bil je komandant. Nenadni strelji so dali nato povod za juriš in tovariš Šercer je zapovedal splošni napad. Italijanski oficirji so bili večinoma po hišah in so skozi okna

Franc Kelvišar-Fiki, eden izmed udeležencev napada na Lož 1941. leta

streljali na naše. Naši pa so neustrašeno prodirali. Italijanski vojaki so bili brez poveljnikov in so se strahoma poskrili. Kar jih ni uspelo zbežati, so, ne da bi jih kdo silil, držali roke kvišku. Daki je stal sredi trga, se vrtel na peti ene noge in vžigal okrog, da so žvenketala stekla in se je drobila strešna opeka. Z zidov se je trgal omet. Neki italijanski oficir je vneto streljal skozi okno, toda Daki ga je z rafalom brž ujel, tako da je obvisel na oknu. Dakijev pomočnik je bil prvičkrat v borbi in je Dakiju podajal satrzerje kar izza ogla hiše. Metal jih je kakih 20 m daleč Dakiju pred noge. Fric iz oddelka, ki je vzel na muhc hleve, je vlačil mule sem in tja. Toda trma-ste živali ga niso poslušale. Vse so bile odvezane in so v splošnem streljanju begale

podivjane po trgu, tako da je bil preplah še večji. Drugi dan so Italijani govorili, da je Lož napadlo nad 200 partizanov s konjenico. Komandir pete čete je bil s svojo veliko pištolo in svojimi fanti pred pošto in je pozival Italijane k predaji. Po treh brezuspešnih pozivih je odvil defenzivko in jo zalučal skozi okno. Tu je bil italijanski štab. Ko so borci vdrl v hišo, oficirjev niso našli, ampak pol mrtve, hudo ranjene vojake in podoficirje, ki so se skrivali za omarami in pod posteljami. V teh prostorih je bilo kakih dvajset ranjenih in mrtvih. Štiri preživele je odvedel tovariš Sarajlija. Tudi pri prvi zasedi je bil ujet Italijan, visok kaka dva metra. Nič hudega sluteč se je pripeljal z aktovko na krmilu in puško, obešeno čez rame. Ni hotel dati puške. Šele v dvojce smo ga ukrotili. Neki Italijan je begal med drevjem. Rafal mu je ranil prste. Ko nas je zagledal, nas je rotill, naj ga pustimo pri življenju, češ da ima 5 otrok. Obvezali smo ga in izpustili. Druga zaseda je imela več dela. Iz Starega trga je prihitela Italijanom na pomoč skupina fašistov na kamionu. Zaseda jih je pričakala z mitraljezom. Motor je bil v hipu razbit in fašisti so začeli cepati po tleh. Na odpor niso imeli časa misliti. Vsi zbegani so se zatekli k bližnji kapelici, da bi si tam poiskali zaklon. Toda tudi tam so jih pozdravile naše krogle. Kmalu je bila vsa skupina uničena. Druga zaseda pa je imela potem še opravka z limuzino, ki se je meni, tebi nič pripeljala po cesti. V njej je bil italijanski polkovnik, ki je prav tako končal pod partizanskimi krogli.

Streljanje se je nato poleglo. Borba je šla h kraju. Borci so si naložili italijanskih pušk, streliva, oblek in hrane in začeli zapuščati položaje. Ognjen krst smo prestali. Šercer se je pobrigal za ranjence in je zaukazal umik. Prek dolge jase smo nesli na puškah tovariša Jaka, ko so se z nasprotnega hriba oglasili mitraljezi. Italijani so zapazili naš umik. Urno smo se umaknili globlje v gozd. Pogrešali smo tri tovariše, med njimi komandirja

pete čete. Padli so v Ložu, slednji takoj zatem, ko je vrigel bombo v notranjost pošte. Jaka je bil ranjen v desno nogo skozi kost. Med petimi ranjenci je bil tudi tovariš Pavlica. Ta je skupil kroglo skozi prsi točno pod srcem. Oba hudo ranjena smo pustili nekemu kmetu v oskrbo. Ko smo zapustili tovariša Jaka, nam je dejal: »Težko mi je, ker ne morem z vami. Borite se dalje in pobijte vse fašiste!« Pavlico pa sva z nekim tovarišem obvezala na skednju. Pozneje smo zvedeli, da se je za oba ranjenca pobrigala zdravnica Lah-Jerinova iz Logatca. Oba sta ozdravela, vendar je Jaka pozneje padel. Ranjeni so bili še: Miklavčič, Siks in še nekdo, ki se ne spominjam njegovega imena. Vsi pa so bili le lažji ranjenci.

Ko smo prispeli v tabor, smo privedli s seboj kar šest ujet-

nikov s komandantom Loža na čelu. Tovariši, ki so nas nestrpno čakali, so bili veseli našega uspeha, a zlasti zaplenjenega orožja, ki ga je bilo več kot za naših šest čet. Ponoči pa smo podrli šotore, ker tod ni bilo več varno. Še pred dnevom smo prečkali cesto in prispeli na Križne pole.

Spomini na dan, ko smo napadali Lož, bodo ostali nepozabljeni. Izmed nekaj nad štirideset mladih partizanov, kolikor se nas je udeležilo opisane velike akcije pred petnajstimi leti, nas je le malo ostalo pri življenju. Zato je tudi umestno, da se to napiše, dokler je spomin še živ. Prebivalstvo Loške doline, ki prav tako hrani v spominu napad na Lož, si je to najzgodnejšo veliko partizansko akcijo dne 19. oktobra 1941 izbralo za svoj občinski praznik.

Franc Kelvišar-Fiki

FEDOR BEVC

Dachauski transport

Kot teleta so nas gnali na semenj...

Tam so esesovski gospodje stali

in nas ogledovali...

V mislih so tehtali, cenili nove taboriščne sužnje.

A zeleni smrtohlavci so se kot prekupčevalci v naše vrste zakadili, súvali nas in vpili:

»Schreiben sie dei Nummer auf!

Sofort! Sofort!«

Naslednji dan je šel transport

v smrt...

SLAVKO JANEVSKI

Pismo carju Borisu

Zgodilo se je na božični predvečer in ni bilo prav nič čudnega: trije partizani so imeli v rokah bolgarskega podoficirja, zabitega človečka, ki je bil smešen in nevojaški. Samo po sebi se razume — na takega polžka, z repatim levom na veliki kapi, junak s častjo in občutkom ne zre čez mušico na puški. Ko bi le mogel prenesti polžkovo kri in kako bi le mogel pustiti njegove oči v mrtvi, zmrznjeni travi, kjer bi si dostojanstveni črnih krokar ogledoval svoj kljun v dveh steklenih zenicah. Polžek ni lastovka. Polžek je sovražnik. Vseeno... vsi trije so močni, mladi kmečki fantje, tri drevesa iz istega gozda. Ne drevesa — skale, ki so zrasle iz nerodovitne zemlje, tri velike prepreke, tujcu tuji sinovi. Trije so. On je eden. Sami so v planini, na božični predvečer, v krvavi vojni.

— Ustrelili ga bomo, — pravi eden.

Druga dva ne rečeta ničesar. Z molkom soglašata.

— Nikar me ne streljajte!

Tujec je odrevenel. Nima moči, da bi padel na kolena.

— Mar te naj izpustimo! — se čudi eden izmed treh. — Nikar, polžek, ne šali se. Če bi bil jaz pred tvojo puško, ne bi prosil. Streljaj — končano je.

Tujčeve noge so postale nezanesljive. Laže bi mu bilo, če bi ne stal. Pokleknil je in prosil:

— Nikar me ne streljajte. Nikar, nikar...

Vsi trije so močni, a vendar občutljivi fantje. Znajo se boriti, a soditi ne znajo. Pred četrtnim skrivajo oči in sramujejo se namesto njega.

— Ti ga streljaj, — predlagata druga dva prvemu.

Ta z vrhom opanke vrta v zemljo. Skoraj otrok je še.

— Ne morem, — reče. — Kaj pa ti?

Drugi molči.

...prav zares je podoben polžku...

V daljavi, v svinčeni, mrtvaški daljavi, krokajo krokarji. Ko zlete, so še bolj črni in še bolj lačni.

— Prav, — reče tretji. — Prav, jaz bom to opravil...

— Nikar, — prosi četrti. — Dvoje otrok imam, mater...

Tretji ni snel puške z ramena. Molči in v nikogar ne gleda. Vsi trije skrivajo oči drug pred drugim. Tudi tretji ima mater. Navadna, starejša ženica je, kot vsaka mati. Tudi druga dva imata materi. Vsi ljudje na svetu imajo matere. Navadne stare ženske... Ali sinovi nekaterih streljajo mnoge druge. Mnogi sinovi te nerodovitne zemlje so že bili ustreljeni.

— Kaj naj naredimo? — vpraša eden. Druga dva nista vedela kaj početi. Poslušala sta oddaljeni, zmrznjeni krik krokarjev. Končno...

— Kako bi bilo... — se poizkusi eden od njiju nasmejati.

— Kaj naj bi bilo?

— Če bi poizkusili s propagando.

— Se šališ?

Tri glave, tesno druga ob drugi, šepetajo, četrti je blede. Oči v tej glavi so vlažne od strahu in bolečine. Podoficir ni borec, prisega da ni in prav zares je podoben polžku.

— Vstani, — mu ukažejo. — Korakaj...

— Me boste v hrbet streljali?

— Vstani, korakaj!

— Bratje!

Vsi štirje so vstopili v prazen mlin.

— Mater imam...

Hudo je, če ima nekdo mater. A v zimi in vojni so človeške težave vsem enake...

— Sedaj pa piši tako, kot ti bomo narekovali, — ukažejo četrtemu. Oporoka, poslednja molitev, poslovilno pismo materi? — Pismo tvojemu carju!

Podoficir se usede na mlinski kamen in si položi kos papirja na kolena. Kratek svinčnik se skoraj ne vidi med njegovimi topimi prsti.

— Začni, — se nagne eden nad njega.
— Naj ti se javimo, car, da smo živi in zdravi, kakor tudi tebi želimo iz vsega srca in duše, da zveš, kako smo tolkli tvoje vojake in kako jih bomo še tolkli. Konkretno...

Preko na pol mrtvega polžka pade senca drugega.

— Počakaj, piši nekaj bolj strogega...
Ej, črna pasja duša...

Tretji s smrkanjem protestira.

— Pasja? Zakaj? Psi so naši prijatelji. Saj ste bili ovčarji in veste. Takole mu ti napiši: — Volk grabežljivi...

— Počakaj, nikar volk, — se upira prvi.
— Kdo se že tako imenuje? Naš desetar. Volk, Volkan, mar ni tako?

Majhna podoficirjeva glavica ni obraščena, pa vseeno spominja na ježa. Ta predlaga:

— Naj napišem — kolera carska, kuga?

— Tako je in še nekaj dodaj v mojem imenu.

— V mojem tudi.

— In v mojem tudi.

Ohrabren od njihovega navdušenja, je podoficir pisal psovke, še neznane trem partizanom, pisal je s strastjo dekleta, zanesenega v domišljijo, ki ji odkriva nejasen, komaj sluteni svet, neverjetno važen za njeno življenje.

Prvi hiti pred drugima dvema:

— Ti zoblješ narodno trpljenje in v kolu plešeš skupaj z bradatim italijanskim kozlom, s Švabi in z vsemi svojimi in zaslužiš, da te obrijemo pod grlom, pa ne tako kot brije vaški brivec Kuzman, ki ruje dlake iz kože, temveč, da te obrijeva jaz, Mušmula in Sotir, tako kot midva znava.

Drugi poprime: — In povej našemu županu, naj ne skrbi za nas, ker vemo, da nam je psoval mater partizansko in je ova-dil Todora in Jovana, ki so ju topli in vklenili, a z njimi tudi mojega starega. In vprašaj svoje vojake, opice, kako smo jih sprejeli na Mominem Brdu in kako so bežali pred nami...

— Te, opice? — se priliznjeno nasmehne podoficir.

— Katere?

— Te, carske opice.

— A, te. Tudi to napiši.

— Sem že napisal.

Skozi vsako razpoko starega mlina so se prebijali trakovi teme. Le kvadratno okence je ostalo svetlejše. V tem sivem mraku so se ramena ujetega še bolj podvila, nos se mu je skoro dotikal papirja. Ni pisal z nosom. Moral se je pripogniti — ne vidi. Izkrivljene vrste črk so se zlivale s papirjem, papir pa z mlinskim kamnom. Kmalu bo mrtva noč. Podoficir je že neviden.

— Je gotovo?

— Gotovo?

— Še je prostora za nekaj besedi. Bi dodal še eno psovko?

— Ne. Nariši partizansko zvezdo. Tako kot pečat.

— Gotovo?

— Gotovo.

Tančica noči je zagrnila planino in skrila vse njene skrivnosti.

Tri silhuete v mraku iščejo in najdejo kozjo stezo. Četrta je že daleč stran od njih. Polžek ne leze, on teče s štafetnim sporočilom v premrznjeni roki...

*Iz makedonščine prevedel Ivan Ferlež,
ilustriral Marjan Amalietti*

...on teče s štafetnim sporočilom v premrznjeni roki...

Iz obroča

ZAPUSTILA nas je huda zima, ki nam je ob ostri spremembi snežnih viharjev pela svojo smrtonosno pesem. Mnogo jih je požrla — gole, bose in sestradane borce za rodno grudo in svobodo. Pozdravila in objela nas je težko pričakovana pomlad — bil je že mesec marec 1944. leta. Zadihali smo in naša pljuča so hlastno srkala vonjave dolenjskih gozdov.

Kolona hrabrih mož se je pomikala skozi noč. Trudni

koraki II. bataljona Cankarjeve brigade so odmevali po skalah, kot bi kdo prekladal kamenje in ga metal v dolino. Dolga in naporna pot nas je utrudila, saj smo prehodili kilometre in kilometre.

Iz neme in gluhe noči se začuje po zvezi povelje, ki smo ga komaj čuli: »Kolona, stoj!« Kot mrtvi smo popadali na tla in molčali... Pred menoj se je odvijalo kot na filmskem traku: dom, starši, mladost, življenje, svoboda, domovina... Izvil se mi je iz dna duše in srca nemi krik po svobodi, življenju... Takoj nato preklestvo in maščevanje nad fašisti in izdajci.

Iz neprodorne teme poleg mene, se mi je zdelo, sta zazareli dve svetli očesi, ki pa sta v hipu spet ugasnili. To so bile sinje modre oči mla-

dega, hrepenenja polnega fanta, ki smo ga imeli vsi radi. Rekli smo mu Levček. Vedno je govoril in sanjal o svoji ljubljeni Majdi, ki toči za njim solze v daljni Ljubljani, sredi Rožne doline. Lev Končan-Levček je bil osemnajstletni fant, ki je komaj maturiral. Da, bil je hraber, vesel pa tudi v žalostnih dneh. In smel mitraljezec 2. čete, II. bataljona Cankarjeve brigade je bil! Razumela sva se, kot bi bila iste krvi. Naporno življenje nam je krajšal z zvočki harmonike. Vedno mi je zapal svoje skrivnosti. Prav zdaj je po nerodnosti zaropotal z mitraljezom, ki se je zadel ob skalo. Vse nas je prebudilo iz globokih misli. Kolona je vztrepetala. Nato povelje: »Naprej!«

Iz daljave začujemo bitje cerkvene ure. Najprej štiri, nato še dva udarca. Torej dve ponoči! Kmalu smo prišli v Mokronog. Komandant Mito je dal signal in kolona se je ustavila. Ura v zvoniku je udarila tri. Razdelili smo se po hišah. Z Levčkom sva odšla na položaj nad vasjo. Čez pol ure pride k nama komandant in ukaže, da morava oditi v zvonik. Pod nama je ležal Mokronog in borci v mirnem snu

pod najinim varstvom in varstvom naših zased. Pokazal se je ščip in osvetlil pokrajino v vseh romantičnih obrisih. Biser nobela cesta se je vila skozi ravnino in v hrib... Ura je udarila pol petih. Cerkovnik je hotel zvoniti jutranjico. Nismo mu dovolili. Zbor! Bataljon je bil že razvrščen. Mito je prebral naredbro: gremo napadat sovražno kolono, ki gre skozi Mirno peč. Kmalu se je kolona premaknila in odšla borbi in jurišu naproti. Nad nami se je prižigal svet jutranje zarje.

Po dolgih urah hoda čez hribe in doline se je kolona ustavila. Prišli smo na visok hrib, ki je bil sklenjen kot veriga, pod njim pa široka, bela cesta; na levi strani, nedaleč od ceste, grajske razvaline. Precej daleč stran od nas domače vasice. Nekako dve uri odtod je Mirna peč. Zasedli smo položaje daleč po slemenih vrhov. Komandir II. čete, Ivan, naju je vodil v zasedo nekako dve sto metrov od ceste. Borci so bili visoko nad nama. To jutro je bilo izredno lepo in sončno. Ko sva z Levčkom izkopala strojnično gnezdo, sva počivala. Pogledam na ročno uro: devet je. Ogledal se je želodec. Ze tri dni nismo jedli, le vode smo se napili. V teh dneh smo vodili hude boje! Na najino veliko veselje so

nama prinesli zajtrk. Toda koruzni žganci so bili nezabeljeni in neslani in so plaval na nekakšni prežganki.

Odkar smo prišli na položaj, je bila sumljiva tišina, ki je vplivala morče. Smrdelo je po smodniku. Okoli pol enajste ure začujem iz daljave ropot. Vleževa se v okop in gledava skozi veje, s katerimi sva pokrila najino gnezdo. Postala sva nemirna. Oprezno sva gledala na cesto. Ropot, podoben blaznemu hrupu, se vedno bolj bliža. Iz bunkerja se lepo vidi ovinek. Levček glasno vzdiklne in s prstom pokaže na cesto: »Tanki!« »Tigri« se naglo bližajo, že so pred nami. Naštela sva jih deset. Z velikim hrupom, da so se tresle mogočne bukve, so odbrzeli naprej. Nehote sva vztrepetala. Precej daleč od naju se oglasi »prateča« četa in naši protitankovski topovi energično zarjovajo. Začela se je bitka na življenje in smrt. Zaropotali so naši mitraljezi, pokale puške, doneli glasovi: »Juriš!« Borci, precej daleč od naju, so sprejeli borbo na desni strani. Švabi in belčki so pristitili na njihove položaje. »Tigri« so stopili v akcijo na desni... Treslo se je ozračje. Borci so junaško odbijali napade. Že sva začela komandanta bataljona, ki je poveljeval in hitel na pomoč ogroženim borcem. Medtem, ko je hitela pomoč, se še srditeje oglasijo na levi strani pri razvalinah. Spet v frontalnem stilu bruhajo tanki smrt na nas. Tankovska kolona še vedno hrumi in obstreljuje naše položaje. Napadeni smo bili iz dveh strani. Od nekod se oglasijo švabski topovi, in neusmiljeno tolčejo naše položaje. Vse je v dimu. Hribi se tresejo. Oglašata se naša poljska topova, protitankovski topovi in puške. Sva popolnoma pripravljena. Pogledava nazaj proti našemu položaju in zagledava na obeh straneh mogočen dim. Švabi so zažgali vas. Kar na lepem je začelo pokati nad nama. Grozna ugotovitev. Obkoljeni smo. Na mestu, kjer sva bila z Levčkom, je bila grozeča in smrtna tišina. Le okoli naju je pokalo. Od ceste proti na-

jinemu bunkerju so vdrli Švabi. Kaj naj storiva? Menila sva, da gredo mimo. Oglasi se najina bređa. Švabi v strelce proti cevi najine bređe. Kratki rafali najine bređe kosijo Švabe, ki se nato kotalijo na cesto. Še vedno pritiskajo. Začeli so naju napadati z ročnimi bombami, ki pa so padale daleč pod nama. Bređa še vedno poje. Zakričal sem: »Dolg rafal!«, kajti zopet pritisk od leve. Levček spusti rafal in obležali so vsi, ki so nama prišli naproti; le nekaj jih je ušlo. Bređa je utihnila. Daleč naokrog še vedno bitka na življenje in smrt. Komaj je bređa utihnila, se zopet pojavijo trije Švabi. Bređa zapoje in Švabi so obležali. Topovi so tudi naju dosegli. Toda granate so padale daleč od naju. Zadetki pa so bili polni na naših položajih... Divja bitka je ponehala po štirih urah. Le za nekaj minut je nastala grobna tišina in zopet se je sprožil močan napad nedaleč od naju. Naši so prebili jekleni obroč. Proboj je bil trenuten, a silovit. Takoj nato zopet tišina...

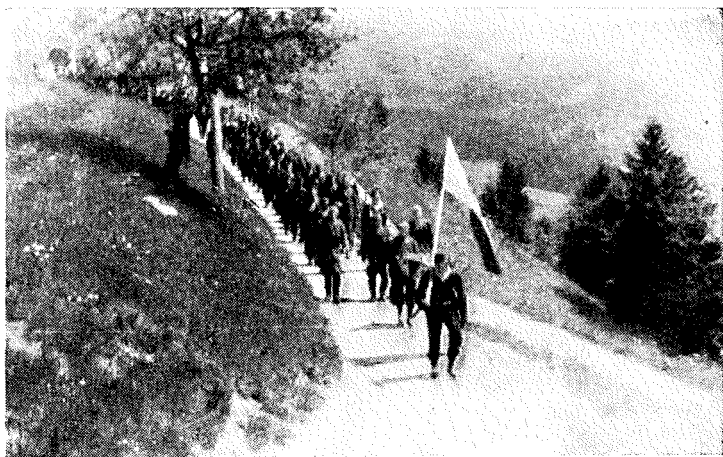
Ostala sva čisto sama, osamljena. Niso naju poklicali, da jurišava skozi dvojni obroč. Kaj sedaj? Loteval se naju je obup. Znašla sva se v obroču. Streliva imava malo. Samo štirje naboji so nama ostali. Drgetala sva, kot bi imela mrzlico. Dogo-

vorila sva se, da se jima ne predava, dokler imam pri sebi še dva okvira streliva za puško, eno bombo, štirji naboji za bređa, Levček pa pet bomb. Borila se bova do zadnjega, nato bo stopil Levček pred cev bređe in v prsi bi mu spustil poslednji rafal, sebi pa pognal kroglo v glavo. Še dolgo časa sva bila pripravljena. Kar na lepem zaropota v dolini na obronku gozda križni ogenj dumdumk iz švabskih mitraljezov. Levček vzdihne... Tiho, komaj slišno. Pogledam ga, a on me je pogledal s svetlimi, steklenimi očmi. »Kaj je?« On čisto mirno: »Nič! Nekaj me je dvakrat speklo v levo in desno stegno! Morda sem se zbedel. Pojdiva proč, da naju ne ujamejo!« Hoče vstati, vzeti glavo bređe s podstavka, toda ne more. Kot pijan se opoteče in pade na tla. Desna noga skoraj nepoškodovana, le mala praska, leva pa razmesarjena v stegnu. Kri mu je tekla za škorenj. Obveze nisem imel ne jaz, ne on. Strgal sem mu srajco in močno nad kolenom obvezal, da bi mu za silo ustavil krvavitev. Vse zaman. Vsa srajca je bila krvava. Levčku je postajalo slabo. Strgam še svojo srajco in mu visoko v kraku prevezem nogo. Krvavitev je ponehala. Bal se je ostati na tem mestu. Bređa sem pokrtil z vejami, obesil puško diagonalno čez

ramo, vzel bombo v roke in velel ranjencu, naj se opira name... Počasi stopava, jaz budno pazim na okolico. Prehodila sva približno tri sto metrov, ko je Levček omedlel. Po vsej sreči je padel v gosto grmičevje, precej visoko in košato. Zavlekel sem ga pod grm. Nihče naju ne bi opazil, čeprav bi stal poleg grma. Levček ni stokal. Ni dolgo trajalo, da je prišel k sebi, odprl oči in me pogledal. Njegove oči niso bile več sinjmodre, temveč steklene, brezbarvne. Njegovo lice je pobledelo, kot bi bilo iz voska. Dejal mi je s komaj slišnim glasom: »Rado, pojdi in pazi, da te ne ujamejo! Ubili ti bodo! Vzem! moje bombe, prav ti bodo prišle. Pozdravi. Pridite pome...« Nisem mogel ugotoviti, če je mrtev ali nezavesten. Vzel sem le tri bombe, dve pa sem mu pustil, se odplazil in šel iskat pomoči. Videl sem Švabe, sicer daleč, toda moral sem po pomoč. Dolžnost, humanost in tovarištvo sta me gnala naprej. Srečno sem prišel iz kotla smrti. Toda prišel sem v gorečo vas in nekoliko stran vidim Švabe in belčke. V začetku me niso opazili. Zagleda me neki Nемеc in zakriči. Bombo udarim ob puško in vržem proti njim. Začul sem močno detonacijo in krik. Zadel sem. Za menoj se vsuje roj krogel. Skrijem se za gorečo hišo. Sledijo mi. Vržem še dve bombi, isti učinek. Nato previdno preskakujem pregrade in doosežem gozd. Za menoj so šli. Za slovo jim pošljem še eno bombo. Rešen! Nepopisno sem bil srečen.

Po tretji uri sem našel svoje. Komandantu sem opisal dogodek. Določil je dve četi in bolničarko Cvetko, da gremo na pomoč Levčku. Na kraj smo prišli šele, ko je legla noč. Levčka ni bilo več. Svečili smo z baterijami in našli le titovko, tri sto metrov na desno pa bredo in v pasu štiri naboje. Ko smo prišli na položaj smo pokazali titovko in komandant je dejal: »Dru-govi, mitraljezca nema više!«

Rado Meglič,
ilustriral Ive Šubic

Brigada na pohodu (fotografija ni dokumentirana)

Partizanska enota na Šmohorju, poleti 1944

Uredništvo »Slovenskega poročevalca« v Črnomlju leta 1945

Partizanska bolnišnica na Smuki

ITALIJANSKA ofenziva v Kočevskem Rogu v jeseni leta 1942 je temeljito preskusila partizanski kader. Glavni udar italijanske vojske je bil usmerjen na Kočevski Rog, kjer je bilo poleg skladišč tudi več partizanskih bolnišnic. Eno izmed teh je bila blizu Smuke pri Starem logu. Partizani so jo imenovali kar bolnišnica na Smuki. Italijanska ofenziva je narekovala umik ranjencev, katerih število se je iz dneva v dan večalo zaradi borb z Italijani pri Žužemberku. Zaradi varnosti ranjencev je bila bolnišnici dodeljena zaščitna četa. Kmalu po prihodu na Smuko smo dobili nalog, naj se bolnišnica z vsemi 200 težjimi in lažjimi ranjenci premakne iz Smuke v Kočevski Rog. Med temi je bilo tudi 12 težjih ranjencev, ki jih ni bilo mogoče vzeti s seboj. Le-te smo odnesli v posebno zgrajeno barako, skrito v gosto zaraščeni jami sredi kočevskega gozda, uro hoda s Smuke.

Kolona z ostalimi ranjenci je krenila s Smuke v Kočevski Rog. Italijani, ki so bili blizu, so nas začeli obstreljevati z bližnjega hriba. Da bi čimprej prišli v Kočevski Rog, smo si izbrali zelo slabo in strmo pot. Noč nas je rešila, da nam niso bili Italijani za petami, kajti bilo jih je strah, čeprav so bili stokrat v premoči. To noč smo izkoristili, da smo Italijanom zmešali sledi in ranjence skrili v gosto zaraščeno grmovje, okoli njih pa postavili zasede in stražarska mesta.

Kako so končali ranjenci, mi ni znano, ker sem bil isto noč dodeljen v patroljo, ki naj bi se vrnila na Smuko, kjer je bilo skritih 12 ranjencev. Ugotoviti je bilo treba, če so jih Italijani odkrili in kaj se je z njimi zgodilo. Skupaj z Gašperjem, doma iz Podhoste pri Dolenjskih Toplicah, ki je dobro poznal Kočevski Rog, ter Gorenjcem, ki je ravnokar prišel z Gorenjskega, smo kljub veliki utrujenosti nemudoma krenili na pot. Noč je bila tiha in temna, le mitraljezni rafali so

odmevali v daljavi. Opozarjali so nas, da je italijanska drhal v bližini. Gašper si je izbral zelo slabo, toda najzanesljivejšo pot. Cest smo se izogibali, ker bi lahko naleteli na italijansko zasedo. Po dolgotrajni poti smo končno prispeli malone do jame, v kateri je bila baraka z ranjenci. V daljavi kakih 200 metrov smo nenadoma zaslišali vpitje Italijanov. Vse do jame se nam pot ni zdela tako razburljiva kot sedaj, ko smo bili tik jame. Dolgo smo napeto poslušali. Korak za korakom smo se približevali baraki. Ko pa smo bili kakih 500 metrov od barake, je dal Gašper kratek signal z žvižgom. Dobili smo odgovor. Srce se nam je sprostilo, ko smo videli, da so ranjenci živi. V nekaj sekundah smo bili pri njih. Čutili so se

varnejše, kakor hitro so nas zagledali. Povedali so nam, da so ostali čisto sami, ker sta bolničarja pobegnila. Težko jih je bilo prepričati, da v bližini ni Italijanov, ker so jih slišali. Nekateri izmed njih so nas prosili, naj jih ustrelimo, ker nočejo pasti Italijanom živi v roke.

Hudo ranjenim, ki niso mogli iz postelje, je bila potrebna pomoč. Zato sem ostal pri njih, Gašper in Gorenjec pa sta se vrnila v ednico. Vso noč smo poslušali Italijane in napeto čakali naslednjega dne. V zgodnjih jutranjih urah sem odšel iz jame, da bi ugotovil, kje so Italijani. Ni mi bilo treba dolgo iskati. Bili so kakih 200 metrov od jame v utrjenem bunkerju. To je bil tudi znak, da se ne bodo kmalu vrnili iz Kočevskega Roga. Dva dni je trajala napetost med ranjenci, kajti Italijani niso hoteli zapustiti

Tone Kralj: »Primorski Kurent« (barvno umetniško sliko, ki jo hrani Notranjski muzej v Postojni, je slikar naredil 1942. leta v Lokvi pri Bazovici)

dobro utrjenega bunkerja. Nam pa tudi ni kazalo drugega, kakor čakati, kajti okoli nas je bilo vse polno Italijanov. Najbolj varna je bila noč, ki smo si je vsi želeli; takrat smo vsaj svobodno zadihali. Tretji dan zjutraj se nam je zdelo sumljivo, ker je bilo vse naokoli tiho. Dolgo časa smo prisluškovali, toda nismo slišali nobenega kričanja. Italijanski bunkerji so bili prazni. Sredi bunkerja sem opazil ogorke lesa; sklepal sem, da so morali pred kratkim zapustiti ognjišče. Zelo prav nam je prišel velik kotel, v katerem so kuhali krompir. Vrnil sem se k ranjencem in jim sporočil veselo novico o umiku Italijanov. Kljub temu smo še vedno računali, da se še lahko vrnejo in nas odkrijejo. Zato smo bili še vedno previdni. V daljavi je bilo slišati mitraljezne rafale. Nad nami pa je večkrat zakrožilo italijansko letalo. To nas je opozorilo, da smo še vedno obkoljeni. Ranjenci so bili zelo izčrpani, ker nam je primanjkovalo hrane. Manjkala nam je tudi voda. Potrebni so bili tudi zdravniške pomoči. Toda na to nismo smeli čakati. Kljub temu, da nisem imel nikdar opravka z ranjenci, sem jim za silo previl rane. Ker nismo mogli več zdržati brez vode, sem se napolnil na Smuko, kjer je bila v bližini majhna vas. Računal sem, da bom dobil nekaj vode v kakšnem vodnjaku, kolikor ne bo v vasi Italijanov. Toda na žalost je bila vas požgana; po dolgem iskanju sem končno prišel do vrča, s katerim sem zajel vodo, toda bal sem se, da je zastrupljena. Toda žeja je bila močnejša. Voda je bila užitna kljub temu, da so Italijani vrgli v vodnjak ranjeno mulo. Ranjenci so bili spet zadovoljni. Zelo težko je bilo s hrano; morali smo si pomagati s suhimi koruznimi storži, ki smo jih skuhali.

Čas je zelo hitro mineval, ranjenci so počasi okrevali. Preko dneva sem hodil v patruljo in po hrano, zvečer sem previjal ranjence, ponoči pa stražil. Na straži sem neko noč zaslišal korake, ki so se bližali baraki. Zelo me je presenetilo, ko sem spoznal biv-

šega komisarja bolnišnice na Smuki, Staneta, doma iz Smartnega, po domače pri Ozbinšku.

Mesec dni je minilo, ranjenci so se počutili vedno bolje, kljub temu, da je bila hrana vedno bolj slaba, ker nam je začelo primanjkovati celo storžev. Nihče ni mislil, da bodo še katerikrat prišli v Kočevski Rog, a še manj, da bi našli skrito bolnišnico. Saj je bila dobro skrita.

Nekega popoldneva smo zaslišali od Smuke sem brnenje tovornih avtomobilov. Obvestil sem o tem komisarja Staneta. Predlagal sem tudi, da bi šli na Smuko ugotoviti gibanje italijanskih vozil. Stane se je takoj opasal, vzel s seboj pištolo in odšel proti Smuki, jaz pa sem ostal pri ranjencih. Kmalu po odhodu komisarja sem ponovno zaslišal korake, ki so se bližali naši baraki. Toda takrat nas je presenetil dr. Franc Novak-Luka s svojim spremljevalcem Tomom in kuharjem, doma nekeje na Primorskem. Luka je bil opremljen s polnim nahrbtnikom zdravil, preko nahrbtnika pa so mu visele gojzerice. Na nogah je imel copate, da se je laže prebijal mimo italijanskih zased od partizanske bolnišnice. Njegov spremljevalec je povedal, da je Luka dolgo časa hodil bos, dokler mu ni on naredil copat, ker je imel noge vse krvave. Ko so ranjenci zagledali dr. Luko, so se jim obrazi razširili. Kmalu so vsi pozabili na brnenje avtomobilov. Luka je takoj prišel delati, kajti časa je imel malo. Prinesel je tudi nekaj mesa, ki ga je dal takoj skuhati. Enemu ranjencu, ki ga je previl, se je nabralo že toliko gnaja, da so se zaredili črvi.

Na žalost Luka ni mogel obvezati vseh ranjencev, kajti Italijani, ki so se pripeljali s kamioni na Smuko, so ponovno obkolili bolnišnico. Ker Staneta ni bilo s Smuke, sem opozoril dr. Luko na nevarnost in odšel, da bi ugotovil, kaj se je zgodilo s Stanetom. Toda komaj sem prišel vrh jame, sem opazil italijansko kolono, ki se je pomikala kakih 50 metrov od jame. Ker so zgrešili cilj, so krenili mimo jame. Kakor blisk sem se vrnil

v barako in povedal, da so Italijani v neposredni bližini. Nemudoma smo spravili v kraj ranjence, ki so bili že toliko okrevale, da so se lahko z našo pomočjo umaknili. Dr. Luka, Tomo in jaz smo se postavili v zasedo na robu jame, da bi zaščitili ranjence pri umiku. Toda Italijani so nas že obkolili. Rešili smo devet ranjencev, tri ranjence in kuharja, ki je bil zadnji v koloni, pa so ranili italijanski mitraljezi. Težko ranjene borce smo s težavo spravili na varno mesto, kamor se Italijani niso upali. Ostale tri ranjence so Italijani ubili v baraki in jih z barako vred zažgali. Ostal je le pepel. Takoj zatem so se Italijani umaknili v Kočevje.

Rešeni ranjenci so dobili novo bolnišnico, katero jim je preskrbel dr. Luka. Znano mi je, da sta izmed tedanjih ranjencev še danes živa Ivo Strazar-Stegnar, ki je bil ranjen v nogo, ter neki Ribi iz Žužemberka.

Italijanska ofenziva ni uničila partizanskega gibanja, marveč je temeljito počistila z omahljivci. Pokazala je tudi, kdo je vreden tovarištva in zvestobe.

Omenil bi samo komisarja Staneta, ki je bil prvi poslan, da ugotovi, kje so Italijani, ki so prišli z avtomobili na Smuko. Ni se vrnil, da bi nas obvestil o Italijanih, s čimer bi lahko rešil vse ranjence. Ko sem bil po napadu na bolnišnico v neki operativni edinici, sem ravno kuhal v italijanski čeladi fižol, ko sem zagledal komisarja Staneta, ki me je ves preplašen vprašal, če sem še živ. Ko pa sem ga nato sam vprašal, zakaj ni prišel povedat, da se bližajo Italijani, je dejal, da ni utegnil. Ravno tako nista utegnila bolničarja, ki sta pobegnila in ranjence pustila v nevarnosti. Stane je zaradi ubitih ranjencev dezertiral, ker se je bal sodbe.

Vso zaslugo je pripisati dr. Luki. Kljub temu, da smo bili obkoljeni in slabo oboroženi, je skušal dr. Luka sam rešiti slehernega ranjenega partizana pred italijanskimi mitraljezi.

Maks Bugar

Izrečeno in zapisano ...

Organizacija ZB v Adlešičih v Beli krajini je delavna in pravilno usmerja svoje članstvo pri organizacijskem delu. Člani te organizacije so pred nedavnim ugotovili, da V. M., doma iz Marindola pri Adlešičih, žena nekdanjega belogardista, prejema invalidsko pokojnino — družinsko po svojem možu. Ker so smatrali, da je to nepravilno, so storili vse, da ji je bilo dajanje invalidnine ukinjeno in še to, da je morala vrniti vso prejeto pokojnino. Poleg tega so obsodili tiste, ki so V. M. podpisali lažne izjave, da ji je mož padel kot partizan. Primer nam jasno prikazuje, da se ta organizacija zanima za vse, kar sodi v njen delokrog. V. D.

*

Pred dnevi sem obiskal kraje okoli Miklarjev, Debelega vrha in Kozlovega studenca v Beli krajini. To so kraji, kjer so pred 15 leti v tem času taborili prvi belokranjski partizani. Le majhni vidni sledovi se še poznajo. Vse je zaraščeno in čez nekaj let ne bo nobenih sledov več o teh taboriščih. Z ozirom na to, da so to na začetek naše oborožene vstaje in na začetek partizanstva za nas vse in za bodoče rodove zgodovinski kraji, bi bilo nujno potrebno na teh krajih, to je na bližnjih skalah, odkriti spominske plošče. To tudi ne bi bil kak večji finančni izdatek. Čeravno je po vsej Beli krajini že precej spominskih plošč, je moje mnenje, da bi tudi na tem kraju postavili spominske plošče. Do plošč naj bi uredili markacijsko pot in koristno bi bilo, da bi te kraje obiskali v času izletov tudi šoloobvezni otroci. Morda bodo te vrstice pripomogle k temu, da bodo prvi belokranjski partizani dobili skromno oznako, čeravno jih je večji del padel v začetku novembra 1941 na Lazih pri Uršnih selih ...

D. V.

*

Za občinski praznik smo pacienti v Laškem obiskali pokopališče in položili venec k spomeniku padlih borcev in

žrtev fašizma. Mimo nas na pokopališču ni bilo nikogar. Pričakovali smo, da bo kdo vsaj spregovoril o tistih, ki leže tam pokopani in jim je bil postavljen lep spomenik. Toda ne! Vrh tega nas je prizadela tudi zanemarjena okolica spomenika, ki sicer stoji na lepem kraju, v majhnem parku ob cesti. Tudi prostor okrog doma »Partizana«, ki stoji v bližini, je zelo zanemarjen. Kmalu se ne bo več poznalo, kje so bile stezice, ker jih je trava čez in čez prerastla, pa tudi cvetja ni nikoder. Če že ni vrtnarja, ki bi skrbel za ureditev, kaj počne mladina? Ali res nima nobenega čuta do padlih za svobodo? Mar ne bi bila tudi dolžnost telovadcev, da počistijo pred svojim domom in se pobrigajo

za lep izgled spomenika, ki stoji v bližini?

Višek malomarnosti pa nedvomno pomeni naslednji dogodek: v parku, kjer stoji spomenik, so poleti taborili pripadniki predvojaške vzgoje, ko da v Laškem ne bi bilo drugega prostora za taborjenje. Lahko si mislite, kakšna je bila po odhodu mladincev okolica spomenika!

Predvsem zaradi spomina na padle bi se Laščani morali pobrigati za ureditev parka in spomenika padlim borcem. Se razume, tudi zaradi gostov v zdravilišču in tujcev, ki potujejo mimo po cesti v Celje in Zagreb! Domači in tuji gostje pa se v Laškem tudi ustavljajo, saj je tam svetovno znano zdravilišče. Tako je letos Laško obiskalo nad 3000 tujcev. Kaj si bodo le ti mislili o naši kulturi in odnosu do naših žrtev?

Vir

Fotografija (fotografirano 10. junija 1956) prikazuje grobišče 38 padlih borcev pri Sv. Vidu nad Cerknico ...

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Bo uresničena zamisel o novem Muzeju NO v Kopru ...?

NALOGE Okrajnega muzeja v Kopru so prav podobne nalogam drugih muzejev: sistematično zbirati obsežno in pestro zgodovinsko, etnografsko, umetnostno-zgodovinsko in drugo kulturno dediščino, ki so jo ljudje skozi stoletja ustvarjali v teh krajih, in to strokovno urediti, po potrebi restavrirati oz. konservirati ter jo po znanstveni proučitvi prikazati v muzejskih zbirkah oz. podati v znanstvenih in poljudno-znanstvenih publikacijah, razpravah in člankih. Muzej kot vzgojno-izobraževalni in znanstveni zavod na zelo lahek način seznanja obiskovalce s kulturno dediščino, s krajevno umetnostno in kulturno zgodovino in zlasti pri mladini s svojimi muzejskimi zbirkami odločilno krepi patriotizem do naše socialistične domovine. Muzejske razstavne in študijske zbirke so odprta zgodovinska knjiga, ki obiskovalcem nazorno in na lahek način prikazujejo največje uspehe in zmage ljudi v teh krajih in vseh področjih

ljudske dejavnosti, in največje zanimivosti tudi iz drugih področij (geografija, prirodoslovje itd.).

Osebe Okrajnega muzeja v Kopru čakajo odgovorne naloge! Treba bo več desetletij dolgo muzejsko politiko od korenin menjati ter pričeti ponovno vrednotiti gore arhivsko-knjižnega in muzejskega gradiva in povsem znova pričeti postavljati muzejske zbirke, ki naj bi bile plod resničnih znanstvenih proučevanj. Iz nekaterih še obstoječih muzejskih zbirk in ohranjenih muzejskih poročil ni težko ugotoviti, da je bil glavni cilj več kot 35-letne muzejske politike v Kopru prikazati z vsemi odtenki »beneško gospodstvo« v Istri in Kopru ter pri tem poudariti, da je bil Koper predvsem beneški in kot tak odločilnega pomena za usodo italijanizma v teh krajih. Zato so izdajali revijo »Pagine Istriane« in naloga Muzeja v Kopru je bila, članke in razprave v tej reviji dopolniti z muzejskimi zbirkami. Kopr-

skemu muzeju so hoteli dati čisto beneški značaj in narediti iz njega muzej z beneško tematiko. Z »beneško koncepcijo« jim je uspelo zamegliti ostale naloge in uspelo jim je tudi preprečiti, da bi zbirali predmete, ki bi bili tuji navedeni muzejski politiki oz. programu. Pri uresničitvi tega programa so šli celo tako daleč, da so se posluževali muzeja ter v njem postavljali obiskovalce v beneško aristokratsko okolje.

Začetek koprskega muzeja je bila pravzaprav »istrska provincialna razstava«, ki je bila v Kopru 1910. leta. Glavni namen te razstave je bil dokazovati »čistost italijanstva v provinci proti slovanskim nasprotnikom, ki so preplavljali istrske obale in ki jih je podpirala avstrijska vlada...« Leta 1928 je direktor koprskega muzeja pozval na nekem zboru italijanske muzealce z besedami: »Videli boste, da Koper nadaljuje s svojo funkcijo patriotskega centra v boju proti zadnjim barbarskim ostankom, ki so še v njegovi okolici in se vredno ter dostojanstveno približuje vsem pobudam, katerih cilj je povečanje domovine.«

Spričo zgoraj navedenega muzejskega programa bo ena izmed glavnih nalog koprskega muzeja prikazati zgodovinski razvoj od najstarejših do današnjih časov. Mnenja sem, da se bo moral Okrajni muzej v prikazu razvoja Slovencev osredotočiti na najbolj značilne in odločilne epohe v zgodovinskem razvoju, ter v največji meri prikazovati osvobodilni boj, ki ga je tukajšnje prebivalstvo po več kot 25 letih trpljenja in žrtev zmagovito končalo maja 1945. Nobena dvoma ni, da je naloga koprskega muzeja dati prikazu osvobodilnega boja poseben poudarek ter ustvariti iz Muzeja narodne osvoboditve zanimivo in privlačno muzejsko zbirko, ki bo hkrati zadovoljevala tudi vse bolj rastoče težnje po specializaciji ter ogromno pripomogla k učinkovitosti Muzeja samega.

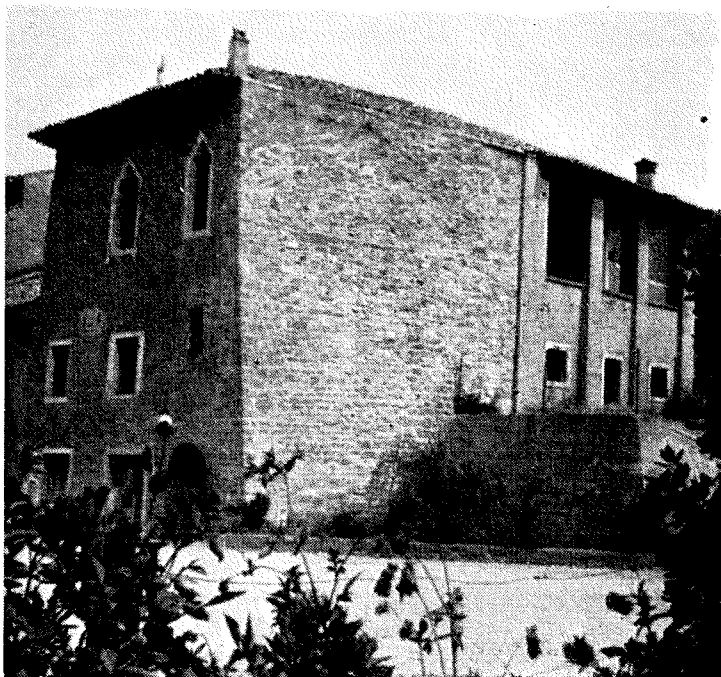
Pogled na poslopje del Tacco, v katerem je okrajni Muzej v Kopru in v njem zdej tudi oddelek NOB

Težnja po samostojnem muzejskem oddelku narodnoosvobodilne borbe v Kopru ni nova. Podobno kot v drugih mestih Slovenije oz. Jugoslavije, se je tudi v Kopru že pred leti porodila misel o samostojnem oddelku, ki bi dostojno predstavljal 25-letno veličastno protifašistično borbo Primorcev in Istranov.

Prvi poskus je bil 1953. leta, ko je Okrajni muzej s pomočjo članov Zgodovinskega društva prikazal Osvobodilno borbo v enem muzejskem prostoru. V glavnem je bilo zastopano samo področje bivše cone »B«. Ta oddelek je letos Okrajni muzej ob Dnevu vstaje izpopolnil, mu dal povsem novo tematsko strukturo in z njim postavil zametek bodočega samostojnega oddelka NO. Samo po sebi je razumljivo, da je v zgradbi Okrajnega muzeja v Kopru tudi sedanjí prikaz nezadosten, pomanjkljiv in v podrejenem razmerju z drugim muzejskimi oddelki.

Edino zagotovilo za sistematično zbiranje, urejevanje, restavriranje in znanstveno proučevanje bogatega gradiva iz osvobodilnega boja je ustanovitev samostojnega oddelka NO. Le takšen samostojen oddelek, ki bo imel večjo razstavno površino, bo mogel prikazovati najbolj junaško obdobje naše zgodovine in nenehno krepiti z razstavljenim dokumentarnim gradivom domovinski ponos mlade generacije, ki ni šla skozi to borbo. Obenem pa bo tudi pri ostalih delovnih ljudeh utrjeval patriotizem do nove Jugoslavije. Turistom pa bodo razstavne zbirke dokazovale, kako je poldrugmilijonski slovenski narod v borbi z do zob oboroženim sovražnikom dosegel za ceno težkih žrtev svojo svobodo in si priboril nacionalne in socialne pravice.

Za uresničitev tega je nujno potrebno najti v Kopru primerno zgradbo z večjo razstavno površino. Spričo sedanjih težkih finančnih pogojev ne smemo delati megalomanskih načrtov in tudi ne zahtevati, n. pr. stavbe, kot jo ima republiški muzej NO. Ker je naloga oddelka NO prikazati le borbo na področju koprškega okraja, se moramo zadovo-

Pogled na zgodovinsko stavbo »Carpaccio« v Kopru, v kateri naj bi bil koprski muzej NO

ljiti s skromnejšo zgradbo. Zategadelj je predlagana za bodoči oddelek NO v Kopru spomeniško zaščitena zgradba »Carpaccio«, stanovanjska hiša slikarja Benedetta Carpaccia iz XV. stoletja. Položaj te zgradbe v pomeriju mesta je izredno ugoden. Leži ob glavni prometni žili, nekaj metrov od avtobusne postaje in avtoparka, ob stikališču poti iz Ljubljane in Portoroža, na vratih Kopra, poleg hotela »Triglav«. Neposredna okolica prav tako utemeljuje postavitev oddelka NO v tej zgradbi. Zeleni pas okoli hotela, pogled na morje, na novo naselje Smedelo, pogled proti Sv. Marku, na istrske hribe itd. bo obiskovalcem Muzeja ugodno izpopolnjeval vtise, ki jih bodo dobili v njem.

Fasada zgradbe je že restavrirana, le za restavriranje notranjosti zgradbe bo treba dobiti dodatna finančna sredstva. Za razliko od stavbe »De Belli« na Cankarjevi cesti, v kateri so prvotno hoteli postaviti oddelek NO, bodo stroški restavriranja zgradbe »Carpaccio« vsaj desetkrat manjši in

bi bilo zategadelj ob razumevanju republiških in okrajnih forumov možno to zgradbo restavrirati v najkrajšem času. Od gradbenih del in drugih posegov naj omenim obnovitev stropov, popravilo sten, postavitev sanitarnih naprav, izpopolnitev električne napeljave in postavitev svetlobnih teles za osvetlitev prostorov in muzejskih predmetov.

Že na osnovi dosedanjih načrtov bo mogoče to stavbo z manjšimi adaptacijskimi deli preurediti v primerne razstavne prostore. Predvideno nivoiranje stropov in povezava razstavnih prostorov tako v pritličju kot v I. nadstropju, ureditev stopnišč, balkona itd., bo nudilo obiskovalcem prijeten in razgiban itinerer skozi muzejske zbirke. Z restavriranjem tega arhitekturnega spomenika iz XV. stoletja bo Koper mnogo pridobil na estetski mikavnosti, zgradba »Carpaccio« pa bo zaživela in našla dobro funkcionalno rešitev.

Od šestih prostorov s približno 200 m² bo predvidoma v petih prostorih stalna raz-

stava, v vhodnem prostoru pa bodo občasne razstave. Na teh razstavah, ki bodo plod nenehnega zbiranja in proučevanja gradiva, bodo prikazani razvoji osvobodilne borbe v posameznih občinah, delo partijskih, frontovskih in skofjevskih organizacij, delo partizanskih in vojaških enot, partizanskih bolnišnic in tehnik itd. Z gradivom občasnih razstav se bodo nenehno izpopolnjevale stalne muzejske zbirke. Dva majhna prostora sta predvidena za študijske zbirke. Administrativni prostori, skladišče gradiva, delavnice pa bodo v glavni muzejski zgradbi. Razstavni prostori z dohodom iz hodnika in balkona bi omogočali obiskovalcem prosto izbiro za obisk posameznih oddelkov. V njih bi bilo dovolj prostora za prikaz osvobodilnega boja od podpisa rapalske mirovne pogodbe do londonkega memoranduma.

Oddelek NO bo uporabljal v razstavne namene tudi neposredno okolico ter »na vratih Kopra« pritegoval pozornost na sebe. Pod balkonom bo izkoristil ploščad in na njej razstavil težko orožje. V tankovski brigadi, ki je na čelu

IV. Armade JA razbijala sovražne utrdbe in mitraljeska gnezda, so bili večinoma Primorci in Istrani. Nepozabna in verjetno edinstvena je depesha, ki jo je poslala skupina Primorcev iz nekega tanka, ki je bil v borbi za osvoboditev Bihaća zadet od protitankovskega orožja: »Gorimo, toda borili se bomo do zadnjega naboja!« Bil bi zločin, če bi nepregledno vrsto takšnih junastev pozabili. Naloga oddelka bo zbirati vse takšne podatke, jih preverjati ter jih kot odprto zgodovinsko knjigo nuditi obiskovalcem.

Oddelek NO, takšen, kot je prikazan v teh vrsticah, bo v koprskem okraju pomembna znanstvena in kulturno-vzgojna institucija, ki bo s svojimi zbirkami prepričevalen dokument naše ljudske revolucije. Njegove muzejske zbirke bodo sedanjim in bodočim pokolenjem dokaz najhujših borb, v katerih je slovenski narod skupaj z drugimi jugoslovanskimi narodi po 1300 letih svojega obstoja v teh krajih pod vodstvom KP osvobodil ta del Istrskega polotoka in si izbojeval — okno v svet.

J. K.

Pobuda, ki jo je treba uresničiti

Znano je, da na Primorskem primanjkuje dvoran bodisi za telovadbo, bodisi za kulturno izživljanje, ker fašističnemu režimu, ki je to gospodaril več desetletij, ni bilo po volji, da bi se Slovenci zbirali in da bi s petjem, telovadbo ali igrami oživljali in ohranjevali svojo rodno govorico. Zato je razveseljiva vsaka pobuda, ki pomaga na noge športni in kulturni dejavnosti, kot n. pr. v Dornberku, kjer so sprva telovadili v nekem seniku, nato pa je vsa vas sodelovala pri gradnji ponosnega doma »Partizan«. Podobne težnje kažejo tudi v Dobravljah pri Ajdovščini, kjer šteje TVD »Partizan« 60 članov, ki pa morajo k vadbi in osnovno šolo v Škrljele. Tam so si namreč za silo uredili neko šolsko sobo, v kateri so razmestili nekaj

skromnih rekvizitov, švedsko omaro in dve blazini, medtem ko si konja, stojalo za skok višino in žoge sposojajo na nižji gimnaziji v Dobravljah.

Vztrajna volja članov »Partizana« in pomanjkanje primernih prostorov sta rodila željo, da bi v Dobravljah, kamor gravitira več vipavskih vasi, zgradili dom, v katerem bi bilo prostora za telovadnico, dvorano za kulturne prireditve in morebiti tudi za kulturne krožke, ki bi se naselili v razširjenem prostoru za odrom. Dom bi imel obliko kladiwa: ročaj bi bil dvorana za telovadbo, gornji, razširjeni del pa bi bil oder. Odkar se je rodila ta želja, Dobraveljci nenehno razmišljajo, kako bi pospešili vse formalnosti, ki graditeljem po navadi groze

Spomenik 21 padlim borcem v Skaručini (projektant inž. Boris Gaberšček)

zavreti ali odložiti uresničitve zamisli. Ker bi dom, ki bi ga v celoti gradilo kako gradbeno podjetje, veljalo blizu 15 milijonov dinarjev, so vaščani obljubili, da bodo vse vožnje in težaška dela pri gradnji doma opravili sami. Pripravljenost pomagati, so v veliki meri izkazali tudi kvalificirani delavci, domačini. Tako so zidarski mojstri sklenili 2 do 3 dni delati zastoj, vaščani, ki bi podajali opeko, nosili malto in podobno, pa bi delali 3 do 5 dni. Tako računajo, da bi dom spravili pod streho za 3 milijone dinarjev, kar vsekakor ni veliko, če po-

mislimo na politične in druge koristi, ki bi jih imeli Dobraveljci od novega športnega in kulturnega žarišča.

Posebnost tega doma je, da ga bodo Dobraveljci posvetili spominu padlih borcev. Vanj bodo vzdali spominsko ploščo z imeni padlih.

Vsekakor je treba podpreti Dobraveljce v njihovem prizadevanju, še zlasti, ker kažejo voljo delati sami. Razveseljivo je, da so mnogi organi, kot občinski ljudski odbor ter okrajni in republiški odbor »Partizana«, kakor tudi krajevna Zveza borcev, priprav-

ljeni gmotno podpreti gradnjo doma. Veliko delavnost v pripravi in vzpodbujanju mladih telovadcev pa kaže ravnatelj nižje gimnazije v Dobravljah, Milenko Vodopivec, ki bo tudi lokacijski komisiji prikazal potrebo po gradnji omenjenega doma. Če bo šlo vse po sreči, pravi tovariš Vodopivec, bo novi dom konec prihodnjega leta že pod streho. Vse to pa je odvisno od dobre volje in naklonjenosti činiteľjev, ki odločajo o načrtih in finančni pomoči za institucijo, ki je Dobraveljcem tako potrebna.

Nekatere najboljše organizacije ZB v državi

V 7. številki naše revije smo priobčili nekaj podatkov iz življenja in dela organizacij Zveze borcev v Sloveniji, ki jim je Centralni odbor ZB NOV za letošnji »Dan borca« izrekel priznanje. Tokrat pa z namenom, da seznanimo naše organizacije in bralce z dejavnostjo ostalih organizacij v državi, objavljamo najbolj značilno gradivo iz drugih naših republik, in sicer o okrajni organizaciji ZB Banka Luka (Bosenska krajina), osnovni organizaciji »Dimče Petrov« iz Skoplja, II. osnovni organizaciji Titograd, občinski organizaciji Varaždin, občinski organizaciji Titovo Užice in osnovni organizaciji Zveze borcev iz Zvornika.

ELABORAT o delu in uspehih Okrajne organizacije Banja Luka je izredno bogata dokumentacija o široki dejavnosti članov Zveze borcev v tem središču Bosenske krajine. Pripomniti je treba, da odgovor za uspehe te organizacije najdemo v odličnem sistemu dela okrajnega odbora ZB. Sedem komisij pri tem odboru, ki štejejo vsaka po 5 do 9 članov, predstavljajo izredno močan aktiv bivših

borcev, ki je njihova beseda v okrajnem vodstvu odločilna. Od tod tudi dejstvo, da ima komisija velik vpliv na članstvo in da v svojem delu ni osamljena. Zanimivo je, da je ta odbor preteklo leto zaključil s pozitivnim saldrom v finančnem poslovanju. Na ozemlju tega okraja je bila urejena vrsta partizanskih grobov in grobišč, kakor tudi grobišč žrtev fašistične strahovlade. Treba je dodati, da je okrajni

Detaľ spomenika v Dobrepoljah

odbor zlasti zadnja leta posvečal nemalo pozornosti spominski dejavnosti.

Organizacija »Dimče Petrov« iz Skoplja sodi v vrsto najboljših osnovnih organizacij v Makedoniji. Izmed 17 članov odbora te organizacije se ze zadnje leto udeleževalo sej povprečno 17 članov. Ta organizacija se odlikuje zlasti z vestnim zbiranjem zgodovinskega gradiva iz NOB. Tako jim je n. pr. uspelo tudi najti dve izgubljeni bataljonski partizanski zastavi, s katerima so obogatili Muzej narodne osvoboditve v Skoplju.

Občinska organizacija Varaždin šteje danes ta dan 5000 članov. Na območju, ki ga obsega varaždinska občina, je postavljenih 10 spomenikov padlim borcem, 6 spominskih grobnic, 17 spominskih plošč, 3 obeliski, urejeni pa so malone vsi grobovi padlih borcev. V Varaždinu so člani tudi zelo aktivni v zbiranju zgodovinskega gradiva iz NOB. Tako n. pr. pripravljajo tudi knjigo

o zgodovini tega mesta skozi vse vojne. Redakcijski odbor sestavljajo člani posebne komisije pri občinskem odboru. Vrh tega se varaždinska občinska organizacija vzorno briga za deco padlih borcev in odlikuje s pogostim prirejanjem združenih izvenarmadnih vaj, partizanskih pohodov itd.

Okrog 500 članov šteje II. osnovna organizacija ZB Titograd (Črna gora), ki je prav tako prejela priznanje kot ena najboljših v državi. Značilna za to organizacijo je vzorna skrb za otroke in družine padlih borcev, pri čemer so težili, da svojemu članstvu zagotovijo v prvi vrsti pravice, ki jim gredo po obstoječih zakonih. Vrh tega je ta organizacija znana po prirejanju tako imenovanih partizanskih večerov in demonstrativnih vaj o priliki državnih praznikov. Vzorna je v tej organizaciji tudi evidenca tovarišev, ki so bili v ujetništvu, v zaporih in internaciji.

Odlika osnovne organizacije ZB Zvornik ni samo urejena evidenca članstva in otrok padlih borcev, temveč tudi stalno popolnjevanje podatkov s spremembami. Največ pozornosti je ta organizacija posvečala vzgoji otrok padlih in urejevanju njihovih imovinskih odnosov. Na pobudo organizacije je Svet za prosveto in kulturo organiziral v treh osnovnih šolah tečaje, ki so jih obiskovali otroci, ki so že odrasli za šolanje. Odbor te organizacije je preprečil več pojavov odtujevanja imovine in take primere je nemudoma predal rednemu sodišču. V vseh primerih je šlo za brezvestne varuhe. Tako je sodišče odločalo o 15 omenjenih primerih, na vrsti pa je še 17 primerov, ki bodo prav tako obravnavani do konca tega leta. To je organizacija dosegla v tesni povezavi s Svetom za skrbstvo in drugimi organi oblasti. — Posmrtni ostanke 22 padlih borcev so prenesli v skupno grobnico, na kateri je bila postavljena tudi spominska plošča.

Tudi Titove Užice se ponasa z delovnim občinskim odborom organizacije Zveze borcev. Posebno aktivnost je ta

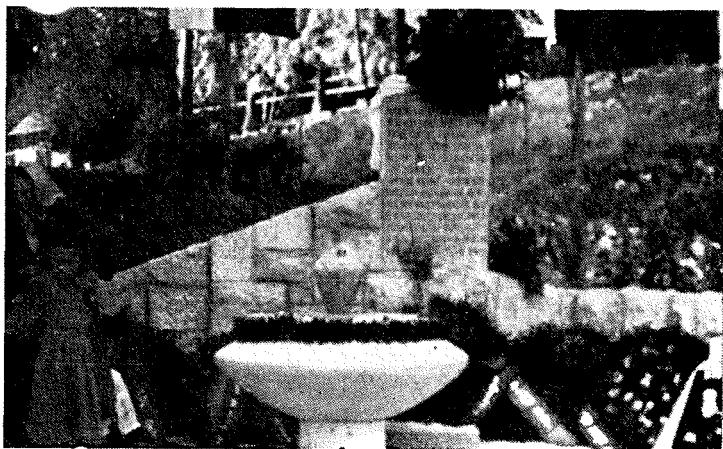
organizacija izpričala z obeleževanjem zgodovinsko važnih krajev in objektov, z urejevanjem muzejev in čuvanjem spominov in tradicij iz NOB. Med drugim je bilo urejeno tudi mesto, kjer se je leta 1941 zadrževal maršal Tito z Vrhovim štabom. Organizacija je vrh tega postavila dva spominska vodnjaka in 22 spominskih plošč ter uredila številne grobove in grobišča padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Muzej narodnoosvobodilne borbe v Titovem Užicu sodi med najboljše opremljene, organizacija Zveze pa se briga za stalno popolnjevanje muzejskih zbirk z novo odkritim ali napisanim

gradivom. Dalje posveča občinska organizacija Titovega Užica precejšnjo pozornost otrokom padlih borcev, bodisi da so ti otroci v domovih oziroma v internatih, bodisi da žive pri svojih materah ali skrbnikih. Njihova problematika se stalno proučuje in to na osnovi zbranih podatkov in s stalnimi stiki med odborom organizacije in oblastvenimi organi ter skrbniki. Prav tako članstvo organizacije prek komisij stalno spremlja razvoj in uspeh otrok v šolah ter na učnih mestih v gospodarstvu. Za otroke, ki so prestari za redno šolanje, je bilo odprtih več šol, ki imajo program za skrajšano šolanje.

Vodovod — spomenik padlim borcem

Grabrovec je srednje velika vas pri Metliki, ki šteje 47 domaćij. Pred vojno so to vas klerikalci imeli za svojo, vendar se je v osvobodilni vojni izkazalo, da temu ni bilo tako. K partizanom je šlo iz Grabrovca 41 mož in fantov, le eden je krenil na nasprotno stran. Zato je bil Grabrovec prvi na tem območju, ki je doživel bombardiranje, še zlasti, ker so domačini borce vselej prijazno in gostoljubno spremljali. Skupno je v tej vasi med vojno zgorelo 30 poslopij, 8 borcev je padlo v bojih, dva vaščana pa sta umrla na posledicah internacije. V poveljni graditvi so Grabrovčani pokazali požrtvovalnost in složnost, obnovili so večji del med vojno požganih stavb, pod vodstvo prekaljenih borcev-komunistov pa so se lotili tudi komunalnih del, med katera sodi na prvem mestu skoraj štiri kilometre dolga okrajna cesta, ki je bila včasih komaj dobra vaška pot. Grabrovčani pa v vsesplošni delavnosti niso pozabili, kdo jim je omogočil poveljni napredek. Padlim borcem so namreč posvetili največjo pridobitev vasi — vodovod. Sredi Grabrovca so postavili lep spomenik tik vodovoda, ki so ga odkrili isti dan, ko so izročili svojemu namenu vodovod, to je letos, meseca septembra.

P. R.

KRATKE NOVICE

● **TITOVE UŽICE** — Na Dobarju v Titovem Užicu so začeli sredi avgusta urejevati veliko grobišče padlih borcev, ki ga bodo sčasoma spremenili v park. Grobišče urejujejo na prostovoljni osnovi. Doslej je največ prostovoljnih delavcev in prispevala skupina delavcev iz tovarne »Prvi partizan«.

● **HELSINKI** — Združenje finskih vojnih invalidov je sklenilo preurediti neko zgradbo v center za zdravljenje v glavo ranjenih invalidov. Nova zgradba bo lahko hkrati sprejela 90 pacientov, kar je velik napredek, če upoštevamo, da je edino podobno središče nekje blizu Helsinkov lahko naenkrat zdravilo le 29 pacientov. Novo središče bodo zgradili izključno iz prispevkov finskih bivših borcev.

● **HVAR** — Letošnjo hvarsko regato, tradicionalno vodno prireditev v Dalmaciji, na kateri so sodelovali jadralci iz Splita, Trogira, Visa, Divulja in Hvara, so posvetili spominu hvarskega prvoborca Sima Buzolića. Hvarska regata je namreč vsako leto posvečena spominu na padle borce in jo začno s polaganjem vencev pred spomenik NOB na Hvaru. Po zamisli prireditelja, jadralskega društva ZVIR s Hvara, se bodo v prihodnjih 56 letih zvrstile regate, ki bodo počastile spomin vseh 56 padlih borcev Hvara.

● **ATENE** — Petintrideset otrok z otoka Santorin, ki ga je prizadel nedavni potres, so na predlog grških bojovniških organizacij poslali na oddih v otroška taborišča, ki jih je v Franciji in Jugoslaviji osnovala Svetovna federacija bivših borcev. V taborišča so otroke s Santorina brezplačno prepeljali Mednarodna letalska družba in Grška ladijska kompanija.

● **JASENOVAC** — V Jasenovcu so končno začeli preurejati zemljišče, na katerem je bilo zloglasno ustaško taborišče, v spominski park, posvečen 700.000 žrtvam, ki so jih pobili s kiji in poklali z noži Paveličevi krvniki. V prvi fazi bodo ogradili taboriščni prostor, obsegajoč 175 kvadratnih juter (pribl. 100,62 ha), in ga obdali z živo mejo, nato pa bodo konzervirali redke preostale taboriščne objekte, med njimi posebej za taborišče zgrajeni, več kot kilometer dolgi želez-

niški tir, po katerem so ustaške žrtve potovale v smrt. — V taborišču samem nameravajo postaviti veličasten spomenik in spominsko grobnico, v katero bodo prenesli posmrtno ostanke na raznih krajih ubitih žrtev. Za urejanje Jasenovca skrbi več odborov, tako krajevní odbor z osnovno organizacijo SZDL na čelu, okrajni v Novski, republiški v Zagrebu in Zvezni odbor v Beogradu. Doslej je pripravljali odbor prejel več denarnih prispevkov, med drugim od Zveze borcev 500.000 din in od Zveznega izvršnega sveta 10 milijonov din.

● **BEograd** — »Postaja tradicija, da Svetovna federacija bivših borcev prireja letovanja v vaši deželi in mi upamo, da bo tako tudi v prihodnje, kar bo vsestransko koristilo našim vojnim sirotam,« — to je vsebina pisma, ki ga je na predsednika Zveze borcev Aleksandra Rankovića v zahvalo za sprejem otrok padlih borcev na Brionih iz mednarodnega taborišča v Selcih naslovil predsednik Svetovne federacije bivših borcev, gospod Albert Morel.

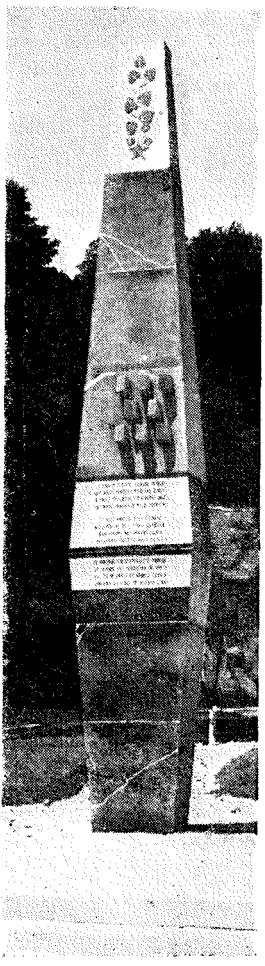
deljo, 2. septembra so na ● **LJUBLJANA** — V ne-Skaručni pri Ljubljani odkrili spomenik 21 padlim borcem I. rasiške čete in kamniškega bataljona ter žrtvam fašističnega terorja iz Skaručne, Fovodja, Polja in Vojškega. Slovesno odkritje je začel zvezni ljudski poslanec Tomo Brejc, sodelovali pa so tudi godba LM iz Ljubljane, »Svoboda« iz Sentvida z žalostinkami ter šolski otroci iz Smartnega in Skaručne z recitacijami.

● **FOČA** — V Foči (Bosna) so v glavnem dokončana dela na zgradbi javne bolnišnice, ki bo postavljena v spomin na sloviti pohod prek planine Igman (27. do 28. jan. 1942), na katerem je zmrznila večina borcev Prve proletarske brigade. Do sedaj so za gradnjo bolnišnice porabili 280 milijonov din.

● **IDRIJA** — Komisija za varstvo spomenikov pri občinskem odboru Zveze borcev v Idriji je sklenila urediti še nekatera grobišča padlih borcev, tako v spodnji Idriji, na Vrsniku, v Otaležu in Sebrejljah. V Spodnji Idriji naj bi 65 padlim borcem uredili skupno grobišče, na

grubu pa postavili spomenik. Načrt za grobišče je že pripravljen. Vsa nestrokovna dela in prevoz materiala bodo opravili vaščani sami in članstvo Zveze borcev. Grobišče bodo uredili do Dneva mrtvih, 1. novembra.

● **BEograd** — V začetku septembra je naša država prejela prvi del pošiljke od 44 avtomobilov znamke »Isotta« o katerih smo že poročali v eni izmed prejšnjih števil naše revije. Razdelitev teh avtomobilov invalidom prve skupine bodo opravile republiške invalidske uprave, potem ko se bodo posvetovala z odborom Zveze vojaških vojnih invalidov.

Spomenik v Dobrni

● **OSLO** — Konec avgusta je odpotovala na Norveško jugoslovanska delegacija, ki je posameznim tamošnjim mestom izročila zahvalne diplome. Priznanje tem mestom, med drugim Hemdalu, kjer je bilo med vojno taborišče jugoslovanskih internirancev, je podelil predsednik FLRJ, maršal Tito. Priznanje velja tako za mesta, kot za njihove prebivalce, ki so požrtvovalno pomagali našim ljudem prestopati nacistično strahovlad.

● **TRBOVLJE** — Okrajni odbor Zveze borcev Trbovlje je občinskim in krajevnim organizacijam ZB napovedal tekmovanja, in sicer v organizacijskih vprašanjih, skrbi za članstvo, za otroke padlih borcev in v spomeniški dejavnosti. Za tri najboljše krajevne organizacije, ki bodo izpolnile vse zahtevane pogoje v tekmovalnem roku do 22. decembra, so razpisane tri nagrade: radijski aparat, kompletna knjižnica in 10 tisoč dinarjev, za tri najboljše občinske organizacije pa zastava ZB (ali denarni znesek), radijski sprejemnik in 20 knjig.

● **TUZLA** — Še to jesen bodo v Tuzli po vsej verjetnosti osnovali ortopedsko-traumatološki oddelk pri Splošni bolnišnici, hkrati pa bodo začeli s pripravami za gradnjo centra za medicinsko rehabilitacijo invalidov s fizičnim, delovnim in hidroterapevskim oddelkom.

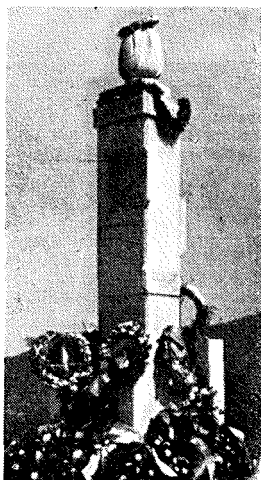
● **RAB** — Posebna komisija, sestavljena iz člana GO ZB NOV Slovenije in organov oblasti z Reke in Raba je pred nedavnim ogledala grobišče v Kamporu na otoku Rabu ter ugotovila nekatere pomanjkljivosti pri oskrbovanju grobišč. Komisija je hkrati ugotovila, da je treba grobišče čimprej popolnoma urediti oziroma izpolniti, prostor v parku, določen za zelene površine, pa je treba zasejati s pravo travo.

● **PESNICA** — Prebivalci ob Pesnici polnih 11 let niso niti vedeli, da žive zaradi min in granat, ki so jih leta 1945 v paničnem begu zmetali okupatorji v strugo, v smrtni nevarnosti. Posebna vojaška ekipa je namreč začela čistiti strugo Pesnice in v nekaj dneh so izvlekli iz vode 1163 min in granat. Se sreča, da ni prišlo do večjih nesreč, čeprav so se nešteto krat tamkajšnji otroci igrali z najdenimi granatami oziroma minami.

● **LJUBLJANA** — Konec meseca avgusta se je v Muzeju NO v Ljubljani ustavil tudi Holandec Wandeburg s svojo družino. No, le-ta ni bil navaden obiskovalec Muzeja, zakaj zanimal se je zelo podrobno za razstavne prostore. Zakaj? Holandec Wandenburg je bil namreč nad 20 mesecev — jugoslovanski partizan. Ko so ga namreč Nemci v Holandiji mobilizirali oziroma poslali k vojakom, je decembra 1. 1943 nekje na Hrvaškem ušel iz nemške konjeniške divizije naravnost k partizanom. In komaj junija 1945 je bil iz JLA demobiliziran, potem ko je z enotami, ki so se borile na Sremski fronti prišel v sestav IV. armade. Letos so ga njegovi bivši tovariši-partizani na Hrvaškem povabili tri tedne na odhiti v neke toplice na Hrvaškem. V tem času pa ni miroval, temveč je obiskal nešteto svojih bivših tovarišev-partizanov. Tudi ob obisku v Ljubljani se je razgovarjal z nekaterimi bivšimi slovenskimi partizani, ki so ga povabili potem v Muzej NO.

● **BEOGRAD** — K obletnici, ki vsako leto počasi spomin na borce protifašističnega odpora in na žrtve fašističnega terora v DR Nemčiji, je predsednik ZB NOV Jugoslavije Aleksander Ranković naslovil na odbor protifašističnih borcev odpora v tej državi naslednje pismo: »Zahvaljujemo se Vam za povabilo, naj bi Zveza borcev NOV Jugoslavije poslala svoje predstavnike na mednarodni dan, posvečen spominu žrtev fašističnega terora, ki ga boste praznovali 9. sept. v Berlinu. — Veseli nas, da prihaja pobuda za to mednarodno počastitev žrtev fašizma iz vrst protifašistov. Takšna manifestacija dobiva svoj poseben pomen prav zdaj, ko skušajo določene sile zlasti v Nemčiji obnoviti militarizem in znova povzročiti negotovost na svetu. Zaskrbljenost vzbujajoči pojavi, med katerimi vzbuja posebno pozornost prepoved Komunistične partije Nemčije, opozarjajo protifašistične borce, naj bodo posebno budni...«

● **DOBOVEC** — Sredi meseca avgusta letos so v Dobovcu pod Kumom odkrili spomenik 36 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Odkritje spomenika je bilo v okviru praznovanja krajevnega praznika, katerega so letos praznovali prvič. — Spomenik je odkril doma-

Spomenik na Dobovcu

čin Janez Jesenšek, predsednik SZDL okraja Trbovlje.

● **KRANJ** — V okviru proslave 20-letnice velike tekstilne stavke v Sloveniji so se v začetku septembra v Kranju začele proslave; med drugim je v Prešernovem gledališču gostovalo mariborsko gledališče s Patrickovo komedijo »Vroč kri«, v Domu JLA pa je bila odprta osrednja razstava z naslovom »20 let velike tekstilne stavke v Sloveniji«, ki jo je odprl podpredsednik OLO Kranj Ivan Bertoncelj. Prireditve so nato dosegle višek v nedeljo, 16. sept., ko je bilo na Rupi pri Kranju množično zborovanje.

● **NEW DELHI** — Na razpravi v indijski skupščini so objavili, da se je od maja 1951 do marca 1956 v raznih službah državne administracije zaposlilo 48.454 bivših borcev. Hkrati je minister za notranje zadeve apeliral na lokalne vlade, naj pri zaposlovanju dajejo prednost bivšim borcem.

● **LONDON** — Septembra letos so v Veliki Britaniji ratificirali konvencijo o zamenjavi vojnih invalidov med državami, ki so članice Evropskega sveta. Invalide bodo zamenjali zaradi zdravljenja in rehabilitacije. Konvencijo so doslej podpisale Francija, Zahodna Nemčija, Irska in Švedska.

● **TETOVO** — Okrajni odbor Zveze borcev iz Tetova je dal pobudo za postavitve veličastnega spomenika na nekem zelo dominantnem kraju ob no-

vem Mavrovskem jezeru, katerega vode bodo v kratkem poganjale turbine mavrovskega hidro-kombinata. Spomenik bodo postavili blizu mavrovske pregrade, nedaleč od Vlainca, kjer je bil leta 1941 ustanovljen prvi tamošnji partizanski odred.

● **LANCOVO** — Na kraju, kjer so ustrelili Nemci leta 1941 dvajset talcev, je bila spominska svečanost, odkrili pa so tudi pet spomenikov padlim partizanom.

● **WASHINGTON** — Predsednik ZDA Eisenhower je pred kratkim podpisal tekst zakona o štipendiranju otrok padlih borcev. S tem zakonom so priznane otrokom padlih precejšnje olajšave. Zakon se nanaša na otroke padlih iz prve in druge svetovne vojne, kakor tudi na otroke staršev, ki so padli v bojih na Koreji. Redni študenti bodo prejeli 110 dolarjev, a izredni 80 dolarjev mesečno. Štipendijo pa bodo študenti prejeli največ tri leta.

● **BONN** — Sredi meseca septembra so predstavniki jugoslovanskega generalnega konzulata v Münchnu položili venec na temeljni kamen spomenika žrtvam fašizma v bivšem nacističnem koncentracijskem taborišču Dachau.

● **ZAGREB** — V času veljejanja so v Zagrebu, v odnotnem Muzeju ljudske

revolucije na Trgu žrtev fašizma odprli zanimivo razstavo o življenju in borbi ujetnikov v vojnih taboriščih. Razstavo si je ogledalo več tisoč ljudi.

● **BEOGRAD** — Konec septembra je v našo državo prispela štiričlanska delegacija finskih vojaških vojnih invalidov, s čimer je vrnila obisk našim invalidom, ki so se mudili na Finskem julija letos. Gostje so obiskali več naših industrijskih in turističnih središč ter se spoznali z delom naših invalidskih organizacij.

● **HRASTNIK** — Stanko Plahuta, podkapelnik rudarske godbe iz Hrastrnika, je ob 12-letnici štajerske brigade VDV najemnu prvemu revirskemu bataljonu posvetil koračnico, s čimer je tudi ta znana partizanska enota dobila svojo pesem.

● **PARIZ** — Na pobudo francoske nacionalne organizacije »Otroci padlih borcev« bo od 2. do 4. novembra v Parizu prva mednarodna konferenca otrok padlih borcev in žrtev fašizma. Namen te konference bo, proučiti zakonske in socialne statute teh otrok v raznih državah in pripraviti pogoje za zboljšanje gnetnosti in moralne zaštite teh otrok. Povabilo na to konferenco sta prejeli tudi ZB NOV in ZVVI Jugoslavije, ki se bosta posvetovali, ali bi poslali na to konferenco svoje predstavnike.

Napisi na spomenikih NOB

*Iz krajev teh ste junaki vstali,
ker niste hoteli v robstvu živeti
in svoja življenja ste v borbi dali,
da zmaga pravice zemljo obsveti.*

*Iz vaše krvi je roža pognala,
najlepša, ki se ji pravi svoboda.
Nad vašimi bo grobovi sijala,
v bodočnost našo, od roda do roda.*

*Po hribih teh Štirinajsta hodila
je slavno pot herojstva in smrti.
Na tej se vrsti ob gomili gomila
junakov, ki padli so, nikdar strti.*

(DOBRNA PRI CELJU)

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Z mitinga v Loški dolini

Nekega zimskega popoldne leta 1943 me je zanesla pot v Markovec v Loški dolini, kjer je bil štab Notranjskega odreda. Borci so se pravkar vrnili z akcije. Ko so se okrepčali, jim je neki komisar dejal, naj se pripravijo na miting. Potem je začel izbirati kandidate za recitacije, skeč in pevski zbor. Seveda tudi na harmonikarja niso pozabili.

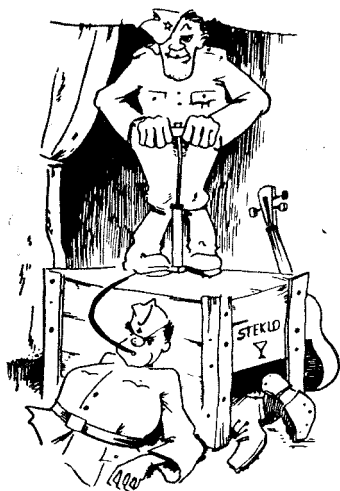
»Glej ga, kakor nalašč si prišel,« je vzkliznil, ko me je zagledal. »Tudi ti boš sodeloval na mitingu. Veš, danes potrebujemo dobrega harmonikarja, zato nam boš kar ti igral.«

»Kakšen pa bo ta miting?«

»I, kakšen? Partizanski vendar! Saj veš, da je borcem tudi kultura potrebna.«

»No, mislil sem te vprašati, če že kaj znate.«

»Zapeti znamo, drugega pa še nič. No, saj je še dve uri časa do večera. Se bomo že naučili nekaj.«

Odšli smo v neko hišo in se začeli resno pripravljati na miting. Pravzaprav smo sestavili le program in izbrali igralce. Program pa je bil približno tak: 1. točka: »Hej brigade« — zapoje partizanski zbor; 2. točka: komisarjev govor; 3. toč-

ka: »Pošiljka po pošti« — skeč. In še nekaj točk, ki pa si jih nisem vseh zapomnil.

Proti večeru smo odkorakali z zastavo na čelu v Stari trg, kjer naj bi bil miting. Med potjo mi je tisti komisar dejal: »Ti boš nastopil šele pri tretji točki: 'Pošiljka po pošti'. Saj ti ni treba nič znati, ti bom že povedal, kaj boš počel.«

Bil sem sila radoveden, kakšna naj bi bila moja vloga pri imenovanem skeču, saj nisem še nikoli slišal za »Pošiljko po pošti«. Pa za spraševanje ni bilo časa.

Dvorana, kjer je bil miting, se je kmalu napolnila. Vse je šlo lepo po programu: najprej »Hej brigade«, nato govor komisarja odreda, za njim pa so napovedali skeč.

Na oder so privlekli velik lesen zaboj, ki je bil brez dna. Postavili so ga ob zaveso, tam, kjer so držale stopnice pod oder, na stopnice pod zaboj pa sva se stisnila jaz in neki partizan s kitaro.

Zavesa se je odgrnila in skeč se je začel. Na oder je stopil napovedovalec, ki je bil sila zgovoren, in je začel v šaljivem tonu pripovedovati ljudem, da ga skrbi, kako se bo končal današnji miting, ker so pozabili na godbo. Miting brez godbe ni pravi miting, je dejal, zato ne ve, kako bi zadevo uredil. Kdo bi ga mogel rešiti iz zagate?

Tedaj je prisopihal na oder bataljonski intendant, rekoč:

»Stvar je že rešena, godba je pravkar prispela po pošti.«

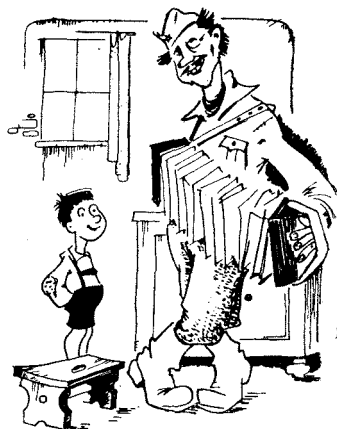
»Kje je pošiljka?«

»Takoj bo tukaj.«

Razgrnil je zaveso in prikazal se je zaboj, pod katerim sva tičala jaz in tisti partizan s kitaro.

»Delajta se, kakor da sta mrtva,« nama je šepnil, nato pa naju je »izvlekel iz zaboja«. Zdaj je pritekel na oder še njegov pomočnik s sesalko za kolo in naju »napumpal«, da sva oživela. In ko sva bila

»spet živa«, sva vzela v roke vsak svoj instrument in veselo zaigrala. Dvorana je bučala od smeha. Miting se je nato nadaljeval in se končal z godbo, ki je »prišla s pošiljko po pošti«. In potem je »pošiljka po pošti« sodelovala tudi pri »neoficialni« točki, ki smo ji rekli prosta zabava.

Cez nekaj tednov me je zanesla pot v neko hišo, kjer so imeli pet otrok. Rdečeličen dečko, star kakšnih deset let, me je veselo pozdravil in šepnil nekaj svojim bratcem in sestrici. Spoštljivo so me ogledovali od vseh strani, nato pa je nekdo izmed njih dejal:

»Vidiš, mama, to je tisti partizan, ki so ga poslali iz Ljubljane v zaboj po pošti.«

F. Š.

Eden ni mogel iti naprej

Pod Krnom, v planini Kuhnja, je taboril 3. bataljon Gregorčičeve brigade. Po hrano je bilo treba iti v dolino. Tako se je zgodilo, da se je intendant Rakušček, po domače Buljčev iz Kobarida, napotil po bika v Smast. Ko sta se z bikom vračala v taborišče, ju je mahoma ustavil odsekani: »Stoj!« in nato znani poziv: »Eden naprej, ostali stoj!« Intendant je stražarja spoznal po glasu. Vedel je, da je to Pir iz Starega sela. Zato

mu je po domače hotel dopovedati, da njegove komande pri najboljši volji ni mogoče izvršiti. Toda težava je bila v tem, da je bil Pic hudo uraden, Rakušček pa je nekoliko jecjal: »N-ne b-bodi n-neu-men, k-k-ker s-sam n-n-ne m-morem naprej!«

Stražar pa je vztrajal pri svojem in postajal čedalje bolj strog.

Buljčev je bil v škripcih: če spusti bika naprej, jo boucuvrl nazaj v dolino, če gre sam naprej, jo utegne prav tako popihati. Toda za razmišljanje ni imel dosti časa, ker ga je stražar zbudil z gnevnim: »Stoj, sicer streljam!«

»P-prismoda,« je skoraj proseče tarnal Rakušček, »s-s-saj ti p-pravim, d-da n-ne morem s-sam n-naprej! S-sva skupaj z b-bikom. T-tepec, ali s-si se z d-dobro k-k-košto skregal?« Šele zadnji argument je stražarja zadovoljil. Popustil je in dovolil intendantu z bikom vstop v taborišče.

Pomagaj si sam ...

Mlad izobraženec se je, prišedši k partizanom, javil komisarju čete in mu med drugim potožil, da je malone gol. Komisar ga mirno poslušal, nato pa mu svetuje, naj na listek napiše vse, kar potrebuje. Novinec se res ravna po komisarjevem nasvetu in mu nato izroči »trebovanje« z vrsto zelenih predmetov. Zatem pa mu komisar da puško z naboji in pravi: »Listek kar ti shrani, da boš vedel, kaj potrebuješ. Nabavil si boš namreč sam pri Italijanih; pridru-se našim, ki gredo nocoj v akcijo!«

Domiselni književnik

Književnik Ivan Ribič-Stojan je bil med vojno nekaj časa interniran v Gonarsu v Italiji. Poveljstvo taborišča je ukazalo, da je treba v bodoče pri reportu pozdraviti s fašističnim pozdravom. Toda vodstvo OF v taborišču je sklenilo, da se nihče ne bo pokoril temu ukazu.

Ko je Ribič prvi raportiral fašističnemu oficirju, je kot običajno pozdravil po vojaško. »Kje pa je pozdrav?« se je zadržal fašist. Ribič je ponovno salutiral. »Ne tako, pozdravite civilno!« je ukazal oficir. Trenutki napete tišine.

Tedaj pa se Ribič znajde. Odkrije se in pozdravi po civilno. Za mesec dni so ga privezali na kol, fašistično pa le ni pozdravil.

Smrt mu je želela

V letu 1942 so na osvobodjenem ozemlju ljudje popolnoma privzeli naš pozdrav Smrt fašizmu — svobodo narodu!, le da so ga zaradi praktičnosti po

svoje skrajšali in pozdravljali kar s »Smrt!«.

Lepega majskega dne 1942 je šel Jože Ježovnik, ki se je pozneje ponesrečil v Dolomitihi pri pobiranju francoskih bomb, s katerimi so Nemci obložili demarkacijsko črto (pri prenašanju mu je v nahrbtniku eksplodirala »sifonarca« in ga raznesla), po Strugah proti Kampiljam v Suhi krajini. Srečal je deklico kakšnih 10 let, ki ga je lepo s pestjo pozdravila:

»Smrt!«

Jože je hotel vedeti, če zna še naprej in je deklico vprašal:

»Komu pa?«

»Tjabi!« je drobno zapela punčka.

BOREC IZ VSEBINE 10. ŠTEVILKE

Dopisna Srednja ekonomska šola za bivše borce narodno-osvobodilne vojne (Jože Bertonec-Marjan)	369
Jesenska (Karel Destovnik-Kajuh)	370
Naš trud rodi sadove	371
Ugoden odmev tudi med člani Zveze borcev	372
Zadnji Tomažičev dokument	373
Naš razgled po svetu	374
Suez — Panam . . . (Miran Ogrin)	376
Nekdo bo zajokal doma (Miha Klinar)	377

NAŠI AKTUALNI RAZGOVORI:

Custvena vsebina revolucionarnega dogajanja	378
Nove knjige	379
Na rob opisovanja partizanstva (France Vrečar)	380

TAKO SMO ZAČELI — TAKO SMO ŽIVELI: Od drvarskih

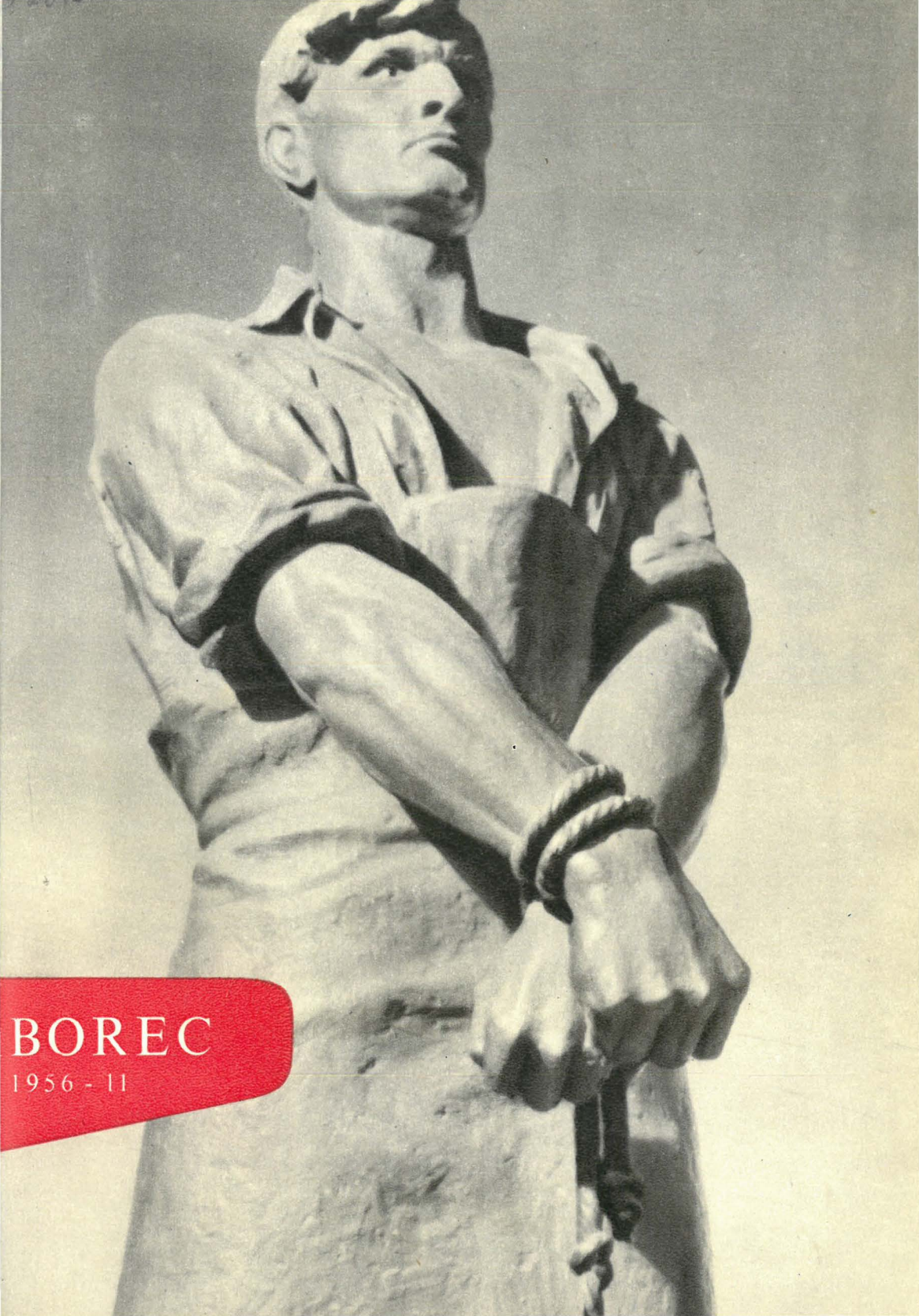
bajt do Titove vasi (Franc Konobelj-Slovenko)	382
Zasedanje Oswiencimskega komiteja (Janez Vipotnik)	386
Reflektor (Manko Golar)	388
In kaj je dobila vojakova žena . . . ? (Bert Brecht)	389
Nad Ajdovec . . . (Stane Škrlj)	390
Rapuševa mama (Marjan Podobnik)	392
Krvoločni zločinci (Š. P.)	392
Še ne veste?	395
Napad na Lož (Franc Kelvišar-Tiki)	396
»... nisem mogel ravnati drugače . . .«	396
Dachauski transport (Fedor Bevc)	399
Pismo carju Borisu (Slavko Janevski)	399
Iz obroča (Rado Meglič)	402
Partizanska bolnišnica na Smuki (Maks Bugar)	405
Izrečeno in zapisano	407

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Bo uresničena zamisel o novem Muzeju NO v Kopru?	408
Pobuda, ki jo je treba uresničiti	410
Nekatere najboljše organizacije ZB v državi	411
Vodovod — spomenik padlim borcem (P. R.)	412
Kratke novice	413
Napisi na spomenikih NOB	414

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA:

Z mitinga v Loški dolini (F. Š.)	415
Eden ni mogel naprej	415
Pomagaj si sam	416
Domiselni književnik	416
Smrt mu je želela	416

BOREC

1956 - 11

K 29. NOVEMBRU,
DNEVU REPUBLIKE,
ČESTITAJO
GLAVNI ODBOR
ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE,
UREDNIŠTVO IN UPRAVA
REVIJE »BOREC«

NASLOVNA SLIKA: Boris Kalin — Talec (Kamnik, 1945)

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Bertonec-Marjan in Jože Stok-Korotan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišéji, tisk in vezava: tiskarna Časopisno-založniškega podjetja »Ljudska pravica« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Števila 11 — Letnik VIII — November 1956

Ljudski seminar

Zgodovinski dnevi FLR Jugoslavije

26. XI. 1942

V Bihaću, slikovitem bosenskem mestu ob reki

Uni, kjer so ustaši pobili vsakega četrtega prebivalca, je bil ta dan ustanovljen Antifašistični svet narodne osvoboditve (AVNOJ), v katerega je bilo izvoljenih 70 članov. Še istega dne je tudi AVNOJ prvič zasadal in je bil izvoljen Izvršni odbor AVNOJ s predsednikom dr. Ivanom Ribarjem. Na tej skupščini je bil prvič po okupaciji naše domovine postavljen centralni politični organ, ki so ga tvorili predstavniki vseh narodov Jugoslavije. Ta dan so bile uresničene tisočletne težnje narodov Jugoslavije, da si vladajo sami, hkrati pa so se začela v praksi izvajati načela o enakopravnosti vseh narodov Jugoslavije.

29. XI. 1943

Ta dan je bilo v Jajcu, tudi bosenskem mestu, drugo zasedanje AVNOJ. Sredi okupirane Evrope in sredi številnih vojnih prizorišč v naši domovini, so bili tega dne postavljeni temelji nove države, s čimer je bila emigrantski »vladi« odzeta pravica, da zastopa naše narode v tujini. S ponosom so jugoslovanski narodi ugotovili, da je bila pot oboroženega upora edino pravilna in da niso bile zaman žrtve, s katerimi so si postavili čvrste temelje svoje bodočnosti.

10. VII. 1945

V svobodnem Beogradu se je tretjič in zadnjič sestel AVNOJ. Na tem zasedanju se je AVNOJ spremenil v Začasno ljudsko skupščino, ki je štela 483 članov in med drugim sprejela Zakon o potrditvi Ustanovne listine Združenih narodov, Zakon o izvolitvi Ustavotvorne skupščine in Zakon o agrarni reformi ter kolonizaciji.

11. XI. 1945

Jugoslovanski narodi so v svobodni domovini prvič volili svoje najvišje predstavniško telo, Ustavodajno skupščino. Volilo je 88 % vpisanih volivcev, od tega okrog 90 % za kandidate Ljudske fronte.

November 1945

Prvo zasedanje Ustavodajne skupščine. 29. XI. 1945 skupščina sprejme deklaracijo, s katero je bila v imenu vseh narodov Jugoslavije ukinjena monarhija in proglašena Federativna ljudska republika Jugoslavija.

31. I. 1946

Ustavodajna skupščina potrdi ustavo FLRJ in se spremeni v Ljudsko skupščino prvega sklica, ki sta jo sestavljala dva doma: Zvezni svet in Svet narodov s skupno 620 člani. Med najvažnejše zakone, ki jih je sprejela ta skupščina, sodita Zakon o petletnem pla-

nu in Zakon o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij.

26. III. 1950

Na splošnih parlamentarnih volitvah je bila izvoljena Ljudska skupščina drugega sklica s 620 poslanci. Med drugim je sprejela Zakon o delavskem samoupravljanju, Zakon o ljudskih odborih in Kazenski zakonik.

7. VI. 1952

Sistem družben. upravljanja, ki smo ga začeli izgrajevati leta 1950 s sprejemom Zakona o delavskem upravljanju, je dobival iz leta v leto popolnejšo obliko. Tega dne so bili sprejeti okvirni predpisi, po katerih se je začelo razvijati družbeno upravljanje na področju socialnega zavarovanja in republiških zavodov za socialno zavarovanje in s tem so prevzeli upravljanje socialnega zavarovanja zavarovanci sami.

13. I. 1953

Tega dne je Ljudska skupščina sprejela novi Ustavni zakon, ki določa pomembne reorganizacije v sistemu ljudske oblasti: dotedanja izvršna organa Ljudske skupščine — prezidij in vlado — zamenjajo Izvršni svet in državna tajništva. Maršal Tito je izvoljen za predsednika republike.

22. XI. 1953

Jugoslovansko ljudstvo je na osnovi novega Ustavnega zakona izvolilo svojo tretjo Ljudsko skupščino — Zvezni zbor in Zbor proizvajalcev. Prvič v zgodovini so neposredni proizvajalci volili svoje predstavnike v najvišje predstavniško in zakonodajno telo FLRJ. Te volitve so pomenile ponovno veličastno zmago socialistične demokracije, saj je za socializem glasovalo v Srbiji 83,4 %, na Hrvaškem 84,6 %, v Sloveniji 85,3 %, v Bosni in Hercegovini 88,7 %, v Makedoniji 84,8 % in v Črni gori 91 % volivcev.

23. XII. 1953

Tega dne je bila sprejeta Uredba o upravljanju stanovanjskih hiš in s tem uveljavljeno načelo družbenega upravljanja s stanovanjskim skladom in neposrednega sodelovanja stanovalcev v njem. Stanovanjske hiše, ki spadajo pod družbeno upravljanje, upravljajo od takrat stanovalci po svojih hišnih svetih in stanovanjskih skupnostih.

April 1954

V bolnišnicah in drugih zdravstvenih zavodih so že leta 1954 začeli uvajati družbeno upravljanje. Leto dni kasneje je izšel poseben Zakon, ki ureja družbeno upravljanje v socialnih zavodih, lekarnah in obratnih ambulantah.

31. III. 1955

S splošnim Zakonom o vodstvu šol je bilo razširjeno družbeno upravljanje tudi na to, izredno občutljivo družbeno področje. S tem Zakonom je bila potrjena praksa, ki so jo že prej začeli uvajati v nekaterih republikah, ko so za posamezne šole ustanavljali šolske svete kot družbene organe v pomoč šoli. Z Zakonom o vodstvu šol pa so vsi šolski zavodi dobili šolske odbore iz vrst državljanov, ki so najbolj zainteresirani za delo teh vzgojnih ustanov. Njihova naloga je skrbeti za družbeni razvoj in vpliv šole ter so tako najvišji organ neposrednega šolskega vodstva.

1. IX. 1955

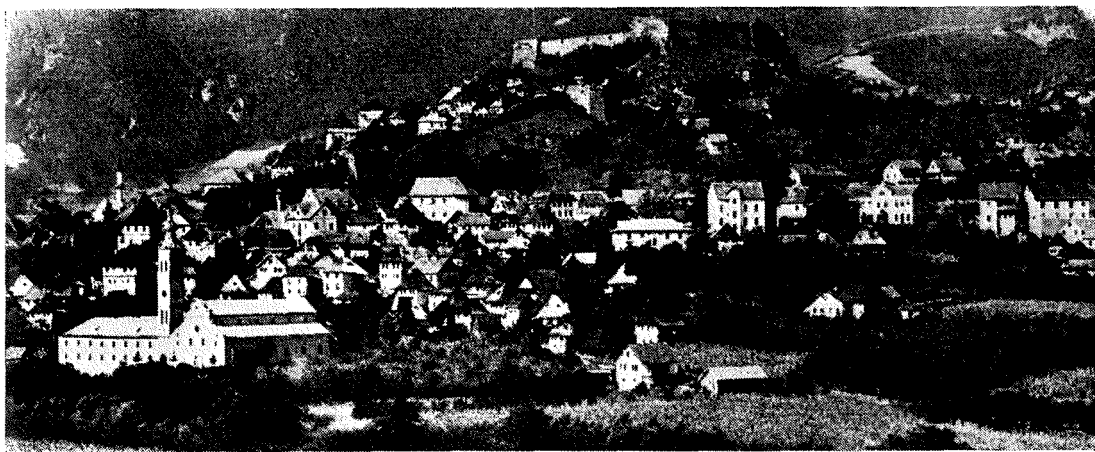
Tako kot pomeni dan, ko smo začeli uveljavljati delavsko upravljanje v podjetja, zgodovinski prenos državnih funkcij v proizvodnji na proizvajalce, tako pomeni 1. september 1955 zgodovinski dan, ko smo prenesli upravljanje občin v celoti na organe družbenega upravljanja, to je na svete državljanov. Občina kot temeljna politično-teritorialna organizacija je s tem začela postajati tudi temeljna družbeno-ekonomska celica vsega našega družbenega organizma.

Oktober 1955

Eno izmed redkih področij, ki so še ostale izven družbenega upravljanja, so različne organizacije, ki posredujejo državljanom potrošnje blaga. Oktobra lanskega leta smo začeli uvajati tudi v trgovine, poslovalnice, mesnice, pekarnice in mlekarne potrošniške svete, ki naj pripomorejo k takemu poslovanju teh organizacij, ki bo potrošniku najbolj prilagojena in najbolj v korist.

8. XII. 1955

S posebnim odlokom Ljudske skupščine je bilo tega dne razširjeno družbeno upravljanje na veliko večino prosvetnih, kulturnih, umetniško-znanstvenih zavodov in ustanov. Po tem odloku so dobile organe družbenega upravljanja knjižnice, gledališča, muzeji, galerije in znanstveni inštituti.

Jajce

Kako je prodrla v svet resnica o novi Jugoslaviji?

(Odmevi z drugega zasedanja AVNOJ v tujini)

Winston Churchill, 22. februarja 1944. leta v angleškem Spodnjem domu:

»Maršal Tito ima v tem trenutku za seboj več kot četrto milijona vojakov in velike količine orožja, ki ga je njegova vojska odvzela sovražniku ali Italijanom. Titovi ljudje so organizirani v znatnem številu divizij in korpusov, pri čemer

niso opustili lastnosti gverilcev. Vse gibanje je dobilo obliko, pri tem pa ni, kakor sem rekel, izgubilo gverilskih lastnosti, brez katerih ne bi bilo uspešno. Te sile vežejo nič manj kot štirinajst izmed dvajsetih nemških divizij, kolikor jih je na Balkanskem polotoku. Okrog teh hrabrih sil in sredi njih se je razvilo složno ljudsko gibanje. Komunisti imajo čast, da so to gibanje začeli, s tem, da je gibanje raslo in se krepilo, pa je nastopil tok preobrazbe in združevanja in nacionalna pojmovanja so zmagala. V maršalu Titu so partizani dobili izrednega vodjo, ki se je ovenčal s slavo v borbi za svobodo.«

»New York Times«, 22. decembra 1943. leta od kairskega dopisnika C. L. Sultzbergerja:

»Nad 250.000 moških in žena, organiziranih v približno 26 divizijah, vodi surovo vojno proti najboljšim Hitlerjevim veteranskim odredom širom po Jugoslaviji. Fronta se razteza na dolžini 500 km skozi gozdove, komaj prehodne strmine in s snegom pokrite planine od Julijskih Alp v Sloveniji pa

tja do visokih kršnih vršacev, ki delijo Črno goro od Albanije in Juga. Prežeti s skupno željo za svobodo so se ti vojaki, pa četudi imajo do njihovih vodij ideologi najrazličnejše pomisleke, spopadli (kakor je to priznal sam predsednik vlade Churchill) z mnogo več sovražnimi divizijami kot jih imata proti sebi Peta in Osmi armada skupaj na italijanski fronti... Potem ko je s kapitulacijo Italije pridobil ogromno moč, se je maršal Tito čutil dovolj močnega, da je podvzel nekaj odločnih korakov na vojaškem in političnem področju in je sklical delegate na kongres AVNOJ v slikovitem Jajcu. Jajce je mirno, lepo mesto s kamnitimi in lesenimi hišami in s popločenimi ulicami pod starim gradom kralja Tvrdka. Zraven jezera,

v katerega se zlivata dve reki, Pliva in Vrbas, je veličasten slap, tu, v prostrani gimnaziji, nasproti trdnjave, pa so bili konec novembra 1943. leta izglasovani sklepi, ki so kristalizirali to gibanje in o katerih je svet v zadnjem času veliko čital.

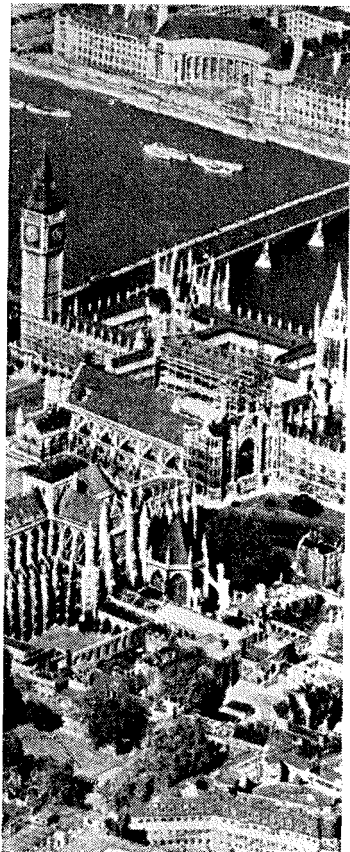
»Raynold news«, 5. decembra 1943. leta:

»Radio ‚Svobodna Jugoslavija‘ je objavil sestavo novega Antifašističnega sveta. Novica je tako v Londonu, kot v Kairu, kjer se zadržuje pobegla jugoslovanska vlada, ki ni hotela sodelovati z osvobodilno vojsko zaradi nekaterih spornih vprašanj in zato, ker podpira Mihajlovića, tako imenovanega vojnega ministra, ki paktira z Nemci in Italijani proti lastnemu ljudstvu, vzbudila precejšnjo pozornost. Navedenosti o tem dogodku v Jugoslaviji potrjujejo, da je bil Svet izvoljen na demokratični osnovi. Skupščino sestavlja 142 delegatov, predstavniki vseh demokratiških skupin iz vseh krajev Jugoslavije, sestala pa se je, da bi se konstituirala v Izvršni in Zakonodajni svet ter da bi sestavila Nacionalni komite osvoboditve.«

»Daily Worker«, New York, 7. decembra 1943. leta:

»Jugoslavija ima sedaj ljudsko začasno vlado, osnovano na zaupanju in razpoloženju ljudskih množic... Novica o tem dogodku na jugoslovanskih tleh pomeni krepitev partizanskega osvobodilnega gibanja odpora. Tako je svet doznal, da je to gibanje pridobilo pretežno večino jugoslovanskih državljanov. Celo C. L. Sultzberger iz »New York Timesa« je moral v nedeljo priznati, da vojska, ki jo vodi Tito, šteje nad 250.000 ljudi. Dopisnik »Timesa« je moral navsezadnje tudi priznati, da ima Mihajlović pod svojim poveljstvom le 6000 bednikov — šesttisoč petokolonašev, ki služijo kot vaba za klanje naroda. — Osebnosti začasne vlade in osnova ljudske skupnosti, iz katere je ta vlada izšla, pri-

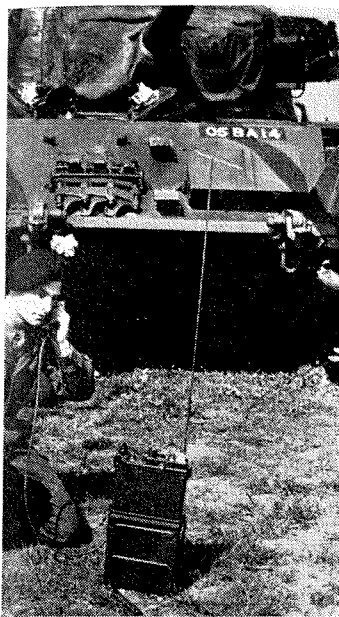
čajo, da gre za demokratiško vlado novega tipa. Pod njenimi zastavami se zbirajo borbene sile vse države. Vsi upi ljudi so obrnjeni v osvobodilno borbo proti okupatorju, ki je konec koncev tudi rodila novo jugoslovansko vlado.«

London

»France«, glasilo francoske emigracije v Londonu, 25. maja leta 1944:

»Sestava Nacionalnega komiteja osvoboditve pod predstvom maršala Tita je v zamejstvu vzbudila nekaj presenečenja, ker svetovno mnenje ni bilo v zadostni meri obveščeno o dogodkih v Jugoslaviji. Komite namreč ni neka na hitro roko pripravljena improvizacija, ki bi jo narekoval politični moment, kot so si nekateri to tolmačili. Skupščina v Jajcu je le potrdila stanje.

Angleški vojak z oddajno postajo

ki je že zdavnaj obstajalo. Komite nacionalne osvoboditve je nastal iz lokalnih komitejev in ne narobe. Vsaka nova institucija je bila postavljena zaradi novih potreb na terenu.»

Major Roland Robinson, poslanec, v britanskem parlamentu, potem ko se je vrnil z osvobojenega ozemlja v Jugoslaviji:

»Nikdar nisem videl tako stoodstotnega vojnega napora. Človek je presenečen, ko vidi, kako se borijo možje, žene in otroci... Prepričan sem, da imajo v Titu velikega voditelja. Iz vojne in nesreče raste tam nov duh... Prepričan sem, da je Tito voditelj, ki ga preveva največji patriotizem. Za seboj ima ljudi vseh narodov in vseh veroizpovedi in vsi delajo za skupno stvar in mi moramo biti z njim... To delamo zato, ker občudujemo njihovega duha, ker občudujemo njihovo vztrajnost, ker jih spoštujemo in ker želimo v svojih srcih, da bi bili naši prijatelji.«

»New York Times« 1943. leta:

Približno v istem času je tudi ameriški državni sekretar Cordell Hull izjavil, da bo Amerika podpirala partizansko odporiško gibanje, ker se zares bori proti Nemcem. V skladu s tem je zapisal »New York Times«: »Jugoslovansko ljudstvo je pred vsem svetom demonstrativno pokazalo svojo odločnost, da postane ponovno neodvisno in da prežene iz svoje dežele sile Osi. Z nečloveško brezobzirnostjo so si nacisti prizadevali, da bi razbili in medsebojno sprli to ljudstvo, ko so razdelili njegovo ozemlje in ustvarili majhne nasprotujoče si oblasti, ki so jih vzdrževali s silo in terorjem ter podžigali najnižje instinkte državljanske vojne. Naš namen je, da z vsemi sredstvi pomagamo silam odpora zaradi njihove vojaške vrednosti, in dokler bo trajala borba, se ne bomo spuščali v razpravljanje o političnih razlikah.«

Radio London, 25. decembra leta 1943:

»Izdajalcem (nedičevcem, pavličevcem in četnikom) se bližajo zadnje ure, zadnje minute...«

»Daily Express« 25. decembra 1943, »Čudovita zgodba Josipa Broza«:

»Danes je kovinarski delavec Josip Broz, maršal Tito, vrhovni poveljnik narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Dve sto petdeset tisoč partizanov se bori pod njegovim poveljstvom. Pod njegovo zastavo so se zbrale politične osebnosti vseh strank. Z njimi in z novimi voditelji, ki so zrasli iz te osvobodilne vojne, gradi maršal Tito novo Jugoslavijo, ki bo vredna velike borbe za svobodo, ki jo bijejo jugoslovanski narodi že poltretje leto.«

Dramatični dogodki ob Sueškem prekopu niso ustvarili samo skrajno kritičnega položaja na tem že nekaj let kronično nemirnem področju, marveč je iznenadni napad Izraela, Velike Britanije in Francije na Egipt resno ogrozil mednarodni mir in varnost sloh.

Žrtve zahrbtne agresije je postala mala država, ki si je šele nedavno priborila popolno neodvisnost in ki si je prizadevala z velikimi napori dvigniti deželo iz zaostalosti in jo uvrstiti v krog modernih, razvitih držav.

V mednarodnih odnosih je mlada egiptovska republika goreč pristaš ustvarjalnega sodelovanja, zavzemala se je za miroljubno reševanje spornih vprašanj v skladu z načeli, ki jih je razglasila Ustanovna listina OZN in ki temeljijo na medsebojnem spoštovanju, nevmešavanju in pravici slehernega naroda do samoodločbe in enakopravnega položaja v mednarodni skupnosti.

Izredno značilno je dejstvo, da je prišlo do izraelskega napada na egiptovske položaje v Sinajski puščavi 29. oktobra, se pravi isti dan, ko naj bi se po izjavah egiptovskih uradnih krogov začela v Ženevi trojna pogajanja med Egiptom, Veliko Britanijo in Francijo ob sodelovanju generalnega sekretarja OZN Ham-merskjoeolda za miroljubno rešitev sueškega vprašanja.

Sklicanje tega sestanka, javno izražena egiptovska pripravljenost na žrtve (izjava egiptovskega zunanjega ministra Favzija v New Yorku 20. oktobra) in sploh sprejem metode razgovorov so upravičevale upanja, da je »ostra faza« sueške krize mimo, kakor je izjavil indijski predsednik vlade Nehru 22. oktobra.

Toda kasnejši dogodki so pokazali, da je za maneve, za spušcanje »umetne megle«, ki naj bi pokrila prave namene Velike Britanije in Francije. V ta okvir sodijo tudi izraelski izpadi proti Jordaniji, kar vse naj bi pritegnilo pozornost na napačno stran in olajšalo agresijo, ki jo je sprožil Izrael 29. oktobra proti Egiptu.

Zdaj, ko že skoraj podrobno poznamo razplet kritičnih dogodkov, je izven dvoma, da je Izraelu pripadla vloga provokatorja, s katero naj bi omogočil agresivno intervencijo obeh zahodnih velesil. Tako je, na primer, ameriška agencija »Associated Press« že 31. oktobra poročala o mnenju v washingtonskih vladnih krogih, da sta Velika Britanija in Francija izkoristili Izrael za izpolnitev svojih ciljev.

Seveda pa to ne pomeni, da Izrael s svojim prodorom proti Sueškemu prekopu ni zasledoval tudi lastnih ciljev, ker spriču spoznanja, da čas ne dela zanj, meni, da bi učinkovita vojaška akcija zboljšala njegov položaj, kar bi lahko kasneje izkoristil v morebitnih pogajanjih.

Toda ti računi so grajeni na pesku, saj je sedanjí izpad le še stopnjeval že itak smrtno sovraštvo med Izraelom in arabskimi državami, kar izključuje upanja, da bi utegnili priti v

VOJNA VIHRA NA

bližnji bodočnosti do sklenitve kakršnegakoli »modus vivendi« med Izraelom in arabskim svetom.

30. oktobra sta obe zahodni velesili poslali Egiptu in formalno tudi Izraelu (čigar napad sta podprli tudi s svojimi letalskimi silami) ultimatum, da končata sovražnosti, umakneta svoje sile deset milj od prekopa, razen tega pa zahtevali, da britanske in francoske vojaške sile zasedejo ključne položaje na območju prekopa: Port Said, Suez in Ismailijo.

To je bila cinična preteza za intervencijo, ki se je začela deset ur po izteku ultimativnega roka z bombardiranjem Kaira in drugih egiptovskih mest. Zaradi velikanske premoči se je napadalcem s kombinirano akcijo uspelo utrditi na sueškem področju, Izraelci pa so zasedli Sinajski polotok. Ko to pišemo, še vedno trajajo ulične borbe v Port Saidu, čeprav so uradno 6. novembra objavili ustavitev ognja.

Varnostni svet OZN, ki se je sestel nekaj ur po anglo-francoskem napadu na Suez, je bil paraliziran zaradi veta Velike Britanije in Francije, ki sta kot velesili njegovi stalni člani. Po odločnem posegu našega predstavnika dr. Brileja je Varnostni svet sprejel sklep, da pride vprašanje agresije obeh zahodnih velesil proti Egiptu na dnevni red izrednega zasedanja Generalne skupščine OZN, ki je 2. novembra jutraj sprejela resolucijo, s katero poziva napadalce, da ustavijo ogenj, umaknejo svoje čete z egiptovskega ozemlja in store vse za upostavitev rednega prometa skozi prekop.

Ta sklep je sprejela večina, ki je še ne pomnijo anali te najvišje mednarodne organizacije, saj je 64 držav-članic OZN, med njimi tudi dve velesili: ZDA in SZ, obsodilo agresijo in izrazilo pripravljenost vskladiti svoje napore, da zaustavijo napadalce.

Prebiscitarna obsodba agresije je odraz spoznanja, da napad na Egipt izpodkopuje tiste temelje mednarodnih odnosov in kolektivne varnosti, ki jo je OZN v povojnem obdobju s toliko truda in v tolikih preizkušnjah (Koreja) ustvarila in dalje, da bi pomenila »kapitulacija« OZN pred napadalci, priznati, da je mogoče sporna mednarodna vprašanja reševati s surovo silo, »z legitimacijo močnejšega«, z nekaj besedami: pristati na uvedbo nezakonitosti v mednarodne odnose, v katerih bi gospodoval stalni strah malih pred velikimi, ko bi agresivna samovolja velikih odločala o usodi malih, manj razvitih in šibkejših.

Obsodba anglo-francoske agresije zato poredno pomeni tudi obsodbo še vedno zelo živih kolonialističnih teženj obeh držav, ki menita, da ju ti njeni interesi upravičujejo tudi do agresivnih posegov. Velika Britanija in Fran-

BLIŽNJEM VZHODU

cija odkrito računata, da bo sedanja intervencija utrdila njune zrahljane položaja na Bližnjem vzhodu, da se bosta na ta ali oni način spet dokopali do nadzorstva nad Sueškim prekopom, razen tega pa da bo ta »demonstracija vojaške sile« zaježila dinamični nacionalni preporod arabskega sveta. V Parizu niso prikrivali, da je namen njihove sueške intervencije ultimativno zagroziti osvobodilnemu gibanju v Alžiru in v Severni Afriki sploh. Prav zaradi tega »širšega okvira« sueške intervencije je odločno stališče velikanske večine držav-članic OZN še tem pomembnejše.

4. novembra pa je napravila Generalna skupščina še korak dalje, ko je na temelju predlogov azijsko-afriških držav in Kanade izglasovala resolucijo o ustanovitvi mednarodnega odreda, ki naj bi ločil obe strani in tako zagotovil mir.

Pozitivno je pri tem dejstvo, da bodo te »policijske enote« sestavile male države, ker v njih ne smejo biti vojaške enote velesil, oziroma stalnih članic Varnostnega sveta, saj gre uveljavitev tistega činitelja, ki je pomagal razvzljati že marsikatero kritično situacijo: upoštevanje volje malih in srednjih držav, ki tvorijo večino članstva v OZN. Nedvomno tudi ta predlog krepi njihovo vlogo, kar se bo ugodno odrazilo v nadaljnjem razvoju dogodkov, ker ustavitev ognja pomeni odbiti le najnevarnejšo ost kombinirane britansko-izraelsko-francoske intervencije.

Seveda mora biti OZN budna, predvsem pa se ne sme obotavljati, ker bi to napadalci gotovo izkoristili, saj v Londonu in Parizu že zdaj odkrito izražajo mnenje, da bodo lahko spričo sedanjega, z vojaško silo ustvarjenega položaja (anglo-francosko nadzorstvo nad prekopom) diktirali premirje, pa tudi mir.

Prav to možnost, da bi napadalci postavili svet pred »izvršeno dejstvo«, kar je bil glavni cilj njihove akcije, mora OZN preprečiti. To pa pomeni: prvič, da se morajo čete napadalcev umakniti iz egiptovskega ozemlja, in drugič, da ne sme biti okrnjena egiptovska suverenost nad prekopom.

Seveda pa to ne izključuje »širšega sporazuma«, na katerega bi svobodno in brez kakršnegakoli pritiska pristale vse prizadete strani, predvsem pa žrtev agresije Egipt.

Težavno je v sedanji fazi — ko to pišemo, je prišlo šele do ustavitve ognja — napraviti zaključek iz teh burnih novembrskih dni, vendar pa je že dovolj podlage za naslednje ugotovitve: Velika večina držav na svetu je obsodila cinično izzvano britansko-francosko agresijo na Egipt, kar posredno pomeni odločno zavračanje kolonialističnih metod in obsodbo kolonializma sploh; anglo-francoski načrt strmoglavit egiptovskega predsednika Naserja in razbiti enotnost arabskega sveta se ni le izjavil, temveč povzročil prav nasproten učinek.

Res, Velika Britanija in Francija sta dosegli taktični cilj: začasno sta zasedli sueško območje, vendar pa to še nikakor ne pomeni kake »trajne rešitve« v smislu njunih zahtev. Nasprotno, iz njune politike na Bližnjem vzhodu je padla še zadnja krinka, saj je ves svet spoznal, da je bilo njuno poudarjanje, da si želita miroljubno rešitev sueškega in drugih bližnjevzhodnih vprašanj, le poizkus zaslepljanja svetovne javnosti, da bi prikrijele svoje načrte za ofenzivno, agresivno akcijo.

Toda cena, ki sta jo morali plačati za izvedbo tega »podviga«, bo za njiju usodna: nakopali sta si prezir in obsodbo skoraj vsega sveta, arabska vzajemnost in odločnost upreti se takim imperialističnim avanturam pa je trdnješa kot kdajkoli poprej. Pred to »silo« pa bodo morali agresorji slej ko prej kapitulirati.

J.

Z uradnih jugoslovan-
sko-romunskih razgo-
vorov. Prvi na levi:
Gheorgij Dej, drugi
na desni maršal Tito.

Esesovci v novi nemški armadi

KOMISIJA zahodnonemškega ministrstva za obrambo je sklenila sprejeti med vodilni kader v novi armadi vse bivše esesovce tja do podpolkovnikov. Pri proučevanju prošenj bo komisija uporabila individualni postopek, pri čemer pa se ne bo ozirala na preteklost kandidatov, ampak bo za sprejem nekdanjih pripadnikov SS in SD formacij odločilen njihov sedanjí politični nazor.

Ko so pred več kot letom dni v nemškem Bundestagu razpravljali o ponovni ustanovitvi nemške armade, so poudarili, da bo nemški parlament odredil smernice za personalno politiko bodoče nemške vojske. Kakor navadno, so tudi tokrat obšli Bundestag, kar lahko sklepamo že po izjavi Federalnega personalnega komiteja za vojne zadeve, ki je »izražajoč tradicionalno težnjo bivše nemške armade, da bi se otresla parlamentarne kontrole, podčrtala, da so Nemčiji potrebni izkušeni častniki«. Na osnovi te izjave je potem sledil usodni odlok, ki je dal nov pečat zahodnonemški armadi. Utemeljitev, da je bil ta ukrep nujen zaradi maloštevilnih prošenj bivših oficirjev Wehrmachta za vstop v novo armado, je malo verjetna, tembolj pa stopa v ospredje dejstvo, da se nekdo hote zavzema za rehabilitacijo ljudi, ki so po zločinih znani ne le v Nemčiji, temveč malone po vsem svetu. Zaradi tega odloka so v mnogih zahodnonemških mestih priredili demonstracije, ki so se spremenile v pravo pravcato obsodbo novega nem-

škega militarizma in je predsednik Obrambnega komiteja Bundestaga moral pozvati demonstrante, naj »izkazujejo dolžno spoštovanje nemški armadi«. Podoba je, da se tudi ta gospod ne spominja več izkušenj iz minule svetovne vojne in dogodkov, ki so to vojno povzročili.

Ko se je končala druga svetovna vojna, je človeštvo upravičeno pričakovalo, da bodo tisti, ki so krivi za smrt milijonov žrtev v nekdanj zasužnjeni Evropi, primerno kaznovani. Toda, kaj se je zgodilo? Obsodili so le nekaj prosilnih vojnih zločincev, medtem ko neposrednim izvajalcem teh zločinov niso skrivili niti lasu, za nameček pa jih še sprejemajo za oficirje nove nemške armade. To velja zlasti za pripadnike in oficirje bivših enot SS. Vzlic temu, da je bila s Potsdamskim sporazumom ta organizacija razpuščena, z odlokom Mednarodnega vojnega sodišča v Nürnbergu pa proglašena za zločinsko, kar pomeni, da aktivnih pripadnikov SS formacij ni mogoče sodno rehabilitirati, v odgovornih krogih Zahodne Nemčije sodijo, da so »že odstranjene psihološke prepreke tako doma, kakor po svetu« in da ni zadržka, zaradi katerega esesovske oficirje ne bi mogli vključiti v vodilni kader nove nemške armade. Ves svet pa ve, da je bila SS najbolje organizirana zločinska organizacija, ki jo je tvorila elita nacionalnega socializma in katere naloga je bila, s strahovladno in zločini podjarmiti Evropo, Hitlerjevi Nemčiji pa pomagati iztrebiti in zasužnjiti vse

»nižje« rase. Pripadniki esesovskih enot so se aktivno udeležili vseh drastičnih ukrepov v tako imenovani bliskoviti vojni, zlasti pa so prirejali pogrome in gnusne akcije, katerih posledica je bilo zavzetje Sudetov, Češke in Moravske ter napad na Poljsko leta 1939. Esesovci so se nadalje udeleževali zločinov proti človečnosti, množičnih ubojev civilnega prebivalstva v okupiranih državah in množičnih zapornih akcij, ki so nacistični Nemčiji zagotovile brezplačno delovno silo. Naloga esesovcev je bil tudi nadzor nad milijoni brezpravnih ljudi na prisilnem delu in v koncentracijskih taboriščih in so ubijali ter s poskusi morili na stotine internirancev. Pripadniki SS enot so povzročitelji pogromov in pokoljev civilnega prebivalstva v okupiranih deželah in so opravljali »posebne naloge« v borbi proti osvobodilnim gibanjem v Evropi. Jugoslovani pa jih pomnilno po številnih zločinih, ki so jih zagrešili pri nas pod vodstvom fanatičnih oficirjev, bodisi nad golokornim prebivalstvom, bodisi nad ujetimi borci in interniranci v taboriščih na Banjici pri Beogradu in na strelišču v Jajincih, kjer so po vojni izkopali in našli nad 70.000 trupel nacističnih žrtev. Proslule esesovske enote, divizija »Prinz Eugen«, 373. SS divizija »Tiger«, 369. tako imenovana »Vražja divizija«, 392. »Modra divizija« in 13. SS »Handžar« divizija so ustrahovale tako rekoč vso državo, ubijale prebivalstvo in odvajale svoje žrtve na prisilno delo. Nikakor niso se pozabljivi zločini 7. SS divizije, ki je leta 1943 dobesedno pokončala več vasi v Črni gori, kakor tudi ne hudodelstva 13. SS divizije, ki je v Sremlu in severovzhodni Bosni leta 1943 pobila in strahotno mučila več tisoč ljudi.

Potemtakem smo bolj kot kdor drugi upravičeni postaviti organizatorjem današnje zahodnonemške armade vprašanje, če jim morda niso znani zločini, ki so jih zagrešile SS enote pri nas in po vsej Evropi? Prav tako smo upravičeni vprašati, zakaj so podpolkovniki in drugi nižji oficirji esesovskih enot postali nedolžni, medtem ko so polkovniki in generali še nadalje krivi? Odlok o sprejemu bivših esesovskih oficirjev v novo nemško armado utegne usodno vplivati na značaj te vojske. Ne dvomno tudi ni naključje, da ta odlok sovpada z rastočim novim militarizmom, katerega odraz je povračilni duh, spričo katerega je bil celo razpust KP Zahodne Nemčije »zakonito dejanje«. Nevarnost je namreč, da bi Nemčija ponovno postala močna vojaška sila, ki si bo prizadevala vsiliti svojo voljo drugim državam. Zato se borci narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije in vsi naši državljani pridružujemo ogorenju in protestom demokratskega dela nemškega naroda, ki vidi v sprejemanju bivših esesovcev v novo nemško armado ponovno nevarnost za mir po svetu. Prav tako ves svobodoljubni svet sodi, da ima ponovna oborožitev članov zločinskih esesovskih enot lahko pogubne posledice ne samo za nemški narod, ampak za mednarodno varnost sploh. (Po »Crveni zvezdi«)

Vtem, ko se nemška in svetovna javnost vprašujeta, kam bo privedlo Zahodno Nemčijo ponovno oboroževanje in pristop esesovcev v vojsko, pa sedanji Straussov vojaški stroj brezhibno deluje. Na sliki: nemška vojska prevzema tanke M-47

Dvojna zmaga

AMERIŠKO politično življenje se je spet vrnilo v normalni, vsakdanji tir. »Volilna preizkušnja 6. novembra letos je prinesla obema nasprotnima strankama, se pravi republikancem in demokratom, zmago.

Čeprav je morda slišati paradoksalno, je vendarle res: republikanec in dosedanji predsednik Dwight Eisenhower je z izredno, še prepričljivejšo večino kot leta 1952 premagal svojega demokratskega tekmeca Stevensona in si s tem zagotovil mesto v Beli hiši za nadaljnja štiri leta, medtem ko so si demokrati zagotovili zmago na istočasnih delnih volitvah v oba domova Kongresa, ki je posebno vidna v Predstavniškemu domu, v katerem imajo demokrati po 6. novembru 35 sedežev več kot republikanci. Tudi pri izbiri guvernerjev (volili so jih 30 izmed 48) so se demokrati bolje odrezali od republikancev.

Kako razložiti prej omenjeni paradoks?

Na predsedniških volitvah ni zmagal Eisenhower zaradi svoje pripadnosti republikanski stranki, marveč zaradi svoje velike priljubljenosti med ameriškimi volivci. Nasprotno, republikanska stranka je bila še huje poražena kot na vmesnih volitvah novembra pred dvema leti in to na vseh ostalih treh »frontah«: pri volitvah v Predstavniški dom, Senat in pri izbiri guvernerjev.

To nedvomno pomeni nezaupnico njenemu programu, zlasti kar se tiče notranje politike, kjer so napovedi demokratov po raznih izboljšavah dobile podporo večine ameriških volivcev. Vlada, ki bo zaradi vnovične izvolitve Eisenhowerja ostala v republikanskih rokah, bo vsekakor morala upoštevati to razpoloženje.

Čeprav so poznavalci ameriških razmer pričakovali Eisenhowerjevo zmago, posebno še po njegovi učinkoviti »volilni turneji« po nekaterih ameriških državah, je vendar presenetljiva večina skoraj desetih milijonov glasov (ko to pišemo še niso znani dokončni, uradni rezultati), s katero je že drugič odpravil svojega demokratskega tekmeca Stevensona.

Videti je, da je dobil skoraj vse glasove »omahljivcev«, se pravi tistih, ki se odločijo šele tik pred volitvami. Trenutna mednarodna zaostritev, zlasti zaradi dogodkov na Bližnjem vzhodu, je prinesla popularnemu generalu nekaj milijonov glasov, pri čemer je republikanska propaganda spretno izkoristila argument, da je Eisenhower uspešno izpolnil obljubo, ki jo je dal pred prvo izvolitvijo, ko je zagotavljal, da se bo z vsemi svojimi silami zavzel za končanje vojne na Koreji in obljubo tudi držal.

Sploh pa je Eisenhower glede zunanje političnih vprašanj tudi v zadnji volilni kampanji zagovarjal prožnejša stališča kot pa njegov protikandidat Stevenson, ki je pogostokrat nastopal v obrambo dokaj ekstremnih stališč, čeprav se je zavzel za prepoved poizkusov z vodikovo bombo, kar pa ni napravilo, zaradi —

milo povedano — čudnih stališč v drugih mednarodnih vprašanjih, vtisa na ameriške volivce.

Z nekaj besedami: politično razmerje sil je tudi po tej volilni preizkušnji ostalo nespremenjeno: na čelu državne administracije je republikanec Eisenhower, ki pa se mora pri svojem delu opirati na »demokratski« Kongres. Ta »neodvisnost« od lastne stranke pa mu omogoča, kakor je bil že primer v preteklosti, voditi samostojnejšo politiko, pri čemer lahko računa na podporo progresivnejših smeri v obeh strankah.

Eisenhower in Stevenson — stara in nova tekmeča, obakrat z istim rezultatom. Zmagal je Eisenhower

Dosledno je treba izvajati zakon o zaščiti grobov

Spomeniška komisija pri Glavnem odboru Zveze borcev Slovenije je v začetku oktobra obiskala več grobov in drugih spomeniških objektov v ljubljanskem okraju. Zlasti natanko si je ogledala grobove padlih borcev v občini Ivančna gorica. V prihodnje pa namerava ista komisija obiskati tudi grobišča in grobove padlih borcev na pokopališčih v drugih okrajih oziroma občinah. Namen takšnih ogledov je v prvi vrsti ugotoviti, kako se izvajajo zakoni in predpisi o zaščiti grobov padlih borcev, po katerih so za takšne grobove dolžni skrbeti Občinski ljudski odbori. V zvezi s tem smo se obrnili na predsednika spomeniške komisije pri GO ZB Slovenije, tovariša Eda Turnherja, z naslednjimi vprašanji:

Prvo vprašanje: Kakšni so bili vtisi komisije, ki je obiskala grobove padlih borcev na pokopališču v občini Ivančna gorica? Ali so grobovi padlih borcev na pokopališčih omenjene občine primerno urejeni in stalno oskrbovani?

Odgovor: Komisija si je ogledala grobove padlih borcev na pokopališčih v Stični, Št. Vidu, Krki, Zagradcu in Ambrusu in je ugotovila, da so vsi grobovi padlih razen na pokopališču v Zagradcu zelo zanemarjeni. V Stični, na primer, so grobovi brez kakršnih koli znamenj. Tam stoji le

skromen križ z napisom: »Iz krvi rdeče...«, sicer pa ni moč ugotoviti, koliko borcev počiva na pokopališču, kdaj so padli in kakšna so njihova imena. O evidenci grobov ni ne duha ne sluha. Tudi v Ambrusu je več grobov borcev, ki so padli leta 1942. Toda, za katere borce gre, ni moč prepoznati. Lahko rečemo, da so grobovi padlih borcev na pokopališčih, ki smo si jih ogledali, skrajno zanemarjeni. Edina častna izjema je pokopališče v Zagradcu, na katerem sta dva preprosto, toda skrbno urejena groba z dvema plo-

ščama, ki sta oskrbovana po zaslugi tamkajšnjega predsednika Zveze borcev, tovariša Hrovata. Občasno skrbje za grobove šolski otroci (večidel ob Dnevu mrtvih), nato pa se zanje vse leto nihče ne briga. Vtis, ki ga dobi človek ob obisku takšnih pokopališč, je zelo neprijeten in nehote se vsili vprašanje, če ljudje res ne čutijo več nobene dolžnosti in pietete do borcev, ki so padli za svobodo in lepše življenje nas vseh.

Drugo vprašanje: Ali se pri nas izvajajo zakoni in predpisi o zaščiti grobišč, po katerih so za grobove padlih dolžni skrbeti Občinski ljudski odbori? Ali je potrebno, da te zakone sprejmejo in o njih posebej razpravljajo občine? Takšne predloge in pripombe je bilo namreč že večkrat slišati, zlasti ob primerih, ko so ponekod samovoljno prekopali grobove padlih borcev (Podcerkev na Notranjskem) in v zvezi z zanemarjenimi grobovi padlih borcev na nekaterih pokopališčih.

Odgovor: Primer Ivančane gorice oziroma tamkajšnje občine kaže, kako nujno bi bilo, da vsi občinski odbori izdajo odloke o zaščiti grobov padlih borcev. Takšnega odloka, s katerim je treba zadolžiti konkretno osebo, da skrbi za grobove padlih in jo po potrebi primerno nagraditi, Občinski ljudski odbor Ivančna gorica namreč še ni izdal. Prav tako v tej občini ni evidence teh grobov, na osnovi katere je moč primerno izvajati njih zaščito. Spomeniška komisija pri GO ZB namerava v prihodnje obiskati tudi pokopališča v drugih občinah, da bi se prepričala o stanju grobov padlih borcev oz. ugotovila, kako se izvaja njih zaščita.

Tretje vprašanje: Ali so večja grobišča zaupana oskrbnikom oziroma tako imenovanim patronatom, ali jih le priložnostno oziroma občasno urejajo množične organizacije ob pomoči šolske mladine?

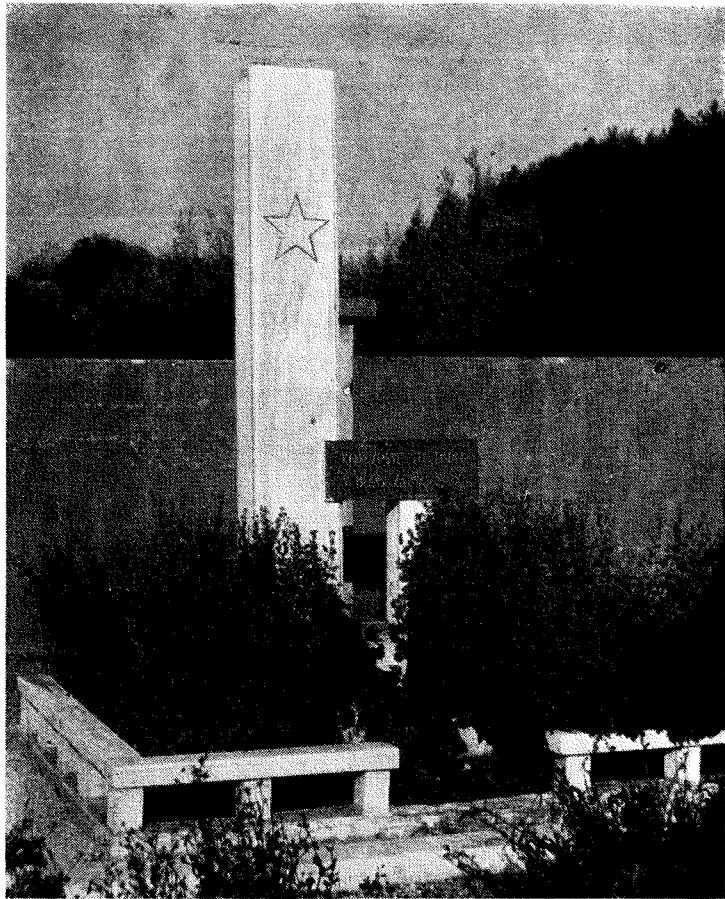

Neurejeno in zapuščeno grobišče padlih borcev na pokopališču v Stični

Odgovor: Večja grobišča, na katerih so postavljeni spomeniki, so večidel zaupana oskrbnikom. Prav tako so dokaj dobro oskrbovana grobišča s spomeniki, ki so bili izročeni v varstvo Občinskih ljudskih odborov. Najslabše so torej oskrbovani grobovi, raztreseni na pokopališčih.

Četrto vprašanje: Kakšni ukrepi so potrebni po vašem mnenju, tovariš predsednik, da bi dosegli trajnejše oskrbovanje oziroma urejanje grobišč padlih borcev in da bi učinkovito zagotovili njih zaščito?

Odgovor: Predvsem bi bilo, kot rečeno, treba doseči dosledno izvajanje zakona o zaščiti grobov padlih borcev ter napraviti temeljito evidenco grobov, na osnovi katere občine lahko izdajo odloke o njih zaščiti. Občinski ljudski odbori pa naj bi hkrati poskrbeli, da bi padle borce prekopavali v skupno grobišče, na vidno mesto, skupni grob pa označili s primerno ploščo oziroma spomenikom. Naloga odborov Zveze borcev pa je, da si z vso avtoriteto in odločnostjo prizadevajo, da bodo občinski ljudski odbori čim prej upoštevali doslej izdane zakone in zakonske predpise o zaščiti grobov padlih borcev in v skladu z njimi izdali odloke o zaščiti teh grobov. Sem sodi seveda tudi prekop posmrtnih ostankov padlih borcev iz po vsem pokopališču raztresenih grobišč v skupen grob. Ti skupni grobovi naj bodo na vidnem oziroma dostojnem mestu in ne ob zidovih, kakor so na mnogih pokopališčih, ki smo jih obiskali na poti po občini Ivančna gorica. Če bodo to storili, bo Občinskim ljudskim odborom olajšana evidenca grobov oziroma padlih borcev, brez katere si ne moremo misliti učinkovite zaščite grobov padlih borcev. Tako bo tudi zadoščeno estetskim in pietetnim zahtevam, saj je en sam grob lažje oskrbovati in primerno urediti kot več grobov, raztresenih po vsem pokopališču. S tem v zvezi pa bomo tudi izkazali dolžno pozornost žrtvam, ki so prelili svojo kri v

Vzorno urejeno grobišče 33 padlih borcev na pokopališču v Višnji gori (grobišče je bilo urejeno 1. novembra 1955)

borbi proti tujemu zavojevalcu in njegovim domačim pomagalcem za svobodo in lepšo prihodnost nas vseh.

Peto vprašanje: Spomeniška komisija pri Glavnem odboru Zveze borcev je med drugim obiskala tudi hišo, v kateri se je boril proti nadmočnemu sovražniku in junaške smrti padel narodni heroj Milan Majcen s svojim tovarišem. V kakšnem stanju je ta hiša in ali jo bo mogoče restavrirati oziroma obnoviti?

Odgovor: Hiša, v kateri je po večurni borbi z nadmočnim sovražnikom padel narodni heroj Milan Majcen in ki je kake pol ure hoda oddaljena od Št. Janža, je v takem stanju, da je ne bo mogoče v

celoti obnoviti. Arhitekti trenutno proučujejo, kako bi ohranili vsaj to, kar je od hiše ostalo. Zato bodo verjetno zid pri vhodu, ki je močno preperel in na katerem je tamkajšnja Zveza borcev postavila spominsko ploščo, utrdili in fragmentarno ohranili, hišo pa obeležili z nakazanim tločrtom. Več seveda ne bo mogoče rešiti, razen morda še kmečke lončene peči, obite s pločevino, ki je vsa preluknjana od krogel, in železnih okenskih križev, v katerih so še vidni udarci, ki so jih napravile krogle. Ta dva predmeta bi bilo najprimerneje izročiti najbližjemu muzeju NO, ki bi ju lahko primerno shranil in zavaroval.

Slike iz partizanskega taborišča na Petelinku

Nedolgo tega me je srečal star znanec, ki je bil med vojno aktivist OF. Beseda je dala besedo in spomnila sva se tudi medvojnega življenja, kakor je med bojnimi tovariši pogosta navada. In zgodilo se je, kakor že večkrat, da me je tudi ta znanec vprašal, kako smo partizani živeli, kaj smo delali v taboriščih, zlasti kadar nismo bili na pohodu ali v borbah. Zdi se mi, da so v podobnih razgovorih že mnogi tovariši načeli podobna vprašanja, zato ne bo odveč, če njim, zlasti pa mlajšim ljudem, pojasnim, kakšno je bilo v resnici življenje v partizanskih taboriščih. Opisal bi lahko partizansko taborišče iz leta 1942 na Notranjskem ali, denimo, iz leta 1943 na Dolenjskem. Morda bi se dalo kaj napisati tudi o partizanskih taboriščih iz leta 1944 na Stajerskem in Koroškem. No, moj znanec je želel, naj mu podrobno opišem taborišče iz leta 1942 na Notranjskem. In povedal sem mu naslednje...

OD JUNIJA 1942 sem bil okrožni aktivist v ribniško-laščanskem področju. Zadolžen sem bil za pomoč pri partizanskem in političnem delu v Zidanškovem bataljonu, ki se je utaboril na območju visokega Petelinka, mejaša Notranjske in Dolenjske. Kljub temu, da je bilo tiste čase na obširnem delu Notranjske, od Cerknice čez Loško dolino, Loški potok in tja do Kolpe osvobojeno ozemlje, je imel Zidanškov bataljon svoje taborišče v gozdu. Na osvobojenem ozemlju pa so bili narodnoosvobodilni odbori, razne komisije in redne partizanske patrulje.

Kadar je bil bataljon v taborišču, so partizani junija in julija leta 1942 do ofenzive vsako jutro vstajali ob peti uri in se postavili v vrsto. Na visokem drogu sta viseli velika slovenska in rdeča partijska zastava, pod katerima so v vrsti poravnani borci zapeli pesem: »Naprej zastava Slave...« Partizanski dežurni je nato prebral naredbo za tisti dan. Prebral je imena borcev, dodeljenih za stražo, povedal, kateri borci bodo šli v patruljo, v katere vasi in koliko časa morajo biti v patrulji, katere partizanke bodo šivale,

katera četa naj se pripravi za napad na sovražnikove postojanke v Prezidu, Blokah ali Laščah, potem, kje in ob kateri uri bo politično predavanje, kdo bo govoril in koliko časa. Ko je bil dnevni red izčrpan, so prišle na vrsto najnovejše radijske vesti. Če je bila novica z naših ali ruskih bojišč ugodna, so nekateri partizani od navdušenja vzklicali.

Ko je bil skuhan zajtrk, so šli vsi s skodelicami v vrsto in drug za drugim h kotlu po hrano. Tiste čase je bilo odrejeno, da je šel zadnji h kotlu komandant ali komisar bataljona in tudi mi, okrožni ter okrajni aktivisti. Za zajtrk je bila ponavadi črna kava ali čaj, kosček kruha ali kos polente. Vsaka patrulja, pa tudi posamezni partizani in aktivisti, ki so prišli v taborišče in so kaj prinesli s seboj, so izročili bataljski intendant v vse od zavojev cigaret in tobaka pa tja do hlebov kruha, ki jih je nato razdelila vsem enako. Cigarete so bile razdeljene po tri do pet cigaret dnevno na borca. Bataljski intendant je imel točno sešteto zalogo hrane, ki jo je moral pravično deliti. Za vsako vas se je točno vedelo, koliko

krompirja, živine, mleka, repe in zelja je obljubila in koliko tega mora dati taborišču.

Prav tako je imel tudi bataljonski orožar preštete vse puške, pištole, mitraljeze, vojaške pasove itd. Vsak dan je bil tudi pregled, da je orožar lahko vedel, koliko streliva ima posamezni borec. Nihče ni smel po nepotrebnem streljati bodisi v zrak, bodisi v drevo. Komandant bataljona, operativni oficir in komandant čete so imeli z borci vojaške ure o tem, kako se je ravna z orožjem in kako se je treba pri napadih zakloniti.

Zdravnik Peter (zdaj polkovnik JLA) je učil bolničarke obvezovanja malih in velikih ran, čiščenja ran in podobno. Zasilne obveze je imel pri sebi vsak partizan.

Takrat so vsi partizani nosili še kape-triglavke. Nekateri so nosili brade, drugi spet dolge brke, ki pa so bile z naredbo Glavnega štaba Slovenije novembra leta 1942 odpravljene. Na higieno so zelo pazili. Vsi so se dnevno umivali in enkrat na teden brili.

Kadar je bil kdo ranjen v borbi, so ga borci nesebično rešili in se zanj vrsto zanimali. Partizani so si od ust pritrgovali, da so dajali hrano in cigarete ranjenim tovarišem.

Kadar je letalo letalo nizko nad taboriščem, je bilo treba skriti vse vidne predmete, kuriti pa s suhimi drvimi, da so sovražnik taborišča ni opazil. Če sta prišla v taborišče mož in žena, ali fant in dekle skupaj, je bil običaj, da je šla žena v eno, mož pa v drugo enoto, ker se je večkrat zgodilo, da so se pari med seboj opozarjali, češ pazi se, da te ne bo zadelo, in so zlasti v borbah takšni vzkliki demoralizirali moštvo in napravili

zmedo. Zelo se je pazilo tudi, da ni bilo ljubezenskih dogovodivščin med partizani in partizankami.

Vsak dan sta bili v taborišču ena ali dve politični uri. Govora je bilo o programskih točkah OF. Prebirali so brošure, ki jih je izdajala OF, borci pa so pogosto študirali partijsko glasilo »Delo«. Posebno mnogo razprav pa je bilo o vzrokih za razpad stare Jugoslavije. Vrh tega so partizani zelo radi poslušali predavanja iz zgodovine Slovencev, kmečkih bojev, zemljiške odveze. Nekateri so tudi zelo radi prebirali Malovo, Kosovo, Rutarjevo in Grudnovo »Zgodovino slovenskega naroda«. Okrožni aktivisti in štab bataljona pa so tedaj vneto predelovali »Speransa« — Kardejevo knjigo o razvoju slovenskega narodnostnega vprašanja. V bataljonu so imeli 15 izvodov žepne izdaje Prešernovih poezij. Mnogi partizani pa so hoteli vedeti, kje so se slovenski vojaki borili zadnjih dve sto let in po katerih frontah, zlasti v službi avstrijske vladavine.

Ob večerih, kadar bataljon ali posamezne njegove čete

niso šli v akcijo, so partizani ob tabornem ognju prepevali pesmi. Takrat so radi prepevali »Bilečanko«, »Kosec koso brusi«, »Naprej zastava Slave«, »Od Urala do Triglava« itd. V bataljonu je bilo okrog 60 raznih pesmaric. Pesnikovati je začel tudi okrožni aktivist Vinko Šumrada, ki je pri partizanih celo izdal zbirko svojih pesmi. Zvečer so partizani igrali tudi na harmoniko, domačini pa na kitaro. Borci kakor tudi funkcionarji so vsak dan spraševali, kdaj bo odprta druga fronta in kdaj bomo vkorakali v Ljubljano. Prepričani smo bili vsi od kraja, da bomo decembra 1942 že zavzeli Ljubljano, Maribor, Trst in Celovec. Seveda so bile to le naše skrite želje, ki se niso tako kmalu uresničile. Vsi borci so zaupali v Osvobodilno fronto, v partizansko vodstvo, posebno pa predvojnemu komunistom. Zaupanje so imeli tudi v lastne sile. Iz borcev — Notranjcev, ki so bili junija in julija 1942 v Zidanškovem bataljonu, so pozneje postali pomembni vojaški, partijski in politični vodje v raznih brigadah in odredih širom po Sloveniji. Vsi so bili zelo utrjeni,

ker so bili po večini gozdni ali žagarski delavci, pa tudi gozdni vozniki. Mnogi med njimi so bili tudi nekdanji divji lovci, ki so poznali vse poti in steze na Notranjskem.

Zidanškov bataljon je mnogo delal skupaj s hrvatskim odredom iz Gorskega Kotara. Eno največjih akcij leta 1942 je ta bataljon zabeležil, ko je skupaj z Rakovsko četo na Kozjem vrhu na Hrvaškem razbil močno kolono italijanskih kamionov. Na daleč so zaslovela imena hrabrih komandirjev in komandantov, Toneta Cindriča iz Babnega polja, Smelija iz Loža, Slavca z Gorenjske, Rafla Martinčiča iz Poduba, Turšiča iz Rakeka, Bombača mlajšega z Rakeka, mitraljezca Viktorja Kraševca iz Podcerkve, Tončkovega Vinka in Toneta iz Podcerkve, Dubčevega iz Iga vasi ter vrste drugih hrabrih borcev. Tudi ženske so bile v Zidanškovem bataljonu zelo hlabre. Omenim naj le sestre Palčičevi iz Iga vasi (ki sta pozneje padli na Primorskem in sta pokopani v Bovcu), Nežiko Baraga iz Poduba in druge.

Matevž Hace

Partizanska pesem je osvojila romunska srca

Letos spomladi, ko se je mudila v naši deželi delegacija romunskih sindikatov in ko je Partizanski invalidski pevski zbor njej na čast zapel na »Bellevue«, je partizanska pesem tako navdušila delegacijo, da je njen predsednik Gheorghiu Apostol v tistem hipu povabil zbor v Romunijo.

Pevski zbor se je odzval vabilu in 21. septembra zvečer odpotoval na dolgo pot. Z njim je odšel v sosednjo Romunijo tudi predsednik Zveze vojaških vojni invalidov Slovenije, narodni heroj Franc Krese-Coban. Čeprav je bila turneja predvidena deset dni, se je zbor spričo triumfalnih uspehov in na željo gostiteljev zadržal v Romuniji natanko pol meseca.

TEDAJ, KO je leta 1944 zavel dih pomladi po pobočju Roga, središču velikih kočevskih gozdov in gnezda srditga odpora partizanske vojске, je prišel med borce-invalids partizanski komponist Karel Pahor. V mali kočevski vasi Planini pod vrhom Mirne gore je z dokaj skromnimi sredstvi izvežbal pevski zbor invalidov, ki niso mogli več z orožjem v roki doprinasati deleža v borbi za osvoboditev domovine. Kot so se prej zagrizeno borili proti okupatorjem, njegovim pomagačem in vsem razrednim sovražnikom, tako so poslej posvetili vse svoje sile propagandnemu in kulturnemu delu osvobodilne borbe. Stari prekaljeni borci so ponesli lepoto in borbenost partizanske pesmi med borce na položaje, med ranjence v bolnišnice in med ljudstvo po mestih in vaseh.

Od tedaj pa do danes je zbor prehodil dolgo pot dvanajstih let in orumeneli listi kronike zbora beležijo že več kot 400 uspelih koncertov doma in v zamejstvu. Toda ta kronika pa je hkrati tudi pomemben dokument, ki priča o prizadevanju pevskega zbora, da bi ostala naša borbena pesem sveža in živa v prvotni, nepokvarjeni obliki.

Partizanski invalidski zbor, ki šteje petdeset pevcev, je imel pod umetniškim vodstvom partizanskega komponista prof. Radovana Gobca v Romuniji devet koncertov in tri manjše nastope. Čeprav naloga, ki je bila zaupana zboru, ni bila lahka — Invalidski pevski zbor je bil prvi jugoslovanski ansambel, ki je po dolгих letih premora zopet zoral nove brazde prijateljstva s sosednjo Romunijo — je pev-

ski zbor opravičil svoje poslanstvo. Koderkoli se je pojavil, je bil zbor gostoljubno sprejet, naše partizanske, narodne in umetne pesmi pa so osvojile srca romunskega ljudstva. Pevci so bili nagrajeni z dolgotrajnim ploskanjem in cvetjem, ter so morali vedno znova ponavljati in dodajati nove pesmi. Vrhunec navdušenja pa so vsakokrat sprožile romunske revolucionarne in narodne pesmi, ki se jih je zbor za to priložnost posebej naučil in presenečenim poslušalcem zapel v romunskem jeziku. Za umetniško poglobljena izvajanja pa gre zasluga tudi solistom Vandi Ziherl, ki je bila hkrati edina zastopnica jugoslovanskih partizank, Konradu Orožimu, članu zbora od vsega začetka in Jožetu Ga-

šperšiču, ki so sicer peli v zboru, a so med prvim in drugim delom koncerta ob spremeljavi harmonike nekdanjega pevководje Invalidskega pevskega zbora Janeza Kuharja, posredovali poslušalcem partizansko liriko in naše narodne pesmi.

O triumfalnih uspehih Partizanskega invalidskega pevskega zbora je pisal romunski tisk na prvih straneh. Pa tudi naše časopise so polnili stolpci najrazličnejših pohval. Toda nihče ni zabeležil, da so hkrati s partizansko pesmijo, ki jo je zbor ponesel prek Romunije prav do črnomske obale, pevci seznanili romunsko ljudstvo tudi s herojsko borbo naših narodov. Izkazalo se je, da v Romuniji naši napori za osvoboditev izpod fašističnega jarma niso neznani. Toda živo predstavo so jim osvetlili šele pevci, ki so v prijateljskih razgovorih z romunskimi delavci pripovedovali in kazali slike o naši borbi. Kot je bilo sprva težko razumeti vprašanja, če so naši borci res živeli skozi vsa štiri leta v gozdovih, je bilo poslej ponosnejše spoznanje, da so delovni kolektivi s spoštovanjem shranjevali spominske albume, ki jim jih je zbor po koncertih poklonil.

Edo Hrausky

Partizanski invalidski pevski zbor se je na gostovanju po Romuniji ustavil tudi v Doftani pri Cimpini in zapel na grobišču doftanskih zapornikov

Stopinje vodijo v gozd ...

GAZIL je visok sneg. Bilo je, kakor da bi z nogami mesil testo. Noge so bile težke in s težavo jih je izdiral. Z od mraza solznimi očmi je prebadal temo pred seboj, ki je bila od motne beline snega nekoliko sivkasto razredčena. Vroče mu je bilo. Pod raševinasto kaznilniško bluzo se mu je mrežasta hodna srajca prisejala na potno kožo. Zeblo ga je samo v noge. Tam, kjer je za škornjicami silil v čevlje sneg, je samo žgalo. Kakor da gležnje stiska vroč, železen obroč.

Hodil je že četrť ure. Popolnoma se je razgrel, spotil in utrudil. V glavi je hotela utrujenost, kakor mehke puhaste snežinke, pokriti zavest. Tudi v zavesti je bilo vse mehko, toplo in razvezano. Raztaljen asfalt. In v njem nekaj trdnih kosov lesa. Trije kosi so pomenili: ne zaspati v snegu — tam se zaspi za vedno, težiti naprej in vedno naprej, ves se spremeniti v žarek, poltrak in težiti naprej, naprej, a tretji je pomenil opreznost: z očmi, velikimi kakor noč, s sluhom drobnim kakor jedro tišine.

V temi pred njim so se zarisali telegrafski drogovji.

Cesta ...

V njem se je vse razčistilo. Iz telesa je splahnela utrujenost. Preudarno je napravil še dvajset korakov in stopil na trdo, zmrzlo, zgla-jeno cesto. Potolkel je s čevljem ob čevljev in se oddihoval. Noč okoli njega se je razmaknila v prostor in se napolnila z gluho samoto. Razgledal se je. Obzorje v smeri, od koder je prišel, je bilo medlo žoltordečkasto.

Maribor. Napol v temi. Verdunklung... bombe... vojna... zapori... Siloma je zavrl drobne misli, ki so mu hotele zmedeno zdrveti skozi zavest in se jel razgledovati. Polmračna noč je bila bela in gluha. Na nebu nekaj zvezd. Pomiril se je in prisluhnil. Nobenega zvoka ni ujel iz teme.

Odločno je zakorakal po zmrzli cesti, ki se mu je zdela kakor dolga vrv. Znova in znova se je pred njim zamotavala v temo. Razvozla-val jo je in prosti konec puščal za seboj. S tem koncem je bil zvezan z nevarnostjo. Često se je oziral... Tam, kjer je slutil Maribor, ni razločil nobene svetlobe več. Le tema je bila za spoznanje redkejša. Z one strani je čutil nevarnost. Stezala se je za njim in na tilniku je začutil osredotočeno draž, kakor da ga motrijo oči. To ga je hromilo, a ga obenem suvalo v hrbet. Koraki so peli »pek, pek«, in vsak »pek« je bil prijetnejši za uho. Z vsakim »pek« je bil dalje od nevarnosti. Enolični ritem korakov je izpolnil z mehko melodijo misli. Kako ga bo sprejela Ana? Najprej se ga bo prestrašila; mislila bo, da je duh. Da so ga ubili in je prišel zadnjikrat k njej. A ko ga bo spoznala?...

Nenadoma je daleč pred njim poševno kvišku temo prebodel žaromet. Dva. Vse v njem je otrpnilo. Srce je razbijalo v grlu, v sencih... Žarometa sta tipala po nebu in nenadoma padla.

Daleč pred seboj je zagledal dve luči, kakor dvojce slepih oči, ki ga vidijo. Avto. S prožnostjo mačke je preskočil od pluga grebenasto narinjeni sneg ob cesti in zagazil v temo. Vrgel se je v sneg in se zakopal. Delal je hitro. Ko se je čutil dovolj zakritega, se je prihulil in čakal. Slabotno brnenje motorja se je že slišalo. Z rokami je otipal nekaj trdega. Gruda? Gruda zemlje! Hipec mehke zanesenosti. Čimbolj se pritisniti k zemlji, tem varneje je. Brnenje se je približevalo in naraščalo. Zdaj, zdaj, je pelo srce. Nagonsko je začutil, da se ta hip vali preko njega svetloba. Ustavil je dih. Enakomerno je zabrnel motor prav blizu in se takoj začel oddaljevati. Oddahnil se je in vstal. Z oddaljujočega se vozila mu je mežikala od daleč drobna rdeča lučka. Otresel se je kakor kura in se vrnil na cesto. Rdečo lučko je pogoltnila tema.

Cesta je ostala tiha in prazna. Koraki so spet peli, Bil je miren. Zavedel se je časa. Koliko bi mogla biti ura? Okrog enajstih, je presodil. Spomnil se je, da je danes zadnji dan v letu. Vse se mu je zazdelo nekam preprosto, jasno in vsakdanje. Čez eno uro se bo začelo pisati leto 1944. On pa hodi po tej dolgi cesti sam skozi noč, kakor da bi tako hodil že sto let. Svet se vrti naprej in on tega ne vidi in ne občuti. Staro leto se bo sprevrglo v novo, on pa bo med tem na cesti in ničesar ne bo opazil. Novo leto! Kakor brez vsakega pomena je nocoj ta beseda. Samo spomin. Lepe slike, ki so obležale v temi in nimajo ničesar skupnega z danes, z jutri in pojutrišnjem. Danes samo: vojna. Vojna povsod. Vsak trenutek. Vojna v mislih, v loncu na štedilniku, v sanjah spečih otrok, vojna celo na tej samotni poti.

Opazil je, kako se mu misli druga za drugo utrinjajo, kakor da bi podrezal in kup zrnja. Zdrkne zrno in sproži drugo, tretje — cel plaz. Čudil se je. Je to tudi vojna? Včasih je hodil za plugom, kadil, frcal po slokih volih in računal, kako bi premagal to ubogo prodnato zemljo, da bi čim več iztisnil iz nje. Kako

drugače je malokdaj premišljeval. Navsezadnje — kmet! Beseda kmet se mu je zafaknila v misli. Zasmejati se je moral. Kakšen kmet! Če bi bil kmet, bi zdajle doma spal. Sit. (Kako dolgo že ni jedel: začutil je, da je tam, kjer naj bi bil želodec, praznina. Pobral je prgišče snega, ga obližnil in si ovlažil usta. V njih se mu je že dolgo sušila lepljiva slina.) Ha, kmet! Kdo je danes kmet? Kaj je kdo? Vse je vojna! Vojna in ljudje! Za oboje na svetu ni prostora. Ali bodo pomrli ljudje, ali pa bo crknila vojna. Vojno je treba ubiti, pa bodo spet samo ljudje: kmetje ali karkoli že. Samo ne ljudje z mrtvaškimi glavami na kapah. Toda oni, oni tako niso ljudje, oni spadajo tja na drugo stran. Oni so — vojna.

Nekje, nedaleč je zalajal pes. Za hipec se je prestrašil, a se takoj razveselil. Kak streljaj pred njim se je tema zgoščala v nedoločno gmoto. Št. Janž. Takoj nato ga je zasenčila skrb. Cesta vodi naravnost skozi vas. Na levi je šola in zraven nje — mrzlo ga je spreletelo — žandarmerija. Ustavil se je in preudarjal (pes v vasi je utihnil). Odločil se je hitro. Obšel bo vas, dobro jo pozna — in se kak kilometer nižje vrnil na cesto. V vasi je morda straža.

Tiho je gazil. Glavo je obračal proti vasi in prisluškoval. Dihal je skozi nos. Ustnice in zobe je trdno stisnil: bal se je najmanjšega glasu, ki bi mu utegnil uiti, ko bo padal in se pobiral po snegu. Vedel je, da hodi preko zasneženih njiv. Kdaj pa kdaj mu je noga klecnila, ko je stopil v razgon. Obrnil se je proti vzhodu in gazil dalje. Na levi je že razločil gmote hiš. Zdele so se mu podobne mehkim, toplim kupom gnoja, ki ga zamete sneg. Iznad hiš je razločil vaški zvonik. Zdaj je videl tudi že poslopje šole in žandarmerijo. Luči ni bilo. Spe. Ali pa so zaklenjeni in žde v temi (slišal je, da zadnje čase tudi že tod okoli oni iz lesov večkrat pretipajo obisti takimle zapečnikom).

Ko je stopil spet na cesto, je v vasi za njim zahreščalo. Sunkoma se je obrnil. V stolpu je udarila ura. Vznenmirjen je čakal. Štirikrat v visokem tonu. Majhen presledek in potem je začelo biti nizko in mehko. Zvoki so se kakor kolobarji na gladini jezera zlivali drug v drugega in peli. Noč je drhtela. Štel je... Sedem... osem... devet... deset... enajst... dvanajst. Ura je utihnila. V njem in okoli njega pa je še vedno mehko brnelo.

Polnoč. Novo leto 1944.

Nekaj se je prebudilo v njem in koraki so zapeli. Veselo so peli proti domu. Proti svitu. Proti nečemu novemu, lepemu, ki že čaka daleč za obzorjem.

Vas je ostala že daleč za njim, ko so se oblaki razvlekli, stanjšali in skoznje je kakor skozi čipke videl zlaterumen kolač polne lune. Oblaki okoli so se zlato obrobili. Snežni zdrob se je zalesketal v tisočerihih bleskih. Zabelili so se zidovi v snegu čepečih hiš. Drevje je molčalo. Na obzorju so se pokazali obrisi daljnih hribov. Cesta pred njim se je odprla nekam v prostor. Videl je lesketajoče se sledi sani. Zaskrbelo ga je. Zjasnilo se bo in sam na cesti, hiteč skozi noč, bo viden daleč naokrog. Pospetil je korake in začel na pol teči. Začel je čutiti težo

svojega telesa, krčenje mišic. Noč se je bila opazno prevesila v drugo polovico. Čez eno uro je prispel na vaško pot. Tu se je čutil varnejšega. Začenjal se je domač svet. Kmalu je prišel do prvih hiš. Hiše so molčale in mrko gledale s svojimi temnimi okni. Po vasi je lajalo več psov. Če se je ustavil, je slišal šumenje Drave. Ni hotel zaviti med hiše. Od daleč jih je prepoznaval.

Prišel je izza ovinka in obstal. V grlu ga je dušilo. Njegova domačija je stala tiha in nedotaknjena. Tiho, prav tiho je odprl dverce in se po prstih kakor tat približeval hiši. Vse je bilo tiho. Pritihotapil se je do oken. Bilo mu je čudno tesno. Mir, kakor da je vse izumrlo. A šipe so rosne. V hiši je toplo. Njegova družina spi. Še ni hotel potrkat. Kakor mesečen je odtaval k hlevskim vratom. S polja je prihajalo sivkasto svitanje. Tudi nebo se je že svetlilo. Iz kolarnice je bolščala vanj črna odprtina pasje ute. Ubogi Reks! Kako bi ga sedaj obvohal, cvilil od veselja in se vzpenjal po njem, a ni ga več. Z brzostrelko ga je ustrelil gestapovec, ko je prišel ponj. Tudi živali vedo za vojno.

Hripavo, prav nekje nad ušesom mu je zapel petelin. V hlevu so zarožljale verige. V svinjaku so začele potihno kruliti svinje. Vse je oživel. Njegova domačija se je prebujala.

Stopil je k oknu in potrkal. Kratko in tiho. Potem je čakal. Nič. Še enkrat. Postelja za oknom je sunkovito zahreščala. Dvoje bosih nog je plosnilo ob tla. Slišal je pridušen vzvik.

»Ana!« je poklical pritajeno.

Okno se je odprlo. Bled, shujšan ženski obraz s široko razprtimi očmi je bil kakor blazen.

»Ana, jaz sem,« je rekel tiho.

Bela roka, od zelenkastega svitanja posebno bela, se je stegnila skozi križe. Stopil je bliže. Njena roka mu je brez besede segla v lase, zdrknila preko oči in nosu po obrazu do brade, od tam se je prestavila na raševinasti jopič in obstala.

»Lojz!«

V glasu sto vprašanj, vznemirjena radost in senca strahu. »Ana,« je dejal mehko, »srečno Novo leto!«

Bela roka v njegovi je vzdrhtela in ga burno stisnila. Hotela ga je potegniti k sebi skozi križe. Pridušeno se je zasmeljal. Ona je izginila v mraku izbe. Videl je nejasno omejeno belo liso njene srajce. Hitri bosí koraki so se oddaljili proti vratom. Saj res! Prišel je kakor vasovalec.

Pohitel je k večnim vratom. Slišal jo je odpirati. Najprej je prislonila k zidu nekaj težkega. Odrinila je zapah. Šele potem je v ključavnici škrtnil ključ. In stala je bleda in trepetajoča v temnem okviru vrat. Hitro je vstopil.

Medtem ko je zaklepal, se mu je obesila okoli vratu. »Si prišel! Vedela sem, da boš prišel. Slutila sem. Za Novo leto.«

Njeno šepetanje — hitro je dihala — je bilo polno mehkih š in to ga je žgečkal v uho. Objel jo je. Bila je gladka in topla in dišala je

po sebi, da je bolesto začutil, kako rad jo ima. Objela sta se krčevito in za trenutek čutila le drug drugega. Potem jo je rahlo odtrgal od sebe. Potegnila ga je proti odprtim vratom izbe.

»Ne. Otroci naj ne vedo, da sem doma,« je izdaval tiho. Z glasom, ki je hotel še nekaj pojasniti. Vprašujoče se je zganila.

»Vse ti bom povedal, Ana. Prinesel petrolejko in odejo.« Odbosopetila je v izbo. On je vstopil v kuhinjo. Bila je še topla, čeprav je bil zidan štedilnik komaj še mlačen in je ogenj že davno ugasnil. Prinesla je ugasnjeno luč (tako je bil naročil) in staro koco. V mraku jutra je dotipal stol in zagrnil okno, skozi katero je mrzlo gledal modrozeleni svet.

»Sedaj pa le prižgi, da se vidimo,« je rekel nekam posmehljivo.

Kresnila je vžigalico, prižgala steno, mežikaje nataknila cilindri in se počasi obrnila. Stal je sredi kuhinje. Njene oči so ga hlastno zaobjele in se vse bolj širile. Bil je rahlo sklonjen in medlo osvetljen od rdečkaste svetlobe luči: gologlav, razmrščen, kosmat. Oči so bile globoko vdrti, nekaj temnega, prežečega, strah vzbujajočega je gorelo v njih. Le usta, njegova usta in beli zobje so se smehljali kakor v zadregi. Kaznjenška obleka je visela na njem kakor na strašilu v prosu.

Zaprla je oči, skremžila obraz in se opotekla proti njemu. Onemogel, trgajoč se jok je bruhnil iz nje: »Kaj so naredili iz tebe...!«

*

Dan Novega leta je bil tih in siv. Proti večeru je začelo snežiti. Drobne snežinke so počasi zasipale dolge moške stopinje, ki so od kmetije vodile v gozd...

Franc Forstnerič

Godba na bojišču

KOMAJ STA postavna hrastniška rudarja obšla vasico Ravne in zavila v kostanjevino, ju je obstopilo pet partizanov. Čeprav so bili vsi njuni prijatelji, sta se prvi hip prestrašila. Kajti zdaj so bili ti fantje drugače oblečeni, v rokah pa so namesto glasbil nosili brzostrelke in pištole. Vendar povabljenca na sestanek to ni dolgo motilo. Takoj sta se vpletla v pogovor, potem ko jima je nekdanji kapelnik hrastniške rudarske godbe, Jože Brun, razložil: »V štabu VII. korpusa so mi zaupali nalogo, da potegnem hrastniško rudarsko godbo z instrumenti vred v partizane.«

Predsednika godbe Ernesta Ačkuna in kapelnika Jožeta Kumlanca ta vest ni presenetila, saj so o tem že večkrat razpravljali. Skrbelo ju je le, kako spraviti v hribe inštru-

mente. V dolini se je že dolgo šušljalo, da misli oditi popolna godba v partizane; to so slišali tudi Nemci. Zato so partizani in rudarji sklenili, da je treba odhod v partizane dobro organizirati.

Gosta iz Hrastnika sta se poslovila z obljubo, da bosta kmalu sporočila, kako potekajo priprave za odhod.

Po drugi redni godbeni vaji je Ačkun načel pogovor s fanti: »Pobje, usekajmo še en marš, potem pa nam bo kapelnik nekaj povedal! France, začni našo koračnico!«

Urezali so koračnico. Nato je Kumlanc začel luščiti trd oreh. Pa ni bil trd, kajti vsi godbeniki so bili za odhod v partizane. Ta sklep so takoj sporočili partizanom.

Prišel je 11. julij 1944. Dan je bil pust in deževen, a kljub temu so se v Čečah začeli zbi-

rati godbeniki. Do večera se je partizanskemu kapelniku javilo že 16 moških, ki so prinesli s seboj tudi 19 instrumentov in osebnih notnih arhivov. V Hrastniku je ostalo le še 14 težjih instrumentov in glavni notni arhiv. In še so prihajali godbeniki!

Nad Revirje je legla noč. Črni oblaki izza Mrzlice so grozili s hudo uro. Dež ni ponehal niti za trenutek. Toda iz Hrastnika je bilo treba prenesti preostale težke instrumente. V ta namen je komandant Antonesko formiral diverzantsko skupino.

Temna nit živih postav se je neslišno vijugala za vodnikom Zdenkom, ki je ubiral najbolj skrite stranpote. Zdenko je bil res pravi rudarski maček. Hrastnik je imel že iz otroških let v mezincu. In zato so borci Zdenku zaupali, da jih bo privedel neopazno do cilja. Res, partizansko kolono osemnajstih moških je skrivno privrtael v dolino.

Partizanska godba na pihala VII. korpusa pri vajah v Selu pri Otovcu v Beli krajini, avgusta 1944. Levo: kapelnik Brun, desno Pokleka in Tovornik

Pazi! Tišina! Desno je postojanka »verkšucev«, glej nje-nega stražarja! Kje?... Tam-le... onstran ceste. In levo, ali ne vidiš stražarja pred lesnim skladiščem? Tišina, nemška patrolja odhaja po železniški progi proti Studentcem. Kako se blešče čelade!... Mirujte!... Še trenutek — naprej!... Stoj!

Tu spodaj je glasbeni lokal. Zdenko je spretno in urno razpostavil stražarje, Antone-sko pa je na dogovorjeni znak poklical godbenika Pokleko, ki je čakal že od večera v zasedi in mu ukazal odpreti vrata.

Borci so planili v sobo, zgrabili medeninasta glasbila in jih odnašali na dogovorjeno mesto. Dušan ni pozabil na kapelniško palico, niti na trak.

V trenutku, ko se je zgornja zaseda pripravljala, da užge po stražarju pred skladiščem, je dal Zdenko znak za umik. Ko so se diverzanti izvili iz glavne poti na Log, je vodnik opozarjal na tišino. Od nasprotnih smeri se je približevala nemška patrolja. Toda partizani so se znašli. Po severni strani kolonije so se skrivoma umikali prav tako hitro, kakor so Švabi mimo njih po južni strani delavske

kolonije odštokljali v dolino. Na grebenu Selivca se je kolona ustavila. Partizani so se globoko oddahnili: Volker se, poln sreče in veselja nad uspešno akcijo, ni mogel več vzdržati. K ustom je nastavil krilni rog in mogočno zatrobil v gluho noč. Zdenko pa je gromko zaklical: »Godba, zbor!« čes naj v Hrastniku vedo, da je odšla hrastniška rudarska godba v partizane.

Po dveurnem pohodu so diverzanti prilezli v Čeče. Košato otovorjena kolona se je začela vzpenjati po kamnitni stezi proti Kalu. Pogled nanjo je bil nenavaden: noč in deževje, vojaške postave v različnih oblekah, uniformah in pokrivalih, partizani s kaptami, novinci pa s klobuki in dežniki, nato pa ogromna oprema čudnih oblik in velikosti, možje različnih korakov, mladi in stari... In vendar vsi enaki — borci za svobodo svojega naroda.

Najlažji korak je imel seveda Brun. Kar samo se mu je smejalo, ko je naštel 25 članov godbe in 33 glasbenih instrumentov s potrebnim notnim arhivom.

Izmučeni so godbeniki v jutranjem svitu prikrevsali do

Jože Brun, kapelnik hrastniške rudarske godbe od leta 1942 do 1944, nato pa partizanske godbe VII. korpusa NOV in POJ (na Kalu, 20. maja 1944)

Mladina — neutrudni poslušalci partizanske godbe

Rečice. Tam so kar na prostem prebili dan.

Ob osmih zvečer so se v taborišču zglasili kurirji. Njihov vodja je razvrstil novince v vrsto, določil vodnika in že se je kolona vijugala navkreber proti Mrzlici. Godbeniki so precej puhali, ko so grebli po strmi kurirski poti. Hodili so vso noč, zjutraj pa so se vsi skrivljeni in žuljavi privlekli v Jesenovo. Po dnevnem počitku so odrinili naprej in naslednje jutro pričokljali v Kamniško-zasavski odred v Siroko zet.

»Hej, muzikantje, zaigrajte nam!« so odredovci silili v godbenike. »Dajte kaj od sebe, če sploh znate gučati v to glasbarijo! No, udarite, Hej brigade...! ali pa ,Na juriš...!.

Godbeniki so se izgovarjali na tišino. Nerodno pa jim je bilo priznati, da ne znajo igrati partizanskih pesmi. Da bi jih borci več ne nadlegovali, so jim obljubili, da bodo zaigrali, če jim komandant dovoli. Komandanta odreda pa tedaj ni bilo v taborišču. Naslednje jutro se je odred premestil v Ržiše pri Vačah. Tam je odredni komandant Branko zaklical godbenikom, naj zaigrajo. Kapelnik Brun je zbral okoli sebe svoje fante, zamahnil z rokami — in mogočna melodija koračnice »Prebujeni« je zadonela iz mnogih pihal in se razlegala po taborišču in daleč po zasavski kotlini. Odredovci so osupli ostrmeli in prisluhnili zvokom, ki so jim toplo zazveneli v srcih. Vzhičeni in radostno prevzeti so se zgrnili okoli Hrastničanov in se vdali v opojnost lepe melodije.

»Švabi prihajajo!« se je ko strela z jasnega zarezal v melodijo klic izvidnika z bližnjega grička.

»Na položaje!« je zaklical komandant odreda svojim četam, godbi pa ukazal: »Vi igrajte na vso moč!«

Odredovci so se povzpeli na že prej odrejene položaje in takoj udarili po nemški patulji, ki je prodirala iz Litije. Toda Švabi se niso dali kar tako ugnati! Odredovcem so odgovorili s pravo prusko nadutostjo. Svinčenke so strupeno žvižgale po položajih, rafali mitraljezov pa so rezgetale proti poletno ozračje.

Godbeniki niso utegnili doigrati koračnice. V trenutku so nad njihovimi glavami zapiskale svinčenke, zato so se sklonili za bližnji griček.

Odredove borce je melodija, ki jim je še vedno zvenela v srcih, tako vzpodbudila k hrabrosti, da so z vsem orožjem in vsi hkrati usekali po Nemcih, nato pa se dvignili s položajev in s prezirom smrti zdrveli proti sovražniku in ga pregnali.

Uspeh je bil veličasten. Odredovci so se s plenom in pesmijo na ustih vračali z bojišča v taborišče, godba pa jim je zaigrala zmagovito koračnico. Ko je komandant odreda spre-

jel raport o bojnem uspehu, se je približal godbi, potrepal kapelnika po rami in dejal: »Tovariši! Prvi izpit na bojišču ste napravili z odliko! Zdaj niste več hrastniška rudarska godba, temveč prva partizanska godba našega odreda!«

Po kratkem počitku sta se odred in godba premestila v Vače.

Naslednje popoldne sta se komandant Branko in kapelnik Brun skoraj sprla. Odredni poveljnik je bil tako ponosen

na godbenike, da si ni mogel več zamišljati odreda brez godbe. Vodja godbe pa je seveda moral s svojo enoto na Dolenjsko v korpus. Seveda je povelje korpusa odtehtalo željo komandanta odreda.

Pod noč so godbeniki zapustili taborišče odreda in s kurirji odrinili na pot. V Jesenju se je kolona ustavila. Treba je bilo počakati broderskega sla. Ko je prišel, je nekaj zašepetal na uho kurirju, nato pa povedel godbenike v dolino. Na oškrljeni rebri so se spet

Nezadržna kolona

(Ob desetletnici smrti partizanskega slikarja Vita Globočnika)

NEZAMUDNO, kot nezadržna vizija, hiti partizanska kolona naprej v vlažno jutro. Velika oljnata podoba s tem motivom je bila poleg ilustracij za Šolohovljev roman Tihi Don, pri čemer pa je že omagal, zadnje umetniško delo slikarja Vita Globočnika pred smrtjo v avgustu 1946.

Ne glede na neurejene rodbinske razmere v njegovi otroški dobi je nekoliko žalostno, da ob desetletnici njegove smrti niti prireditelji spominske razstave niti sam uradni slovenski leksikon niso točno ugotovili letnice njegovega rojstva. Namesto 1917, kot pravi leksikon, se je rodil v resnici šele leta 1920 v Bistrici pri Trzinu. Tam je hodil tudi v osnovno šolo, a še bolj kot to, so mu bili šola njegovi strici Jermani, kjer se je navzel marsikatero umetniške navadice in veselja do risanja.

Uradnih biografskih podatkov do vojne se skoraj ne bi dotikali. Umetnostne akademije še ni dokončal, ko se je že začela vojna. Mlad, brez akademskega naslova v žepu, a široko dovteten za vse dogajanje okrog sebe, je Vito Globočnik začel delati pod težkim okupatorjevim pritiskom kot aktivist osvobodilnega gibanja. Internacija v Padovi in Trevisu mu je pravzaprav najbolj odločilno odprla skicirko ter potisnila svinčnik v roke. Na bednih zaporniških pogradih je ustvaril celo vrsto dokumentarno in umetniško močnih portretov svojih sointernancev. Hkrati pa si je tam v vlagi in prepihu nakopal tudi težak revmatizem, ki se mu je pozneje v partizanih, kamor je šel takoj po kapitulaciji Italije, počasi spremenil v smrtonosno

ustavili, nato pa se na dogovorjeni znak spustili v graben in čez cesto k Savi. Ko je stari čolnar priveslal k obrežju, je deset godbenikov stopilo v čoln — in že so ga valovi odrinili v temo proti Kresnicam.

V naslednjem trenutku so odmevi trdih korakov naznanili prihod nemške patrulje, ki je šla po cesti. Godbenikom je butnila kri v glavo, vendar so se na opozorilo kurirja skrili za grmovje in počakali, da so Nemci odšli proti Hotiču.

Vtem se je čoln vrnil. Brž

ko je odpeljal čez Savo drugo skupino, so se spet oglasili vojaški koraki, za trenutek utihnili in se znova oglasili. Koraki so spet utihnili, slišati je bilo le rahel šepet. Zatem so se temne postave ob cesti spet zganile in zavile po travniku ob Savi. Kazalo je, da so partizani izdani. Ne samo kurirji, tudi godbeniki so se pripravili za napad. Ivan si je nastavil na usta rog, da bo na vso moč zatrobil, če bo spopad — in ni vrag, da bo to Nemce prestrašilo. Nemška patrulja je med-

tem napravila še en mimohod, nato pa izginila proti Ribčam.

Ko je vse potihnilo, je čolnar naložil zadnjo skupino na čoln in odrinil na desni breg...

Ob zori so godbeniki prišli na Janče, se naspali, zvečer pa so razveselili domačine in bataljon Dolenjskega odreda z živahno koračnico. »Fantje, razpalite!« je venomer navijal čokat mitraljezec. »Naj vas slišijo Svabi v Ljubljano! Naj vedo, da imamo tudi partizani svojo godbo! Dajte, fantje, mogočno, po partizansko veselo!«

Med odmorom so se godbeniki zazrli proti zahodu, kjer je migotalo jezero lučk. Tam je bila Ljubljana.

»Kako veličastno bi bilo, ko bi s partizansko godbo na čelu vkorakali v osvobojeno Ljubljano!« je vzkliznil Kumlanc, ko je s pogledom objel ljubljeno mesto.

Godba, zbor!... Naprej — smer Dolenjska!

Kurirske stranpoti so vodile po hribih in dolinah, na Javorskem pilu čez okupacijsko mesto in dalje skozi Gabrovko in Občine proti Žužemberku. Pred vasjo Jama — bilo je 19. julija 1944 — je kapelnik Brun uredil svojo godbo v zbor ter jo z mogočno koračnico »Pozdrav iz Knina« povedel v vas, kjer je bilo nastanjeno poveljstvo VII. korpusa NOV in POS. Vsa vas se je zgrnila okrog godbenikov.

bolezen srčnih zaklopk. Koliko noči je z največjim naporom prenašal kot mitraljezec Ljubljanske brigade svoje težko orožje s hribov nad Verdrom do sabotažnih akcij na progi ter nazaj; potem: komisar čete, pomočnik komisarja bataljona in nato delo v propagandi XVIII. divizije ter VII. korpusa. Jeseni leta 1944 je prišel v Centralno tehniko KPS, kjer je delal v grafičnem ateljeju za likovno opremo partizanskega tiska in propagande.

V Črmošnjicah je skupno z nekaterimi drugimi mladimi slovenskimi umetniki pod vodstvom Nikolaja Pirnata, ki so ga klicali skoraj za svojega ata, ustvaril nekako majhno umetnostno akademijo. Celo akt — mladega artilerca — so slikali. Vito je risal ljudi, take kot je videl v svoji okolici, partizane, kurirje, talce, matere in otroke, razrušene vasi, samotna drevesa, ki stegujejo svoje požgane roke v nebo... Tu je ustvaril tudi svojo mapo lesorezov Herrnvolk, ki je izšla po vojni na temelju prvotnih odtisov. Ta cikel, v katerem je hotel prikazati nemško nasilje in njegov propad, je izdelal, poln ekspresivne sile in obsodbe, po fantaziji. Edino en lesorez, Žive bakle, je nastal v zvezi z resničnim dogodkom, ko so ustaši zažgali skupino mladih deklet.

Globočnik je slikal nenavadno veliko, kot da bi čutil, da ne bo dolgo živel. Večina teh del s partizansko motiviko bi morala biti tudi prikazana na slavnostni slikarski razstavi v Črnomlju 27. aprila 1945, a na sam predvečer je bilo dano povelje za umik zaradi nemškega napada. V snegu in na pohodu proti Gorskem Kotarju bolni Globočnik omahnil. Vročičnega v razvalinah nekega gradu v vasi Sušice na Ravni gori je zdravnik sicer začasno rešil, vendar pa ga je začela bolezen odslej, razjedati toliko bolj skrito. Vsestransko navdušenje in ponovni aktivizem po vojni, dolžnosti in sekretarstva, stopnice sem in tja, hkrati pa še izredno veliko lastno umetniško delo so ga tudi po osvoboditvi izčrpali še bolj ter ga priklenili na posteljo, od koder ni več vstal.

Prezgodaj se je prekinila njegova pot, pot slovenskega umetnika, na kateri je vselej skušal upodabljati žive ljudi, s katerimi je živel in čas, v katerem je živel. Obdobje v Črmošnjicah je bilo njegovo osrednje življenjsko in umetniško doživetje in ni čuda, če je tudi v kratkem času življenja po vojni ustvarjal še vedno predvsem partizanske motive — olja in akvarele, risbe in lesoreze. Obilica skic in fragmentov — med drugim tudi za velike kompozicije polne dramatične dinamike — ki jih hrani Muzej narodne osvoboditve, dokazuje njegove velike neizpolnjene načrte. Vse to je ostalo samo bežna napoved in spomin, neizpovedano in neuresničeno, kot njegovi razmetani klišeji v pozabljenem in razbitem Urškinem bunkerju v Rogu.

Čas pa neizprosno hiti naprej in raz platan se je jelo usipati rumeno listje, zato da bo brstje spomladi nezadržno poglalo spet nov cvet...

B. P.

Jože Kumlanc, kapelnik hrastniške rudarske godbe od 1933. do 1942. leta

Ko so odigrali udarno koračnico, je kapelnik Brun raportiral komisarju korpusa: »Tovariš komisar, tvoje povelje je izvršeno! Tu je hrastniška rudarska godba z vsemi instrumenti!«

»Brun, malo si govoril, a veliko napravil,« ga je pohvalil Bolko. »Čestitam tebi in vsem godbenikom. Srečno v partizanih!«

Po tridnevnem bivanju v Jami se je godba preselila k Sv. Mihaelu, kjer se je izpopolnila z godbeniki, ki so že prej prišli v partizane, nato pa začela z vajami.

Samo teden dni je minilo, in že je bila godba poklicana v Glavni štab NOV in POS, v Črmošnjice. Tam je priredila koncert na prostem, ki so ga poslušali voditelji osvobodilnega gibanja Slovenije in tuje vojaške misije.

Po končanem programu se je komandant Glavnega štaba, Franc Rozman-Stane, v spremstvu referenta za glasbo, Bojana Adamiča, približal godbi in ji čestital: »Dobro ste igrali! Vi ste že prava partizanska godba, zato se držite skupaj. Ne dovolite, da vas kdajkoli kdo razbije, temveč je vaša naloga, da z udarno glasbo vi razbijate sovraga!«

Drugi dan je godba odkorakala v Belo krajino. V Selu pri Otovcu jih je sprejela 14-članska godba Glavnega štaba. Njen kapelnik Drago Lorbek je takoj ocenil sposobnosti Hrastničanov in hotel nemudoma okrepiti svoj zbor z najboljšimi novinci. Toda Revirčani se niso dali razpustiti, češ da so prišli prostovoljno k partizanom kot godba in ne kot posamezniki, in da bodo zato ostali skupaj.

Cez nekaj dni se je hrastniška godba združila z godbo Glavnega štaba in začela vaditi. Nato je prišlo v Belo krajino še 12 godbenikov s Primorske, v avgustu pa nepopolna rudarska godba iz Zagorja ob Savi. Prvi so kasneje odšli in brigade. Zagorjani pa so začeli takoj vaditi. Selo je tako postalo vas partizanskih godbenikov. Zveneči glasovi zmagovalstva in svobode so venomer odmevali po Beli krajini. Posamezne skupine so

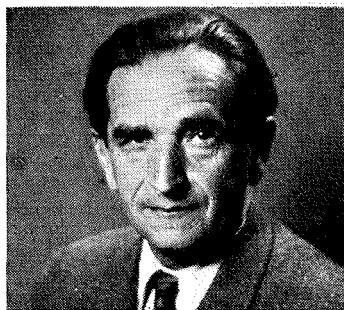
Njegov jubilej

Šestdeset let je dolga doba. Za poštenega človeka naprednih revolucionarnih nazorov in stremljenj, polnega izkušenj, inteligenta, ki svoje znanje ni hranil samo zase, temveč je svoje sposobnosti in znanje posredoval ljudem in njihovim naprednim socialističnim ciljem — pa je šestdesetletna doba polna vsebine, bogastva in ponosa.

Vse to in še mnogo več lahko rečemo za našega jubilara Eda Turnherja-Primoža, ki je letos 13. novembra praznoval šestdesetletnico.

Kaj in koliko lahko ob častnem jubileju napišemo o našem dragem tovarišu Primožu? Mnogo, premnogo! Toliko, da bi se morda še naš Primož čudil, kje vemo za tolike podrobnosti o njem. Vendar vse to ni potrebno! Zakaj Primoža, tega poštenega, neutrudnega in skromnega človeka, tovariša, številni ljudje širom po Sloveniji dobro poznajo.

Kako ne! Pred vojno je kot napreden učitelj zaradi svoje napredne dejavnosti okusil marsikatero grenko kapljico. Ob okupaciji se je kot pošten in napreden član sokolske skupine takoj vključil v NOB. S puško v roki in kot član propagandne komisije pri IOOF, kot član SNOS, kot član IOOF

je temeljito spoznal vso veličino NOB. »Spomenica 1941«, orden »Zasluge za narod II. reda« in orden »Bratstva in enotnosti I. reda« so odlikovanja, ki jih je dobil Primož za aktivno udeležbo v NOB. In tudi ni naključje, da je Primož član sekretariata GO ZB NOV Slovenije že od njene ustanovitve. Bogat je njegov prispevek v tej organizaciji in plodne so njegove zamisli za urejevanje grobov in grobišč padlih borcev ter spomenikov NOB. Sicer pa tovariš Primož kot direktor Zavoda za spomeniško varstvo Slovenije, pri svojem delu ne pozablja, da je treba številne zgodovinske spomenike NOB zaščititi in jih ohraniti našim zanamcem.

Tovariš Primož, vemo, da naše besede, posvečene Tvojemu jubileju, ne morejo povedati vsega. Prepričani pa smo, da kljub temu čutiš naše dobre in hvaležne želje. Tiste nenapisane misli, ki se vdano in tiho nanašajo na Tebe kot človeka, tovariša, revolucionarja in na vse tisto, kar si dal in napravil za svoje ljudi, za svoj narod. In vse te misli, dragi naš Primož, so tudi naše skromno darilo, ki ga bivši borci poklanjajo ob častnem jubileju — svojemu soborcu.

B. A.

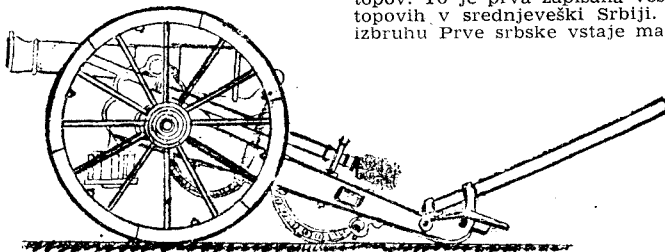
igrale v vojaških enotah, po vaseh in mitingih, na paradah in zabavah, pri pogrebih padlih partizanov...

Bojan Adamič in Drago Lorbek sta nato 17. avgusta 1944 kljub ugovarjanju Hrastničanov, po nalogu Oddelka za agitacijo in propagando Glavnega štaba, le reorganizirala godbo. Najprej sta ustanovila

močno godbo Glavnega štaba, ki so jo sestavljali: prejšnja Lorbekova godba, del zagorske rudarske godbe in sedem Hrastničanov. Hrastniško godbo pa je okrepilo deset Zagorjanov in Primorec Mirko Kraševac. To je bila zdaj partizanska godba VII. korpusa, ki je štela 30 moč.

(Konec prihodnjič)

DA JE BILA USODA JUŽNO-AMERIŠKE DRŽAVE ČILE DOLGO ODVISNA OD SMODNIKA? Ta država, ki se razprostira na Zahodni obali Južne Amerike, med pogorjem Kordiljeri in Tihim oceanom, je dežela naravnega solitra. Soliter pa, kakor vemo, uporabljajo za proizvodnjo smodnika. Skoraj tretjino ozemlja Čileja tvorijo zapušteni predeli, ki jih pristejajo med najbolj sušna področja na zemlji. In ta področja brez vode, ki mejijo na sosednji Peru, so najbogatejša nahajališča solitra na svetu. Kako je soliter nastal, še dandanašnji ni pojasnjeno. Sodiijo, da izvira od živalskih ostankov, ki sta jih prekrila sol in voda in ki so ohranili kisik v obliki azota. Ze v dobi španskega gospodstva so tod kopali soliter, v 18. stoletju pa so španski podkralji budno ščitili solitrov

»La Hipov« top, izdelan v kragujevški livarni

monopol za vojno industrijo. Nezakonito proizvajanje smodnika so najstrožje kaznovali. Ko se je Čile naposled osvobodil španske nadvlade, je soliter postal eden izmed poglavitnih izvoznih predmetov. Tako rekoč: Čile je ves svet oskrboval s solitrom. Tako je bilo vse do začetka prve svetovne vojne, ko je Čile izgubil enega izmed najboljših kupcev, Nemčijo, ki je bila namreč v blokadi. Toda bili so še drugi kupci, katerih žeja za solitrom je nenehno naraščala. Zavezniški topovi so v »dobrih vojnih časih« požirali dvojne, pa tudi trojne količine smodnika. Čilska trgovina je torej še nadalje uspevala. Ker Nemčija ni mogla več kupovati čilskega solitra, so se pojavile splošne prerokbe, da vojna ne bo dolgo trajala. Neki zanesljivi obveščevalec je angleškemu generalštabu javil: »Nemci bodo najpozneje jeseni 1916 potrošili zadnjo mrvico solitra.« Toda minilo je leto 1916, 1917 in 1918, vojne pa ni hotelo biti konec. Nemški topovi so bruhali smrt, ko da imajo smodnika za najmanj sto let. To je bila za zaveznike nezaznava izguba, ki je niso mogli razvozlati vse dotlej, ko so vdrl na nemška tla. Nemci so namreč začeli izdelovati umetni soliter. Zasluga za to gre profesorju Haberju, ki je iznašel postopek za umetno pridobivanje solitra tik pred začetkom vojne. Profesor Haber je soliter dobival iz premoga, ki so ga Nemci nakopali na stotine tisoče ton. Zastran smodnika bi torej prva svetovna vojna lahko trajala še de-

ŠE NE VESTE?

setletja. Dandanašnji že malodane po vsem svetu izdelujejo umetni soliter, ki je mnogo cenejši od čilskega, pridobljenega z zamudnim kopanjem v razsežnih, slanih pampah na obalah Tihega oceana.

KDAJ SE PRVIČ POJAVILJO TOPOVI NA OZEMLJU DANASNJE JUGOSLAVIJE? Iz nekega pisma vlade Dubrovnške republike, namenjenega srbskemu knezu Lazarju, je razvidno, da je knez Lazar leta 1386 prosil Dubrovničane, naj mu pošljejo mojstra Milasija Radislavica, ki da mu bo »izdelal baliste-metalce in topove-bombarde«. Toda tri leta kasneje, v Kosovski bitki, niti Srbi niti Turki niso imeli topov, kar pomeni, da Lazar ni dobil topov. To je prva zapisana vest o topovih v srednjeveški Srbiji. Po izbruhu Prve srbske vstaje marca

1804 so uporniki pri obleganju Sabca uporabili topič, ki jim ga je poklonil novosadski vladika Jovanović. Po osvoboditvi Beograda, leta 1806, je Karadjordje na Kalemegdanu ustanovil livnico topov, ki ji je načeloval topničarski vojvoda Toma Nilinović. Enega izmed teh topov hranijo danes v Vojnem muzeju JLA. Ni znano, koliko topov je odšla Karadjordjeva livnica, vemo le, da je po propadu vstaje leta 1813 uporniška vojska premogla 183 topov raznih kalibrov. Prvi top, odliči v pravi tovarni, izvira iz Kragujevca (leta 1853). Ta livarna topov je v pčilih sedmih letih odšla 104 topove, med temi 44 havbic. Ti topovi, odliči iz bronu, so imeli gladke cevi brez žlebov. Polnili so jih spredaj. Od l. 1863 pa so v Kragujevcu izdelovali topove francoskih modelov (»La Hip«), ki so prešli v oborožitev srbske artilerije. Leti so že imeli izžlebljene cevi, kar pomeni, da so dlje nesli. Srbi so jih uporabili v srbsko-turških in srbsko-bolgarskih vojnah v letih 1876, 1877, 1878 in 1885. V začetku XX. stoletja, ko so prevladali daljnometni topovi iz jekla s kompliciranim mehanizmom, je Kragujevec prenehal izdelovati topove. Preusmeril je proizvodnjo v izdelovanje pehotnega orožja in streliva. Srbska armada se je oborožila s francoskimi topovi in havbicami, ki jih je uporabljala tudi v prvi svetovni vojni. Po osvoboditvi leta 1945 pa so kragujevsko livarno topov spremenili v veliki zavod »Rdeča zastava«, ki z najodobnejšimi stroji izdeluje mo-

derno oborožitev za našo armado. Pred dvema letoma je ta zavod praznoval stoletnico obstoja in odlitja prvega našega topa.

DA LASO NE IZVIRA od ameriških Indijancev, kakor napačno navajajo knjige, ampak da so po virih Rimljanov Marcelimisa (390. l.) že Huni v borbi uporabljali kožnato vrh z zanko, ki so jo metali na nasprotnika in ga onesposobili za boj. Kasneje so tudi Mongoli, na svojem pohodu proti civiliziranemu svetu, v 13. stoletju, uporabljali bojno vrh z zanko in brez nje. Vrh brez zanke je imela na koncu železno kroglo. Mongol jo je zavrtel, udaril po sovražniku in ga vrgel s sedla.

DA SO VOJAŠKI SPOPADI, ki jih je imela Francija po drugi svetovni vojni, zahtevali blizu milijon človeških življenj? Tako so v Indokini Francozi izgubili skoraj 300.000 ljudi. Tudi v drugih deželah, kjer so se nacionalna in osvobodilna gibanja zoperstavila kolonializmu, so bile človeške žrtve ogromne. V Indoneziji je padlo v spopadih po drugi svetovni vojni 52.000, na Malajskem 200.000, v Keniji 175.000 (borbe proti gibanju Mau-mau), a za časa nemirov v Indiji 185.000 ljudi. Če pa k tem žrtvam prištejemo še civiliste, številke znatno porastejo. Tako je bilo samo na Koreji med civilnim prebivalstvom milijon žrtev, v Indokini pol milijona, v Indiji dva milijona in pol, med državljansko vojno v Grčiji 150.000, na Malajskem 300.000, v Keniji 50.000, v Burmi 200.000 in nekaj deset tisoč življenj v Severni Afriki.

DA ZNAK »SOS« pomeni »Rešite naše duše« (»Save Our Souls«) in da ga uporabljajo radiotelegrafisti vseh tistih ladij, ki jih na morju doleti nesreča. Geslo »rešite naše duše« je simbolično, ker so ga prvikrat uporabili s preko-oceanske ladje »Titanic«, ki je ponoči 15. aprila 1912 naletela na ledeno goro. Utopilo se je 1500 potnikov. To noč je komandant ladje kapetan Smith ukazal telegrafistu »Titanica«, naj pošlje v eter znake za pomoč, ki so bili tedaj v rabi, CQD. Smrtno prestrašeni telegrafist pa je začel namesto

kratic CQD po telegrafu oddajati znake SOS, ki pomenijo začetnice prvih kitic angleške molitve »Save Our Souls«. Poslej so postale te kratice klic za pomoč vseh ponesrečenih ladij na svetu in navada je, da morajo vsi brodovi na morju ob določenih urah prekiniti vsak radijski promet, da bi na posebnih valovih slišali morebitne klice na pomoč potaplajočih se ladij.

Zaupni dokumenti...

OB KAPITULACIJI Italije je seni 1943 mi je prišel v roke večji del vojaškega arhiva italijanske pehotne divizije »Isonzo« v Novem mestu. Zaplombo sem pripravil že od pomladi z italijanskim karabinjerjem Frankom Canello in orožniki, ki so me stražili. Tri vozove dragocene papirja, ki sem ga izročil v varstvo partizanom, je v veliki nemški ofenzivi v oktobru nekeje v topliških krajih (del gradiiva pa tudi v Suhi krajini) odkril in uničil sovražnik; sam pa sem obdržal šest manjših zabojev, ki sem jih pregledal in preložil v pločevinaste sode. Zadnji hip pred vdorom Nemcev v Podturen mi jih je Tine iz Doline — Martin Šibar — zakopal v vihar ni noči v samotnem zidovju uničene hiše in zrušil na zaklad ostanke sten.

Pomočnika pri plenjenju arhivov, dijaka Lada Škrbca »Pajka« so zajeli ob vdoru Nemci in ga v Novem mestu obesili na železno cestno ograjo na Ločenski cesti, dijaka Marijana Paplerja pa odvekli s seboj, pa jim je v Semicu pobegnili. V tem arhivu, ki sem ga spomladl neposkodovanega dvignil iz zemlje — le eden izmed sodov je bil prestreljen s puško — in izročil Komisiji za ugotavljanje zločinov, sem našel tudi zaupne dokumente divizijske obveščevalne službe, ki jih danes ne morem več zaslediti. Takrat pa sem si iz njih sestavil sliko o plačnem vohunjenju za sovražnika in obnovil v celoti račune za leti 1941 in 1942, razen decembra 1942, ki je ostal fragmentaren. Prepisal sem si tudi važnejše listine, ki se nanašajo na te račune, in spis rešil iz nevarnih časov vojne. Pri izplačanih vsotah konfidentom najdemo navadno kratke opombe, ki nam bodo vsaj v nekaterih primerih pomagale razvozlati pomembne dogodke našega osvobodilnega gibanja na ozemlju novomeške divizije. Objavljam jih kot kos naše zgodovine in s prošnjo, naj mi ljudje poročajo, kaj o njih morda še vedo.

ORGANIZACIJA OBVEŠČEVALNE SLUŽBE

Divizijsko obveščevalno službo je opravljal »Odsek I« pri uradu štabnega načelnika. V Novem mestu je odseku načeloval »capo Sezione I«, major B. Mirabella, ki napreduje v aprilu 1943 na istem mestu v podpolkovnika. Vendar podpisuje vse važnejše listine odseka I sam načelnik divizijskega štaba ali celo komandant divizije.

Divizijskemu odseku I so pod rejena »jedra I« (Nucleo Informazioni):

a) pri 23. peh. polku Como, ki je bil najprej v Crnomlju in se je v začetku druge polovice junija 1943 premestil v Novo mesto;

b) pri 24. peh. polku Como v Novem mestu, oziroma od srede junija 1943 v Šentjerneju;

c) pri 6. topniškem polku v Novem mestu in

č) pri 98. jurišni legiji črnih srajc v Trebnjem.

»Jedra I« so delala na svojih področjih po večini samostojno in le redko zahteva divizijski odsek I od njih poročila. Posle »Jedra I« pa opravljajo neposredno vojaški poveljniki sami.

Divizijski odsek I nakazuje denar za obveščevalno službo tudi divizijskim karabinjerjem, kar je razumljivo, in celo teritorialnim, kar je manj razumljivo. Odnosi z obveščevalno službo divizijskih karabinjerjev niso čisto pojasnjeni, saj je znano iz drugih virov, da je prišlo do resnih sporov, ko je komandant divizije po naključju zvedel, da pošiljajo njegovi karabinjerji svoja posebna obveščevalna poročila tudi mimo njega svojemu nadrejenemu poveljstvu na armadnem zboru v Ljubljani.

Divizijski odsek I je podrejen »Uradu I armadnega zbora« (Ufficio I. C. A.), ki ga je v Ljubljani vodil v letu 1942 načelnik kapetan E. Bacciola. Zdi se, da tudi zanj podpisuje važnejše listine načelnik korpusovega štaba.

DENARNO POSLOVANJE

Denar nakazuje divizijskemu odseku I v Novem mestu vedno sam načelnik štaba XI. kompasa v Ljubljani, in sicer: 30. oktobra 1941 — 1500 lir, 15. marca 1942 — 1500 lir, 19. marca 1942 — 2000 lir, 9. aprila 1942 — 2000 lir, 5. maja 1942 — 1500 lir, 20. maja 1942 — 400 lir, 8. julija 1942 — 1740 lir, 15. avgusta 1942 — 2950 lir, 9. septembra 1942 — 400 lir, 6. oktobra 1942 — 2000 lir, 7. novembra 1942 — 630 lir, 6. dec. 1942 — 1260 lir; skupaj torej 17.880 lir.

Med tem časom in prej ni prejel divizijski odsek I nobenega drugega denarja, po 6. dec. 1942 pa podatki manjkajo. Za december 1942 ni bilo več mogoče obnoviti v celoti denarnega poslovanja izdatkov in nakazil odseku I.

Izplačal pa je novomeški divizijski »Odsek I« svojim konfidentom v celoti: v novembru 1941 za 5 nagrad 780 lir, v decembru 1941 za 2 nagradi 320 lir, v jan. 1942 za 2 nagradi 400 lir, v febr. 1942 nič. v marcu 1942 za 2 nagradi 400 lir, v aprilu 1942 za 8 nagrad 1740 lir, v maju 1942 za 14 nagrad 2300 lir, v juniju 1942 za 2 nagradi 150 lir, v juliju 1942 za 3 nagrade 500 lir, v avgustu 1942 za 4 nagrade 400 lir, v septembru 1942 za 10 nagrad 2000 lir, v oktobru 1942 za 4 nagrade 630 lir, v novembru 1942 za 6 nagrad 1260 lir, v decembru 1942 za ugotovljenih 6 nagrad 1200 lir; skupaj 12.080 lir. Lahko pa trdimo, da je dajala novomeška divizija »Isonzo« svojim konfidentom znatne denarje tudi še iz drugih virov, za katere knjigovodstvo odseka I ne ve.

Na plačevanje vohunov so začeli misliti Italijani torej zelo pozno; k temu so jih prisilili šele prvi partizani v gozdovih. Plačevali so neradi in beraško. Šele spomladi, ko partizanska vojska nevarno zraste, poskočijo v aprilu 1942 izdatki divizijskega odseka I za več kot štirikrat in še bolj v maju, nato pa se Italijani naglo premislilo. Šele v septembru 1942 se začne z nastankom bele legije množično ovajanje za denar, kar je pomenilo za naš narod najhujšo moralno kugo.

V celoti sem naštel 68 izplačil konfidentom pod njihovimi izmišljenimi imeni, za katerih večino pa sem našel tudi ključ. Svojim zaupnikom je »Odsek I« od časa do časa konfidentska imena menjal.

DELO OVADUHOV

1. Prvega novembra 1941 je načelnik »Odseka I«, B. Mirabella, izplačal 250 lir neznanu, ki je tega dne prihitel v Novo mesto javit, da je bil zjutraj na področju Plemberka oddelek »oboroženih komunistov«. Ovaduh je odhitel v Novo mesto, medtem ko so se ustavili partizani v vasi, in je potam ves dan vodil Italijane, ko so iskali partizane. (Poročilo o tem

Del vojnega plena v Novem mestu, 10. septembra 1943

dogodku imata divizijski Foglio Informazioni No 194 in No 195 ter dopis 08/1661 divizije od 2. nov. 1941 armadnemu zboru v Ljubljani.)

2. in 3. Poveljstvo 24. pehotnega polka v Novem mestu je 9. novembra 1941 izplačalo za obvestila o istih partizanih kot zgoraj dvema človekoma 200, oziroma 30 lir. (Listine kot zgoraj.)

4. Neznanec je dobil v isti zadevi, kot zgoraj trije, 100 lir, iz česar smemo sklepati, da je bil tudi ta plačan v istem času od divizije ali morda od 24. polka.

V vseh štirih primerih je šlo za ovadbo Belokranjske partizanske čete, ki se je 1. novembra vračala od Otočca in je še isti večer padlo na Gornjih Lazah tri četrtine njenih partizanov.

5. Poveljstvu 23. in 24. polka Como sta pred 1. decembrom 1941 izplačali neznanemu konfidentu 200 lir za informacije, ki jih vsebujeta Fol. inf. No 200 in No 210. Tega ovaduhu je neki »terrorist« napadel in nanj streljal, pa mu je ušel neranjen. (Konfident je torej hodil ovajat v Črnomelj in Novo mesto in ga je treba zato iskati nekje med tema mestoma. (Verjetno gre za Novomeščana Jožeta Radovana, ki se je oženil na Fribišje pri Semiču. Belokranjski partizani so zvedeli, da izdaja in je nanj Franc Košir streljal, pa mu je pištola odpovedala.)

6. Jože Radovan, »l'agente Argo«, je prejel 20. dec. 1941, leta 20 lir za potne stroške, ki jih je imel pri zbiranju informacij, o katerih je divizija poročala v Fogl. inf. No 231 od 17. dec. 1941. (Iz decembrskega obračuna izdatkov, ki ga je odsek I poslal 2. januarja 1943 XI. korpusu v Ljubljano. Konfident je isti kot zgoraj.)

7. Poveljnik 23. pehotnega polka, polkovnik G. Carpitella, je 18. decembra 1941 izplačal Antonu Turku (l'agente Olmo) 300 lir kot nagrado:

a) za ovadbo Franca Špeharja (oče Peter) in Mihaela Mokavča (oče Mihael), ki sta bila na osnovi te ovadbe nato v italijanski akciji v dneh 26. do 28. oktobra 1941 doma na Sinjem vrhu prijeta in ustreljena »pri poskusu bega«;

b) za izdajo barake na področju Miklarjev, v katero se je zahteklo 7 partizanov; v akciji dne 22. novembra 1941 so Italijani našli v njej orožje, mnogo streliva, živeža in raznega materiala in jo uničili;

c) za izdajo »bandita« Mirka Martiška, ki ga je v akciji 24. novembra konfident sam ujel. (Poročilo polkovnika G. Carpitelle od 13. decembra 1941. (Konfident Anton Turk, zidar, se je že pred vojno preselil s Primorske v Neraje v Beli krajini. Tridnevna italijanska akcija je bila namenjena samo lovu na Špeharja in Mokavča s Hriba, ki so ju 27. oktobra Italijani res prijeli in naslednji dan umorili v Razvajah pri Sinjem vrhu.)

8. Poveljnik divizijskih karabinerjev, kapetan Enrico Pani, je 14. januarja 1942 ali malo prej izplačal 200 lir Stanki Jenič (a konfidente Anna) za ovadbo »nekih komunističnih elementov«, na podlagi česar so začeli Italijani s preiskavami in je bil do 14. jan. 1942

aretiran zaradi suma komunizma Stane Burger. O njegovi pretekli in tedanji dejavnosti so začeli Italijani proizvedovati. — (Poročilo No 2/II. div. prot. di Segreto kapitana E. Panija poveljstvu divizije od 14. jan. 1942.)

9. Ivan Coclic (Koklič), »il confidente Pietro«, je verjetno isti dan in od istega Italijana dobil 200 lir, ker je izdal nekaj podzemeljskih jam na področju Novega mesta in Težke vode. V eni izmed teh so vojaki po dolgem iskanju z baklami našli pet nabitih pušk bivše jugoslovanske vojske in nekaj šaržerjev streliva. Italijani so menili, da so orožje »skrili gotovo partizani ali drugi ljudje, ki kiju-

bujejo okupaciji, da bi orožje o prvi priliki uporabili«. (Vir kot zgoraj. — Italijani so iskali orožje v neki jami na levem bregu Krke nekoliko pod Seidlovo žago v Novem mestu tudi v ponedeljek, dne 19. januarja 1942. Orožje je bilo skrito ob razpadu jugoslovanske vojske. Ločensko cesto nad jamo so italijanski vojaki zaprli in ustavili tudi Vida Kušljana, ki je iz Šentjerneja vozil zaboj orožja za partizansko šolsko taborišče na Malem vrhu pri Mirni peči. Voza mu Italijani niso preiskali.

10. Ivan Brulc, »il confidente Carlo«, je prejel (očitno od teritorialnih karabinerjev) 31. marca 1942 ali prej 100 lir, ker je ovadil

Fedor Bevč:

Človek - žival - človek

(Iz zbirke: »Dachauske zgodbe«)

OKTOBER 1943. Strupena močvirna megla je legla na taborišče. Pa ne samo na taborišče, na nas je legla, vsa težka, kakor črna, črna skrb. Ležal sem v bolnišnici, v tisti bolnišnici, ki je pomenila smrt v času zmag rjavih fašističnih tolp. Vendar v letu 1943 bolnišnica ni bila več zadnja postaja pred smrtjo, ampak prava, prava bolnišnica: bele rjuhe, tople sobe in mir, mir, ki smo ga bili tako potrebni. Mir je zdravil ljudi, ki so kar naprej ležali in si nabirali moči, da bi laže zdravi dočakali rojstvo svobodne zarje.

Ležal sem v eni od postelj, ki so bile v dvojne nadstropij. V spodnji postelji je umiral človek. Prvikrat mi je bila smrt tako blizu. Zamižal sem, da je ne bi videl. Sram me je bilo priznati, da me je strah. Čim močnejše je bilo hropenje bolnika, ki je ležal pod menoj, tem bolj sem se zagrinjal v ožje in se za trenutek pokrtil čez glavo. Zdelo se mi je, da ne bom prenesel tega tako naravnega obiska, ki se ga človek boji ali pu veseli. Vsa bolniška soba je onemela, le moj sosed, človek — številka — je nategnil vajeti svojemu živčevju. Njegov obraz mi je povedal, da pričakuje velikega dogodka. Njegove oči so bile nepremično uprte na nočno omarico umirajočega. Tam je bilo dobro, da ti je srce kar poigravalo: kruh, margarina in koščki salame. To je pritegovalo mojega sosedu. Zdelo se mi je, da gledam orla, ki opazuje z visoke pečine zadnje trzaje drzne srne, ki je padla v prepad, ker je precenjevala svoje moči. Čepel je moj sosed na robu svoje postelje in čakal, čakal. Z obraza mu je vedno bolj zginjalo človeško bistvo, izstopale pa so poteze, ki jih ima samo mrhovinar. Nihče si ni upal pogledati proti postelji umirajočega, mrhovinar pa je nepremično strmel na nočno omarico. Oči so mu rasle, pogled je bil nepremičen, nič grozen, pogled je bil lačen...

Veliki trenutek je nastopil: močno hropenje, zadnji vzdih in človeka, ki je umiral, ni bilo več med nami. Še preden je prišel strežnik, da bi ga pokril, je planil mrhovinar kot strelca proti postelji, kjer je ležal pokojni, pograbil ves kruh, margarino in salamo in žignil spet navzgor na svojo posteljo. Soba je onemela — smrt je bila med nami. Le moj sosed je z zobmi trgal kruh, kos za kosom in prigrizoval salamo. Pogledal sem ga — ni bil več žival. Človek je bil, lačen človek, ki je znal hoditi po robu brezna med življenjem in smrtjo... Nič več napetega pogleda, nič več živcev na vajetih! Le človek, lačen človek z mirnim pogledom na kos kruha in salame, ki si jih je razgrnil pred seboj na postelji. Jedel je in jedel ter se oklepal življenja kakor malo detece krila svoje matere.

Partizanski pohod

dva neznanca, ki sta se mu izdala za agenta italijanske policije P. S. in ga vpraševala po upornikih, z očitnim namenom, da bi se izdal kot italijanski konfident. Pozneje je Brulc oba v Novem mestu srečal in ju velel aretirati. Že prej je ovaduh dal tudi informacije o partizanih. (Dokument z naslovom »Notizie su confidenti beneficiati«, ki ga je napisal najbrž major B. Mirabella. — Verjetno je poročilo tu nekoliko spremenjeno in gre v resnici za Jožeta Koširja iz Novega mesta in dijaka Zvoneta Runka-Pavla iz Ljubljane, ki pa sta govorila le z Brulčovo ženo. Le-ta ju je pozneje v Novem mestu prepoznala in pokazala Italijanom Brulc sam Koširja in Runka ni poznal. Jože Košir je bil interniran, Zvone Runko pa si je v ječi pustil operirati zdrav slepič in je 1. aprila 1942 pobegnil iz bolnišnice usmiljenih bratov v Kandiji v partizane. Petnajst dni pozneje so ga belogardisti pri Sv. Roku zavravno umorili.)

11. Poveljnik novomeških teritorialnih karabinjerjev, kapetan Carmine Fera, je najbrž 26., ne pa kasneje od 31. marca 1942 izplačal Jožetu Germu (l'agente Giuseppe) 300 lir za obvestila o partizanih južno in vzhodno od Žužemberka in pa, ker je 26. marca 1942, takoj ob prvi novici o partizanskem napadu na karabinjenje v Žužemberku, prihitev z informacijami h karabinjerjem v Novo mesto. Telefonske zveze Žužemberka z Novim mestom so namreč partizani uničili. (Vir kot zgoraj. — Partizani južno in vzhodno od Žužemberka so bile zasede Cortove 2. čete, ki je med napadom Slobodanove 1. čete na karabinjerje v Žužemberku zavarovala dohode od Novega mesta.)

Dne 29. aprila 1942 je predložil poveljnik divizijskih karabinjerjev, kapetan Enrico Pani, divizijskemu poveljstvu štiri pobotnice po 300 lir in dve po 250 lir. Ves ta denar je Pani že do 2. aprila izplačal štirim neznanim konfidentom, ki sta jih pridobila za obveščevalno službo komandirja dveh Panijevih podrejenih postaj. Konfidenti, ki niso oštevilčeni z zaporednimi številkami, »so dajali zelo dobre informacije, ki so bile pravilno ugotovljene, preverjene in točne«. V službi divizijskih kara-

binjerjev so bili približno od začetka marca 1942 (zdi se, da je eden izmed njih že omenjeni Jože Germ iz ajdovskih ali žužemberških krajev, Ivan Mohar iz Vršnih sel pri Novem mestu, tretjega pa bo treba iskati okoli Trebnjega). Na osnovi njihovih ovaduh:

a) so Italijani zasegli na raznih krajih orožje in strelivo; 2. aprila 1942 se niso karabinjerji ovadili posestnikov tega orožja, da ne bi zbudili pozornosti drugih, o katerih so poizvedovali; (Ivan Mohar? Ivan Koklič, zanj glej pod tek. št. 9!)

b) so zajeli nekega mladeniča, ki je pripadal oddelku upornikov;

c) so aretirali 6 ljudi, vstevši nekega organizatorja, ki so se nameravali sestati zavoljo zbiranja orožja, streliva in živeža za partizane;

č) so aretirali tri dijake, ki so hoteli oditi v partizane in ki so jih zalotili doma, pripravljene na odhod; karabinjerji so jih predlagali za interniranje;

d) so izvedli karabinjerji za imena številnih mladih ljudi, ki so odšli v partizane;

e) so aretirali dva dijaka in dijakinjo, pri katerih so našli pisalni stroj, ciklostil za razmnoževanje komunističnih in protitalijanskih propagandnih letakov; izročeni so bili vojnemu sodišču druge armade. (Gre za Marjeto Vasičovo, Cirila Polajnjarja in Ljubo Jakšeta, ki so jih prišli Italijani v zasedi na Kapiteljskem marofu v Novem mestu, ko so se lili okrožno tehniko iz mesta k Beceletovim v Zagrad pri Starem gradu);

f) so Italijani zvedeli za »štivilne komuniste, ki so jih že (do 2. aprila) aretirali in jih odločili za interniranje. (Samo 27. marca leta 1942 ponoči so zaprli Italijani 11 Novomeščanov, med njimi tri sodnike: Silverija Pakiža, Toneta Jesenka in Rudija Kyovskega, sodnega pripravnika Ceneta Polajnjarja, odvetnika dr. Jožeta Globevnika, profesorja Rada Torkarja in druge. Te množične aretacije in povišane izdatke konfidenta je verjetno treba pripisati znani dr. Ehrlichovi spomenici, v kateri voditelj belega gibanja zahteva ostrejšo mere proti Slovencem.)

g) so Italijani zvedeli za oddelke partizanov v nekem kraju, v

katerem so nato 27. marca izvedli čiščenje, ujeli pet upornikov in jih ustrelili; dva ovaduha sta v tej akciji Italijane spremljala (tu gre skoraj gotovo za Germovo izdajo Cortovih položajev 26. marca, popisano že pod tek. št. 11; dan po napadu na Žužemberk, 27. marca, so res pritisnili iz mesta Italijani in v nekem kraju pod Ostrim vrhom med Ajdovcem in Mirno pečjo zajeli Novomeščana Maksa Petriča ter Gromovega in še nekoga — pekovskega pomočnika Potočarja iz Mirne peči. Vse tri imenovane so ustrelili.

Poveljnik div. karab., kapetan Enrico Pani, se je pozneje v mestu hvalil, da je jetnike velel umoriti on. Ta dan je brez sledu izginil tudi neki kurir (Kukman iz Bele cerkve?) in smemo soditi, da je bil tudi on žrtev Italijanov. Kdo bi bil peti, nisem mogel ugotoviti);

h) so Italijani zvedeli za neki drugi partizanski oddelk v nekem kraju, ki so ga »čistili« 29. marca; dva konfidenta sta jih spremljala in jim pokazala gozd, kjer bi morali naleteti na upornike; res so našli sveže sledove taborjenja; (najbrž gre za Cortov oddelk 24 šentjernejskih partizanov, ki so po napadu na Žužemberk na poti z Ostrga vrha v Gorjance prenočili od 28. na 29. marec v gozdu pod Hmeljnikom in v nedeljo, 29. marca zjutraj krenili dalje. Italijani so jih 29. marca iskali brčzas prav tu pod Hmeljnikom.)

i) je bil aretirani neki učitelj osnovne šole v Trebnjem, ki je med poukom širil med učenci protitalijansko propagando; izročen je bil vojnemu sodišču (Slavko Blažič, učitelj v Nemški vasi pri Trebnjem?);

j) so bili aretirani štirje ljudje, ker so delali proti vladnim ustanovam; izročeni so bili vojnemu sodišču.

Ti konfidenti, ki sodelujejo skoraj izključno z nekimi divizijskimi karabinjerji, ki govorijo slovensko, se v času tega poročila (2. aprila 1942) trudijo, da bi izsledili ljudi, za katere je rečeno, da imajo nalogo, zbirati prostovoljce za partizane.

Kapetan Pani poroča svojemu nadrejenemu poveljstvu pri armadnem zboru, da zahteva obveščevalna služba velike izdatke in da je izplačal za nagrade in vzdrževanje konfidentov, potovanja, nabavo civilne obleke za nekega karabinjerja itd. že 1700 lir. Pri tožuje pa se, da mu je divizijsko poveljstvo lahko izplačalo iz omejenih sredstev svojega »odseka I« le 800 lir in da mu ne more dati tudi ostalih 900. Če ne bi moglo nakazati poveljstvu armadnega zbora Paniju vsaj še 3000 lir izključno za izdatke konfidentom, prosi kapetan Pani polkovnika Brucchiattija (verjetno poveljnik vojaških karabinjerjev pri XI. korpusu), naj se za stvar zavzame pri armadnem poveljniku vojaških karabinjerjev. Če pa zahtevanega denarja ne dobi, zapreti kapetan Pani, da bo moral prenehati s tem delom, ki je rodilo že najboljše sadove (iz poročila kap. E. Panija poveljstvu kraljevih karabinjerjev XI. arm. zbora in divizijskemu poveljstvu).

(Nadaljevanje prihodnjič)

Gladko, malce previsoko čelo, nad njim vihravi kodri črnih las. »Oči,« sem pomišljala, »oči«. Kakor bi se bliskalo za njimi. Rahlo, smrtonosno. Ustnice so trepetale, ujete v fino mrežo ironije.

»Kadil bi rad...«

Globoko je vsrkal vase prvi dim, se lagodno naslonil nazaj in z enim samim bliskom očesa vkoval v zenice vse okoli sebe. Nekako mimogrede je ošvrknil stražarja Mihajla, ki se je nemirno prestopil, nakar je Djordju hudomušno trznilo med očmi in ustnicami.

»Kdo bi si mislil?« njegov glas je imel baržunast prizvok, »da se bova srečala tako... celo na Dunaju... 1946. leta.«

Med nama je stala samo črna, stara pisalna miza. Pisalna miza v preiskovalni pisarni za vojne zločince. In ves svet je stal med nama. Moj in njegov. V na smrt utrujene možgane se mi je vsiljivo plazilo: »Saj nima smisla, nima smisla!«

Tretja noč brez spanja; zasliševati in poslušati četnike, ustaše. Povsod zločini, kri,

sama kri. Takoj pod okni te mrzle in svetle sobe pa vre življenje. Spati in se odpočiti. Zapreti oči in se brez misli pognati v topli mrak miru.

Zdelo se mi je, da se gole, odurne bele stene preiskovalne pisarne približujejo druga drugi, da stiskajo že tako težak in gost zrak, ki mi je z vso silo legel na tilnik.

Tipkarica je vložila v stroj papir. Mihajlo se je zravnal in si popravil opasač.

»No, pa dajmo,« me je oplazilo.

»Djordje Marojevič, ustaški bojnič v taborišču Jasenovac, študent prava, rojen tega in tega, mati ta in ta, oče...«

Listala sem po papirjih s podatki: »Mobiliziran leta 1941 kot podporočnik. Po kapitulaciji Jugoslavije aktivno sodeloval pri pokolju srbskih oficirjev v Osijeku, ki so jih Nemci razorožili. Po proglasitvi NDH, inštruktor v protikomunističnem in protižidovskem oddelku tajne policije v Zagrebu. Nato...« Besede so mi vrele iz ust in uha-jale nekam mimo mene. Iz vseh kotov sobe pa so prihrumeli in se zgrnili nad menoj topli odmevi spominov...

Šibenik, obala, mali Djardin, jokajoča Taša: »Enkrat se mi zdi, da me ima rad, kmalu nato pa me žali, ponižuje. Po več dni me sploh ne opazi, nato zopet pride in me muči. Govori z njim, pomaga mi!« Govorila sem... »Kaj se le poteguješ toliko za Židinjno? Naj bo kar zadovoljna!« mi je od-

Tvoj grob

Pod belo brezo grob so izkopali
in vanj te položili...
(So rekli mi, ko smo vrnili
s koroških hribov se in počivali
v gorenjski vasi...)

Ni solza lic mi bledih orosila.

V srcu pa
bilo mi je, kot da skopali
so zate grob mi v njem
in ga postlali
z zelenim mahom, da moja
bi bolelost te ne težila.

Pod brezami počivaš.
In zemlja te razjeda.
Z mladimi sokovi
v veje nežne
se prelivaš.

Ko brezam božajo
vetrovi lase
in jih umiva mesečina,
te boli srcé.

Saj kliče te pomlad
in kličem jaz!
A ti ne moreš iz zemljé
s kalmi...

In to boli...

Ne, v zemlji ni tvoj grob...!
Črna prst bi izpila sinje oči,
črna prst bi razjedla zlate lasé.
Tvoj grob je moje srcé.

V njem bodo živele tvoje oči,
gledale vse, kar skozenj gre,
živele v pesmi moje krvi,
dokler mi smrt oči ne zapre.

govoril. Tedaj sem prvič v življenju udarila človeka po obrazu in zajokala od ogorčenja. Taša, mala, kodrasta deklica, je prebolela to ljubezen. Takoj po maturi leta 1940 se je poročila in naslednjega leta rodila sinčka. Vojna je pretrgala nato vse zveze med nama...

»... v Jasenovcu nadziral židovske transporte in organiziral pokolj židovskih otrok leta 1942...«

Njegovi dolgi, tanki prsti so bobnali po mizi.

»Zakaj preproste stvari krstiš s tako težkimi imeni? Pokolj! No... kaj pa smo imeli

na razpolago za čistko? Saj to je bila čistka! Pokolj! Mar smo hoteli reči: 'Izvolite, prosim, ne zamerite, žrli ste nas, na poti ste nam, prosimo vas, poženite se sami v Savo!'? Pokolj!« Glas mu je trepetal, kot da je majhno kladivo na dnu grla udarjalo ob žlahtno kovino. Na dnu zenic so se bleščale kapljice krvi. »Otroci! Ko sem jih gledal, so rasli, rasli! Dobivali so brke, brado. Tiste njihove otožne, utrujene, preklete semitske oči pa so vrtale po knjigah, po življenju, so vodile roko pri peresu in ta banda umazanih in jokajočih otrok je bila zarodek cele vrste Židov, ki sem jih tako sovražil...«

Če ne bom imela zraka, če se ne bo odprla neka špranjica, skozi katero bo zapihalo, če se ne bo kaj zgodilo...

»Kar zapišite, gospodična, ali morda že celo gospa!« Kavalirski se je, kakor tako sede, naklonil proti tipkarici, ki je temno zardela. Nato je z razposajenim nasmeškom premeril kup papirjev pred menoj. »Saj imaš vse podatke! Glavo stavim, da so vsi točni. Vi kar prepisite!« je vzpodbudno dejal tipkarici, »medtem pa bom tebi, Ruža, povedal nekaj, kar nikjer ni zapisano... Še pomniš Tašo?«

Nič več ni bilo utrujenosti. Niti otopelosti. Vsak najdrobnejši živec se mi je do bolečine napel.

»Da, Tašo, Tašo,« je veselo dejal. Začutil je spremembo v meni »Imela je sina, niti leto starega.«

»In?«

»Skoraj pozabil sem nanjo. Ko sem jo zagledal v kamionu z otrokom na rokah in možem ob strani, se je v meni zbudil že skoraj zatrti občutek ljubezni. Da ji pač olajšam, sem ji vzel fantka iz naročja. Kaj hočeš! Nesreča pa nikdar ne počiva. Židek je silil kl svoji mamici, padel mi je na tla in tudi sam sem se spotaknil. In presneta reč, ravno na tilnik sem mu stopil. Jasno, z vso težo. Samo 'kre' je reklo, in nič več.«

Tedaj sem zagledala korobač. Star, z napol zoglenelim držajem. Uporabljala sem ga za brskanje po žerjavici. V mračno se iskrečem, gostem zraku mi je svetil prijazno in domače, kot zvest pes. Ujela sem se s pogledom nanj in se ga krčevito oprijela.

»Tašo sem moral 'potolažiti'. Zvečer sem jo poiskal in jo peljal k sebi. Še prej pa sem njenega moža, no, 'okopal' v Savi. Tisto

noč sem se z njo malo veselil. Pa tudi svojim prijateljem sem privoščil nekaj od tega. Drugo jutro — moram pa še priznati, da je imela lepše telo, kakor sem mislil — je pač odpotovala za svojimi. Ali ni življenje čudno...?»

Korobač v moji roki je zažvižgal. Ovil se mu je okoli vratu, obraza in mu zarezal mastne, krvave brazgotine pod nosom in preko očesa. Drugo oko je osuplo bolščalo vame. Trgal mu je svileni srajco, trgal masten in težak zrak okoli mene, razganjal bo-deče iskre. In zaplalo je okoli mene prijetno in hladno, in začutila sem, da se je nevidna vzmet v meni sprostila in z neslišnim zvokom počila.

*

Kasneje so vse stvari prevzele nesmi-selne, nestvarne oblike. Sloneč ob zidu sem topo strmela v tri majhne, prav majhne kapljice krvi, ki so se bleščale na moji bluzi. Nikdar je več nisem oblekla. Zavrgla sem jo.

Nove knjige

V založbi »Dečje knjige« je sredi oktobra izšel roman o osvobodilni vojni, v katerem so glavne osebe otroci, naj-majši udeleženci NOB. To je prvi del trilogije Milorada Gončina »Po sledovih očetov«, v katerem avtor prikazuje osvobodilno vojno prek delo-vanja nekega pionirskega od-reda v Bosenski krajini. Zgod-ba se začneja z ustanovitvijo pionirskega odreda v neki vasi ob Sani, potem pa se zapleta z ustaškim napadom na vas, ki ujamejo pionirja Gajo, po-tem ko skuša rešiti pionirsko zastavo in mu odsekajo roko. Pri napadu na Prijedor pio-nirji pomagajo partizanom, pri neki kasnejši akciji, ko nabi-rajajo jagode za ranjence, pa jim grozi obkolitev ustaških in

nemških sil, ki začenjajo znano ofenzivo na Kozaro. V knjigi je vse to prepričljivo napisano, pri čemer se je avtor dodobra vživel v otroško psihologijo. Zato tudi v knjigi ne najdemo naivnih opisov, niti ne dejanj, ki jih otroci ne bi mogli storiti. Nazadnje naj še pripomnimo, da je roman »Po sledovih oče-tov« pretresljiva poema otrok, ki niso imeli mladosti. Odlični so zlasti opisi prirode, ki dvi-gajo prvemu delu Milorada Gončina vrednost in ga uvr-ščajo med prominentno prozo naših narodov.

*

»Nepozabni ljudje in do-godki« je drugi del knjige z reportažami, ki so jih več let pod istim naslovom brali v go-vornih oddajah Radia Zagreb. Te reportaže, ki jih je zalo-žila založba »27. julij« v Za-grebu, obsegajo dogodke iz NOB malodane iz vseh krajev naše domovine. Med dogodki iz prvih dni vstaje v tej knjigi najdemo zapiske o osnovanju prvega sisaškega odreda, iz prvih dni vstaje v Liki in ne-katere druge zgodnje akcije.

V sestavku »Sisaški odred« je narodni heroj Mika Špiljak opisal ilegalno delo v Sisku in ustanovitev Prvega sisaškega odreda, v članku »Vzplamtel je ogenj« pa so podatki o pad-lem narodnem heroju Marku Oreškoviću in nekateri spo-mini na njegovo bivanje v Liki leta 1941. Prvi dnevi vstaje v Srbiji pa so opisani v sestavku »Bombe v Nišu«, v katerem narodni heroj Vojnović-Vojin navaja podatke o akciji, v ka-teri je sam sodeloval. To je bil napad z bombami na hotel »Park« v Nišu, v katerem se je nastanil štab nemških oku-pacijskih enot. Drugi del se-stavkov knjige »Nepozabni ljudje in dogodki« obsega še zapiske o odhajanju Zagreb-čanov k partizanom, sestavek Gabra Vidovića in Slavke Ogrizović o skrivnih »kana-lih«, prek katerih so iz okupi-ranega Zagreba odšli k parti-zanom mnogi današnji vodite-lji, kot Ivan Šibl, Leo Mates in Vladimir Bakarić ter po-kojni pesnik Vladimir Nazor, in vrsto sestavkov iz narodno-osvobodilne borbe.

Partizansko zaledje v Sori in Rakovniku

ŠE PREDEN je bila v Sori in Rakovniku osnovana Zveza slovenske mladine, so posamezni mladinci, ki so bili povezani prek tovarišice Angele Dobnikar-Barbke in Tilke Knific-Klare, sodelovali s partizani. Razširjali so partizansko pošto in opravili marsikatero zaupno pot za borce.

Konec zime leta 1943, ki je bilo zelo huda, pa so se pri nekaterih mladincih zglasili organizatorji, kot Alojz Černe-Zvonko, Vojko Luštrek-Dinko in Malka Bizant-Januša ter povezali mladino v organizacijo ZSM. Sklicali so tudi ustanovni sestanek, ki je bil v gozdu nad Rakovnikom. Nekari so tedaj prvikrat videli partizane. Na prvem sestanku je bila za sekretarja izvoljena Ivanka Knific-Draga. Mladina je dobila tudi nekaj literature, ki pa je ni bilo dovolj, tako da je morala naglo krožiti med bralci. Na sestanku so sklenili, da bodo mladinci zbirali sanitetni material za partizanske ambulante. V Kranju je bila ta naloga poverjena tovarišicama Albini in Darinki. Do prihodnjega sestanka so bili vsi sklepi vestno izpolnjeni.

Sčasoma so najstarejši mladinci iz skupine odšli k partizanom, sprejeti pa so bili mnogi novi člani. Organizacija se je razširila in vsaka vas je dobila svojo grupo. V Sori je bila za sekretarko postavljena Kristina Križaj-Zalka, v Rakovniku-Zabjeku pa Vinko Luštrek-Črtomir. Istočasno so se združile vasi Goričane, Rakovnik, Sora, Dol, Draga in Ločnica v takrat imenovani okraj in Draga je prevzela sekretarstvo. K uspešno organiziranemu delu med mladino pa sta veliko pripomogli ilegalki Januša in Vida, članici Okrožnega komiteja mladine.

Najboljši mladinci so bili sprejeti v SKOJ, vrh tega pa so bili po vaseh tudi pionirski odredi. S pionirji je bilo veliko veselja. Z njimi so tovarišice nabirale jagode, lipovec in druga zdravilna zelišča, jim čitale partizanske dogodivšči-

ne, pele z njimi partizanske pesmi in jim pripovedovale o očetih, ki se bore za domovino. Nabrane zdravilne rastline so pionirki odnesli domov, da so jih njihove mamice posušile, nato pa so jih oddali mladinskemu intendantu. Terenci in aktivisti okraja lahko povedo, kako dobri obveščevalci so bili ti malčki. Lojze in Anica se še danes živo spominjata,

Tehnika »Donas« v Davči

kako sta potresali Rakovnik z listki. Noč je bila temna in ko sta šla že proti koncu vasi, sta zagledala na cesti pred seboj moško postavbo na koncu. Umaknila sta se s ceste, da bi se skrila. Moški ju je opazil in poklical. Spoznala sta glas partizana in pohitela k njemu. Potrepljal ju je po rami in rekel: »Zdravo, pionirja, kar nadaljujta z akcijo!«

Mladina je med drugim pretrgala tudi telefonsko žico med Medvodami in graničarsko postojanko v Sori in iz Sore po Ločnici nad Katarino. Kakor hitro so Nemci popravili telefonsko napeljavo, so mladinci na skrivnih mestih žico ponovno prerezali. Še preden so se Nemci vrnili v postojanko, je bila njihova telefonska zveza pretrgana. Mladinci so telefonsko žico pobrali in izročili partizanom.

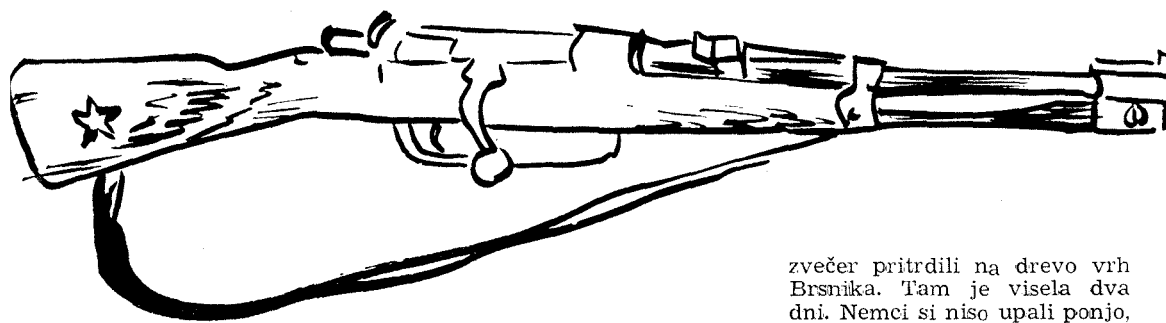
Končno so Nemci uvideli, da je njihovo delo zaman. Zato so od postojanke v Sori napeljali telefon naravnost proti Ratečam. Posekali so drevje in grmovje na široko skozi gozd, tako da so imeli nad traso lep razgled iz postojanke v župnišću. Kljub temu je kmalu prispelo iz Sore poročilo: »Sorški mladinci so pretrgali telefonski vod na dveh mestih.« Mladinci so tudi zastrupili graničarjem policijskega psa, ki so ga le-ti vodili s seboj v patrole. Mladinke pa so doma pletle za borce in jim prale ter šivale perilo.

V gozdu nad Rakovnikom je bila partizanska tehnika, ki jo je vodil Ivo Bokal-Slavko. V tej tehniki so mladinci pomagali opravljati tiskarska dela. Pavle Knific-Miloš je žrtvoval ves prosti čas, pomagal sestavljati radijska poročila in propagandne letake, ki jih je mladina lepila in trosila po vaseh.

Tehnika je potrebovala radijski aparat. Mladinci so ga nabavili pri nekem nemčurju na Spodnji Senici. Izdala pa jih je domača hči. Vinka in Pavleta so Nemci prišli in ju zaprli v Begunjah. Ko so partizani avgusta 1944 na Bledu minirali hotel Toplice, v katerem so bili Nemci, so le-ti iz Begunj pripeljali 100 zapornikov, med njimi Pavleta in Vinka, da bi jih tam postrelili. Toda zadnji hip je prišel drug ukaz, verjetno zato, ker so bili malone vsi talci mladoletni. Vrnili so jih v zapor, od tam pa so jih napotili v tovarišice v Nemčijo, od koder sta se Pavle in Vinko po vojni srečno vrnila.

Vrste so se redčile, toda mladinci niso odnehali. Šli so v akcijo za pisalni stroj v tovarno v Goričane, da bi z njim opremili tehniko, zbirali so material za tiskarno »Trilof« in »Donas« in šli v predhodnico partizanom, ki so podnevi šli iskat tiskarsko gradivo. Slavka Petačeva je sredi dneva šla v predhodnico za tovariša Dona, ko se je sam s kolesom odpravil v stražisko tiskarno.

Za 1. maj leta 1944 je tovarišica Klara sešila jugoslovansko zastavo, ki so jo mladinci

VZNEMIRLJIV DOGODEK

Nekaj dni pred II. zasedanjem AVNOJ v Jajcu so borci Prve proletarske v obnovljenem Domu kulture pripravili predstavo. Nekateri so prišli na oder naravnost s položajem, drugi pa so odšli na položaje takoj po končani prireditvi. Predstave so se udeležili tovariš Tito s člani Vrhovnega štaba, kakor tudi tisti delegati, ki so že prispeli v Jajce.

Ko so nastopili borci iz kragujevaškega bataljona Prve proletarske brigade, se je pripetilo nekaj nepričakovanega. Tedanji komandant bataljona, Ljubiša Veselinović, o tem pripoveduje takole: »Mladinci kragujevaškega bataljona so za nastop pripravili vaje s puškami. S simboličnimi gibi so ponazarjali začetek vstaje, osvobodilne vojne. Njihovi gibi so bili točni in dobro uvežbani. V delu te vaje so morali klečati, pripraviti puške na strel in pritisniti na petelina. Puške so bile, sevé, prazne. Zato se je komandant pred vsakim nastopom prepričal, če je orožje v resnici prazno. Bil je namreč vojni čas in borci so imeli stalno nabite puške. Tedaj pa se je zgodilo, da je neki borec zakasnil nastop, v razburjenosti zamenjal svojo izpraznjeno puško s puško nekega tovariša in se pridružil izvajalcem. Ko pa je bila na vrsti točka s klečanjem in so borci sprožili orožje, je mahoma odjeknil strel. Vsi gledalci so bili prepričani, da je tako moralo biti, da je bil strel namenoma predviden. Podoba je bila, da vaja teče nemoteno. Vendar temu ni bilo tako. Borec, ki je zamudil vajo in zamenjal puško, je izstrelil naboj, ki je ranil v ramo tovariša pred njim. Komandant bataljona, ki je stal za zaveso in polglasno štel borecem, je iznenada onemel. Videl je ranjenega borca in bil prepričan, da je nastop šel po zlu. Toda na njegovo presenečenje se je krvaveči borec le za spoznanje sključil in se trudil vzdržati pokonci, s čimer je omogočil, da so tovariši lepo in nemoteno izvedli zahtevano figuro. Komandant je štel naprej, borci so nadaljevali vajo, ranjenec pa se je pod zaščito svojih tovarišev neopazno umaknil z odra. Konec vaje so gledalci pozdravili z navdušenim ploskanjem, ne vedoč, da se je na odru pred kratkim odigrala prava pravcata drama, katere naslovno vlogo je imel resnično ranjeni borec. Ko so o tem pripetljaju obvestili tovariša Tita, je bil ganjen.

zvečer pritrdili na drevo vrh Brsnika. Tam je visela dva dni. Nemci si niso upali ponjo, tretji dan pa so dobili v gozdu neko žensko, ki je spravljala butare in ta je morala prehoditi tla pod drevesom, da so se Nemci prepričali, če niso minirana. Naposled je Nemec splezal na drevo in snel zastavo. Zastavo je bilo videti celo iz vlaka, ko smo se vozili v službo v Kranj. Vrh tega so mladinke trosile po vaseh propagandne letake ter jugoslovanske zastavice, posvečene prvemu maju.

Naposled so Nemci in belogardisti začeli raznašati svojo literaturo. Zvečer ali pozno v noč so šli v patrolo iz Medvod proti Sori in nazaj. K hišnim vratom so polagali časopis »Slovenski dom«, ki so ga tiskali v Ljubljani. Z Barbo ko sva hodili navsezgodaj na vlak. Že zvečer sva sklenili, da bova pobrali časopise izpred hiš in to sva tudi storili.

Skoz Rakovnik je šla kurirska zveza čez vodo Senico in naprej. Mladinci so kurirjem pomagali kot obveščevalci. Bili pa so mladinci tudi sami dobri kurirji in so vneto raznašali pošto mimo nemških in belogardističnih postojank. Kadar se je v našem kraju mudil Bar, je tudi mladinka nosila njegovo pošto v Zminec nad Škofjo Loko tovarišu Gaju za Artija.

Mnogi mladinci so bili v izvrševanju svojih nalog žrtve nemškega divjanja. Okupator je s pomočjo izdajalcev 23. julija 1944 preselil mnogo družin iz Sore in bližnjih vasi v taborišča v Nemčiji in si prilastil njihovo imetje. Takšna usoda je zadela zlasti tiste družine, ki so imele očete, sinove ali hčere pri partizanih. Mnogo aktivistov so prijeli in jih zaprli v Begunje.

Ivanka Knific

Drobni spomini iz velikih dni

Odgovora ni bilo

KAMORKOLI SI POGLEdal, je bodla v oči vojna — beda, glad in smrt. Stanovali smo v majhni bajti na koncu slavonske vasi. Bilo nas je petero otrok. Najstarejši je dopolnil deset let, jaz sem se lahko bahala s petimi, iz najmlajšega v zibelki pa smo privabljal prve nasmehe.

Oče je bil malokdaj doma. Zjutraj zarana je odšel in se vrnil šele pozno v noč ali pa šele naslednji dan. Večkrat so prišli z njim zmučeni partizani. Kakor jih je tiho prinesla noč, tako so se zopet skrivaj podali nazaj v njeno naročje; z njimi tudi oče. Mama je bila vedno v skrbeh zanj. Vpraševali smo jo, kje je oče in kdaj se bo vrnil. Ni nam vedela povedati.

Šla sem gledat na stezo, ki je vodila proti gozdu, če se morda od kod vrača. Ni ga bilo. Na zemljo je legal večer. Sonce je zatonilo. Čez obzorje se je razvlekla krvavo rdeča zarja. Vprašala sem mamo, zakaj je takšna. Tako mi je dejala: »S takšno barvo prikazuje vojno in prelito kri ljudi.«

Se dalje sem silila vanjo: »Tokrat, ko se bo zopet lepo oranžno prelivala, ne bo več vojne in oče bo vedno doma?«

Pritrdila mi je. Odslej sem vsak dan hodila gledat zarjo. Vedno je bila ista, s krvavim sijem.

Prišla je pomlad. Otroci smo jo navdušeno pozdravili. Odprla nam je vrata v naravo; doslej smo morali po ves dan prebiti v nezakurjeni sobi, ki je samo poživljala naš glad. Tekali smo po gmajni, pobirali prazne naboje med zelenečo travo in se z njimi igrali. Nismo občutili smrti, ki je dihala iz vsakega naboja in ki je onesrečila neke mater, ženo, otroke...

Z radovednostjo smo opazovali let granat na fronti. Šele takrat smo se vrnili v hišo, ko nas je mama vsa zaskrbljena poklicala. Toda tudi v sobi nismo našli varnega zavetja, saj so krogle vedno rešetale stene, padale na tla in celo v zibel k bratcu.

Očeta že dolgo časa nismo videli, še mama je bila mnogo zdoma. Hodila je v službo, da nas je lahko preživela.

Neko jutro so v hišo vdrla ustaši, nas suvali, pretepali mamo in jo vpraševali, kje je oče. Otroci smo se prestrašeni stiskali po koteh in čakali, kaj bo. Mama je molčala, pa naj so jo ustaši še tako pretepali. Ko so se znesli nad njo, so odšli divjat dalje po vasi. Sko-

zi okno se je slišalo zmerjanje vojakov, stok stark in jok otrok. Z dvorišča je prihajalo čudno prasketanje in vmes mukanje goveda. Starejši brat je ves zbezan vzkliznil: »Mama, hlev gori, krave ne morejo ven in vsi moji zajčki bodo zgoreli.«

Tekla sta z nožem in košaro v goreči hlev, prerezala govedu vrvi in polovila v košaro nekaj zajcev in jih prinesla v sobo. Ustaši so zopet obstopili našo hišo. Mlad zelenec je podtaknil v slamnato streho ogenj, drugi pa so cevi pušk naravnali proti nam skozi okna in se divje režali. Hoteli so nas žive speči. Mama je vzela v naročje bratca in mrmrala: »Konec, konec.« Vedela sem, da se bo zgodilo nekaj strašnega, a bila sem potolažena, ker je bila mama pri nas. Prvi ognjeni jezički so že pregledali strop in se stegovali proti nam. Pričelo je goreti pohištvo. Zrak, z dimom pomešan, je postal zelo vroč in nas je dušil. Ostrešje je sumljivo hreščalo. Prišel je starejši vojak in nam dovolil oditi ven. Zalosten pogled se je nutil našim očem. Skoraj iz vsake hiše so švigali plameni. Vsi prebivalci smo morali iti z ustaši, ne vedoč, kam nas ženejo. Prišli smo na zbirališče, kjer je čakal kamion. Vojaki so segnili nanj ljudi. Za nas ni bilo več prostora. Odgnali so nas v majhno hišo ob madžarski meji. Blizu je divjala fronta. Pozno v noč so prišli k nam partizani. Mama je vprašala po očetu. V zadregi so molče sklonili glave. Mama je prebledela in vzkliznila: »Povejte vse, kdaj in kako se je zgodilo!« Povedali so nam, kako so Nemci ubili očeta. Mama je vso noč jokala. Otroci smo strmeli vanjo in nismo mogli razumeti, da ne bomo več videli očeta.

Ko sem pogledala na zarjo, sem videla, da postaja iz dneva v dan bolj krvavo rdeča, tudi očetova kri v nji odseva. Mama se je zastrmela v daljavo in zaihtela. Zaman sem čakala njenega odgovora...

Anica Kolarič

Doslej neobjavljena fotografija prikazuje, kako Nemci požigajo vas Kokrico, 21. marca 1944

Hrast je padel

BILO JE FEBRUARJA 1943 v Auschwitzu. Bil je hud mraz, da je vse škripalo pod coklami. Šle smo na delo, pravzaprav le nerodno štor-kljale. Veter je neprestano bril, šle smo v vrstah po pet ter se čimbolj stiskale, da nas ni tako zelo zeblo. Želodec je bil prazen in je neprestano opominjal nase. Vzela sem košček mrzlega kruha ter ga počasi premlevala, da bi ostal v ustih čimdlje njegov okus. Toda, še prehitro ga je zmanjkalo. Neprestano smo hodile...

Zadaj je lajal stražarjev pes, spredaj pa se je cipica Nemka — Leni glasno zabavala s Pelmanom. Ob cesti je stala prazna enonadstropna hiša. Kolo- na je obstala. Lena je skočila v hišo, da je opravila svojo potrebo. Me tega nismo smele napraviti, zato smo to storile kar na cesti, kjer smo stale.

Hodile smo in hodile. Veter je venomer bril in zavijal. Po- ti ni bilo konec. Tudi po dve uri in še dalj smo včasih ho- dile. Končno smo se le usta- vile pri neki zgradbi, dobile smo lopate. Roke so nam bile že tako vse premražene, sedaj smo morale držati še te mrzle držaje. Krenile smo naprej. Sneg je po malem začel pršiti. Naenkrat je bilo vse nebo po- krito z njim. Končno smo se ustavile. Pred nami je stal mo- gočen hrast.

»Dajte, začnite, kopljite oko- li hrastovih korenin. Danes mora ležati!« je ukazal Pel- man.

Malce smešno se nam je to zdelo od kraja. Toda zeblo nas je, zato smo začele kot male drobne mravlje — bilo nas je 150, počasi z lopatami sekati njegove zamrzone korenine. De- lala smo, da smo se malo ogre- le v roke, a noge so bile vse premrle od mraza. Želodec je venomer zahteval svojo hrano, ki pa je ni hotelo biti. Čepe- tale smo, kar se je dalo, med- tem so se Pelman, Lena in stražar po svoje zabavali. Za- kurili so si velik ogenj in se greli. Lena si je kuhala kosilo. Gorje, če bi si hotela katera izmed naših pristaviti škodeli- co snega, da bi potem izpila vročo vodo! Takoj bi jo Lena

Marij Pregelj: V taborišču

surovo odgnala: »Kaj si pa mi- sliš?«

Sneg je še vedno poredko naletaval. Veter je neprestano bril. Menjavale smo se na pro- storih in vrtale — vrtale luk- nje v zmraznjeno zemljo, sekale korenine in koreninice z — lopatami, da jih je vedno več gledalo iz zemlje. Kot črvi smo neumorno in neprestano vrta- le, ne zaradi esesovcev — za- radi sebe, da ne bi zmraznile. Vmes smo se razgovarjale o svojih domačih. Vsaka se je spomnila tega, kar je imela najrajši. Spomnile smo se vi- sokega snega na Slovenskem in pa — toplih peči. Morda smo ob tem pogovoru malce pozabile na zimo in mraz, ki se nas je venomer oklepal.

Okrog hrasta je bila vedno večja in globlja luknja. Me smo še vedno kopale. Od ča- sa do časa sta prihajala k nam Pelman in Lena, ki sta kričala, češ naj delamo, delamo. Pel- manu se je raztegnil obraz od zadovoljstva, ko je videl, kako globoko smo že prikopale. Na- to sta zopet odšla k ognju, kjer je bilo pač topleje in lepše.

Kopale smo in kopale. Mi- nute so se vlekle, kot bi bile ure. Nas je vedno bolj zeblo. Drgnile smo se s hrbti druga ob drugo, drgnile smo si ro- ke, cepetale z nogami in tekale sem ter tja, da bi si vsaj malo razmigale že popolnoma otrple

noge. Želodec se ni nehal ogla- šati, a dela ni hotelo biti konec.

Še vedno smo kopale. Pel- man si je pozorno ogledoval globino luknje. Nazadnje je ne- kam odšel. Vrnil se je kmalu z debelo vrvjo in dvema inter- nirancema. Vrgli so vrv okoli debela, malo potegnili in — hrast je padel. Bil je ogromen hrast, saj so ga morali z več pari konj odpeljati. Pelman je žarel od zmagoslavja, saj je v enem dnevu podrla tako ogro- men hrast komanda 150 žena z — lopatami. To je vsakomur povedal. Kdo ve, če ni tudi zanj dobil 300 mark kakor za vsako ubito židinjko?

Jožica Veble

Skoraj me je vzelo

SPOMLADI 1943 JE BILO, ko kurir ni mogel pravočasno priti prek proge, kjer je imel sovražnik dobro utrjene bun- kerje in je razposlal v okolico tudi močne patrulje. Tako se je zakasnil, da ga je zatekel dan. Podnevi ni mogel iti na- prej, ker so bili belogardisti z Italijani že povsod na preži. Ko pa je prišel do nas na Ve- liki Kal, sem prevzel sam pot v Karteljevo, saj se mi je tudi prej to vsakokrat posrečilo.

Neurejeno in zapuščeno grobišče padlih borcev na zadnji strani pokopališča v Ambrusu

Nikoli pa mi ni zaupal poti prav na kurirsko postajo, kar je vedno opravil sam, čeprav je moral tudi dalj časa kje čakati.

Zaupano pisemce sem skril v spodnje hlače, kjer je ob pasu rob za trak. Listek notri vrinem in si hlače spet zvežem. Tako se kot zavarovalni zastopnik napotim v Karteljevo, kjer bi listek moral oddati. Ko jo tako krešem po cesti od Malega Kala proti Selam in dospem do majhnega gozdička na desni, so se nenadoma pred menoj pojavili Italijani in belogardisti, ki so sopihali navkreber. Tedaj sem bil v zagrati, ker se jim nisem mogel več izogniti. Če bi bežal, bi bilo po meni, ker sem bil na čistini.

Vdal sem se in jim šel še nekaj korakov nasproti. Tedaj me ustavijo beli in sežejo po moji aktovki, v kateri sem nosil potrebne zavarovalne papirje; vse so mi preiskali in razmetali. Nasmejala bi se bil kmalu, ko je italijanski tenente zgrabil za knjižico z rdečimi platnicami, kjer je bil cenik za požarno zavarovanje, in rekel: »Komunisto — partižano!

Ker niso našli nič sumljivega, sem se moral sleči ter so

mi vse žepe pretaknili in me pretipali, če nimam kje kaj za podlogo. Še sezuti sem se moral. Tako stojim med njimi samo v spodnjem perilu, misleč, da bo konec preiskav. Tedaj pa zavpije neki beli, da si moram sleči še perilo. Stal sem sredi ceste tak, kot sem nekdanj pred 35 leti stal pred naborno komisijo.

Ne morem popisati, kako mi je bilo, ko so tudi spodnje hlače stresali in preobračali. Joj, če bi našli za trakom tisti zaupani mi listek, ker res vse tako natančno preiskujejo? Ob tej priliki sem se spomnil družine in sina, ki je bil tedaj v internaciji v Padovi. Ob vsem tem me je popadla taka jeza, da bi vsem tem vragom najraje skočil za vrat.

Oddahnil sem se, ko mi beli vrže v glavo perilo s psovko: »Hudič, te bomo že dobili!« Nato jo urno uberejo proti Velikemu Kalu.

Ko sem se oblekel, sem jo ves srečen mahnil proti Selam v Karteljevo, kjer sem našel partizane že v pripravljenosti za borbo, ker so videli Italijane in bele globoko v dolini iti mimo. Mislili so, da jim Italijani pripravljajo napad.

F. Bohanec

Prebujeni spomini

PRAV TISTI DAN JE PRITISNIL mrz, ki je zamenjal za zimo nenavadno južno vreme. Jože je obljubil, da me bo seznanil s svojimi tovariši iz partizanov, ki so doživeli nekaj nenavadnih ali pretresljivih zgodb. In res je držal besedo. Nekatere sva dobila kar na cesti, do ušesa zavite v okrajke sukenj. Drugi spet so obljubili, da bodo náred pripovedovati ob kaki drugi priložnosti, češ da imajo prek glave dela. Tako sem moral odložiti na kasnejši čas zgodbo o kmetu, ki je na turjaški grad tik pred kapitulacijo Italije vozil kamenje in se izgubil v grajskih labirintih. Po naključju je potem zašel v sobo, ki so se v njej belogardistični kolovodje pogovarjali o obrambi gradu.

Vsega tega tudi ne bi mogel zapisati, ker me je Jože seznanil z mnogimi bivšimi borci, časa pa je bilo malo. Nekaj tistih, ki sva jih našla na cesti, je privolilo, da stopijo z nama v gostilno. Prijetna toplota in kozarček žganja sta nas ogrela in začeli smo kramljati.

»Ne spominjam se več prav dobro, kdaj je to bilo,« je rekel Rus. »Pred očmi mi je le dogodek, ki ga bom hranil v spominu do konca življenja. Takšnih stvari ni moč nikoli pozabiti.« Zagledal se je mimo nas v prazno, kot da bi hotel v nekem nevidnem, iznakaženem obrazu najti dokaz za resničnost svoje pripovedi. Tedaj se je tudi nenadoma domislil, kdaj se je to zgodilo.

»Kdaj smo napadali Trebnje?« je vprašal soseda pri mni-

zi. »Nu, tedaj je bilo, ko sta hkrati Cankarjeva in Gubčeva napadali Trebnje in Mirno peč.«

Sosed se je ob teh besedah razživel. »Dejal bi, da je bilo konec aprila 1944.«

»Da, konec aprila 1944. Z obveščevalno patrolo sem tedaj prišel v Rdeči Kal pri Trebnjem. V vasi je bilo vse mirno. Toda ta mir je bil takšne vrste, ki vznemirja. Ne veste, kaj se je, ali se bo zgodilo, le slutite, da nekaj ni prav. Na vasi nikdar določno ne veste, kje boste uzrli ali dočakali tisto, kar ste slutili. Ker je povsod tišina, ne morete uganiti, od kod bo padel udarec. Ljudi ni bilo na cesti. Zato smo se počasi pomikali mimo hiš, mimo drevja in praznega voza, ki je brez konj stal na cesti. Nato smo zagledali nekaj strašilom za vrabce podobnega, ali pa, kakor da bi gospodinja zračila obleko. Prizor je bil grozoten. Na kol lesene ograje je bil nasajen človek. Priostreni del late mu je prebil črevesje in pogledal pri trebuhu ven. Vdrli smo v hišo. Prvo, kar smo zagledali, je bila vznak ležeča ženska. Bila je žena tistega, ki so ga nabili na kol. Poleg nje je ležala do pasu gola hči, ki je že živela. Materino truplo je bilo polno marogastih podplutb. Hčer smo spravili k zavesti, vendar je bila dolgo kot brez uma. Pri sosedu smo dobili neko žensko, ki je poskrbela zanjo in tam smo tudi zvedeli, kako se je zgodilo. Nekako pol ure pred partizani je bila v vasi belogardistična patrulja kakih 60 mož, med katerimi je bil tudi neki vaščan podoficir, 45 do 50 let star mož. Ta je mučil gospodarja, znanega rdečekalskega terenca, in ga nasadil na kol. Njegovo ženo so ustrelili, potem ko so jo dalj časa mučili. Kaj so počenjali s hčerjo, nismo zvedeli.«

Po Rusovem pripovedovanju je nastal molk. Grozljiva zgodba nas je vse prevzela. Hoteli smo zvedeti, kdo je bil na kol nasajeni terenec, toda Rus se tega ni mogel spomniti. Od tedaj je minilo malone dvanajst let in datumi ter imena gredo kaj radi v poz-

bo. Edino v Rdečem Kalu se tega gotovo še spominjajo.

Franci Penca je potem na Rusovo zgodbo navezal svoje doživljaje, ki časovno spadajo v isto dobo kot Rusova zgodba v Rdečega Kala. Cankarjeva brigada je tedaj stala pred Trebnjem.

»Na cesti, ki pelje na eni strani v Radohovo vas, a na drugi v Trebnje, so belogardisti postavili utrjen bunker, iz katerega so sipali ogenj in branili partizanom vstop v Trebnje. Bunker je bil trd oreh in od daleč ga ni bilo moč uničiti. Toda belčki so nas z ognjem držali v spoštljivi oddaljenosti. Kdo ve, koliko časa bi nas še ovirali, ko se do bunkerja ne bi priplazil Vinko Mojšker, za njim pa še nekaj tovarišev. Zadrževali smo sapo in se bali, da bo zdaj zdaj po njih. Toda Vinko — vidim ga, kakor da je bilo to včeraj — se je sam samcat

povzpел na streho bunkerja. V roki je imel le pištolo. Kaj bo z njo proti železu in betonu, smo ugibali. Toda vtem so mu tovariši že podali »sifonarico«, ki jo je vjel v zraku, jo odvil in zalučal skozi odprtino debele betonske plošče med belčke v bunker. V hipu je bilo mrtvih vseh sedem belogardistov, mi pa smo imeli prosto pot v Trebnje, v katerem smo se spoprijeli s 300 Nemci. Zlomili smo njihov odpor, kakor je bila jalova njihova obramba tudi v Mirni peči, ki so jo istočasno likvidirali borci Gubčeve brigade.«

Prekmalu je potekel čas, kajti tovariši so odšli domov. Zunaj je brila močna burja in ko so hiteli mimo oken gostilne, se je zdelo, kot da hite na položaje. Stopali so drug za drugim, da bi se zavarovali pred sunki vetra, prebujeni spomini na slavne pretekle dni pa so jim pospešili korak.

PETER LEVEC:

Pesem bratstva

*Sto tisoč src je v meni zaživelo.
Naš slavn dan, tovariši, je vzšel!
Iz žil odprtih bratstvo je privrelo,
goreče bratstvo src stotisočev.
In koder grem, srečujem borce mlade,
ki na pohodu po cestah pojó.
Podrli smo poslednje barikade,
za nami sužnji dnevi mro!
Naš kmet trdo prijel je za svoj plug,
iz svežih brazd sopara se dviguje.
Čez polja je zapihal mehek jug.
Življenje novo vsepovsod zmaga!
Pozdravljeni junaki in kovarji,
vsi delavci, zidarji in ratarji —
in vsi, ki ste za našo zmago pali!
Pozdravljen, brat, ki z nami srečo variš!
Poglejte, zdaj vsi eno smo postali
in eden drugemu smo si: tovariši.*

*Sto tisoči skoz mene so zapeli!
Nad nami pne se bratstva slavalok. —
In vsi, ki z nami v sponah ste trpeli,
drhte nocoj v objemu mojih rok.*

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Terenska ekipa Muzeja NO v Beli krajini

Na pobudo Muzeja Narodne osvoboditve in Glavnega odbora Zveze borcev je bila septembra letos iz uslužbencev Muzeja NO sestavljena sedemčlanska ekipa z narodnim herojem Stanetom Semičem-Dakičem na čelu. Namen te ekipe je bil, da v Beli krajini topografsko obdelajo objekte, ki so jih v času NOB uporabljale naše in sovražne sile. Pri tem delu so bili ekipi v veliko pomoč občinski odbor Zveze borcev in komitej ZK v Metliki. Zahvala pa gre tudi profesorju Dularju in tovariščici Regini Firovi, ki sta pripravila precej gradiva za metliški okoliš, kakor tudi organizaciji ZB Semič, občinskemu komiteju v Črnomlju in vsem Belokranjcem, ki so s podatki ali nasveti pripomogli, da je bilo delo uspešno končano.

V BELI KRAJINI, zibelki partizanstva, je topografsko delo še posebej važno. Koliko važnih dogodkov gre sčasoma v pozabo in koliko partizanskih objektov je uničil zob časa! Na mnogih mestih, kjer so včasih stale barake, bili postavljeni šotori ali izkopane jame, v katerih so partizani skrivali orožje in strelivo, raste trava in skoraj ni več sledu o objektih, ki so velikega pomena za osvobodilni boj. Zato bi bila nenadomestljiva škoda prepustiti pozabi kraje in pomembne objekte, ki so važni ne le za Belo krajino, ampak tudi za zgodovino slovenskega in drugih naših narodov.

Preden se je ekipa napotila v Belo krajino, so se njeni člani temeljito pripravili, brali so razne razprave, spomine, kronike in drugo gradivo, ki bi bilo lahko v pomoč pri iskanju podatkov na terenu. Nato pa so člani ekipe nekega septembrskega dne odpotovali v Metliko, ki so si jo z okolico vred izbrali za območje topografske obdelave. Istega dne popoldne so se sestali v prostorih metliške občine s tovariščem Regino Firovo, profesorjem Dularjem, predstavnikom belokranjskega muzeja in zastopniki občinskega komiteja ZK in organizacije ZB, ki so obljubili vso pomoč. Hkrati je ekipa na tem sestanku dobila mnogo podatkov, ki so ji olajšali delo po vaseh. Tako so imeli člani že predstavo o marsikaterem objektu in dogodku. Tudi spiski članov Zveze borcev, bivših vaških zaščitnikov in simpatizerjev OF, ki jih je pripravil

belokranjski muzej za posamezne vasi, so bili ekipi v veliko pomoč. Ti ljudje so namreč povedali, kje so skrivališča orožja, pripovedovali so o važnejših dogodkih in postregli z izčrpnimi podatki. Razumljivo je, da je marsikateri izmed tovarišev, ki so se člani ekipe nanj obrnili, že pozabil manj važne stvari. Posebno problematični so bili datum. Pri teh si je ekipa pomagala različno. Temeljila je na izkušnjah, da si človek važnejše dogodke ponavadi zapomni in na te je bilo treba potem vezati manj važne dogodke, na primer, ali je bilo pred kapitulacijo Italije ali po njej, itd. Zanimivo je tudi to, da se kmetje mnogo lažje spominjajo marsikaterega

dogodka, ker na primer vedo, kaj so delali v tistem času, ali so kosili, želi, mlatili, ali je bilo morda to pozimi.

Se istega dne je tovariš Daki po večerji sklical krajši sestanek in dal članom ekipe navodila. Izdelan je bil tudi delovni načrt za nekaj naslednjih dni. Vsak član ekipe je dobil določen sektor, se pravi nekaj vasi, ki jih je moral v enem ali v več dnevih »obdelati«. Vse važnejše objekte je fotografiral fotograf Srečko.

Prvo področje dela ekipe je bil severozahodni del Bele krajine od Metlike do Jugorja ter Gorjancev na severozahodu tja do najvišje ležečih žumberačskih vasi pod Ostercem. Gostoljubnost Belokranjcev se je tudi tokrat pokazala, saj je skoraj ni bilo hiše, v kateri ne bi bili pogoščeni. Kmetje so pripovedovali o vsem, kar jim je ležalo na srcu. Skoraj vsak, na katerega so se obrnili za podatke, je začel najprej govoriti o svojih težavah, o davkih, slabi letini in podobno. Iz razgovora je bilo tudi videti, da Belokranjci še niso pozabili na trpljenje in borbo z Italijani ter belimi, in videti je bilo, da se jeza in sovraštvo do okupatorja še nista

Člana ekipe z dr. Mihelčičem na mestu taborišča Belokranjske čete v gozdu »Za vrheh« nad Brezovo rebrijo spomladi 1942

Tovarišica Grahkova je dala ekipi mnogo važnih podatkov o SVPB »Kremelj« pri Ponikvah. Bolnišnica je obstajala od jeseni 1942 do januarja 1945

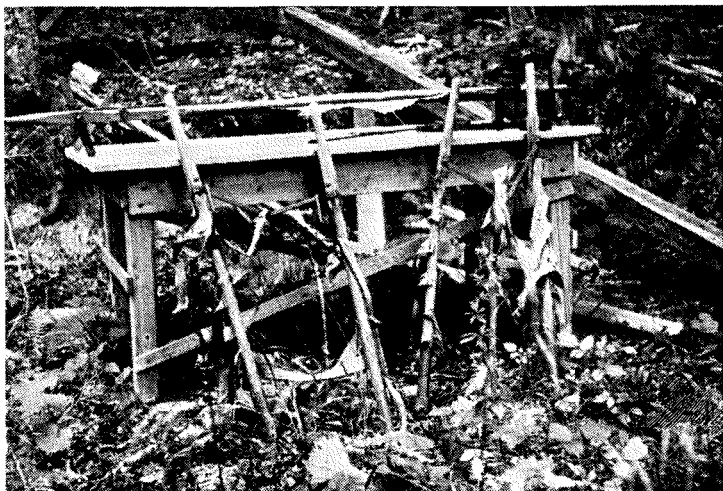
polegli. Posebno v višje ležečih krajih smo videli zelo revne vasi, skoraj povsem odrezane od ostalega sveta. Te vasi so bile najvarnejše zatočišče partizanov. So nekatere vasi in hiše, kjer so se zadrževali in skrivali mnogi naši borci in politični delavci, ki danes skoraj ne najdejo časa, da bi jih obiskali. Pri tem si ljudje ne želijo povračila v obliki darov in podobnega, ampak jim priznanje njihovih zaslug za NOB pomeni največje zadovoljstvo. Nasprotno pa so člani ekipe opazili, kako je mlinar Jože Fortuna iz Damelj zadovoljno pripovedoval, da ga večkrat obišče naša vodilna politična delavka Vida Tomšičeva, ki se je že pred vojno zadrževala v njegovem mlinu.

Najučinkovitejše je bilo nedeljsko delo, saj so bili tedaj ljudje doma in so si tudi laže utrkali čas. V pomoč pri delu so bile tudi šolske kronike. Vendar je treba pripomniti, da so večinoma pomanjkljive. Po dobrem tednu, ko je bilo metliško območje obdelano, se je ekipa preselila v Semič. Na semiškem sektorju je mnogo pomagal dr. Lojze Mihelčič, eden

prvih organizatorjev partizanskih bolnišnic in ambulant na tem področju. Ta je člane ekipe peljal v zelo skrit kraj od Planine proti jugozahodu v smeri Koprivnika, kjer je bila bolnišnica belokranjskega odreda, ustanovljenega sredi julija 1942. V njej je našlo za-

točišče 70 ranjencev, ki so jih prenesli iz bolnišnice v Planini, preden so vas zažgali Italijani. Dne 10. oktobra 1942 je pobegnil stražar te bolnišnice, še prej pa ukradel dve puški, pištolo in uro svojemu tovarišu. Nekaj časa se je skrival doma, potem pa se priključil belogardistom na Suhorju. Seveda so morali bolnišnico nemudoma seliti. Po pripovedovanju dr. Mihelčiča so okrog 45 ranjencev odpeljali na osvobojeno ozemlje v Loko, okrog 25 ranjencev, ki se niso mogli premikati, pa so prenesli v novo bolnišnico »Vinicio«. Vendar pobegli stražar bolnišnice ni izdal belogardistom. Padel je 26. novembra 1942 z ostalimi belogardisti vred, ko so partizani zavzeli in uničili belogardistično-italijansko postojanko na Suhorju.

Tam, kjer je nekdanja stala bolnišnica s tremi barakami za ranjence in osebje, ena manjša za hrano ter lopa za konje, je danes videti le še tloris taborišča. Ognjišče je malone ohranjeno, sem in tja je opaziti kakšno napol ogorelo poleno, razbito opeko, ali kak drug ostanek. Bolnišnica pri Ponikvah, ki nam jo je pokazala Zofka Grahkova, imenovana »Kremelj«, je v mnogo boljšem stanju. K njej vodi markirana pot, ki jo je označila organizacija ZB Črnomelj.

Ostanki nekdanje bolnišnice »Kremelj«: miza, polomljena nosila, pogradi in svetiljka...

Na Predmeji in Nanosu bodo prekopal padle borce

Skrita pod vrhovi košatih dreves je dajala zavetje in življenje mnogim ranjenim partizanom od jeseni 1942 do februarja 1944. Sestavljali so jo štirje objekti. V treh barakah so ležali ranjenci, v četrti pa je bila operacijska soba, v kateri je hkrati stanovalo strežno osebje. Zalosten je bil pogled na zapuščeno bolnišnico. Ena barako so odpeljali delavci na Mirno goro in jo tam postavili, ko so leta 1952 gradili planinski dom. Dve baraki sta se sami zrušili in les zdaj na tleh gnije in razpada. Organizacija ZB Črnomelj je sicer v zadnjem času obnovila barako, kjer so izvrševali operacije, vendar tudi ta ni ustrezno urejena. Vrata bi bilo treba zakleniti, da nepoklicani ne bi mogli odnašati in uničevati stvari, ki leže nametane v kotu barake.

Najbolj naporno je bilo delo na črnomeljskem območju. Ta del Bele krajine je namreč izredno bogat z gradivom, ki je primeren za topografsko obdelavo. Tudi tu se je ekipa sestala s predstavniki ZB in občinskega komiteja, ki so ji postregli z dragocenimi podatki.

Po dobrih treh tednih se je delo ekipe končalo. Uspehi topografske obdelave so vidni, saj je ekipa z marljivim delom iztrgala pozabi mnogo objektov, ki vsak zase predstavljajo kak važnejši dogodek oziroma kos zgodovine osvobodilnega boja. Verno sliko revolucije in borbe bomo namreč zlasti mlajšim rodovom lahko prikazali le tedaj, če bomo delali kot umetnik, ki iz mnogih mozaikov, neobhodnih sestavnih delov, ustvari celoto.

Matija Žgajnar

Tomšičevcem!

Naprošam borce Tomšičeve brigade, da mi sporočijo usodo mojega moža **IVANA OMERZE** iz Vidma pri Krškem, ki je bil decembra 1944 v sestavi Tomšičeve brigade v Savinjski dolini. Sporočila pošljite na naslov: Fani Omerza, Velika Greda, Vršac, Banat.

KO SE PODAŠ na Goriško, te zmerom znova prizade ne krivična meja, vprav bedasta razmejitev med novo in staro Gorico. Diplomati za zelenimi mizami so upoštevali vse drugo, le etničnih stališč ne. Tu, na tej strani, žive Slovenci in tudi tam, v tistem zelenem mestu onkraj meje, žive pripadniki istega naroda. Ta boleča krivica je bila tudi predmet razgovora, ki se je v začetku razpletel med predsednikom Okrajnega odbora ZB Nova Gorica, tovarišem Rajerjem in menoj. In tudi pozneje, ko sva se dotikala čisto drugih vprašanj, so bila le-ta kdaj pa kdaj prepletena s problemi, ki so nastali spriči obmejne lege novogoriškega okraja, in ne nazadnje s problemi, ki so posledica dolgoletnega narodnostnega zatiranja pod fašistično Italijo.

Prva taka ugotovitev, ki je že sodila v okvir razgovora o organizacijskih vprašanjih, je bila, da goriškemu okraju prav na vseh področjih primanjkuje strokovno usposobljenih ljudi, kar se, sevé, odraža tudi v političnem in družbenem življenju. Zato se tudi Zveza borcev, pa bodi da gre za pedagoško vsebino otroških kolonij, ali za pisanje in zbiranje zgodovinskega gradiva iz NOB, ne more prida premakniti od začetnih uspehov. Kader, ki ga Okrajni odbor Zveze borcev uporablja za izpopolnjevanje tekočih nalog, je maloštevilen. Tako bi n. pr. za zbiranje in zapisovanje spominov iz NOB potrebovali administrativno moč, ki bi bila večša stenografije. Znano je namreč, da borci med drugim tudi zato ne pišejo sami spominov, ker so hodili večidel v italijanske šole in jim književna slovenščina kljub povojnim šolam in tečajem, kolikor so jih obiskovali in kljub individualnemu izobraževanju dela precej preglativ. Prav tako bi potrebovali več moči, ki bi bile kos obdelovanju zbrane ga gradiva. No, kot kaže, se že prihodnje leto zastran tega

obetajo boljše perspektive: tedaj bo namreč dokončalo šolanje več štipendistov okraja (večidel prvi diplomanti raznih šol iz okraja) in pričakovati je, da bo nekaj absolventov pripravljenih pod vodstvom in ob praktičnih nasvetih starih borcev premakniti z začetne točke tiste dejavnosti Zveze borcev, ki so najmanj napredovale.

Ena izmed nadaljnjih tekočih ralog ZB goriškega okraja je podrobno proučevanje problematike otrok padlih borcev na osnovi evidence, ki jo je nedavno (dokaj pozno) napravila komisija za skrb za otroke padlih. Pomanjkljiva evidenca teh otrok — saj komisija dolgo ni vedela, koliko jih pravzaprav je — je namreč ovirala vsako trajno socialno in vzgojno delo na tem področju, všteveši pošiljanje otrok v kolonije. Zato je bil eden izmed sklepov zadnje seje odbora, da bo že do konca tega leta izdelal podroben program letovanja otrok, se dogovoril glede kraja in popisal otroke, ki pridejo v pošteve za oddih.

Po zadnjih podatkih, je dejal predsednik, šteje novogoriški okraj okrog 1100 otrok padlih borcev. V prihodnje, tako je bilo sklenjeno na že omenjeni seji odbora, bodo otroci, ki se šolajo v srednjih strokovnih šolah in na univerzah prejemali štipendije okrajnega sklada, katerega sredstva se bodo v ta namen povečala od prejšnjih 12,5 na 15,5 milijonov za tekoče šolsko leto. Glede socialnih podpor pa je pripomnil, da bodo v kratkem revidirane. Novost, ki je bila uvedena tudi v drugih okrajih, pa je, da bodo v prihodnje učne podpore nižješolcem in osnovnošolskim otrokom podeljevale občine.

Letos prvič bo okraj za potrebe Zveze borcev v okviru svojega rednega proračuna predvidel sredstva v višini okrog 7 milijonov in to za štipendiranje otrok, prekop posmrtnih ostankov borcev v skupen grob v Trnovskem go-

zdu, na Predmeji in Nanosu, kakor tudi za kritje stroškov v zvezi z zbiranjem zgodovinskega gradiva iz NOB. Glede grobov padlih borcev je tovariš Rajer še pripomnil, da je prekop v skupni grob nujen zlasti na Predmeji, kjer leže grobovi nad 300 padlih raztreseni vseokrog. Zveza borcev namerava na Predmeji v spomin na padle borce postaviti spomenik, vendar še ni dokončno odločeno, kje naj bi ta spomenik stal. Nekateri so mnenja, naj bi ga postavili ob skupnem grobu padlih borcev, drugi spet pa dajejo prednost zelo ugodni lokaciji na robu planote, od koder bi bil spomenik viden po vsej vipavski dolini. Tudi borce, ki so padli na Nanosu, bi bilo treba prekopati v skupen grob, hkrati pa postaviti spomenik, ki bi se videl dol v Furlanijo.

Ena izmed nalog zgodovinske komisije bi med drugim tudi bila, da bi pripravila vse

potrebno za otvoritev lokalnega muzeja NO, za katerega so že zbrani razni rekviziti in drugo gradivo. Kot kaže, bo prihodnje leto maja muzej odprt. Muzejska zbirka bo nameščena v znamenitem kromberškem gradu. Težava je le, da okraj nikakor ne more dobiti strokovne moči, zgodovinarja, ki bi muzej vodil, zbiral nadaljnje gradivo po terenu, fotografiral pomembne zgodovinske objekte iz NOB, med katerimi je več bunkerjev in partizanskih bolnišnic.

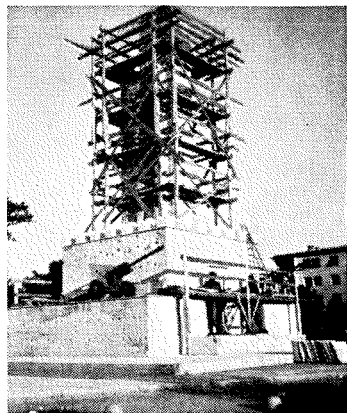
Popolnoma nedelavna pa je, žal, komisija za izvenarmadno vojaško vzgojo, ki se je le dvakrat sestala, medtem ko uspehov ni videti. Ta komisija je sicer izdelala načrt za izvenarmadno vzgojo, toda vedel le za pomoč, ki naj bi jo nudila predvojaški vzgoji. Govora je tudi o enotnem delu na izvenarmadnem področju, toda, kot rečeno, uspehov ni videti.

Upoštevanja vredna pobuda

Nedavno je Glavni odbor Zveze borcev Srbije sklenil, da bo nagradil organizacije, kakor tudi posameznike, ki so se izkazali z marljivim delom na področju izvenarmadne vzgoje. Nagrade bodo denarne ali v obliki praktičnih rekvizitov. Odločitev GO ZB Srbije je vsekakor razveseljiva, še zlasti, ker že dalj časa čutimo potrebo po stimuliranju naporov, ki jih vlagajo v izvenarmadno delo nekatere organizacije in marljivi posamezniki. V zvezi z natečajem Glavnega odbora ZB Srbije se namreč odpira vprašanje, zakaj že v preteklih letih nismo uporabili takšnega

načina nagrajevanja zlasti za uspele kombinirane vaje, ki se jih udeležujejo naša društva in množične organizacije, ki goje elemente izvenarmadne vzgoje. Zakaj, na primer, ne bi nagradili organizacij, ki so se v takšnih vajah odlikovale in ki bi razne rekvizite potrebovale že zgolj za izvajanje svojega programa. Če podeljujejo rekvizite kot nagrade za uspešna tekmovanja športne zveze in razna društva, bi bilo tembolj umestno uvesti to prakso na izredno pomembnem izvenarmadnem področju. Posledice takšnega nagrajevanja bi bile nedvomno ugodne tako za tradicionalnost združenih izvenarmadnih akcij, kakor tudi za razvoj društev in organizacij, ki so po svojem programu izvenarmadni vzgoji zelo blizu. Priporočljivo bi bilo, da bi o takšnem načinu stimuliranja uspehov na izvenarmadnem področju razmišljala zlasti koordinacijska telesa in komisije za izvenarmadno vzgojo, kakor tudi drugi činitelji.

Izrečeno in zapisano...

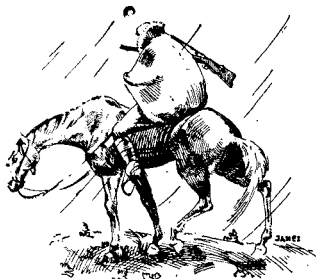

Takole je bilo videti letos oktobra spomenik Zmage v Murski Soboti!

Spomenik Zmage v Murski Soboti je bil postavljen kmalu po osvoboditvi, leta 1945, v spomin na zmago nad fašizmom. Zaradi naglice, s katero so ta spomenik gradili, delo ni bilo najbolje opravljeno in so kmalu začele odpadati ploščice. Ker spomenik stoji sredi parka v središču Murske Sobote, je grozila nevarnost, da bi odpadajoče ploščice poškodovale mimoidoče, vrh tega pa je spomenik utrpel še drugo škodo. Zato so ga Sobočani sklenili popraviti. Že letos spomladi so odstranili ploščice, s katerimi je spomenik obdan, ves spomeniški objekt pa obdali z odrom. Tako oblečen že vse leto čaka, da se bo kdo spomnil nanj in ga popravil. Podoba je, da bo v novem oblačilu dočakal tudi zimo in morda tako celo prezimil.

Pa še nekaj je, kar moti prebivalce Murske Sobote! Za spomenik so namreč naročili nekje v Zagrebu temne keramične ploščice in ne bele, s kakršnimi je bil obdan prej. Nastane namreč vprašanje, zakaj spreminjati vnanjo podobo spomenika Zmage, ki je prvi te vrste pri nas? Zakaj po enajstih letih spreminjati lice spomenika, ki mora biti kot edinstven objekt te vrste zaščiteno?

Stefan Virag

Po nepozabnih bojih — nepozabno srečanje bivših jugoslovanskih prostovoljcev

27. in 28. oktobra so se v Beogradu sestali bivši jugoslovanski prostovoljci v Španiji, da proslave ustanovitev mednarodnih brigad, ki so se skupno s španskim ljudstvom pred 20 leti začele bojevati proti združenim fašističnim silam Hitlerja, Mussolinija in Franka. Proslavi je prisostvovalo tudi veliko delegatov iz 16 dežel, ki so se tako kot naši tudi borili v Španiji za mir in svobodo.

Pred in v dvorani Doma JLA je bilo živo. Rokovanja, objemanja, veseli vzkliki. Možje sivih glav in razoranih lic — le redki so bili mlajši — se kljub temu že po kratkem pogledovanju spoznavajo. Čudno! Toliko časa je preteklo, a še vedno si niso pozabili imen. Ukmarja kličejo za Ognja, generala Vujovića za Čočo, Počrvina je Prvina, pa Vicko, Čiro, Milica itd. Ogledujejo se. Eni v uniformah in odlikovanjih, drugi večina v civilu. Marsikomu okrog vratu visi odlikovanje Narodnega heroja. Nekateri so spet rudarji kot so bili, drugi znani voditelji, generali in oficirji. A danes so se te razlike povsem izgubile. Povrnili so se v tista leta, ko so bili kot ena družina, ko so se tolkli na frontah Madrida, Harame, Guadalahare, Bruneta, Kinta in Belcita, Estramadure, Levanta, Ebra in Katalonije. Ta imena so bila v teh dneh spet pogostokrat na ustih »Špancev«. Spet se spominjajo XI., XII., XIII., XIV., XV. Mednarodne brigade in bataljonov z imeni Dimitrova, Djakovića, Masaryka, Divisionario; topniških enot Liebknechta, Gottwalda, Stjepana Radića, Roze Luxemburg in še mnogih drugih imen enot, v katerih so se tolkli.

Potem je sekretar Združenja španskih prostovoljcev generalpodpolkovnik Otmar Kreačič-Kultura, kakor so ga vsi klicali, začel sestanek z živimi španskimi besedami. Pozdravlja. V dvorani je poleg domačih »Špancev« še vrsta njihovih bojnih tovarišev, delegatov iz drugih držav. Tu so

Španci, Avstrijci, Bolgari, Čehi, Danci, Finci, Francozi, Holandci, Nemci, Italijani, Grki, Romuni, Švedi, Angleži, Vietnanci, medtem ko so Poljaki prišli drugi dan.

In ko je oprt na palico povzel besedo predsednik Združenja, osiveli Božidar Maslarić, so se vsi prisotni spet povrnili v čase pred 20 leti, spet doživljali boje pri Madridu in na Guadalahari in spet podživljali nepopisno solidarnost vseh naprednih ljudi, ki so se uprli fašizmu in v Španiji branili svoje domovine proti Hitlerjevi in Mussolinijevi železni peti. Iz 53 dežel sveta so na tvegane načine prihiteli v pomoč španskemu ljudstvu. Nad 30.000 prostovoljcev je skupno s Španci prelivalo kri in nikoli do tedaj ni bila solidarnost in prostovoljnost v mednarodnem merilu tako široka, nikoli tako organizacijsko izražena kot tedaj. Iz najoddaljenejših krajev sveta so prihiteli moške in špansko ljudstvo je čutilo, da ni samo. Jugoslovani so je prišlo nad

1200. Kako siloviti so bili boji, se vidi po tem, da je ostalo v Španiji 670 naših grobov. Bilo je hudo in težavno, a vendar tako lepo, da teh bojev, krajev in ljudi nikoli ne bodo pozabili. Mnogi se spominjajo španskih otrok, ki so jih komaj zadrževali, da niso šli z njimi na fronte. Še sedaj ima eden izmed njih majhnega koščenega slona, ki mu ga je podarilo dekletce, ki je po vsej sili hotelo z njim na fronto. Nikoli ne bodo pozabljeni trenutki, ko so otroci mednarodne brigadirje nosili na svojih šibkih rokah, na svojih ozkih ramenih in nihče izmed tistih borcev, ki so v svojih enotah vzdrževali desetine otrok, ki so hodili z njimi, kamor koli je bilo treba, tega ne bo pozabil.

Pobudnik vsega tega je bila Komunistična partija Jugoslavije. S popolno jasnostjo o usodnih dogodkih takrat govori CK KPJ: »V Španiji se danes rešuje vprašanje: svetovna vojna ali mir v najkrajšem času. Zmaga fašizma pomeni neposredno približevanje vojni, a lahko tudi njen neodložni začetek...« Kako točno se je na žalost izpolnila ta napoved. Fašizem je šel svo-

S sestanka bivših španskih borcev v Beogradu

jo krvavo pot naprej. »Španci« pa so se potem tudi v Jugoslaviji pridružili in bili na čelu upora proti okupatorjem in tudi v NOB jih je padlo 130. Ostali pa so danes v prvih vrstah naše socialistične graditve. 29 je postalo generalov, 54 pa narodnih herojev, od teh 28 živih, 26 mrtvih.

Ves sestanek, vsa proslava je bila en sam spomin, obtožba vojnih hujskačev, fašizma in vzklik po solidarnosti, miru in napredku. Ko je med ostalimi zbrane pozdravljali španski delegat, član CK Španije Enrico Lister, se dvorana dolgo ni pomirila. Vsi so ga poznali in vsi razumeli. Ta je med drugim rekel: »... Vsi jeziki so se tedaj pomešali v en sam, vsem razumljiv jezik — jezik solidarnosti, bratstva in enotnosti. In kar se danes godi tu, v svobodni in napredni Jugoslaviji, bo v svetu globoko odjeknilo, kot je odjeknilo tudi v tistih težkih, a slavnih letih!«

Spomin jih je vzdramil in začeli so peti, najprej pritajejo, potem pa kot nekda: v širokem krogu in močno, da so se zatresla okna. Otožne in bojovite španske pesmi so vsem šle od srca. Marsikatera od njih je v partizanih potem skoraj ponarodela. Poje Rodoljub Čolaković, pojejo Španci, Italijani, Finci, poje Peko, dr. Bebler, Vicko, generali, pritegnejo vsi. Nekdanjim borcem, sto in stokrat preizkušenim možem in junakom se v očeh zasvetijo solze ganotja, prijateljstva in vsega tistega, za kar so že davno rekli, da raje popadajo stoje, kakor da izginejo kot sužnji.

Vsi »Španci« so potem dobili spominske medalje, a 230 je bilo tudi odlikovanih, med njimi okoli 59 Slovencev. Ko pa je Aleksander Ranković Božidarju Maslariću s poljubom izročil lepo zastavo, so se spet marsikomu v očeh zaiskrile solze. Vsi zaploskajo, začno vstajati in peti Internacionalo, a Maslarič obljublja: »... To variš Marko! Zastavo si dal v krepke roke, ki jo bodo znale dobro čuvati in hoditi pod njo dostojno kot do sedaj!«

To španski borci tudi bodo.

Ivan Jan-Srečko

Skupina otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki so lani dokončali višji odderek dopolnilne šole v Šmihelu pri Novem mestu. Vsi otroci so zadovoljivo opravili sprejemne izpite na obrtni šoli in se bodo po končanem uku zaposlili v najrazličnejših obrtih

Na prehodu iz šole v poklic

ŠMIHEL pri Novem mestu. Tu je dopolnilna šola za otroke padlih borcev in žrtev fašizma. Tu je tudi internat, v katerem so našli učenci dopolnilne šole svoj drugi dom. V prvem nadstropju častiljive zgradbe, v kateri je bil nekda nunski samostan, so učilnice. Ura je štiri popoldan in učenci obnavljajo dopoldan pridobljeno znanje ob pomoči prijazne prefekte. Ko vstopimo v razred, otroci spoštljivo vstanejo. V klopih na desni sedijo dečki. To pravzaprav niso več dečki, marveč fantje, ki doraščajo, otroci padlih borcev. Ko spet sedejo, se pomešamo mednje in navežemo razgovor. Štefančič Albin, to je vitek, malce plašen fant, doma iz Črneče vasi. Sedi v tretji klopi. Lotil se je slovenskega berila. Zdi se, da je učenja konec, zakaj vsi se obračajo v klopih.

V drugi klopi, tisti gladko počesani in malo skrbneje napravljeni fant resnega obraza je Ciril Kos. Malo starejši je od drugih in bolj dostojanstven, saj je končal že dva razreda gimnazije. Ta pojasnjuje, kar drugi ne znajo ali ne morejo povedati.

»Kako živite doma? Ali imate veliko zemlje?«

Štefančič se zmede, a nato iztisne: »Zemlje nimamo prida. Zato mati plačuje zame le 700 din oskrbovalnine.«

»Ali veš, kje je padel tvoj oče?«

Štefančič sramežljivo odkima, a dekleta v klopih pri oknu se muzajo.

»V Stični ali nekje pri Ljubljani menda.«

Upravitelj Nečimer kasneje pojasni, da mnogo otrok ne ve, kdaj in kje so padli njihovi očetje. V kateri enoti so bili, nihče ne ve. Ali res matere svojim otrokom ne povedo, kdo so bili njihovi očetje in kdaj so padli? Mar se otroci, ki bi morali biti na to ponosni, ne zanimajo za svoje padle starše?

Dopolnilna šola za otroke padlih borcev se je začela komaj pred mesecem dni, zato se otrokom zde vsi predmeti enako težavni. Povsod je treba začeti od začetka. Mnogi, zlasti v lanskem letniku, niso znali niti iz črk tvoriti zloge. In to so otroci, ki so hodili sedem let v šolo. Kaže, da se nihče ni ukvarjal z njimi. Podoba je, kot da so ta leta le presedeli, ne da bi se kaj naučili. Mnogi so bili že v proizvodnji in so tam pozabili še

Mehika

Združenje bivših mehiških borcev iz minule svetovne vojne je bilo osnovano na ustanovni skupščini v mestu Tepoztlanu 24. julija 1951. Vanj so včlanjeni pripadniki 201. eskadrona, ki so se borili na Daljnem vzhodu, člani Vrhovnega poveljstva in generalštaba, kakor tudi osebe letalskih sil Mehike, ki se je udeležilo borb na Daljnem Vzhodu. Po statutu je to združenje nevtravno in političnem in verskem pogledu, splošni cilji pa so naslednji: izboljšati življenjske prilike članov v vzajemno pomočjo; spoštovati spomin na padle borce; upostavljati stalne zveze z organizacijami bivših borcev po vsem svetu in braniti materialne in moralne interese bivših borcev ter žrtev vojne z vsemi zakonskimi in ustavnimi sredstvi. — Organizacijo vodi Izvršni biro, ki ga sestavlja 5 članov, voljenih na letni skupščini Združenja. Doslej je Združenje postavilo ustanovno šolo 201. eskadrona za 750 otrok in odkrilo spomenik padlim članom na fronti v mestu Tepoztlanu. Vrh tega mehiško združenje sodeluje v vsedržavni borbi za povečanje kmetijske proizvodnje, kar ustvarja večje možnosti za zaposlitev bivših borcev.

Sierra Leone

Združenje bivših borcev Sierre Leone je bilo ustanovljeno 3. novembra 1947 v Fritownu in še istega leta potrjeno od tamkajšnje vlade. Član tega združenja je lahko vsak državljani, ki je bil več kot 3 mesece v kraljevski ali kolonialni vojski za časa minule vojne. Združenje šteje okrog 3000 članov, med katerimi niso le Afričani, temveč tudi Evropejci in Azijci. Splošni cilji te organizacije so: tovarštvo in bratstvo med bivšimi borci; pomoč in varovanje koristi članstva. Združenje vodi Centralni svet, v katerega volijo po enega predstavnika na 25 članov. Doslej je združenje posredovalo v 500 primerih, ko je šlo za zaposlitev članov. Prav tako združenje primarno skrbi za invalide, ki prejemajo podporo iz prostovoljnega sklada. V zvezi s tem je vlada sklenila, da bo odobrila letno vsoto v socialne namene za 45.000 bivših borcev. Kmalu pa bo združenje zgradilo tudi svoj dom z dvorano za šport, koncertno dvorano in dvorano za predavanja, v katerem bodo tudi prostori za pisarne stalnega sekretariata.

tisto, kar jim je od učenja ostalo v glavi.

Večina otrok, ki pridejo v dopolnilno šolo, je slabo hranjenih. Prve mesece jih ni moč nasititi. Po dvakrat, trikrat vzamejo dodatek. Po dveh, treh mesecih se njihov tek unese.

Spočetka je težavno: otroci niso navajeni učenja in poslušajo raztreseno. Treba jih je na uk postopoma privajati in to kljub programu, ki je zelo zgoščen. Vendar otrok v šoli ne obtežujejo z odvečno teorijo: zelo poljudno jim na primer razlagajo osnovo fizikalnih zakonov in ugotavljajo kemične pojave, ne da bi jih za-

poslovali z duhamornim učenjem in razlaganjem formul. To otrokom ne bi koristilo, saj se bodo vsi vključili v obrtni uk.

Zelo težavna je izbira poklicev, za katere naj bi se učenci odločili. Sprva se vsemaj le za poklice, ki jih je podzavestno zanje navdušila nestvarna domišljija. Tako so v lanskem letniku sprva vsi fantje hoteli postati železničarji, ker se jim je zdelo ime nitno, ko bi lahko nosili uniformo in sprevodniško bisago. Toda ko jim je tovariš Lojze Nečimer, upravitelj šole, pojasnil, da je na železnici brez poprejšnjega uka treba začeti

kot progovni delavec, če pa hočeš biti sprevodnik, da je treba opraviti mnogo izpitov, so fantje sprevideli, da se je treba za vsak poklic dolgo pripravljati. Če pa se je treba mnogo učiti, so preudarili, se bodo odločili za poklice, ki so ravno tako primerni kot železničarski. Naenkrat so torej spoznali, da nimajo vsi nagnjenja za železničarski poklic in da bo eden šel za tesarja, drugi za zidarja, a tretji, ki je morda stanovitejši, v resnici za železničarja. Podobno so se dekleta sprva navduševala za trgovski poklic, ko pa so videle, da njihove tovarišice, učenke v trgovinah, naporno delajo in se uče tako rekoč ves dan, je marsikatero deklet minila želja za trgovino.

Vse te besede o izbiranju poklicev, ki se zanje odločijo učenci šmihelske dopolnilne šole, bi se morebiti zdele nestrokovne, če ne bi omenili, da njihove želje, zmožnosti in stvarne potrebe v gospodarstvu pomaga poleg upravitelja Lojzeta Nečimra vskladiti tudi Zavod za psihologijo dela, ki na osnovi testov in daljšega opazovanja vsakemu posebej svetuje, kateri poklic bi bil zanj najprimernejši.

Sicer pa tudi vsakdanja pedagoška praksa in ne nazadnje v nena samih učencev opozorila na darovitost katerega izmed njih. Tako imajo v nižjem oddelku šmihelske dopolnilne šole letos učenca, ki zna izredno spretno v radirko ali na rob ravnila vrezati črke ali številke, ki jih nato, namočene v črnilu odtiska na papir. Ta nadarjeni fant je nedvomno rojen za graverja.

Tako se otroci padlih borcev, ki jim je naša skupnost omogočila nadoknaditi zamujeno šolanje, usposabljaajo in pripravljajo na poklice, s pomočjo katerih se bodo lahko samostojno uveljavili v družbi. To torej niso več vojne sirote v nekdanjem pomenu besede, ampak mladi ljudje, ki se je socialistična družba s skrbjo za njihovo šolanje najprimerneje oddolžila njihovim padlim staršem. Naj otroci polno uživajo prihodnost, o kateri so sanjali in se zanje borili njihovi starši!

● **CELOVEC** — V začetku oktobra je bil v Celovcu redni letni občni zbor Zveze koroških partizanov, ki ga je začel predsednik ZKP Karel Prušnik-Gašper; v imenu delegacije GO ZB Slovenije pa je zbor pozdravil Janžev Vipotnik. Predsednik Prušnik je v svojem poročilu naglasil, da je organizacija uspela doseči, da je Avstrija priznala borbo koroških partizanov kot borbo proti napadalcu na njeno neodvisnost. Razen tega je tov. Prušnik navedel še druge uspehe ZKP, med drugim, da je priborila zaslužen invalidno vsem partizanskim invalidom in njihovim svojem. Prav tako je zborovalcem sporočil zadovoljivo novico, da je avstrijsko ministrstvo za notranje zadeve sklenilo povrniti škodo, nastalo z vandalskim razdejanjem partizanskega spomenika v Velikovcu. V zvezi s tem je pripomnil, da je ZKP že tudi sporočila ministrstvu svoje stališče glede obnove spomenika.

● **PARIZ** — Konec septembra in v začetku oktobra se je v Parizu mudila delegacija ZB NOV Jugoslavije z generalnim tajnikom Veljo Stojničem, ki je s tem vrnila nedavni obisk 200 članov organizacije »Poilus d'Orient«, ki so pri nas med drugim obiskali tudi prizorišča borb v prvi svetovni vojni, katere so se udeležili ramo ob ramo z našimi borci. Ko se je naša delegacija mudila v Parizu, se je udeležila tudi proslave 38-letnice premirja na vzhodnih frontah, ki jo je organizacija »Poilus d'Orient« proglasila za svoj praznik. Tokrat je ta proslava izvenela v znamenju francosko-jugoslovanskega prijateljstva.

● **KRAGUJEVAC** — V Kragujevcu so slovesno proslavili 21. oktober, dan, ko so v mestu okupatorji pred petnajstimi leti ustrelili 7300 domoljubov. Hkrati so praznovali tudi 12-letnico osvoboditve Kragujevca. Proslave so imenovali »Oktobrski teden«, praznovali pa so jih s kulturnim večerom, na katerem so sodelovali tudi beograjski umetniki, slovesno predstavo v Narodnem gledališču ter recitacijsko prireditvijo beograjskih književnikov. Ob tej priložnosti so v Kragujevcu odprli tudi razstavo projektov o izgradnji tako imenovanega »Parka svobode«. Občinski ljudski odbor pa je praznik počastil s slovesno sejo, na kateri so podelili častne diplome zaslužnim meščanom.

KRATKE NOVICE

● **SMEDEREVSKA PALANKA** — Ob udeležbi nad 7000 ljudi so v Smederevski Palanki dne 7. oktobra odkrili doprski kip padlemu narodnemu heroju Djordjeviću-Goši, namestniku komisarja 2. šumadinskega partizanskega odreda. Mimo drugih uglednih gostov se je komemoracije pred spomenikom in odkritja doprsnega kipa heroju Dragoslavu Djordjeviću udeležil tudi predsednik Ljudske skupščine LR Srbije Petar Stambolić.

● **MURSKA SOBOTA** — Sredi meseca oktobra so odprli v soboškem gradu Pomurski muzej, v katerem je tudi zbirka predmetov iz narodnoosvobodilne borbe. Le-ta ima zaenkrat nad 500 arhivarij in okrog 30 kosov raznega lahkega orožja.

● **SEŽANA** — Otvoritev spomenika padlim borcem v Sežani, ki naj bi bila 29. novembra letos, je po sklepu zadnje seje Občinskega odbora ZB Sežana preložena na 1. maj leta 1957. Preložitev je bila nujna, ker odboru za postavitvena dela primanjkuje še okrog 800.000 dinarjev. Pričakovati je, da bosta Sežance podprla tudi Občinski ljudski odbor Sežana in okrajni odbor v Kopru, še zlasti, ker so večino stroškov do sedaj krili posamezniki z daril in občinska podjetja s precejšnjimi denarnimi prispevki. Odveč bi bila pripomba, da je v obmejnem kraju, kakršen je Sežana, spomenik padlih borcev ne le spominkega, temveč tudi velikega političnega pomena.

● **BOGRAD** — Ob proslavi 20. oktobra, Dneva osvoboditve Beograda, je predsednik LO našega glavnega mesta priredil svečan sprejem, ki so se ga med drugimi udeležili tudi predsednik Zvezne ljudske skupščine Moša Pijade, podpredsedniki Zveznega izvršnega sveta Edvard Kardelj, Rodoljub Colaković in Svetozar Vukmanović s člani Sveta.

● **KOSTANJEVICA NA KRKI** — Predsednik Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije tovariš Ivan Regent je letos prevzel pokroviteljstvo nad posebnim kulturnim tednom, ki so ga konec oktobra v spomin na ustreljene talce priredili v občini Kostanjevica na Krki. V okviru tega tedna so v Kostanjevici odprli razstavo slovenske grafike, pred spomenikom talcem

pa priredili slovesno komemoracijo. Vrh tega so obvezniki predvojaške vzgoje razvili zasta-o, gledališka družina PD »Lojze Košak« pa je uprizorila več iger, med drugim krstno predstavo Smrekarjevga »Klostrskega žolnirja«.

● **NOVO MESTO** — V komaj ustanovljeni bolničarski šoli v Novem mestu, v kateri se bo izobrazilo za bolničarske sestre tudi več hčera padlih borcev, se je v začetku oktobra začel pouk. Šola je začela delovati z oddelkom Okrajnega ljudskega odbora Novo mesto.

● **SENTJURJ PRI CELJU** — V Sentjurju pri Celju so v nedeljo 21. oktobra odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Na večer pred odkritjem je bila slovesna akademija, po okoliških hribih pa so zagoreli kresovi.

● **NOVO MESTO** — Konec oktobra so bile v Starem logu in Zgornjem Hrastniku na Rogu žalne komemoracije na novo urejenih partizanskih grobiščih. Slovesnosti se je udeležilo veliko število ljudi z Dolenjskega, pa tudi od drugod, ki so si po končani komemoraciji ogledali tudi bližnje partizanske bolnišnice.

● **SEMIC** — Kakor vsako leto, so tudi letos v Se-

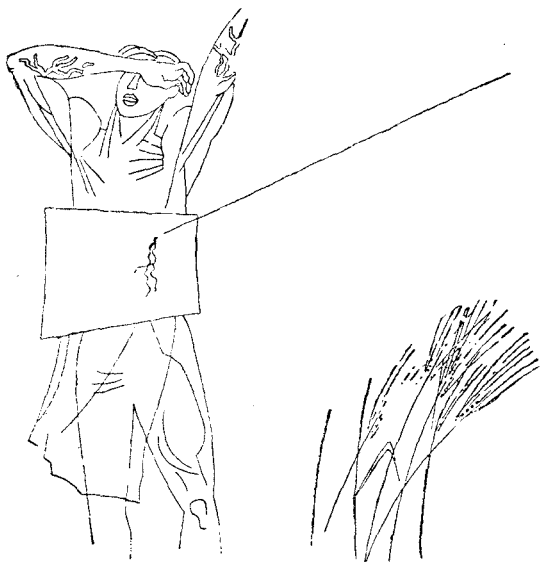
Napisi na spomenikih NOB

Postoj, popotnik, ob gomili
na tej domači zemlji.
Tu padli so junaki, kri prelili,
za tvojo srečo in svobodo domovine.

(ILOVA GORA)

Dvanajst vrčev tople krvi
je spremljalo sonce v zemljo,
ko ste umirali zanj, junaki.
Za vse to je bilo treba več pesti,
več kot moči,
bilo je treba ljubezni!

(SLAPE-MENINA)

Ivan Seljak-Čopić: Talec

Tovariš Daki kaže pot nad semiškim predorom, ki je služila partizanom v letih 1941 do 1943 kot stalna in najvažnejša zveza partizanov na Gorjancih s sosednjimi partizanskimi enotami, ki so bile tedaj na Rogu

miču s športnimi prireditvami, uprizoritvijo igre »Bolniška postelja« in slovesno proslavo praznovali občinski praznik, 28. oktober, kot spomin na tragično smrt prvih belokranjskih borcev na Gor. Lazah.

● **NOVO MESTO** — Tudi v dolenski metropoli, v Novem mestu, so slovesno praznovali svoj občinski praznik. V ta namen so bile od 27. do 29. oktobra na sporedu razne športne prireditve (lahkoatletski miting, tajna krožna vožnja motoristov, kegljaško ekipno prvenstvo Dolenjske, strelsko ekipno tekmovanje družin, tekme v odbojki, nogometna tekma in strelske tekme posameznikov), slavnostna akademija v dvorani DLP, otvoritvena predstava v obnovljeni kino dvorani DLP itd. Vrh tega so v Novem mestu v počastitev občinskega praznika odprli razstavo »Novomeščani v literaturi«, Dolenjski muzej pa je bil odprt ves čas praznovanja.

● **LJUBLJANA** — Okrajni odbor Zveze borcev Ljubljana je pred letošnjim Dnevom mrtvih dokončal ureditev grobišč padlih borcev in talcev na Zalah s tem, da je vse grobove evidentiral in uredil še prehodne steze med posameznimi vrstami grobov. Prihodnje leto pa je v načrtu ureditev Gramozne jame, simbola trpljenja in mučeništva od-

porniške Ljubljane. Po načrtih inž. arh. Glanza bodo na mestu, kjer so Italijani streljali talce, uredili lep rondo in postavili spomenik, vso jamo pa obdali z drevesnim nasadom. Redka posebnost pa bo nad 12 m visok in iz dveh kosov sestavljen obelisk pri vhodu v Gramozno jamo, ki bo mimoidoče opozarjal na kraj smrti več sto žrtev fašističnega nasilja.

● **ZAGORJE** — Na pokopališču v Zagorju so odkrili spomenik narodnemu heroju Tonetu Okrogarju-Nestlu, ki je umrl lani.

● **GROSUPLJE** — V okviru prireditve na čast občinskega praznika so v Podtaboru pri Grosupljem konec oktobra odkrili spomenik 56 znanim in 30 neznanim padlim borcem, pokopanim na podtaborškem pokopališču. Odkritja se je udeležilo nad 2500 ljudi iz grosupeljske občine in nekaj gostov iz Ljubljane, med njimi član Izvršnega sveta LRS Franc Kimovec-Ziga.

● **LITJA** — Na Dan mrtvih, 1. novembra je bila v Gabrovki na Pilu nad Litijo, kjer v skupnem grobu počiva 50 borcev Cankarjeve brigade in padli partizani iz borb na Tisju leta 1941, žalna spominska svečanost. Na komemoraciji so poleg svojcev padlih sodelovali godbeniki litijske sindikalne godbe in člani KUD v Ga-

brovki. Na Pilu je bila v minuli vojni nemško-italijanska okupacijska meja, prek katere so si borci pogosto izbojevali prehod z orožjem. V spomin na padle borce bodo na Pilu postavili spomenik, za katerega so že mnogi kolektivi in odbori ZVB obljubili pomoč.

● **TITOGRAĐ** — 25. oktobra letos je v Titogradu, glavnem mestu LR Crne gore, zasedal III. kongres Zveze borcev Crne gore, ki ga je začel dosedanjí predsednik GO ZB Crne gore tovariš Blažo Jovanović. Udeležilo se ga je okrog 200 delegatov in gostov iz drugih republik. Referat, ki ga je imel tov. Savo Brković, dosedanjí podpredsednik GO ZB Crne gore, je obsegal opis mednarodnega položaja, analizo problematike Zveze borcev kakor tudi gospodarskega položaja z ozirom na sodelovanje borcev v upravljanju. Zlasti podrobno se je referat dotikal problematike otrok padlih borcev. Na prvem sestanku se je Glavni odbor ZB Crne gore konstituiral tako, da je bilo v Izvršni odbor izvoljenih 13 članov GO. Za novega predsednika Zveze borcev je bil izvoljen tovariš Savo Brković, a za podpredsednika tovariša Spaso Drakić in Zivko Žičić.

● **LJUBLJANA** — Tu so počastili Dan mrtvih z žalno komemoracijo na Sv. Urhu, ki se je je

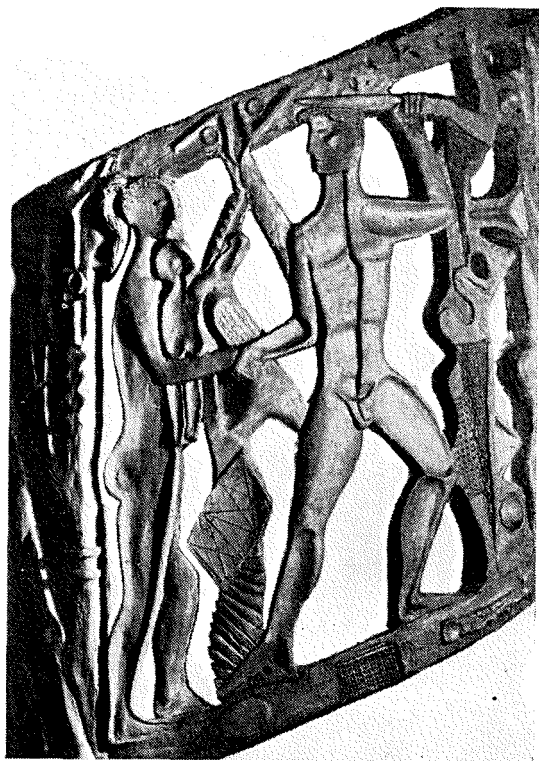
udeležilo več kot tisoč ljudi iz Ljubljane in okolice. Mnogo ljudi je k spomeniku urških žrtev položilo vence in šopke cvetja. Nadaljnja žalna svečanost je bila na Dan mrtvih ob 10. uri dopoldan ob Grobnici narodnih herojev in uro kasneje, ob enajstih, v Gramozni jami. Popoldne pa se je Ljubljana oddolžila spominu na padle borce in talce z obiskom grobov na Zalah.

● **BEGUNJE** — Zlasti slovesne so bile komemoracije na grobovih talcev v Dragi in Begunjah. Na žalni slovesnosti v Dragi, ki se je je udeležilo blizu 500 ljudi, je v spomin na žrtve govoril sekretar GO ZB Jože Bertoncelj-Marjan, množične organizacije, Okrajni komite ZK, Okrajni odbor ZB Kranj in GO ZB pa so položili številne vence. Nato je bila ob desetih dopoldan komemoracija v spomin na talce v Begunjah. Udeležilo se je je okrog 1000 ljudi. Sodelovali sta tudi železarska godba z Jensevic in častna četa, ki je izstrelila salve. Spominu padlih borcev so se oddolžili tudi v Radovljici. Tam se je zbralo okrog 300 ljudi k žalni slovesnosti pred grobnico padlih borcev, v kateri počiva tudi narodni heroj Jože Gregorčič. — Žalne svečanosti so bile tudi v drugih krajih Slovenije, kot n. pr. v Mariboru, Celju, Novem mestu itd.

Eden izmed sodobnih prijemov obravnave spomenikov NOB

Akademski kipar Stojan Batič je dokončal odlitke v mavcu za spomenik v Dragi pri Loškem potoku, ki jih prikazujejo naše slike. O tem spomeniku posredujemo opis kiparskih del, ki ga nam je dal avtor sam:

»Po arhitektonski zamisli arhitekta Dragota Černiča sem izoblikoval na spiralasti steber perforiran relief v obliki nasprotnne spirale, ki ponazoruje narodnoosvobodilno borbo v epskem zaporedju. Ta relief prikazuje tri simbole, in to petelina, konja in goloba kot — ogenj, upor in mir. Potem si sledijo talci, zaporniki in skupina Nemcev, ki strelja. Relief se nadaljuje s hrzajočim konjem kot znakom upora in raste v odločitev, borbo (ranjenci) in osvoboditev. Vse skupaj pa povezujejo abstraktni elementi, ki izpovedujejo od nemškega potenciala prek elementov iz kmečkih uporov do izgradnje v miru. Zaključim z golobom miru. Vse to se ovija na spiralastem stebru in mi skozi perforacije (prebode) načrtuje sence, ki se s potjo sonca stalno spreminjajo in ustvarjajo življenje, trajanje, ali četrto dimenzijo.«

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Dvojno srečanje

Diverzant Janez je zavil v Kotredež. Zglasil se je v znani domačiji. Menil je, da zjutraj ni nevarnosti, zato je na povabilo domačih prisedel k mizi in zajtrkoval. Nato je odložil svojo skromno opremo in se v veži umil. Ko si je z brisačo drgnil obraz, je planil skozi vrata predenj nemški verman in ves zbeگان v naglici izbruhnil: »Kje imate partizana?«

»Pravkar je zbežal proti potoku,« je hladnokrvno odvrnil Janez.

V trenutku, ko se je verman obrnil in izginil skozi glavna vrata, se je Janez mimogrede opasal in švignil skozi stranske vrata na dvorišče. Na vogalu hleva pa se je s tako silo zaletel v vermana, ki je vsem pritekel okoli hiše, da ga je zbil čez škarpo v odprto gnojniščno jamo. Vendar ni videl, kaj se je zgodilo z vermanom v gnojnici, ker je moral pred nemško patroljo, ki je pridvela na dvorišče, zbežati proti potoku. J. Š-k.

Izdajasko testo

Na pustni torek je šel Božo v patroljo. Zglasili so se na samotni kmetiji pod Gorjanci, čeprav jim kmetica Franca ni bila naklonjena. Ko je vodja potrkal na vrata, je bistro Božovo oko skozi okno opazilo, da je Franca nekaj pograbila z mize in skrila pod njen pokrov.

Borci so vstopili, sedli k peči in prosili gospodinjo za kruh. A ga jim ni in ni hotela dati. Toda Božota je tako globala radovednost, kaj je Franca skrila, da je trmasto vztrajal, ker je vedel, da mora po kruh v shrambo. Šele potem, ko se je Franca spomnila, da se mora zaradi pustne peke hitro odkrižati partizanov, je vendarle zapustila sobo in šla po kruh.

Tedaj je Božo dvignil pokrov mize in urno odrezal del rumenega testa. Ker so se že čuli koraki vračajoče se go-

spodinj, ga je v naglici stlačil kar v usnjeno torbico.

Partizani so se stiskali okoli krušne peči in mlihi suh kruh, Franca je nasajeno stopicala po sobi, kajti testo za krofe je prav gotovo že shajalo, Božo pa si je mislil:

»Še malo časa in testo bo toliko shajalo, da se ne bo poznalo. Svoj del pa bom v taborišču zavil v moker papir, ga zagrebel v žerjavico — in čez četrto ure bodo imeli pustno pogačo!«

Tedaj sta se stražarja pred hišo izmenjala. Ko je Vinko prišel v sobo, je bistro pogledal gospodinjo in tovariša, nato pa je začudeno izbuljil oči, se hudomušno zasmejal in tolkel po kolenih:

»Ja, Božo, kaj pa boš s to ilovico?« je vprašal in pokazal na torbico, iz katere je na dveh straneh viselo shajano testo, kakor dve bingljajoči ogrski salami. J. Š-k.

Učinkovito zdravilo

Bolničar Drejče se je pri kmetih v Zasavju izdajal za bataljonskega zdravnika, čeprav se je razumel le na jod, špirit in obveze. Kot zdravnik je seveda užival pri ljudeh zaupanje in prejemal od njih kakšne priboljške.

»Mamca, imate malo kruha, kakšno klobasico, morda kaj šnopčka? ...« je po navadi

začel svojo »žicarsko molitvico«, si mencial dlani in se sukal okoli žensk. Čim je kaj dobil, je navadno vprašal darovalca po zdravju. Če je kmetica potarnala, da jo muči revmatizem, jo boli glava ali pečejo oči, da ji ni dobro v želodcu ali kaj drugega, se je hitro znašel. Odprl je bolničarsko torbico in dal vsakršnemu bolniku eno in isto zdravilo — kapljice.

Nekega dne pa so vaščanke sklenile, da se Drejčetu oddolže, kajti prišle so na sled, da jim daje za kapljice navadno — vodo.

Ko se je vedno lačni in žejni Drejče pojavil v vasi, je spet začel s svojo pesmico. Pri prvi hiši je našel stekleničko žganja, pri drugi pol kranjske klobase, pri tretji pa zagozdo kruha...

V taborišču je sedel za debelo bukev in potegnil iz torbice stekleničko žganja. Strastno jo je nagnil, a je že izpljunil grenko deževnico. Steklenico je jezno zalučal v jarek in segel po klobasi. Ko jo je ugriznil, joj — imel je polna usta žganja in pepela. Zdaj je, zaripel od jeze, s previdnostjo odvil še drugi zavitek in zagledal namesto kruha kos trhlega lesa.

In veste, da je to pomagalo. Drejče ni nikdar več zdravil vaščank s studenčnico, niti kdajkoli še pel svoje »žicarske molitvice«. J. Š-k.

Identifikacija ...

Ko so na Primorskem zajeli partizani prve nemške ujetnike, je bil med njimi tudi neki protestantski pastor. Čeprav je pravil, da je duhovnik, mu sprva partizani niso hoteli verjeti. Zakaj nosil je pravo vojaško uniformo, bil pa je tudi dobro oborožen. Kako bi ugotovili, če je res duhovnik, kako bi ga »identificirali«? Pa so se znašli! Poklicali so nekega slovenskega duhovnika, ki je bil v partizanski enoti in pričela sta govoriti po latinško...

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Atomsko orožje in taktika motoriziranih čet

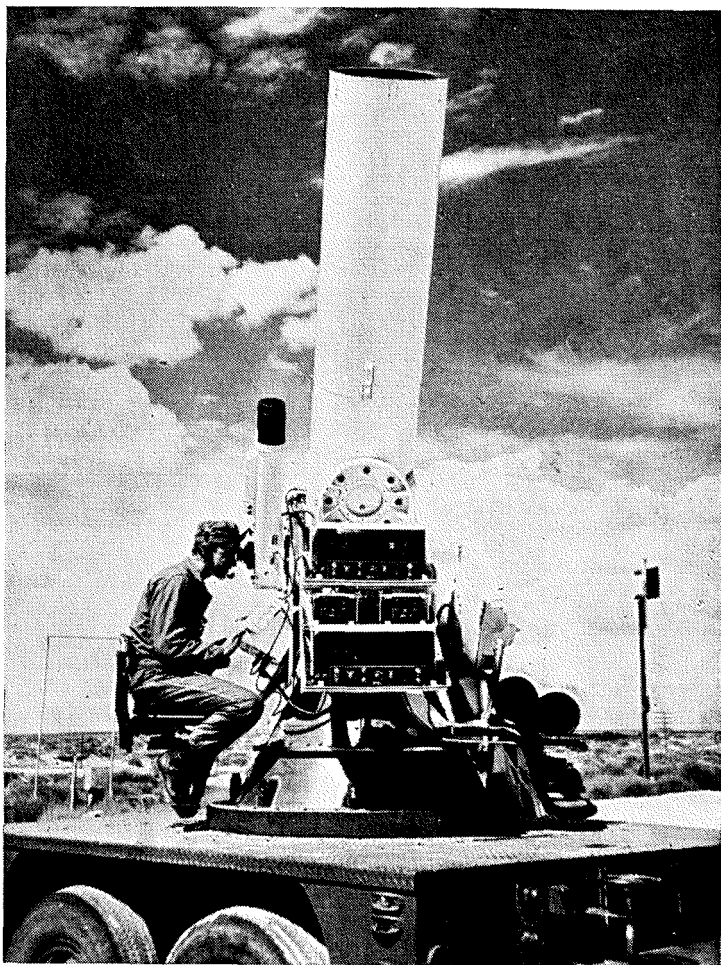
Zadnji vojaški manevri v Zahodni Evropi, kjer so prvič uporabljali tudi taktično atomsko orožje, so bili, razumljivo, deležni še prav posebne pozornosti. Ugotovitve seveda niso povsem enake in po pobarvane dokaj različno, med drugim tudi zaradi konspiracije. Posameznim ugotovitvam, oziroma njihovi analizi, so posvetili posebno mnogo truda v Švici. Nava-jamo nekaj praktičnih zaključkov iz tega vira, ki niso vizija, marveč stvarnost, s katero računajo vse moderne armade.

ZATRJUJEJO, da učinek eksplozije atomske bombe tipa »Hirošima« ni nujno uničujoč, kadar gre za posledice na motorizaciji. Ze v oddaljenosti nad 400 m od mesta eksplozije naj bi motorna vozila utrpela kvečjemu manjše okvare, ki jih je mogoče popraviti takoj, tako da se motorizacija nikakor ne bi po takšnem napadu spremenila v pehoto. S takšnimi blažjimi posledicami atomske bombe tipa »Hirošima« računajo do 2400 m oddaljenosti od mesta eksplozije. Posamezni nezaščiteni motoristi pa morajo še v oddaljenosti 1800 m zvečine (80 odst.) računati z uničenjem. Z znanavnimi izgubami računajo tudi še v večji oddaljenosti.

Za primer o uporabi taktičnega atomskega orožja: ameriški atomski top — eno izmed sredstev za uporabo taktičnega atomskega orožja, na dosedanjih manevrih ni najbolje prestal preizkusnega izpita. Obrisi tega topa, ki ima kaliber 28 cm in lahko strelja na daljavo 30 km, so se zdeli vojaškim kritikom preveč izdatni, zlasti za izvidniška letala. Pri prvem ameriškem atomskem topu — kakor je znano — ne gre le za top, marveč že za vrsto vozil, za pravo pravcato postojanko. Uporaba tega topa terja nadalje dokajšnjo decentralizacijo dragocenega streliva preblizu frontne črte. Od tod težnja, da bi oborožene sile oziroma motorizirana pehota dobile lažji atomski top. Kritiki klasičnega atomskega topa so na priliko predlagali zmanjšanje kalibra na 15,5 do 21 cm.

Z atomskim strelivom je mogoče zadeti nasprotnika še s pomočjo navadnih in vodenih raket, pa z vodenimi letali in z letali, ki jih upravljajo posadke. Prednost teh novih oblik artilerije vidijo predvsem v tem, da je v tem primeru

mogoče uporabiti taktično atomsko orožje daleč iz globine zaledja, pomanjkljivost pa v nevarnosti, da bi tak izstrelek lahko prizadel materialno, še bolj pa moralno lastne čete, če bi leteli prekratko. Kakor vidimo, se strokovnjaki nič ne zanašajo na fantastične številke o akcijskih radijih posameznih vrst novega orožja, ki potemtakem po svoji izdelavi še ne more

Naprava, ki jo vidite na fotografiji, nima nič skupnega z astronomijo, pač pa z obrambo pred nenačrtanimi letalskimi napadi. Novi optični iskalec letal, ki ga uvajajo oborožene sile ZDA, opazi nalet letal že v oddaljenosti 300 milj, oziroma nad 482 kilometrov. Novi iskalec letal z močno optiko goriščne razdalje 4 metrov daje slike v naravnih barvah. Poldrugo tono težak vrtljivi podstavek naravnava s pomočjo radarja. Če si že lahko predstavljamo mrežo takih iskalcev — pa si je težavneje zamisliti »luknjo«, kjer bi ostalo letalo neopazno

biti povsem zanesljivo. Če je letalo v zadnjih letih morda zgubilo na svojem pomenu kot orožje, ki bi lahko z odmetavanjem lažjih bomb, raket in mitraliranjem odločilno vplivalo na izid posameznih bitk, pa je nasprotno pridobilo kot podaljšek pehotne sodobne motorizirane atomske artilerije, in sicer kot na eno izmed najboljših sredstev za uporabo taktičnega atomskega orožja. Vojaški strokovnjaki so skratka v glavnem soglasni, da pri vseh teh številnih uporabnih možnostih nikakor ni mogoče preprečiti bombardiranja z atomskimi izstrelki.

S tem važnim dejstvom v zvezi dobivajo poseben pomen tako imenovana pasivna obramba, oziroma njena glavna sredstva; velika decentralizacija čet, vkopavanje in maskiranje. Vkopavanje predstavlja za obrambo, ki razpolaga z zadostnim časom, dokaj pomembno prednost; vkopanje je namreč najbolj učinkovito varovalno sredstvo pred atomskimi eksplozijami. Maskiranje je priporočljivo zavoljo tega, ker nasprotnik ne bo uporabil dragih izstrelkov, dokler ne bo opazil koncentracije vojske. Najmodernejše smenalne kamere in špijonaže so še jasneje uvrstile občutno decentralizacijo čet med najboljše oblike maskiranja. Ta načela je kajpada treba upoštevati tudi v miru, zato pa je v obdobju atomskega orožja še večjega pomena kakor kdajkoli poprej — motorizirana pehota. Na zahodu računajo na osnovi izkušenj iz novejših manevrov, da bi atomska bomba uničila 1200 mož in 60 vozil motoriziranega pehotnega regimenta, ki bi se pomikal po cesti pri običajni medsebojni razdalji. Uporaba atomskega taktičnega orožja bi imela torej za posledico izredno raztegnjene kolone in otežkočeno vodstvo. To povečuje pomen zvez.

Tehnična »čuda«

Najmodernejša angleška letalosenilka »Ark Royal«, ki so jo lani splovili v Portsmouthu, že plove po Sredozemlju. To je prva ladja na svetu, ki je dobila televizijsko napravo tako za operativne cilje, kakor tudi za zabavo posadke. Vrh tega so »Ark Royal« opremili z elektronskimi krmili, ki omogočajo neprekinjeno delovanje ladje tudi v pogojih radioaktiv-

nega žarčenja. Ko so na ladjo povabili novinarje, jim je kapetan pripravil presenečenje. Posadil jih je pred televizijsko platno, nato pa odšel v 122 m oddaljeni televizijski studio in jim odondod pojasnjeval delo tako imenovanega sistema zaprtega cikla. Ladja ima namreč dva popolnoma varna oddelka, do katerih atomsko žarčenje ne more prodreti. Ko začno delovati atomski žarki, celo ladjo hermetično zapro, kar pomeni, da ladja ne uporablja več zraka iz atmosfere. Zrak v ladji prečiščujejo posebne naprave, posadka pa se tačas umakne na varno. Razen tega, pravijo Angleži, se »Ark Royal« odlikuje še z nekaterimi novostmi, ki pa morajo ostati tajne.

Uporaba padal

Nobena skrivnost ni več, da naša industrija izdeluje tudi že padala povsem iz domačega materiala, pri čemer ti izdelki prav nič ne za-

ostajajo za padali tuje proizvodnje. Domača padala imajo celo nekaj prednosti, da se namreč zanesljivo odpirajo in da so v zraku bolj stabilna. Nihanje padala je kolikor mogoče zmanjšano zlasti pri šolskih padalnih, in sicer z nekimi izboljšavami na sferni kupoli. Tudi hitrost padanja domačih padal je pod dovoljenimi hitrostmi, predpisanimi za padalca. Gradivo za padala domače konstrukcije je iz vrstno, zaradi česar so bolj odporna in dlje trajajo. Poleg svile izdelujemo ves potreben material sami. Znano je, da domača padala uporabljajo vsi tečajniki iz padalstva in da je naš padalec Janko Lutovac potolkel svetovni rekord, ko je v enem dnevu z domačim padalom skočil 150-krat. Padalec Damjanovič pa je nedavno postavil državni rekord. Padal je več vrst, in sicer za spuščanje ljudi, metanje tovorov, zaviranje in zadrževanje letal itd. Padala za ljudi pa delimo na padala za reševanje letalskega osebja, za vežbanje osebja (šolska padala) ter padala za desantne zračne enote.

BOREC IZ VSEBINE 11. ŠTEVILKE

Zgodovinski dnevi FLR Jugoslavije	417
Kako je prodrla v svet resnica o novi Jugoslaviji?	419
Vojna vihra na Blížnjem vzhodu (J.)	422
Esesovci v novi nemški armadi	424
Dvojna zmaga	425

NAŠI AKTUALNI RAZGOVORI:

Dosledno je treba izvajati zakon o zaščiti grobov	426
TAKO SMO ZAČELI — TAKO SMO ZIVELI:	
Slike iz partizanskega taborišča na Petelinku (M. Hace)	428
Partizanska pesem je osvojila romunska srca (E. Hravsky)	430
Stopinje vodijo v gozd . . . (Franc Forstnerič)	431
Godba na bojišču (Jože Štok-Korotan)	434
Se ne veste?	439
Zaupni dokumenti . . . (Ivo Pirkovič)	440
Človek — žival — človek (Fedor Beve)	441
Korobač (Ruža Isaković)	443
Tvoj grob (Miha Klinar)	444
Partizansko zaledje v Sori in Rakovniku (Ivanka Knific)	446
Vznemirljiv dogodek	447

DROBNI SPOMINI IZ VELIKIH DNI:

Odgovora ni bilo (Anica Kolarič)	448
Hrast je padel (Jožica Vebler)	449
Skoraj me je vzelo (Franc Bohanec)	449
Prebujeni spomini	450

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Terenska ekipa Muzeja NO v Beli krajini (M. Zgajnar)	452
Na Predmetje in Nanosu bodo prekopali padle borce	454
Upoštevanja vredna pobuda	455
Po nepozabnih bojih — nepozabno srečanje bivših jugoslovanskih prostovoljcev (Ivan Jan-Srečko)	456
Na prehodu iz šole v poklic	457
Organizacija — članice FMAC	458
Kratke novice	459
Napisi na spomenikih NOB	459
Eden izmed sodobnih prijemov obravnave spomenikov NOB	461
PARTIZANSKA DOBRA VOLJA	462
TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA	463

BOREC

1956 - 12

SREČNO NOVO LETO
IN MNOGO USPEHOV V LETU 1957!

GLAVNI ODBOR
ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE
UREDNIŠTVO IN UPRAVA
REVIJE »BOREC«

NASLOVNA SLIKA: Lojze Dolinar — Detajl spomenika ustreljenim rodoljubom v Jajincih

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Bertonec-Marjan in Jože Stok-Korotan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišeji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 12 — Letnik VIII — December 1956

Ob petnajstletnici Jugoslovanske ljudske armade

DVAINDVAJSETI december je postal že pravi ljudski praznik, ki vedno znova osvetli trdno povezanost jugoslovanskega ljudstva s svojo Armado. Ta dan proslavljamo njene zmage v narodnoosvobodilni vojni, slavimo jo kot osvoboditelja in čuvarja velikih pridobitev ljudske vstaje in socialistične revolucije, ta dan govorimo o njenem odločilnem pomenu v današnjih razburkanih časih, ko predstavlja Armada granitno poročstvo naše neodvisnosti, svobode in miru.

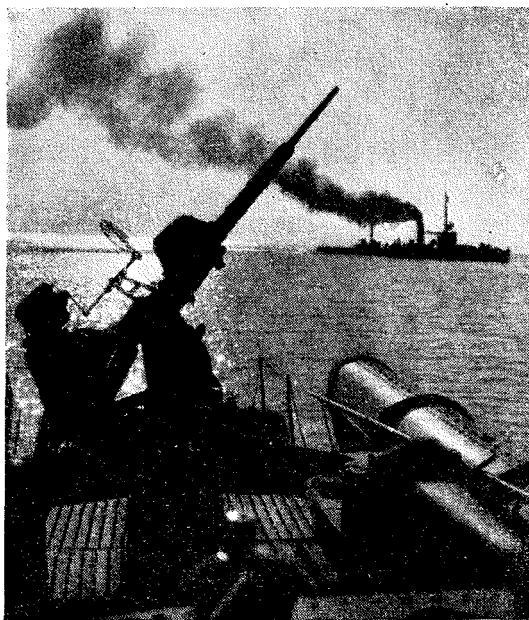
Letos praznuje Jugoslovanska ljudska armada-svojo petnajstletnico. To je dovolj dolgo in po dogajanjih pri nas in v svetu tako pomembno razdobje, da lahko globlje osvetlimo njeno rast in razvoj, njeno vlogo in pomen. Letošnji 22. december kot zaključek te dobe zato preraste okvir običajnega ljudskega praznika, njegov pomen je

velik, kakor je bila velika vloga JLA v teh petnajstih letih rojstva in izgradnje jugoslovanske države.

Poleg tega praznujemo letos ta dan v okoliščinah, ko v svetu znova oživljajo agresorske težnje, ko se ustvarjajo nova vojna žarišča, osvajajo in okupirajo tuja ozemlja, netijo vojnohujskaške strasti in krepi blokovska politika. Te okoliščine dajejo Jugoslovanski ljudski armadi še poseben poudarek in pomen, ki gre celo prek meja domovine, kateri služi, saj je primer resnično ljudske vojske, ki nikogar ne ogroža, ki predstavlja zaradi svoje moči in ugleda močan faktor miru v svetu in odločilno prepreko agresiji in vojnim avanturam.

JLA je vojska posebnega kova, ki jo po obliki in organizaciji sicer lahko primerjamo z drugimi vojskami, ki pa se od njih močno

razlikuje zaradi posebnih značilnosti in pogojev, v katerih je rastle in se zgradila, zaradi svoje vloge v socialističnem razvoju Jugoslavije, zaradi svoje doslednosti in odločnosti v obrambi načel Organizacije združenih narodov, načel spoštovanja suverenosti, neodvisnosti in prijateljskega sodelovanja med narodi in ljudstvi. Ustvarjena v duhu tradicij in izkušenj oboroženih borb

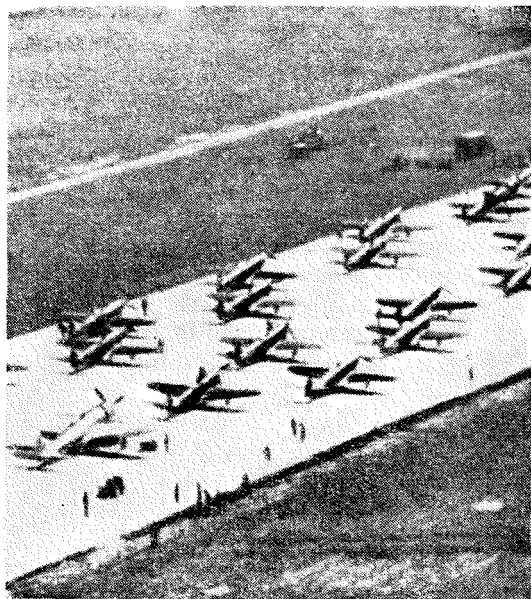
delavskega razreda, prekaljena v ognju vse-ljudske vstaje, vodena in vzgojena od Komunistične partije Jugoslavije in tovariša Tita, je postala močan vzgled zlasti za male države in ljudstva, ki se hočejo iztrgati iz kolonializma in izkoriščanja ter si priboriti svojo narodno in socialno svobodo. Kako intimno prijateljsko, s solzami upanja in veselja v očeh je jugoslovanske vojaške sprejelo vse ljudstvo v daljnem arabskem svetu, kako mrzlo, sovražno in s strahom so jo sprejeli okupatorji in osvajalci in kako ponosno in mirno so naše čete v službi OZN pričele dosledno izvrševati svoje poslanstvo in naloge!

Jugoslovanska ljudska armada je socialistična vojska. To ni le zato, ker jo imenujemo ljudska, in tudi ne le zato, ker je imenujemo jugoslovanska! Ona je socialistična po svoji vsebini in družbeno politični vlogi, ki ji pripada v socialističnem razvoju. Kadar govorimo o njenem socialističnem bistvu, moramo predvsem upoštevati njeno poreklo, njen izvor in tako svojstven način njenega formiranja od prvega partizanskega strela do splošne vstaje, od prvih partizanskih čet in odredov do proletarskih brigad in divizij, od partizanskih delavnic in orožarn v gozdovih do vojne industrije na svobodnem ozemlju, upoštevati moramo tisočere načine, s katerimi je ljudstvo goloroko in v neenakem boju s sovražnikom ustvarjalo svoje najmočnejše orožje — regularno narodnoosvobodilno vojsko. Jugoslovanska ljudska armada je zato plod vstaje, je prava partizanska vojska. Partizani so tudi danes njeno jedro, njeni sedanji komandanti in oficirji so bili od 1941. do 1945. leta partizanski komandanti in heroji narodnoosvobodilne borbe; partizanska tradicija je tista bogata zakladnica, iz katere črpa naša Armada dragocene izkušnje in jih prenaša na nove oficirje in vojaške, ki stopajo v njene vrste. Obraz in lik borca-partizana, ki je s svojo krvjo, brezprimerno požrtvovalnostjo in junaštvom gradil temelje svobodne socialistične domovine, je tudi danes vzgled jugoslovanskemu vojaku in oficirju. »V pogojih vojne je Armada vse oboroženo ljudstvo,« je dejal Lenin. Naša Armada je bila v pogojih vojne vse oboroženo ljudstvo, danes pa je njegov neločljivi del, oboroženi odred in čuvar njegove svobode, njegovih pridobitev in sreče.

Tako pojmuje svojo vojsko naše ljudstvo, saj ga vežejo s partizanstvom tisočere vezi skupne borbe in usode, skupnih zmag, porazov in žrtev. Naše ljudstvo pojmuje partizansko borbo globlje in neposredneje kot tisti slabi tolmači zgodovine NOB, ki vidijo v njej le borbo za osvoboditev izpod okupatorskega jarma, ne pa tudi borbe za socialno osvoboditev, za ljudsko oblast in socializem. Partizanska narodnoosvobodilna vojska je bila Armada socialistične revolucije. Njeno revolucionarno jedro so bile proletarske enote, ki jih je organizirala Komunistična partija kljub negodovanju vseh takratnih zaveznikov. Dan ustanovitve I. proletarske brigade je prav zato tudi dan ustanovitve Jugoslovanske ljudske armade. Oboroženo vstajo so vodili komunisti in učili ljudstvo in partizansko vojsko, da je nacionalna osvoboditev odvisna od socialne osvoboditve. Vsemu ljudstvu je bilo jasno, da se petindvajset let po Oktobru Jugoslavija ne more vrniti nazaj v predvojno nacionalno neenakopravnost in socialno izkoriščanje, v ječo narodov in delovnih ljudi. Zato je bilo naravno, da se je vodilna vloga delavskega razreda in njegove avantgarde tako odločilno uveljavila v partizanski vojski in da so pod njenim političnim vplivom, kjerkoli se je pojavila, vzklili narodnoosvobodilni odbori — zarodek nove ljudske oblasti. Dejstvo, da se je obenem s partizansko vojsko ustvarjala tudi revolucionarna oblast Nove Jugoslavije, je ustvarilo najgloblje in najtrdnjše vezi med ljudstvom in Armado.

Armada tudi po osvoboditvi, ko je dobila odgovorno vlogo stražarja naše neodvisnosti, teh vezi ni pretrgala, pač pa jih še krepila s svojo pomočjo v obnovi porušene domovine, krepitvi gospodarske moči in obrambne sposobnosti. To je bilo le na videz razdobje mirne graditve in ustvarjanja, saj ni manjkalo spletk in zahrbtnih nakan, ki so se razbile ob njeni moči in sili, ki jo je črpala iz moralno-politične enotnosti ljudstva. Iz vseh teh preizkušenj je izšla še močnejša, sposobnejša in trdnjša. Postala je naš ponos, jeklena pest delovnega ljudstva Jugoslavije, ki tudi v dneh, ko mu ni lahko, ne pozabi skrbeti za njen nadaljnji razvoj in izgradnjo.

Danes Jugoslovanska ljudska armada ne stoji več samo na braniku pridobitev na-

rodnoosvobodilne borbe, nacionalne neodvisnosti in ljudske oblasti, ki je bila zgrajena v vojni in je po osvoboditvi izvedla osnovne revolucionarne ukrepe ter z izvršitvijo velikih gospodarskih nalog tako močno preobrazila lice domovine! Danes je naša Armada tudi čuvar največje revolucionarne pridobitve in največje zmage delav-

skega razreda — delavskih svetov in komun, čuvar takega resničnega socialistično-demokratskega razvoja in takega sistema delavskega in družbenega upravljanja, v katerem se vedno bolj vsklajujejo moralni in materialni interesi delovnega človeka z interesi vse družbe. Tako JLA ni več samo orodje socialistične države, ampak tudi orodje družbenega in delavskega upravljanja, ki štiti in brani to, kar morajo delavci v svetu še v tako težavnih okoliščinah trgati iz rok državnih kapitalistov in birokratov. To dejstvo ji daje še posebno vlogo v sistemu

ljudske oblasti in še močneje poudari njeno moralno vrednost in pomembnost.

Nihče se njenega pomena in vrednosti ne zaveda bolj, kakor mi, partizani, člani Zveze borcev, njeni soustvarjalci in graditelji. Ponosni smo, da lahko ob njeni petnajstletnici čestitamo njenemu komandantu — maršalu Titu, njenim oficirjem in vojakom k tolikim velikim zmagam in tako dosledni službi ljudstvu in domovini — socialistični Federativni ljudski republiki Jugoslaviji!

Mitja Ribičič-Ciril

Partizanski pohod čez planino Igman

Decembra 1941. leta so se glavne partizanske sile skoncentrirale v Sandžaku in nadaljevale prodor v vzhodno Bosno, da bi razbile četniško propagando, ki se je razbohotila v Bosni. 22. decembra 1941 je bila v vasi Rudo formirana Prva proletarska brigada, ki je dobila to častno nalogo, da z uspešnimi borbenimi akcijami uničuje sovražnika in širi bratstvo in enotnost širom po naši deželi.

Vrhovni štab je konec leta 1941 izdal povelje za pohod: del Prve proletarske z vrhovnim štabom in Titom naj krene iz Glasinca na Jahorino; drugi del na čelu s komandantom brigade Kočo Popovićem pa se je prek Ozren Planine, Jošanice, preko Sarajevskega polja, v največji zimi, ledu in mrazu (−32° C), preko planine Igman prebil v Trnovo in kasneje v Fočo. 23 ur je trajala nadčloveška borba osemstotih partizanov z neusmiljeno stihijo! En dan in eno noč so se borili slabo oblečeni in onemogli proletarci s snegom, ledom in mrazom, da so se prebili na osvobodeno ozemlje.

»Igmanški marš«, kot se danes imenuje ta partizanski pohod, predstavlja nepozabno in veličastno epopejo NOV; to je eden izmed najsvetlejših primerov, ki kažejo, kaj vse je skušal in pretrpel partizan-

ski borec v borbi za svojo rodno grudo.

V spomin na ta junaški podvig iz NOB prireja Zveza borcev sarajevskega okraja vsako leto ob pomembnih datumih in državnih praznikih partizanski pohod po poteh Prve proletarske divizije, in to za člane Zveze borcev, pripadnike JLA, invalide, smučarje, planince, tabornike itd. Mladina naj se tudi v bodoče vzgaja na svetlih primerih iz narodnoosvobodilne vojne!

LANI 22. decembra, na Dan JLA, je iz Sarajeva krenila planinsko-smučarska patrulja pripadnikov JLA na Igmanški marš. V Jošanici smo v hiši predsednika Zveze borcev te vasi, Todorovića, prenočili in naslednjega dne nadaljevali pot. Rado Todorović je bil borec čete partizanskega odreda »Zvezda«, pa nam je spotoma pripovedoval o dogodkih ob prihodu proletarcev:

»Razveselili smo se, ko smo izvedeli, da so prišli srbski in črnogorski partizani. Štab brigade s komandantom Kočo in komisarjem Fičo se je razmestil v Grabljivih Njivah. 26. januarja popoldne smo dobili zapoved, da ena od naših čet krene kot predhodnica brigade na pot preko Sarajevskega polja proti Igmanu. Ob treh popoldne smo odšli.

Mi, na čelu kolone, smo dobro poznali teren. V visokem snegu smo hodili drug za drugim in kolona se je zelo razvlekla. Pri prehodu čez cesto in železnico nam je oklopni vlak prerezal kolono. V noči smo se potuhneli in Nemci nas niso opazili. Blizali smo se mostu čez reko Bosno pri Reljevu. Tu je bila na straži močna domobranska enota. Ko so zaslišali, da se po hribu vali velika množica partizanov, so od strahu zbežali. Brez strele smo zavzeli most. Kakih sto metrov od kolone so se svetilnikale luči letališča na Rajlovcu. Razločno smo videli stražarja, kako je od mraza stopical z noge na nogo, da bi se oglel. Verjetno nas je slišal, toda ni se oglasil.

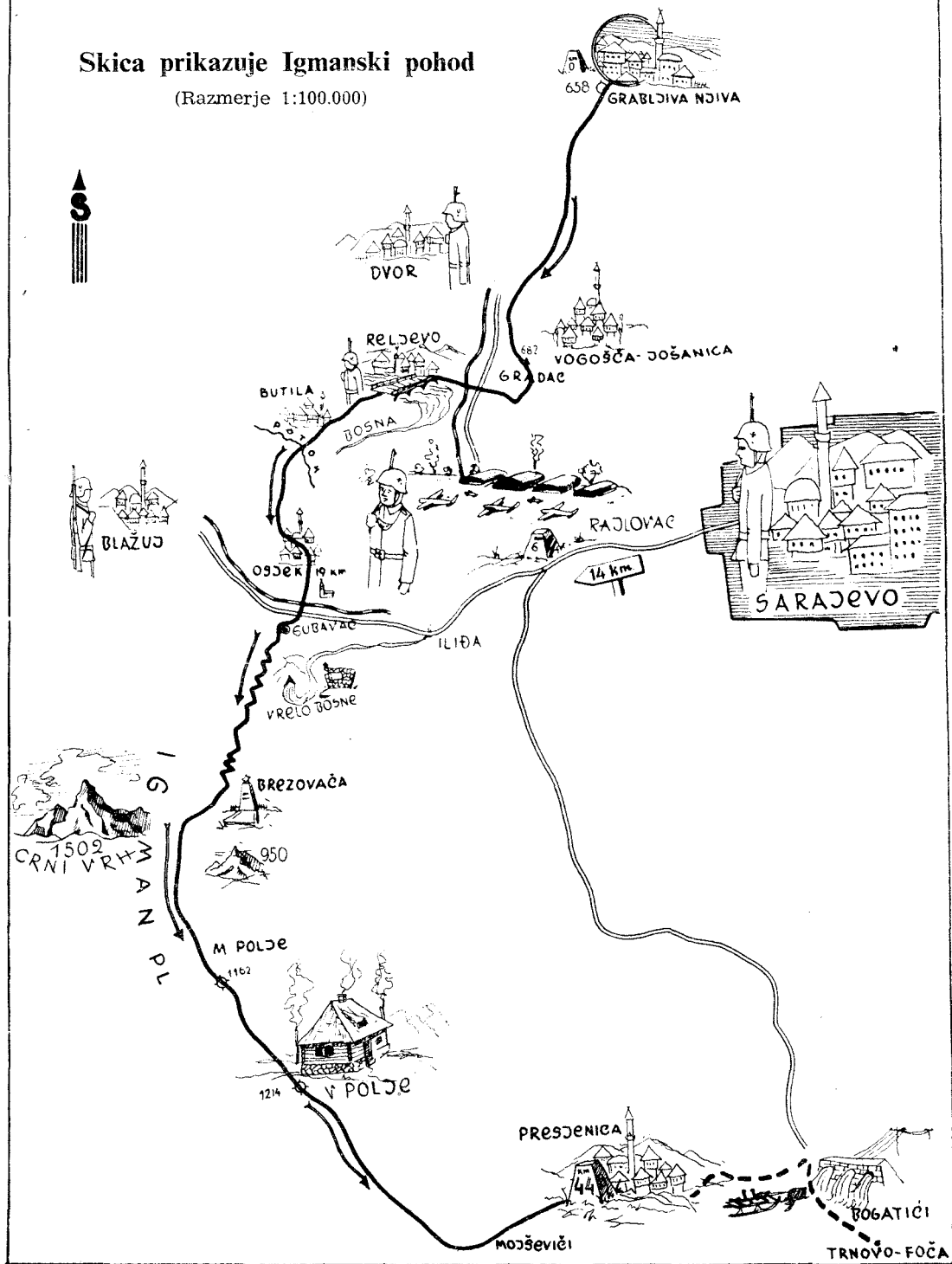
Pot nam je zaprl majhen, deloma zaledenel potoček, katerega smo morali preskočiti. Komandant Koča je stal na drugem bregu in pomagal borcem pri preskakovanju. Marsikateri je zaradi utrujenosti in teme padel v vodo, in to je bilo za mnoge usodno...

V Osjeku smo se malo odpočili. Na glavni cesti med Sarajevom in Blažujem smo postavili zasede in ko so se zadnji borci zaščitnice začeli vzpenjati na Igman, smo se vrnili v odred, ker je bila naša naloga opravljena.

Ob pripovedovanju nam je hitro minevala pot in v štirih

Skica prikazuje Igmanski pohod

(Razmerje 1:100.000)

urah smo iz Jošanice preko Gradca prišli v Osjek in se ob vodnjaku Gubavci odpočili in dobro okrepčali za poho na Igman. Na »Vrelo Bosne« (izvir reke Bosne je znana izletniška točka Sarajevčanov) smo se ob spomeniku padlih borcev z enominutnim molkom spomnili padlih.

MATEJ BOR:

Srečanje

*Neki jesenski večer
v mračni okbrški hosti
zmotili čudni gosti
so tvoj mir.*

*Vzeli smo izpod mahu,
kar ni posrkala vase
zemlja te dolge čase,
odkar si tu,*

*vzeli, kar v zimskih nočeh
lišice so pozabile,
ki so skoz metež nosile
te v lačnih zobeh.*

*Položil na vresje sem
tvojo razbito lobanjo,
dolgo strmel sem vanjo
ves tih in nem.*

*Kje je jasnina oči,
kje sta ustni opojni?
Vame v grozoti spokojni
dvoje votlin reži.*

*Kje si? Ne, to nisi ti,
ti si se skrila vame,
tu te smrt ne zajame,
tu so še tvoje oči.*

*Tu je ponosni tvoj stas,
k meni gibko se privija,
kadar burja zaviha
v nočni čas.*

*kadar sem s sabo sprt
v ulice slepe zablodim,
s tabo ko v davnih dneh
nate oprt. hodim,*

*Laž zre iz teh votlin,
nič ne bom gledal vanje,
zemlja, vzemi lobanje,
meni pusti spomin.*

*Ljuba, pridi nocoj,
vabi te mesečina,
vabi te sila spomina,
vabi te ljubi tvoj.*

Patrulja pod Igman planino (Igmanom)

Igman je planina pod Bjelašnico, visoka nekaj nad 1500 m. Pokrita je z lepimi smrekovimi gozdovi in travnatimi livadami. Na Brezovačo, kjer se prične Igmanska planota, vodi zelo strma skalnata pot in več kot eno uro smo se vzpenjali. Tudi tu stoji spomenik padlim borcem.

Rodoljub Colaković, ki je sodeloval v Igmanskem maršu, v svojih »Zapiskih iz NOV« takole opisuje vzpon na Igman: »...takoj na prvi strmini je kolona obstala. Pred nami je bil hrib, strm kot zid. Gaz je bila spolzka kot led in borcem, ki so bili obuti v opanke, je spodrsavalo, pa so jih puške udarjale po glavah. Bil je strašen mraz, ob katerem je dih zmrzoval! Pred nami je gaz, gaz, kateri ni konca ne kraja. Levo od nas se v daljavi vidi Sarajevo. Njegove električne svetilke, majhne trepetajoče točke, budijo v meni jezo in srd in za trenutek pozabljam na mraz, lakoto in utrujenost. Tam so Nemci in ustaši, zaradi katerih se mi tukaj kot volkovi vlečemo po snegu... Ko je vzhajalo sonce,

smo gazili preko večjega travnika. Vrh Bjelašnice se je v nežni svetlomodri barvi kopal v jutranjem soncu. Zdi se mi, da to ni gora, da je to zmaj, kateremu iz žrela silijo tak nraz, da od njega zmrzujejo ljudje. Ura je bila že osem, toda nikjer ni še tega Velikega Polja, te obljubljene dežele. Omahoval sem od utrujenosti. Ali je sploh še kakšna hiša na tem svetu, ognjišče, topla soba, sem se spraševal, čuteč, da mi pohajajo moči. In ko sem končno po sedemnajstih urah hoda zagledal, kako se iz dvonadstropne lesene hiše v modro zimsko nebo dviga sivi dim, sem se zbal, da to ni samo privid. Da spet ne sanjam, sem se spraševal, mencajoč si s premrzlimi prsti oči. Ne, nisem sanjal! Bilo je Veliko Polje in na njem prava, resnična hiša...«

Ko smo prispeli na Veliko Polje, nismo več našli te hiše. Nemci so jo kasneje požgali in danes samo še temelji bivše dvonadstropne farme za lišice spominjajo na tiste dni, ko so se proletarci borili na življenje in smrt. Od Velikega Polja

smo v dveh urah prispeli v Presjenico. V tej vasici s tipičnimi bosenskim hišicami s strmimi strehami se je 27. januarja 1942 okoli dveh popoldne končal ta triindvajset ur trajajoči Igmanski pohod. Pri osnovni šoli smo se srečali s kmetom Aleksom Luburcom, ki nas je seveda takoj pogostil z bosensko »rakijo« in dejal:

»Da, da, spominjam se teh dni. S sanmi smo jih vozili, zmrznjene in onemogle, v Trnovo. Ni bilo čuti ječanja in stokanja, s smehom na licih so proletarci prenašali vse bolečine!«

Prva proletarska brigada je iz Trnovega čez nekaj dni vkorakala v osvobojeno Fočo, kjer je bil drugi del brigade z Vrhovnim štabom in tovarišem Titom. 163 zmrznjenih borcev so prenesli v začasno bolnišnico, da jim nudijo zdravniško pomoč. Zdravniki Djuro Meštrović, Gojko Nikoliš, Dejan in drugi so bili pri Titu, ki jim je ukazal, da je igmance treba rešiti! A kako? Brez zdravniških instrumentov, etra, sterilnih gaz se ne da mnogo ukreniti in pomagati. Zdravnikom so pomagali sami bolniki. Na sestanku so se dogovorili, da

teh nekaj kapljic etra, ki so ga imeli na razpolago, prepustijo zmrznjenim tovarišicam. Zdravniki so vse pripravili za operacije. Marinkoviću so odrezali pol stopala na obeh nogah. Ob strašnih bolečinah je pel »Svetla zoro«. Ko so ga prinesli v bolniško sobo, je bil pijan — namesto narkoze so mu dali žganje, da bi laže prenašal bolečine. Ko so v sobo prinesli operiranega Dragana, so mu zapeli njegovo priljubljeno pesem »Tri livade«. Džokico so prinesli nezvestnega in naslednjega dne je umrl. Dolgina Ljuša so morali trikrat operirati. Zdravniki so delali noč in dan, da bi rešili ljudi, kajti pojavili so se prvi znaki gangrene in tetanusa.

Bolnike so obiskovali člani štaba brigade. Nekega večera je stopil v operacijsko sobo tudi Tito. Ni dolgo vzdržal, ni mogel gledati, v kako strašnih okoliščinah opravljajo operacije. Navadne klešče in žage so zamenjale zdravniške instrumente... Pesem, žganje in nasmeh bolničark iz Foče so lajšale bolečine... Rjuhe in bele srajce so bile povoji... To je lahko prenesel samo partizan — proletarec, ki je

bil pripravljen dati vse, pa tudi svoje življenje za svobodo.

Dvanajst partizanov in partizank, ki so jim odrezali ude, je v nekaj dneh umrlo. Drugi so ozdraveli, ali ostali invalidi. Večina je ostala v operativnih enotah in so kasneje kot komandanti in komisarji ali intendanti padli. Danes živi še dvaindvajset igmancev — invalidov. Ob štirinajsti obletnici so se vsi preživeli igmanci, med njimi tudi invalidi, zbrali v Sarajevu in v sedmih dnevih obšli vso pot Igmanskega marša, od Grabljivih Njiv do Presjenice in Foče. Po tolikih letih so zopet obiskali znane kraje in se sestali s starimi tovariši iz borbe. Po poti so prirejali mitinge in se spominjali teh svojih najtežjih dni iz partizanstva. V Foči pa so se udeležili otvoritve nove bolnice, ki nosi ime po umrlih igmancih.

Naša patrolja je od Presjenice nadaljevala pot proti glavni cesti Sarajevo—Kalinovik. Ob hidrocentrali Bogatiči so nas čakali kamioni, s katerimi smo se zadovoljni, polni nepozabnih vtisov in spominov vrnili v Sarajevo.

Miloš Rutar-Ružo

V službi Organizacije združenih narodov: enote JLA v letalu, na poti v Egipt

Anglo-francoske enote na ulicah v Port Saidu

Indijski predstavnik Menon je na letošnjem rednem zasedanju Generalne skupščine OZN, ocenjujoč trenutni mednarodni položaj, izjavil, da so bili zadnji dogodki, ki so vnovič vzbudili negotovost in strah, veliko presenečenje za vse. S to ugotovitvijo je tudi strnil mnenje vseh tistih, ki so ob pričetku lanskega leta ugotavljali, da je »mrtva točka« premagana in da si politika koeksistence vendarle utira pot v mednarodne odnose. Že večkrat smo zapisali, da je spoznanje o nujnosti miroljubne koeksistence v veliki meri plod dejstva, da z vojno v sedanjih »atomski dobi« ni mogoče rešiti ničesar, da v atomskem spopadu ne bi bilo zmagovalca in da je sedanje »atomsko ravnotežje« eden izmed osrednjih činiteljev, ki preprečuje, da bi lahko kak zaletav korak sprožil nov splošen spopad.

Gre seveda za »splošno vojno«, ki bi se vodila z vsemi modernimi (atomskimi in nuklearnimi sredstvi), kar pa ne izključuje možnosti »mali«, ali tako imenovanih lokalnih vojn. Ves povojni razvoj mednarodnih odnosov potrjuje, da je tako »lokalno merjenje sil« (Koreja, Indokina in zdaj Suez) mogoče. Toda taki, čeravno nevarni izbruhi, ne opravičujejo črnogledih napovedi, ki so pogostokrat spremljale komentarje o zadnjih dogodkih.

Ob trojni agresiji na Egipt je Gallupov zavod izvedel zanimivo anketo v Ameriki in nekaterih evropskih državah o tem, ali se strinjajo ali so proti temu posegu. Javnost in anketiranih državah je (razen v Avstriji, kar je, mimogrede povedano, najbolj paradoksalno, saj se je Avstrija s sklenitvijo državne pogodbe zavezala na trajno nevtralnost), s prepričljivo večino obsodila agresijo. Ta činitelj, svetovno javno mnenje, ki kategorično odklanja vojne avanture, je dejstvo, s katerim morajo radi ali neradi računati (to je nazorno potrdila »sueška intervencija«) tisti na Zahodu in Vzhodu, ki menijo, da je mogoče danes sporna

vprašanja še reševati s silo orožja. Drugi činitelj je OZN. Anglo-francoska-izraelska agresija na Egipt je bila za to najvišjo mednarodno organizacijo nedvomno težja preizkušnja kot pa njega dni korejska kriza. Med napadalci sta bili tudi državi, ki sta stalni člani Varnostnega sveta OZN, organa OZN, ki so mu zaupali bdeti nad ohranitvijo mednarodnega miru in varnosti. Jugoslavija je lahko upravičeno ponosna na svojo naglo in učinkovito akcijo, s katero je dosegla sklicanje izrednega zasedanja Generalne skupščine OZN, ko je bil Varnostni svet zaradi veta agresorjev, ohromljen. Z velikansko večino, ki je doslej ne pomnijo v analih OZN, so bile sprejete resolucije, ki so pozvale napadalce, da najprej ustavijo ogenj in se nato umaknejo iz egiptovskega ozemlja. V razmeroma hitrem času je uspelo OZN tudi organizirati varnostne sile, ki so bile poslane v Egipt, da bi zagotovile izvajanje priporočil Generalne skupščine in onemogočile obnove sovražnosti. To je velika politična in moralna zmaga OZN, čeravno nekateri, ki hote žele ignorirati to najvišjo mednarodno organizacijo, nočejo upoštevati njenega prispevka in razvijajo tezo, da se je »pustolovščina ob Suez« končala le zavoljo tega, ker so ZDA odtegnile podporo svojim glavnima evropskima zaveznikoma in ker je SZ »zagrozila« s prostovoljci. Tako zgolj prakticistično, lahko bi rekli tudi blokovsko ocenjevanje, pa ne more ovreči dejstva, da je »sueški poseg« nazorno potrdil nastajanje nove pozitivne mednarodne vzajemnosti.

Ko to pišemo, sta Velika Britanija in Francija obljubili, da bosta brezpogojno umaknili svoje čete iz Port Saida. Umik se je že začel, prav tako so izraelske čete začele zapuščati predele v Sinajski puščavi, ki so jih osvojile s svojim nenadnim vpadom. To je nedvomno popoln in klavrn polom »politike sile« in poizkusov, da bi v sedanjem obdobju »nacionalnega prepoveda« afriških in azijskih narodov, uporabljali kolonialistične metode iz viktorskih časov. Francoski pisatelj in akademik François Mauriac je duhovito in pikro ugotovil: »Gentleman, ki je zapustil London (gre za Edenov odhod na »okrevanje« na Jamaico), je vzel s seboj (dobesedno prevedeno) mnogo več kakor samega sebe, vzel je s seboj celo obdobje, ki je slednjič zaključeno, to pa je obdobje starih kolonialističnih narodov.« Že od samega začetka je bilo namreč na dlani, da je bil sicer cilj Suez, vendar je šlo razen tega za mnogo več: Britanci so računali, da jim bo ta »bliskovita vojna« povrnila položaj gospodarja na Bližnjem vzhodu, Francozi pa, da bodo poglani strah v kosti Alžircem in prisilili k večji »poslušnosti« Maročane in Tunizijce.

Toda kaj se je zgodilo: namesto triumfalnih lovriki popoln polom, ki ga ne morejo spremeniti sofisticirani poskusi, kakor so bili na primer Molletovi, ki si je prizadeval prikazati »sueško intervencijo« nič manj in nič več kot »zmago«. Radikalno-socialistični Mendès-France, ki v parlamentu oportunistično ni glasoval niti za, niti proti »sueški avanturi«, pa je jedrnato ugotovil: »Tudi najbolj črna pričakovanja so bila prekošana.«

Bilanca je zares žalostna: mednarodni ugled obeh držav je več kakor zrahljan, da sploh ne govorimo o tem, da jim po Suezu nihče v Afriki in Aziji več ne verjame. Doma pa seveda razočaranje. Govor britanskega zunanjega ministra bi bil lahko šolski primer,

s koliko diplomatske spretnosti je skušal opravičiti ravnanje vlade, ali »norost«, kakor jo je sočno imenoval Bevan, novi laburistični zunanji minister »vlade v senci«. Zdaj je mnogo ugibanja o tem, ali se bo Eden po »oddihu« na Jamaici še vrnil v Downing Street 10, ali pa je odhod na topli otok že pomenil »tiho abdikacijo«, Churchillov sin Randolph meni, da z Jamaice ni več nazaj poti na predsedniški položaj, drugi pa ugibajo, kdo bi ga lahko zamenjal: ali Butler, ki ga že zdaj nadomestuje, ali Mac Millan, vendar le-tega izključujejo, ker se je preveč kompromitiral s tem, da je z obema rokama podpiral »Ede-novo vojno«.

Mollet je imel, kar se tiče notranje opozicije, precej lažje stališče kot njegov britanski kolega. Parlament je po dokaj cinični razpravi podprl njegovo »sueško odločitev«, proti so bili samo poslanci KPF, na te pa se zaradi njihovega stalinističnega stališča do dogodkov na Madžarskem ni nihče oziral. Desnica je bila navdušena: kako si je mogla sploh zamišljati kaj lepšega kot to, da »socialistična vlada« hodi za njo po kostanj v ogenj. Mnogo lažje je namreč ploskati, kot pa si sam umazati roke s tako nevarno igro. Tudi zdaj, ko se je moral Mollet umakniti iz Port Saída, ga desnica ni zapustila. Sueški mane-ver se je sicer izjalovil, vendar še vedno ostane Alžir in marsikatero drugo delikatno vprašanje.

Torej Molletu vsaj za sedaj ne grozi abdikacija kot ministrskemu predsedniku, drugače pa je z njim kot vodjo socialistične stranke. Doslej mu je sicer uspelo »pokoriti« kritike v lastnih vrstah, ki jih je enostavno izključil. Te metode pa ni mogel uporabiti, na primer, na zasedanju Izvršnega odbora socialistične internacionale, kjer je Commin, Molletov namestnik na položaju generalnega sekretarja, osramočen zapustil dvorano, ker je izvršni odbor izglasoval resolucijo, s katero obsoja agresijo na Egipt. Res, Molletu bo ostala »slava«, da je bil doslej menda v zgodovini edini socialist, ki je začel napadalno vojno.

Porazni politični pa se je pridružila še porazna gospodarska bilanca. Posledica napada ob Suezu ni samo v tem, da prekop ne dela, marveč nič manj huda tudi v tem, da je usahnil petrolej (Evropa je uvažala štiri petine petroleja z Bližnjega vzhoda). Začelo se je z omejitvami v potrošnji, sledile pa so težave, ki grozijo, da bodo izzvale pretres, ki bi bil lahko, zlasti za francosko gospodarstvo usoden, saj zaradi velikanskih vojaških izdatkov že tako obupno niha na meji inflacije. Pariz in London sta se sicer obrnila z vročo prošnjo na Ameriko, sledil pa je odgovor, ki je bil precej podoben ultimatu: najprej umik iz Port Saída in šele nato petrolej. Nič ni pomagalo sklicevanje na »zaveznitvo«. Videti je, da so se v ZDA odločili za radikalno »protikolonialistično politiko«, kar je razen tega mogoče sklepati tudi po tunizijskem, maroškem in drugih obiskih zadnji čas v Beli hiši. Seveda je to ustvarilo ugodno ozračje za razgovore, ki jih bo imel sredi decembra v Washingtonu indijski premier Nehru in ki jim pripisujejo izredno velik pomen.

»Madžarski dogodki« so sprožili veliko polemiko v vsem svetu, pa tudi v vzhodnih državah. Pričakovati bi bilo, da bo ta strahotna izkušnja streznila tiste, ki so še oklevali, da bodo spregledali, da se ni mogoče ustaviti samo pri formalni obsodbi »kulta osebnosti«. Toda če beremo vzhodne časopise (razen

Razdejanje v Port Saïdu, posledica agresije

poljskih!) bomo ugotovili, da je bil učinek prav nasproten! Namesto resne, poglobljene razprave, kakor terjajo ti tragični dogodki, dogmatična polemika, obtoževanje, kakršnega smo v odnosu do naše države že slišali po juniju 1948. Zraven »kontrarevolucije in fašizma« naj bi bila tudi naša država »kriva«, da se je vse ljudstvo, ves delavski razred uprl stalinistično-rakoszyjevski samovolji. Vzporedno s tem pa se spet obuja »stalinistični kult«. Vzhodnonemški časopis »Neues Deutschland« se je razpisal nič manj kot o »pozitivni vlogi Stalina«, drugi spet razširjajo mnenje, da je bilo napačno razpustiti kominform, da so bili sklepi XX. kongresa prenagljeni (!) in podobno.

Kam utegne tako ravnanje pripeljati, ni težko predvideti. To so tragični dogodki na Madžarskem več kot nazorno pokazali. Kolikor bi te restavracijske, stalinistične težnje prevladale, bi se lahko sedanja kriza spremenila v katastrofo. Sleherno obotavljanje, zamujanje pri korenitem obračunu z vsemi tistimi pojavi in činitelji, ki jih skupno imenujemo stalinizem, bi lahko povzročilo nepopravljivo škodo, še več — bilo bi lahko usodno ne samo za socialistični razvoj v teh deželah, marveč tudi za ohranitev miru.

Naj ob koncu še omenimo obisk visokih gostov iz zavezniške Grčije (predsednika vlade Karamanlisa in zunanjega ministra Averofa), ki je še utrdil tradicionalno prijateljstvo, ki povezuje jugoslovanske in grški narod. To prijateljstvo, ki se je zadnje čase tako skladno razvijalo, predstavlja pomemben činitelj za ohranitev miru na tem področju, razen tega pa je zgleden primer ustvarjalnega sožitja in sodelovanja, kar je še bolj pomembno danes, ko nekateri oznanjajo, da je koeksistenca utopistična zamisel, ki je v praksi neuresničljiva.

Jugoslovansko-grško sodelovanje je prepričljiv prispevek k dokazu, da so te tendenčne in zlohotne »teorije« zgrešene, nasprotno — da je prav politika koeksistence tisto sredstvo, s katerim je mogoče premostiti sedanji »nevarni zastoj« v mednarodnih odnosih.

J. J.

Madžarski pretres

TISTEGA jesenskega dne šestega oktobra, ko so z vsemi častmi prenesli posmrtno ostanke Laszla Raika in njegovih tovarišev, žrtev rakoszijevsko-stalinističnega terorja, še ni bilo prepozno. Toda niso zadostovale besede, ki jih je izrekel ob novem odprtem grobu Antal Apro, da gre za »žrtve zločinške klike in da se to ne bo nikoli več ponovilo«. Nemi protest sto tisočev, ki so se pomikali ob krstah in jih nato zasuli s cvetjem, so terjali več: odkrito, predvsem pa odločno besedo, stvarne in takojšnje ukrepe za koreniti obračun

z vsem tistim, kar je dobra dva tedna pozneje povzročilo tako tragičen izbruh splošnojldskega ogorčenja, ki se je nagrmadilo v desetih letih birokratske, od ljudstva odtrgane Rakoszyjeve oblasti.

Prazne in dvoumne besede, pogostokrat tudi iz ust tistih, ki so bili soodgovorni za minulih »deset let«, so samo prilivale olje na ogenj. »Rošada« med Rakoszyjem in njegovo desno roko Gerőjem pač ni povečala zaupanja, da se bodo obljube o spremembah, o »novi politiki« zares tudi izpolnile. Kako verjeti tistim, ki so zagre-

Eden izmed madžarskih upornikov

Krvavi dogodki na budimpeštanskih ulicah ...

šili toliko brezpravnosti, da bodo pravični, kje so jamstva, da se bodo samovoljneži čez noč spremenili v demokratične izvrševalce ljudske volje? Toda ne gre samo za subjektivne lastnosti stalinistične klike, ki ji je uspelo s tragično hlapčevskim posnemanjem »prekositi« celo svojega »vzornika«, marveč gre za celoten splet, verigo dogodkov, dejanj: politiko, ki je madžarskemu delovnemu človeku strahotno popačila sliko socialističnih odnosov in države. mu skalila pogled in ubila zaupanje. Gnoloba se je zavoljo obotavljanja, pomanjkanja energičnih in pozitivnih protiukrepov, razširila v taki meri, da je bil izbruh le še vprašanje povoda.

In tako je prišel 23. oktober, ko so deset tisoči delavcev, mladine in drugih odšli na ulice, da bi izrazili podporo borbi in zahtevam poljskih tovarišev, razen tega pa, da bi na ta način ponovili svoje zahteve, da so za novo politiko potrebni tudi novi ljudje (zahteva, da se Imre Nagy, ki je bil za časa Rakoszyja izključen iz partije in odstranjen s položaja predsednika vlade, spet vrne na staro mesto), da dežela najde svojo lastno, »madžarsko« pot v socializmu, za kar pa je nujna res-

nična neodvisnost, samostojnost in enakopravnost z vsemi državami, pa tudi s SZ.

Toda tudi zdaj (padli so že prvi strelji) se je slepo oklevanje nadaljevalo. Namesto resnično revolucionarnega programa je Gerő v svojem radijskem govoru (24. oktobra) zmerjal manifestante. To je bila prva usodna napaka, sledila ji je druga, ko je Gerő poklical na pomoč sovjetsko vojsko. Takrat je prekipelo. V živo zadeti nacionalni ponos in zvrhoma nakopičeno nezadovoljstvo sta povzročila strašno eksplozijo.

Rakoszyjevski birokratski sistem je bil zlomljen v nekaj urah, armada je odrekla poslušnost, ali pa se pridružila demonstrantom. To je bil spontan ljudski upor za cilje, katerih uresničitve so že prej zaman terjali: resnična neodvisnost dežele, konec tujega vmešavanja, demokratizacija notranjega življenja in izboljšanje življenjskih razmer. Razumljivo je, da so ta »plaz ljudskega nezadovoljstva« kaj kmalu poizkušali izkoristiti razni reakcionarni, buržoazni, hortyjevski in drugi elementi, kar jim je kasneje tudi v precejšnji meri uspelo, vendar pa to nikakor ne pomeni, da je mogoče govoriti o nekakšni »kontrarevoluciji« in celo fašizmu, kakor so poizkušali »madžarske dogodke« v tem obdobju interpretirati v vzhodnih državah, razen na Poljskem. S tem, da sto tisočem prilepimo etiketo »kontrarevolucionarjev«, pač ni mogoče odpraviti z »dnevnega reda« tega tragičnega pretresa. Neresni poizkusi, »razložiti« ta izbruh z »imperialističnimi zarotami, anarhizmom intelektualcev« in podobnim, ne kažejo le skrajno idealističnih, dogmatičnih koncepcij, marveč z žarko lučjo osvetljujejo dejstvo, s kakšno prizadevnostjo se skušajo določeni krogi v nekaterih vzhodnih državah izogniti nujnosti, da bi resnici pogumno pogledali v oči in seveda iz tega potegnili tudi odgovarjajoče zaključke, zamislili se nad dejstvom, da povzamemo članek tov. Stambolića, koliko eksplozivnega materiala lahko nakopiči birokratski sistem, ki pozablja na človeške odnose.

Vlada Imra Nagya (prva je bila sestavljena 24. oktobra) je sicer izdala deklaracijo, ki je sprejela skoraj vse zahteve manifestantov, zdaj upornikov, vendar je sovjetska vojaška intervencija, za katere je prišlo tik po

sestavi nove vlade, ohromila možnost njene učinkovite akcije, ker ljudstvo ni večelo v iskrenost njenih zagotovil. Odločilni trenutki so bili zamujeni. Utemeljen se zdi pomislek, da bi dogodki potekali čisto drugače, če bi prišlo do te deklaracije dan prej, ali pa v tistih oktobrskih dneh, ko so bile te zahteve že jasno oblikovane od več strani.

Kronološki vrstni red dogodkov je bil naslednji: 25. oktobra Nagy prekliče, da je zahteval intervencijo sovjetskih čet (to je zahteval Gerő), 26. oktobra pride do ustanavljanja delavskih revolucionarnih svetov, 27. oktobra Nagy preosnuje svojo vladu, 28. oktobra se sporazumejo o prekinitvi ognja, v noči od 29. na 30. oktober se sovjetske čete umaknejo iz Budimpešte, 31. oktobra

uvedejo večstrankarski sistem, prične se pregrupiranje sovjetskih vojaških sil, 1. novembra Nagyeva vlada proglasi nevtralnost in odpove sodelovanje v varšavskem paktu, 2. novembra sestavi Nagy »večstrankarsko« vladu, dva dni kasneje je prišlo do druge sovjetske intervencije in ustanovitve Kadarjeve delavsko-kmečke vlade.

To je bežen, suh vrstni red dogodkov, ki pa pričajo o tragediji, ne samo o tragediji ljudskega ogorčenja, trpljenja, ruševin, marveč tudi o tragediji zamujenih priložnosti, o tem, kako so upravičen upor proti stalinističnorakoszyjevski samovolji začeli izkoriščati hortyjevski in drugi zares fašistično pobarvani elementi, ki so uprizarjali prave pogrome proti poštenim komunistom in naprednim elementom, jih pobi-

Razdejanje v središču Budimpešte po spopadu...

Zasilen zaklon na budimpeštanski ulici

jali, dalje o tem, da so se nekatere razlašeni veleposestniki in industriji že vrnili na svoja posestva oziroma v podjetja, da so prišle čez mejo stotine raznih »svetovalcev in pomočnikov«, ki so hujskali in »lovili v kalnem«. Ko pa je postalo vroče, so kaj kmalu pobegnili nazaj.

Nagy, ki se tudi ni imel na kaj opreti, je popuščal in v tej splošni zmedi pristajal na »koncesije«, ki bi utegnile biti usodne za nadaljnji socialistični razvoj Madžarske. V tem položaju je prišlo do sestave nove vlade Janosa Kadarja, ki je sam prebil več let v rako-szyjevskih zaporih. Njegov program je upošteval zahteve, ki so sprožile plaz 23. oktobra, začrtal smernice za neodvisno, samostojno »madžarsko pot« pri ustvarjanju socialistične družbe in države. Toda sovjetska intervencija je ves ta program slabila, kakor je poudaril generalni sekretar ZKJ Tito v Pulju. Ta izhod je bil »izbira med večjim in manjšim

zlom«; vlada pa je v razglasu, s katerim je razglasila ta sklep, izrecno podčrtala, da se bo »začela pogajati s sovjetsko vlado o umiku njenih čet z madžarskega ozemlja takoj po upostavitvi reda in miru«.

To pomeni začetek drugega obdobja »madžarskih dogodkov«. V začetku je sicer Kadarjeva vlada pokazala nekaj dobre volje, da bi zadovoljila nekatere zahteve delavcev in drugih, vendar so kaj kmalu sledili dogodki, ki so začeli krhati še tisto pičlo zaupanje, na katerega se je lahko nova »delavsko-kmečka vlada« oprla.

Ne gre samo za grobo kršitev sporazuma med jugoslovansko in madžarsko vlado o azilu bivšega premiera Nagya in tovarišev, da se lahko vrnejo domov (deportirali so jih v Romunijo, vsaj tako so zatrjevala uradna poročila), marveč za, milo povedano, čudno taktiko kombinacije »pogajanj in groženj«, s katerimi je skušala Kadarjeva vlada omejiti pristoj-

nosti in vpliv delavskih svetov, ki so zrasi po dogodkih 23. oktobra kot izraz ljudske volje, da ne bi prišlo do vrnitve starega.

Kadarjeva vlada je sicer skušala utemeljiti razpust osrednjega delavskega sveta in uvedbo naglih sodišč (9. decembra) z že tolikokrat zlorabljenimi izgovori, da so se v njih vgnezdili »kontrarevolucionarni elementi«, vendar to, ne glede na netočnost teh trditev, ne more omajati dejstva, da so bili ti sveti organ, brez katerega si je težko in nemogoče zamisliti normalizacijo razmer.

Ko to pišemo, je položaj še vedno negotov, vendar je že zdaj mogoče ugotoviti, da je Kadarjeva vlada izgubila veliko, če ne usodno bitko, da bi povrnila zaupanje in da je le ustvarila položaj, ki bi utegnil povzročiti nove, hude pretrse.

Nauk teh zadnjih dogodkov je isti: vse je pač odvisno od tega, ali bo Kadarjeva vlada znala odločno počistiti z vsem tistim, kar spominja na staro in stalinistično, kar je bilo tako osovraženo. Veliko odprto vprašanje je tudi umik sovjetskih čet, saj je Madžarska naravnost klasičen primer, kak obseg lahko dobi protisovjetsko razpoloženje zaradi napak hegemoniistične politike.

Zal pa se zdi, da je Kadarjeva vlada ubrala nasprotno smer in da se je raje kot na množice, naslonila na sovjetske tanke.

Toda pri »madžarskih dogodkih« ne gre samo za Madžarsko, marveč tudi za vse tiste, ki neboje videti pravih vzrokov, gibal te strahotne tragedije (določeni krogi v vzhodnih državah in zahodnih komunističnih partijah), ki menijo, da je mogoče po »starem«, s silo odstraniti z dnevnega reda pereča, neodložljiva vprašanja in ki neboje spregledati, da je treba predvsem in najprej popraviti tisto, kar je »vzgojilo« zloglasni »kult osebnosti«, in zelo milo povedano, druge napake, ki so sprožile »madžarsko eksplוזijo«.

Izbire ni dosti, je samo ena pot: popoln obračun s politiko birokratske samovolje, spustiti ustvarjalne sile množic, zagotoviti njihovo enakopravnost in dejansko soddločanje, ustvariti enakopravne odnose med socialističnimi državami, ne glede na to, ali so male ali velike, kar pa temelji lahko le na medsebojnem nevmešavanju in spoštovanju.

Primer Sommer — ponoven zasmeh nacističnih žrtev

O BREZVESTNI popustljivosti zahodnonemških in celo zavezniških civilnih in vojaških oblasti nasproti vojnim zločincem smo že precej pisali. Tako smo med drugim nedavno komentirali tudi odločitev vlade v Bonnu, ki je mimo volje parlamenta obrambnemu ministru Straussu dala vsa pooblašča za sprejemanje bivših esesovcev — oficirjev tja do polkovniškega čina, v novo armado Zahodne Nemčije. Tokrat pa po nemškem tisku povzemamo nov primer dajanja potuše tistim, ki so ne le nosili esesovsko uniformo, ampak so si celo umazali roke s krvjo nedolžnih žrtev v nemških nacističnih taboriščih med minulo vojno. Gre namreč za nacističnega zločinca Gerharda Martina Sommerja, ki je bil dalj časa upravnik zapora v Buchenwaldu. Ze zgolj to dejstvo bi zadostovalo, da bi Sommerja lahko postavili pred sodišče in mu odrekli vse državljske pravice. Toda ne! Zahodnonemški oblastniki so šli celo tako daleč, da so »buchenwaldskega krvnika«, kakor so Sommerja zaradi nepopisnega cinizma in krvočnosti nazivali njegovi lastni pajdaši, za zločine med vojno nagradili z mesečno invalidnino 280 mark, kar zneso v našem denarju skoraj 20 tisoč dinarjev. Človek, ki je zrel za vešala, pa bo dobil še 1.500.000 din »zaostankov«, bržda kot odškodnino, ker je »trpel krivico«.

Oglejmo si sedaj lik človeka, ki ga je zahodnonemški režim nagradil z invalidnino! Pobrskajmo

po aktih sodnih oblast in po dokumentih, ki obravnavajo taborišče Buchenwald. Javno tožilstvo v Bayreuthu je zbralo podatke o Sommerjevih zločinih v 317 tipkanih strani obsegajoči obtožnici. Tu je opisanih 80 umorov, vrsta mučenj in pretepanj, ki jih je zagrešil Sommer nad interniranci. Vsi ti zločini so povzročili ali smrt Sommerjevih žrtev, ali pa so posledice take, da bodo interniranci, ki so prišli Sommerju v roke, pohabljeni vse življenje. Seveda pa obtožnica ni mogla zabeležiti vseh Sommerjevih zločinov, ker umorjene žrtve niso mogle več obtoževati. Ohranili pa so se še drugi dokazi za Sommerjevo nečloveško ravnanje z buchenwaldskimi trpnici: to so dokumenti, ki stajih dva pisca zbrala v literaturi, ki se dotika nacističnih zločinov. Prvo knjigo je napisal Eugen Kogon, bivši buchenwaldski interniranec, ki G. M. Sommerja omenja z gnusom. Drugi zgodovinar, Alfred Miller, pa navaja v svojih spisih, da je Sommer mučil svoje žrtve tudi po več dni. Po pisanju tega avtorja povzemamo, da je nacistični krvolok v eni sami noči z lastno roko pobil 68 oseb in pri tem neznansko užival. To priča o nepopisni pokvarjenosti bivšega upravnika zapora v Buchenwaldu, hkrati pa tudi o tem, da je bil Sommer patološki tip, ki so se ga bali sami esesovci. Dokazano je namreč, da se ga je esesovska komanda hotela večkrat odkrižati, ker da »je bil predivji«. Baje so ga hoteli celo spraviti pred sodišče. Po izjavah

zgodovinarja Millerja je bil Sommer zelo primitiven človek, ki se je znal komajda podpisati. Ker ni bil izobražen, so mu bila vrata v oficirsko kariero zaprta. Odtod si tudi lahko razlagamo, da je Sommer svoje občutke manjvrednosti »zdravil« z divjanjem nad svojimi žrtvami v taborišču.

Marsikdo se bo vprašal, kako je mogel zločinec, ki ima na vesti toliko človeških življenj, ubežati roki pravice prve dni po vojni? Saj je znano, da so zavezniki najhujše

vojne zločince postavili pred sodišče v Nürnbergu in drugod. Da je ostal na svobodi in da se je celo oženil, je pripisati čudoviti logiki zakonskega paragrafa. Tik pred koncem vojne je bil Sommer premješčen iz taborišča v neko tankovsko enoto. Nesreča (za Sommerja sreča) je hotela, da je zraven Sommerjevega tanka, ko »je hitel proti bojišču«, strmoglavilo neko zavezniško letalo, pri čemer so se razletele bombe in Sommer je izgubil nogo, roka pa mu je ostala hroma. Ker je bil ranjen, so ga odpeljali v bolnišnico, ki jo je čez nekaj dni zasedla ameriška vojska. Četudi so vsi oficirji imeli pri sebi zločinčevu sliko, ga nihče ni prepoznal, ker je bil ves povit v obveze. Nekega dne pa ga je skozi okno bolnišnice spoznal neki bivši buchenwaldski interniranec, ki je svojega mučitelja nemudoma prijavil zavezniškim vojaškim oblastem. Ko je ameriška policija nato vdrla v bolnišnico, je našla posteljo prazno. Sommer je bil zaslutil nevarnost in je s pomočjo svojih »vojnih tovarišev« odnesel pete. Ze čez nekaj dni se je, seveda spet z lažnimi dokumenti, pojavil kot težji ranjenec v ameriški vojaški bolnišnici v Garmisch Partenkirchenu. Nato je po daljšem zdravljenju vendarle prišel v civilno bolnišnico v Bayreuth in nemške oblasti so ga aretirale. Svoje zagovornike pa je našel pri zdravnikih, ki so se aretaciji uprli, češ da ni še tolikanj zdrav, da bi ga lahko tirali pred sodišče. Kljub temu je bila razprava napovedana in prijavilo se je nad 400 prič, ki bi ga bremenile tako, da mu smrtna kazen ne bi mogla uiti. Tako se je proti Sommerju začel dolgotrajen proces. Državni tožilec bi baje potreboval kar štiri leta, da bi zbral ves »dokazni material«. Ko se je začela razprava, je Sommer kmalu »padel v nezavest«. Vrnil se je v bolnišnico in je tam ostal kot težji bolnik. Toda to ga ni oviralo, da se medtem ne bi oženil z bolničarko Bärbel Ulrich. In ker so sodniki ugotovili, da je bolan, mu sodišče ne more soditi. Glede na to, da je bil ranjen, mu pripada invalidnina in kakor smo rekli, ima tudi pravico do »zaostankov«. Videti je torej, da so glede invalidnine in zaostankov, kakor tudi v pogledu človečnosti do »bolnika« zakoni zelo logični in dosledni. Tehnica pravice je potegnila na Sommerjevo stran. Nemške sodne oblasti so vnovič dokazale, da je paragraf zelo gibčna zadeva. Postavi ga prav, ali na glavo: paragraf ostane paragraf. Sommer se danes lahko smeji »učinkovitosti« nemške justice, ki je obzirna do njegovega pretvarjanja, cinčna kakor on sam, pa nasproti tisočem žrtvam, ki ne smejo biti nikdar pozabljene. »Pozabljenost« nemških sodnih oblasti pa ima nedvomno tudi svoj vzrok, za katerega lahko najdemo razlago v nekaterih pojavih. V nemško vojsko namreč spet sprejemajo bivše esesove in stari nacistični duh se znova krepi. Potemtakem bi bila velika nedoslednost, če bi nekatere esesove rehabilitirali, druge spet, ki imajo nedvomno prav take »zaslug« za nemški narod, pa tirali pred sodišče. Primer Sommer pa je po vsem svetu naletel na zgražanje.

Fedor Bevc:

**Številka
52763 ...**

(Iz zbirke: »Dachauske zgodbe«)

KOT PO NAVADI smo se sprehajali po dvorišču karantenskega bloka št. 27. Bili smo ljudje za mrežami. Mreža v mreži: to je bil naš karantenski blok.

Vrata v mreži so zacvilila. Prišel je zelenec z mrtvaško glavo na kapi — vsakodnevna kontrola, kajpak! Na to smo se že navadili. Zelenci so pač iskali dlako v svojem železnem redu. Vedeli so, da se mu ne pokoravamo. Zato vsakodnevna kontrola, potem pa kazni.

Med nami je bil tih, miren in neznaten Žid. Vedno sam zase. Tega dne pa si je zaželel njegove družbe zeleni smrto-glavec. Zapičil je vanj svoj pogled, skočil k njemu in ga začel tepsti. Padalo je po njem, zelenec je tulil, mi pa smo obračali oči proč, da ne bi videli tega, kar je bila sicer navada v taborišču. Žid pa ni trenil. Stal je, dokler je zmoglo to njegovo šibko telo, nato pa se je zgrudil pod močnim udarcem. In vendar ni trenil. Zelenec je tulil, skakal sedaj po ubogem telesu, pljuval nanj, skočil z njega, pa spet nanj. Zadrževali smo diha. Nekaj strašnega je ležalo v zraku med dvema mrežama. Kadar smo na skrivaj pogledali ubogo, izmučeno in poteptano ter opljuvano telo, nas je stisnilo od groze. Ko pa so naša ušesa predrla rjoveči zelenčevi kriki, smo se stresli od gneva proti besneči pošasti. Zelenec je kar naprej tulil in brcal, skakal in pljuval: strašna sila pobesnelega bika. Žid pa je molčal. Nismo ga razumeli, le občudovali smo ga. Vihar pobesnelosti je lomil zvijajoče se telo. Le lomil ga je, telo pa se je upogibalo, kakor so ga pač zadevali sunki pobesnelosti. Nenadoma je besneča zelena zver utihnila. Naveličal se je »družabne igre« s človekom. Zmagoslavno je stal zelenec nad negibnim, krvavečim in opljuvanim telesom. Ostro je pogledoval na vse strani in opozarjal ljudi — številke — na svojo zmago. To nenadno tišino po zmagi pa je prekinilo do krvi pretepeno in opljuvano telo, ki se je v trenutku dvignilo in se postavilo v leden, pruski pozor. Desnica je kot ročica stroja snela kapo z glave, usta pa so razločno, vendar mirno in dostojno izrekla: »Javljam pokorno, Žid številka 52763 iz bloka 27 soba 2.«

Zelenec je izbuljil oči, se zapodil skozi vrata in izginil.

Srca so nam zaplala, obrazi zažareli, le ubogi neznatni človek se je sprehajal dalje od mreže do mreže, kakor da se ni nič zgodilo.

Iz taborišč I. Pohorskega bataljona tik pred njegovim koncem

Opis številnih taborišč I. Pohorskega bataljona, katerega borci so 8. januarja 1943 po zaslugi izdajalci Vigca tragično končali, je težaven iz dveh razlogov. Bataljon se je namreč pogosto premikal, da bi zabrisal sled Nemcem, ki so mu bili nenehno za petami. Težava pa je tudi ta, da je le malo preživelih borcev tega bataljona, ki bi se spominjali, v kakšnih krajih in okoliščinah so taborili in kako so bili partizanski tabori na Pohorju urejeni. Eden izmed petnajstorce preživelih iz I. Pohorskega bataljona je sedanji okrajni predsednik ZB mariborskega okraja Leon Zalaznik. Ta je bil komandir šaleške čete, ki se je konec septembra 1942 priključila I. Pohorskemu bataljonu na Podplaninki, nekje v gozdovih grofa Pergerja nad Misljinsko dolino. Naš sestavek se zato omejuje le na opis taborišča pod Planinko, kakršnega se tovariš Zalaznik spominja, ko je tjakaj privedel svoje fante in jih poravnane v vrsto z raportom predal komandantu Pohorskega bataljona Rudolfu Medetu-Gregi. Dotaknili se bomo, sevé, tudi opisa drugih taborišč, kot na primer taborišča Puške čete. Vendar je treba dodati, da so si bila partizanska taborišča na Pohorju bolj ali manj podobna in da je osnovna značilnost teh taborišč v njihovi začasnosti, zaradi česar niso bila kdove kako urejena. Borci so spali večidel na tleh, pod smrekami, kvečjemu da so včasih po tleh pogrnili kako rjuho ali zaplenjeno nemško zastavo. Sicer pa so bila njihovo ležišče gozdna tla, a streha — krošnja kake smreke in širo pohorsko nebo. Povrnimo se sedaj k prihodu šaleške čete pod Planinko, v prostrane gozdove grofa Pergerja in sledimo pripovedovanju Leona Zalaznika:

KO JE ŠALEŠKA četa krenila na Pohorje, da bi se pridružila I. Pohorskemu bataljonu, je zapustila svoje dotodanje operativno področje, ki je obsegalo Šaleško in Misljinsko dolino, Koroško ter del Pohorja, in prišla na zvezo h kmetu Lakovniku, ki sta jo postavila dva borca nekdanje II. grupe odredov, Čebļajev Zdravko-Rado in Dušan Mravljak-Mrož. To je bilo v Šmiklavžu nad Slovenjim Gradcem. Ko je četa stopila v taborišče, so jo vsi čudoma gledali. Fantje so bili mladi, močni in borbeni, vsi dobro hranjeni in so na vodstvo I. Pohorskega bataljona napravili velik vtis. Oblečeni so bili v zaplenjene nemške uniforme pa tudi v civilne obleke. Le oboroženi so bili slabo. Četa je premogla vsega 12 pušk, tako da je bilo 8 borcev povsem brez orožja. Bataljonsko taborišče je bilo

očitno dobro izbrano. O tem smo se lahko prepričali, ko smo ga s pogledom obkrožili. Kraj je bil lep, obraščten s smrekami in dokaj varen pred

nenadnimi nemškimi napadi. Nemci bi lahko napadli le z gornje strani, s hriba, ki se razteza od Planinke sèm. Voda je bila pri roki, ker je nedaleč stran tekkel potoček. Ta potok se je močno vijugal in se spominjam, da bi zaradi tega kmalu nastal preplah. Nekega dne sta namreč šla prat kotle k potoku dva borca. Prvi se je namestil tostran, a drugi, mlajši, nekoliko niže, na drugi strani. Kar priteče tisti, ki je čistil kotel onstran potoka, ves prestrašen v taborišče z vestjo, da se bližajo Nemci. Ker ni bilo nobenih znakov nevarnosti, sem ga začel spraševati, po čem sodi, da so bližu Nemci. Zatrjeval je, da so ga obmetavali s kamni. Končno smo se prepričali, da nevarnosti ni, ker je preplašenemu borcu padlo na hrbet le nekaj češarkov s smreke.

Po prihodu v taborišče pod Planinko so me imenovali v štab bataljona in namesto mene so za komandirja čete imenovali nekega hrabrega borca, bivšega mornarja, čigar imena

Zemljanka Pohorskega bataljona

Po poslednji bitki I. Pohorskega bataljona na Osankarici — Nemci pregledujejo partizansko taborišče in ropajo ubite partizanske borce

se ne spominjam. Meni pa so kot prvo naložili dolžnost, da ustvarim zvezo z Ruško četo, ki se je prav tako morala priključiti I. Pohorskemu bataljonu. Na čelu 16 borcev sem šel potem iskat Ruško četo. Domnevno zvezo z njo naj bi dobili pri kmetu Žampu, kjer je bila nekakšna javka, zato smo jo brez pomišljanja mahnil na Lobnico nad Rušami, kjer je imel ta kmet svojo domačijo. Z Žampo, čigar žena je bila Šarhova sestra, smo se domenili za stik z Ruško četo na Pesku, kamor naj bi kmet napotil patroljo, ki bi se slučajno oglasila pri njem. Razpoznavni znak sta bila dva strela iz puške. Od Žampe nas je vodila pot do kmeta Čandra, ki nam je dal žgancev in kruha za popotnico. Povrh smo se napili še mleka (Čandrov sin je šel kasneje k partizanom in je bil komandir neke TV postaje-stanice). Bataljon se je tačas premaknil bliže Pesku, zato smo se vrnili v

taborišče in obvestili vodstvo, kako se ustvarja zveza z Ruško četo. Naključje pa je hotelo, da je Tine iz minerskega voda ravno tisti čas preskušal mino, ki jo je sestavil iz eksploziva in nekih zavrženih delov, in se mu je ta razpočila. Nemci, ki so vtem držali zasedo na Pesku, so se eksplozije ustrašili in jo popihali, pri tem pa oddali dva strela. Zdaj si torej nismo bili na jasnem, kdo je streljal, Nemci ali naši iz Ruške čete. Čeprav se streli niso skladali z dogovorjeno uro, je nastala zmešnjava. Stvar je bilo treba preveriti, zato sem vzel nekega borca in jo mahnil z njim na Pesek. Ogorki in krog in krog razmetani ostanki jedi so pričali, da je na Pesku nekdo pred kratkim kuril ogenj. To je bila tisti čas edina možna ugotovitev. Kje so Rušani? Ali so prišli prezgodaj, ker so se ustrašili eksplozije, misleč, da so blizu Nemci? Na ta vprašanja smo morali najti odgovore.

Dogodke, ki so sledili, tovariš Zalaznik na kratko takole opisuje: Z borcem Brunom, ki mu je bil dan za spremstvo, sta hodila dva dni, ne da bi kaj jedla ali toplega pila. Naпослед sta se spet pojavila pri Žampu na Lobnici, da bi ponovno upostavila zvezo z iskano Ruško četo. Temu pa so tačas Nemci odpeljali v zapor ženo in hčer ter ju odgnali v koncentracijsko taborišče, kjer sta kasneje umrli. Žampa je bil smrtno prestrašen in jima ni imel s čim postreči, ker je bilo ognjišče mrzlo. Dal jima je le pijače, pismo, s katerim naj bi Pohorski bataljon ustvaril zvezo z Ruško četo, pa je začel podzavestno tlačiti v žep. Seveda sta mu borca Pohorskega bataljona odsvetovala to neprevidnost, nakar je Žampa ta važni »dokument« skril v pušpan na vrtnu pred hišo. Od Žampe grede sta nato Leon in Bruno med skalovjem slišala pritajeno lomastenje in kdaj pa kdaj žvenket

NADA CAREVSKA:

Partizanka

(Odlomek iz »Poeme«)

Vso dolgo pot sem preječala, misleč na to, kar so ljudje, ko sem po tebi spraševala, povedali mimogrede:

da skoraj sama si ostala,
da v borbi padel je tvoj brat,
da oče, mati obležala
sta na njivi kot osat,
ki ga uničila je roka ...,
da si ostala samo ti
in da rodila si otroka,
tvoj up prihodnjih dni ...
Ko v Travo sem prispela,
ko pot bilá je za menojo,
ko sem napol odrevenela
strmela v Čabar pod seboj,

se v meni nekaj je zganilo.
Bilo je kot zatrt idol ...
Po žilah se mi je razlilo
in je prevpilo tisto bol,
da kot iz uma, žgoče, blazno
sem skoz mrežo na očeh
strmela v daljo neizrazno
s podobo deteta v očeh.
Potem kot nora sem zdrvela
do prvih revnih vaških hiš,
da sem s telesom se zadela
ob trhli in črvni križi,

Po poslednji bitki I. Pohorskega bataljona na Osankarici — Nemci pregledujejo partizansko taborišče in ropajo ubite partizanske borce

orožja, po čemer sta sklepala, da grede Nemci v hajko, in se seveda nemudoma pritajila. Ko bi bila vedela, da je bila to Ruška četa, ki je hitela na stik s Pohorci, bi jima bilo prikrajšanih precej dvomov in strahov, spoj s I. Pohorskim bataljonom pa bi bil opravljen nekaj dni prej. Bila je namreč v resnici Ruška četa tista enota, ki se je v noči prebijala skozi gozd in skale k Žampu na Lobjnico. V pismu, ki ga je Žampa skril v pušpan na vrtu, je pisalo, naj pride Ruška četa na javko na Žigartov vrh k stolpu, kjer da jo bosta čakala dva borca. Žampa pa je bil tako zmešan, da je navedel napačno uro. Rušanom je namreč rekel, da jih bosta borca Pohorskega bataljona čakala pri stolpu od 5. ure zjutraj do enajste ponoči, namesto da bi jim naročil, naj bodo na Žigartovem vrhu med 13. in 18. uro istega dne. Ruška četa je torej pohorsko zvezo prehitela in od

tod si je tudi razlagati, da sta Leon in njegov spremljevalec kljub zgodnjemu prihodu takoj dobila zvezo na Žigartovem vrhu. Da nam bodo dogodki jasni, moramo spremiti oba borca Pohorskega bataljona še na poti od Žampe do javke na Žigartovem vrhu. Leon in Bruno sta se namreč med potjo vnovič zglasila pri Čandru oziroma pri njegovi sestri, ki jima je povedala, da je bil pred kratkim šel mimo Šarh s svojo patruljo. Potem ko ju je postregla s pol hlebec kruha, sta se umaknila v gozd nedaleč od Čandrove kmetije. V gozdu sta ostala do jutra, nato pa sta jo mahnila na Žigartov vrh k stolpu, kamor sta prispela proti eni uri popoldan. Med potjo sta napravila sklep, da se bo eden izmed njiju žrtvoval v primeru, da ju je Žampa izdal, in sprejel borbo z morebitno zasedo, medtem ko bi se drugi prebil do bataljona in ga obvestil o izdajstvu. Ko sta se bližala

javki, sta opazila dva moška v modrih baretkah in pumparicah. Eden izmed njiju je nosil sokolsko bluzo, oba pa sta bila oborožena s pištolami znamke »Steyer« in po dvema bombama. Kakor hitro sta začutila, da se nekdo bliža stolpu in je Leon zaklical: »Sta iz Ruške čete?« — sta izvlekla pištoli in se nagloma obrnila. Kljub temu, da so ugotovili, kdo so, so bili ves čas previdni in Leon je moral borcema Ruške čete navajati imena svojih znancev in prijateljev v Ruški četi. To je namreč tedaj zahtevala konspiracija, zakaj mnogokrat je padlo precej tovarišev, ki so bili preveč zaupljivi in so nasledili izdajalcem, gestapovskim agentom. Tovariš Leon je omenil dva znanca iz Ruške čete, Leopolda Brenčiča-Šarota, železničarja, in Jankota Pihlarja-Dona, ki so ga gestapovci kasneje živega prijeli na koroškem kolodvoru v Mariboru, ga odpeljali v Avstrijo, menda v Gra-

ki stal je tamkaj na razpotju (nesreče davne star spomin!). Ah, v tistem blaženem ganotju čutila nisem bolečin, ki jih udarec prizadel je. Bilo je kakor blagoslov... Potem sem skozi golo drevje uzrla tisti bedni krov, ki dal ti varno je zavetje... Iz koč je prihajal zvok kakor skrivnostno razodetje — otroški nebolgljeni jok.

Ko tja na vrata sem stopila, so drgetale mi rokē, kolena so se mi šibila, utripale mi žile vse od težkega pričakovanja... Nato sem prestopila prag in kakor v neresničnih sanjah obraz uzrla, mil in drag... Kako tedaj si zakričala in padla mi okrog vratu, kako si čudno zajokala, ihtela vase brez glasu...

O, dobro sem te razumela! Ni bilo treba besedi. Vse, kar dotlej si pretrpela, kar se nabralo je boli trpeče in ponosne duše, zdaj burno vrelo je na dan, in kakor izpod mlade ruše kipel je tok solzá močan, dokler se nisva izjokali... Ko je prestalo hlipanje, sva se obedve zasmejali. (O, tisti smeh skozi solzé!...)

dec, in mu odsekali glavo, in to je za spoznanje zmanjšalo nezaupljivost obeh borcev Ruške čete. Ko so nato približali taborišču Ruške čete, sta jim prišla naproti dva Šarhova sina, dečka dvanajstih in štirinajstih let, ki sta zaklicala: »Počakajte, da pride ta komandant in komisar!« To sta bila vražje pogumna fanta in hočeš, nočeš, ju je moral odrasel človek upoštevati.

»Po nekaterih nespornostih,« pripoveduje Leon Zalaznik, »ko me je neki borec imel za gestapovca in mi je obljubljal smrt, so nam le dovolili vstop v taborišče, in ko so se prepričali, da nimam slabih namenov ter da v resnici poznam borca, katerih imena sem navajal, so privolili, da pregledam četo. Videl sem prav dobre borce, med njimi štiri dekleta. Vseh je bilo okrog dvajset. Ker je bil eden bolan, smo počakali štiri dni, da je ozdravel. Vojaški red v četi ni bil zadovoljiv. Tako na primer niso imeli vodnikov, komandant in komisar pa sta hodila v patrolje. Četa je bila torej v primeru nevarnosti, ali če bi bi oba vodja padla v zasedo, brez poveljstva. Druga nepravilnost je bila, da so borci na straži čistili puške in je bila nevarnost, da jih Nemci iznenadijo, ne da bi lahko oddali en sam strel. Tisti čas je bilo taborišče Ruške čete pod Sokolskim domom nad Rušami. Četa navadno tudi po dva meseca ni menjala taborišča, omenjeni tabor pa je bil neprimerno izbran. Nameščen v lepem gozdu je očem sicer nudil lepo sliko, vendar pa je bilo moč na prvi videz ugotoviti, da so imeli Nemci zaradi nezavarovane lege obilo priložnosti četo presenetiti in uničiti. Pripomniti pa je treba, da so bili borci Ruške čete (ustanovljene maja 1942) partizani komaj pet mesecev in da je treba zato marsikatero pomanjkljivost blaže presojati.«

Leon je izkoristil štiri dni počitka za politično delo. Borcem Ruške čete je vsak dan govoril o pomenu in ciljnih osvobodilne borbe, kakor tudi o vlogi Pohorskega bataljona, o borbah, ki jih je ta bataljon

vođil, in o brezhibni disciplini v tej partizanski enoti na Pohorju.

Ko je bolni partizan ozdravel, se je Ruška četa premaknila na Pesek. Tam jo je vse dni čakala patrolja Pohorskega bataljona, ki jo je na posled srečno pripeljala v taborišče bataljona. Komandant Groga ni mogel prikriti zadovoljstva, da je tako dolgo iskana četa končno le prispela, in je očitno vzradoščen sprejel Leonov raport. Pri raportu je bil tudi neki majhen človek, ki je zelo radovedno vpraševal o raznih podrobnostih. Oblečen je bil v civilno obleko, zato mu je Zalaznik komaj odgovoril, ko ga je vprašal, če je on Leon. Ker se je civilist še naprej zanimal za razne stvari, Zalaznik ni mogel vzdržati, da komandanta Groga ne bi vprašal: »Kdo je ta človek?« Groga se je posmehal: »Ne veš? To je Stane (France Rozman)!«

Nato je bil I. Pohorski bataljon preosnovan tako, da so iz jedra in došlih čet osnovali 1., 2. in 3. četo, na čelo katerih so postavili komandirje in komisarje ter vodnike. Leon Zalaznik je bil imenovan za komisarja 2. čete. Bataljon je štel 96 mož, izmed katerih pa so trije na čelu z Vojkotom Nemcem odšli na ljutomersko področje, Kristl Urlih z Milko Kerinovo, ki je kasneje, leta 1944, padla kot komisar bataljona v borbah za Ljubno, v Šaleško in Mislinjsko dolino, Mitja Ribičič-Ciril pa nazaj na Dolenjsko.

V začetku novembra 1942 je dajalo taborišče I. Pohorskega bataljona takšne pogoje: čete so bile tako razmeščene v gozdu, da so lahko vsak hip stopile v obrambo. Borci, razvrščeni po gozdu, so tvorili nekakšen krog, s katerim so obkolili ves hrib, na katerem je bilo taborišče. Strelivo, ki so ga premogli nekdanja Ruška in Šaleška četa ter borci Pohorskega bataljona, je bilo razdeljeno med vse partizane enako. Vsaka četa je dobila svoj mitraljez. Postavljena so bila štiri stražarska mesta, razpoznavna gesla pa so bila: »Puška-Pohorje« ali »Sablja«, in kot od-

govor kraj, kjer je bataljon pač taboril. Egoizma med borci malodane ni bilo. Tudi med tovariši in tovarišicami je vladalo vzorno tovarštvo. Intendant Trpin je skrbel, da je imel bataljon zlasti pozimi stalno zalogo živil, tako tudi okrog 200 kg masti in 600 kg mesa, ki so ga borci nabavili v rekvizicijah. Tako so precejšnje količine živil rekvirirali v oplotniški trgovini, kjer so napadli žandarmerijo, zažgali občino in se med drugim oskrbeli tudi z ekrazitom iz granitoloma. Rekvirirano hrano so borci zakopali med skale in jo tako shranili za zimo, da je ostala večidel suha in nepokvarjena. Meso so pogosto sušili na prostem. Naključje je hotelo, da so nekoč Nemci vso zalogo mesa, visečega po vejah, zaplenili in partizani so bili ob hrano.

Življenje v taborišču Pohorskega bataljona je bilo nadvse razgibano kljub temu, da pohorski partizani niso mogli biti sproščeni zaradi stalne nevarnosti, da jih napadejo Nemci. Partizani-komunisti in skojevci so se sestajali vsak drugi dan, po potrebi tudi česče. Na sestankih so skupaj z drugimi borci obravnavali disciplino in razčlenjevali akcije, njihove uspehe in napake. Politične ure je vodil bataljonski komisar Rajko, ki je bil tudi navdušen pevec. Pohorski partizani so tedaj prepevali največ tele pesmi: »Vintovačko«, pesem »Partizanska mati«, »Črnotasko«, »Kosec koso brusi« in »Hej brigade«. Naprev slednje je bil isti, le besedilo je bilo drugačno. Te pesmi je prinesel s seboj Menih z Dolenjskega, ki je razdal med borce tudi nekaj izvodov »Ljudske pravice« in »Poročevalca«. Ta literatura je potlej romala h kmetom, ki so jo z navdušenjem prebirali. Zlasti lepo je bilo ob večerih, ko so se oglasili ubrani glasovi pevskega zbora, ki ga je vodil Rajko Menih, komisar. Komandant Groga pa je vodil vojaške ure, na katerih so se borci učili ravnati z crožjem in vojaškega reda.

Borci so, kot rečeno, spali na golih tleh, le včasih so si postlali s kako rjuho ali rdečo

zastavo, ki so jo zaplenili Nemcem. Borec Volan si je iz rdeče nemške zastave napravil celo šotor, drugi pa so si šotore priredili kar iz rjuh. Komisar se je hudoval zlasti na rdeče nemške zastave, ker se je bal, da bi sovražnik zaradi barve odkril taborišče. Na zimo leta 1942 pa so vodi skupali zemljanke za 6 do 10 ljudi. Ta podzemna bivališča pohorskih partizanov so bila zgrajena tako, da so borci z vhodov lahko kleče streljali na sovražnika v primeru napada. Na ležiščih so si postlali s smrečjem; vsak borec je imel dve odeji.

»Ko so Nemci obkolili I. Pohorski bataljon,« zaključuje Leon Zalaznik, »so partizane zalotili v zemljankah. Naključju, da sem pet ali šest dni pred

8. januarjem odšel z Borom na teren v ciklostilno tehniko, je pripisati, da sem ostal živ in da nisem padel kot borec I. Pohorskega bataljona. Razen mene je danes živih še štirinajst bivših borcev I. Pohorskega bataljona. Dva izmed teh sta izdajalca: Vigec-Volga iz Ruš, ki ima na vesti ves tragično padli Pohorski bataljon in je pred kaznijo pobegnil na Koroško, ter neki Zagloba, ki je tudi izdal več naših ljudi gestapovcem, potem ko so ga prijeli. Ta živi zdaj v Kanadi. Ostali preživeli borci so bodisi na vodilnih, bodisi na drugih odgovornih položajih v našem gospodarskem in družbenem življenju, nekateri kmetujejo ali pa opravljajo razne druge poklice.

ne zaradi komandnih in drugih vprašanj. Zanimiva pa je enajsta knjiga 5. zvezka »Zbornika« tudi zato, ker navaja nekatere podatke iz italijanskih in ustaško-domobranskih dokumentov, ki priznavajo uspešnost delovanja enot NOV. Prav tako so zanimivi dokumenti, ki potrjujejo, da je uspešno delovanje enot NOV prisililo kvislinge k medsebojnemu sodelovanju.

*

Izšla je knjiga Dragana Markovića »Prepovedano življenje«, posvečena junaški borbi beograjskih ilegalcev in drugih meščanov v drugi svetovni vojni. Marković v njej opisuje akcije ilegalcev, zažiganje nemških avtomobilov, sežiganje kvislinških časopisov na beograjskih ulicah, zbiranje orožja in zdravil za partizane, zelo podrobno pa bivanje tovariša Tita leta 1941 v Beogradu, osvoboditev Aleksandra Rankovića iz bolniškega zapora, osnivanje in delo tiskarne CK itd. Knjiga končuje z zadnjimi akcijami beograjskih ilegalcev in simpatizerjev Partije tik preden mesto osvobođe enote naše armade. Eno takšnih dejanj navaja Marković, ko opisuje starega upokojenega učitelja Miladina Zarića, ki je v zadnjem trenutku ugasil zažigalne vrvice na miniranem savskem mostu in tako omogočil enotam JA in Rdeče armade pot v naše glavno mesto.

*

»Morja in njihovi zakladi« ter zelo koristno in poljudno pisano delo dveh znanih zdravnikov, dr. M. Avčina in dr. S. Lunačkove, »Otrok od spočetja do pubertete«. Zadnja knjiga pa je »Praktični nasveti za dom«.

Enajsta knjiga petega zvezka »Zbornika« (Januar 1943) obravnava operativno delovanje iz decembra leta 1942, torej tik pred začetkom četrte sovražne ofenzive. Sovražnik je na Kordunu in v Baniji začel napadati z namenom, da bi zavzel osvobojeno ozemlje ter razbil enote narodnoosvobodilne vojske. Da bi olajšala položaj naših enot v Bosni ter na Hrvaškem, je četrta divizija razvila precejšnjo aktivnost v Sloveniji in na železniški progi Zagreb—Beograd. Nekaj dokumentov govori tudi o delovanju sovražnika v omenjeni ofenzivi, tako o koncentraciji enot okrog Žumberka ter o demonstrativnih napadih, ki so imeli za smoter zaposlitev naših enot na tem področju. Pričujoči »Zbornik« obravnava med drugim tudi akcije Prvega hrvatskega korpusa, naše vojne mornarice v Podgori ter se dotika sodelovanja med štabi II. in III. co-

Tudi letošnja zbirka knjig priljubljene Prešernove družbe obsega leposlovna in poljudno-znanstvena dela domačih avtorjev. France Bevk, naš nedvomno najbolj plodovit pripovednik, je v zbirko prispeval zgodovinsko povest »Iskra pod pepelom«, izredno živi opis drugega tolminskega kmečkega punta, ki ga je vodil Šimen Golja iz Baške grape, Ivan Ribič pa mladinsko povest o pogumni ovčarski psi »Kali«, ki vse do vojne zanesljivo čuva zaupane ji ovčje in kozje črede, dokler v mirne planinske kraje ne vdre vojna vihra. Tedaj pa žival izgubi zaupanje v ljudi. Nedvomno bo ta lepa knjiga zlasti med mlajšimi bralci vzbudila precej zanimanja. Tretja leposlovna knjiga letošnje zbirke Prešernove družbe pa je Bena Zupančiča povest »Mrtvo morje«, ki nas prijetno seznaja z lepotami in krutostjo velikih morij in daljnih obmorskih krajev in dežel. Avtor je iz pripovedovanja resničnih doživljajev našega kapetana spretno ustvaril delo, ki si bo prav tako kot prej omenjene knjige nedvomno pridobilo širok krog bralcev. Poljudnoznanstveni del zbirke pa obsega dr. Miroslava Zeia knjigo

Stopeti

TAKŠNO IME smo mu dali. Bil je najmlajši v četi. Morda mu je bilo tedaj dvanajst let; skuštran, svetlo las fant z drobnimi zelenkastosivimi očmi, iz katerih je zmerom sijala žalost in za fante teh let neobičajna melanholija. In prav zato, ker je bil najmlajši, ter zavoljo tega, ker so vedeli za vzroke njegove žalosti, so ga borci imeli zelo radi. Pazili so nanj kot na punčico v očesu in kadar so se vračali iz borbe, so mu zmerom prinesli kako lepo zaplenjeno stvar.

Oblekli smo ga od nog do glave. Nosil je sivo domobranksko bluzo, ki mu je segala malone do kolen, in čevlje, ki so mu bili za nekaj številčk preveliki. Na glavo si je nataknil povaljano čepico s peterokrako zvezdo, kratka italijanska puška pa se mu je običajno vlekla po snegu.

Da bi se oddolžil za vsesplošno skrb in zaupanje, si je prizadeval biti povsod prvi, hotel je, da bi ga priznali za pravega borca-partizana. Kadar ga je komandir kam poslal, najbolj pogosto s kakim obvestilom za štab odreda, se je sila resno postavil mirno, nagloma primaknil stisnjeno pest k čepici, ki mu je silila na uho, in odrezavo rekel:

»Razumem, tovariš komandir!«

Pogostoma je odhajal kot kurir v druge enote, se zadrževal v štabu odreda, a najrajši se je mudil pri prvi desetini na Žutavki.

S temi mrkimi, toda dobrosrčnimi ljudmi, borci prve desetine, se je spoznal prvega dne, ko je prišel med partizane. Z njimi je bil nekako zrasel, toda najljubši izmed vseh mu je bil čiča Joco, veseli brkonja, gotovo najpogumnejši borec v četi. Z njim se je najraje družil, ali zraven njega spal, stal na straži in odhajal v patroljo.

Kadar je čiča Joco s pipo med zobmi stražil na kakem izpostavljenem mestu na Žutavki in budno nadziral poti in prehode, skozi katere bi se mogli pritihotapiti ustaši, mu je kje blizu, naslonjen na prečnik, globoko zamišljen, delal družbo naš Stopeti. Njegov pogled je tedaj polzel po gajih in

livadah izpod Žutavke, čezincez pokritih s snegom, in se naposled ustavil nekje na levi, izpod Čeliča, na rahlo valovitem kraju, kjer se cesta, začeni od Šibošniškega mostu, začne vzpenjati. Pod Pukišem, zraven goste žive meje, ki se tako jasno črta v snegu, se je namreč pripetil dogodek, zaradi katerega fant niti v snu ni imel pokoja.

Čiča Joco je vedel, kaj fanta mori. Hotel mu je pomagati, da bi ga vsaj za hip odtrgal od hudih spominov. Često ga je prijateljsko nagovarjal:

»Hej, fantè, kam si se tako zamislil? Pojdi sem, bes te lopni, da nekaj pokadiva in se pogovoriva kot je treba!«

»Ne kadim, čiča,« je tedaj odvrnil Stopeti, se primaknil bliže, naslonil na ograjo in se spet zamaknil v daljo, kot da mu je le-ta prikovala pogled na tisto strašno mesto, s katerega je ponesel v svet globoko rano v svoji mladeniški duši.

Dogodilo se je pozno jeseni leta tisočdevetstoenaštiridesetega.

Dan se je nagibal v večer, ko so ustaši iznenada obkolili vas. Vse, ki so jih zatekli v vasi žive, so odvedli s seboj. Zgnali so skupaj živino in iz hiš odnesli, kar jim je bilo všeč. Turobna povorka stopetih golorokih kmetov se je premaknila; starci, žen-

ske in otroci, nekateri še v plenicah. Ustaši siromakom niso prizanašali; tokli so po njih s puškinimi kopiti, da so padali v spolzko, umazano plundro. Prignali so jih v Čelič in jih zaprli v ustaške kasarne. Tiste, ki niso mogli stati, so pustili na dvorišču.

Naslednje jutro, čim se je zaskovalo, so jih dvignili in jih gnali po cesti proti Brčkemu. Med potjo jih je veliko omagalo; ustaši so jih potolkli in pustili ležati v krvi zraven ceste. Hodili so tako nekaj kilometrov, ko je blizu Pukiša strahovito zapokalo in deček je videl pokraj sebe padati ljudi, ki so se grudili v smrtnem stoku na zemljo. Tudi on, stopeti, je padel.

Kako dolgo je ležal tam, se ne spominja. Ustašev ni bilo več, a okrog njega so ležali stoštirje Mirošavčani. Obmirovali so tam vsi v krvi in hladni. Na nekem truplu je čepel gavran, a pokraj njega je počivala neka ženska, ki se ji je še živ dojenček z glavo zakopal v ledene nedri. A njemu, stopetemu, je kljuvalo v glavi in vsega omotičnega se je polotila neodjenljiva želja, da bi čimprej zbežal s tistega strašnega kraja. Bil je prešibak, da bi mogel hoditi. Padel je, a ko se je vnovič prebudil, je bilo sonce že visoko na obzorju. Ležal je na veliki njivi in bil je ves moker in umazan. Okrog nog so se mu ovijali suhi oponci od buč. Kraj je bil kot izumrl, a tam, čez reko, se je kazala njegova vas. Vleklo ga je domov, toda bil je tako prestrašen, da se je raje zavlekel v kup koruznice in tam predanil. Šele ko je padla noč, se je stopeti izkopal iz zavetja in krenil proti Mirošavcem.

Vas je bila mračna in pusta, žive duše nikjer. Tu mu ni bilo obstanka. Šel je proti planini in ob zori je prispel na Žutavko, kjer je naletel na partizane, svoje sedanje tovariše.

Minili so dnevi, meseci in fant se ni spremenil. Tudi sedaj, na straži s čičo Jocom, se mu je zdelo, kot da tam, v dolini, v jarkih zraven brčanske ceste, vidi blede, krvave obraze svojega očeta, matere in sestrice.

»Nekaj bi te rad vprašal, čiča,« je prekinil molk Stopeti, »ali bomo partizani kdaj močnejši od ustašev?«

»Bomo, pri moji veri!«

»Potem bom lahko brez nevarnosti šel domov?«

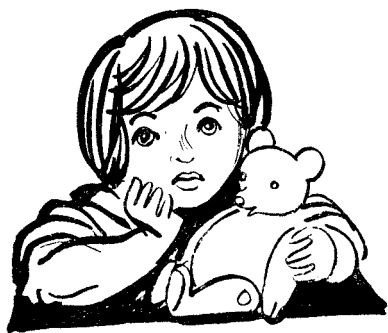
»Seveda, sinko. Pregnali bomo Nemce z naše zemlje in se maščevali ustaškim krvnikom. Tedaj boš lahko odšel ne le domov, temveč tudi v druge države, če boš hotel.«

Fantove oči so zasijale. Dvignjene glave se je približal čiču Jocu, se bežno ozrl po žutavskih strminah in se nagloma obrnil, rekoč:

»Grem, morda me iščejo.«

Čiča Joco je odobravajoče pokimal in pobrskal po žepih za kresilom, a Stopeti je živahno odhitel niz pobočja k taborišču.

Prevedel Nande Žužek

»Mama, pripoveduj, kako je bilo pri partizanih!« tako me zvečer, kadar sem doma, prosi moja Alenka. Vedno znova ji oživljam podobe, ki se jih spominjam, ona pa vpija vase vsako besedo, se s svojo otroško dušo vživlja v tedanje dogodke, po svoje sovraži in ljubi, se navdušuje in žalosti. Pripovedujem in si želim, da bi vse to ostala le pripoved, ki ne bi nikdar več oživela, a vendar nikoli ne bi bila pozabljena...

TRI PARTIZANSKE ZGODBE

I.

»Mama, jutri imaš rojstni dan. Pripoveduj mi še enkrat o svojem osemnajstem rojstnem dnevu!« Da, o svojem osemnajstem rojstnem dnevu, na položajih okrog Novega mesta leta 1944... Osemnajst let! To naj bi bila doba rosne mladosti, polna lepote prve ljubezni. Namesto tega — surova šola vojne. Toda, ali samo to? Vendar je bila to mladost, polna vzorov in junaštva, ki se ne ustavi niti pred smrtjo, mladost, za kakršno smo na

svoj način lahko srečni, da nam je bilo dano doživeti jo. — Tedaj sem bila bolničarka v bataljonu X. brigade. Teden dni smo bili zakopani v zemljo na položajih okrog Težkih voda, kajti topovi iz Novega mesta so neprestano grmeli. Branili smo Nemcem, da bi prodrli čez Gorjance v Belo krajino, v srce narodnoosvobodilnega boja. Teden dni neprestanih bojov in naporov. Kdo bi se bil tedaj spomnil na svoj rojstni dan?! Tisto jutro pa me je zbudilo le grmenje topov. Kot iz daljave sem začula poltiho pesem o mladem dekletu, ki se bori za svobodo. Ko sem odprla oči, sem zagledala tovariše, ki so peli. Od kod in zakaj tako veselje, zakaj pesem ob tem času? Tedaj sem zagledala ob vzglavju nekaj, kar me je globoko ganilo: pest suhih hrušk, pest orehov in velik kos kruha. Tovariši so mi stisnili roko in mi zaželeli devetnajsto leto v svobodi. Začutila sem kot še nikoli prej vse bogastvo partizanskega tovarštva. To je bil in bo ostal moj najlepši rojstni dan; najdragocenejša darila ga ne odtehtajo. To je eden izmed najmočnejših spominov, ki me veže na partizanska leta...

II.

»Mama, rada bi slišala še kaj junaškega!« Oči male Alenke se močneje zasvetijo in odprta usta pomenijo, da je treba pričeti. Junaškega? O

tem bi ti mogla pripovedovati tedne in tedne, težavno je izbirati. Tokrat ti bom govorila o junaštvu brez puške in bombe, brez jurišanja in brez sre-

čanja s sovražnikom. Govorila ti bom o tistem, a velikem junaštvu partizanskega srca. — Bilo je jeseni leta 1944, ko smo morali v enem samem pohodu brez počitka prehoditi dolgo pot čez Kočevske hribe od Hinj pa tja do Koprivnika, kjer je bilo treba zaustaviti Nemce in domobrance, ki so

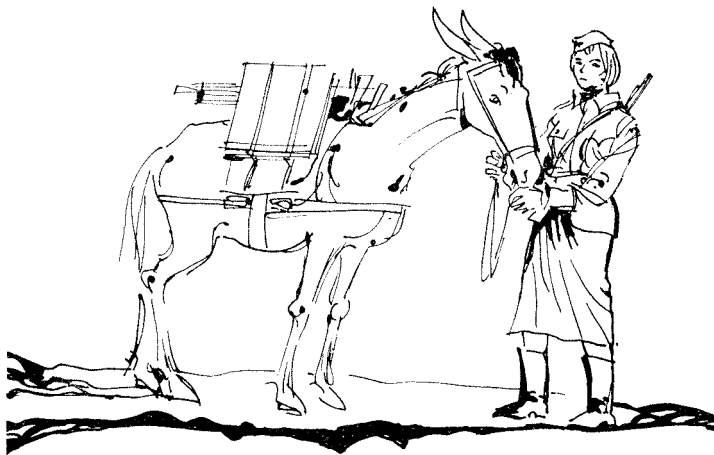
hoteli od tam prodreti v Črnomelj. Pot je bila naporna, borci so bili utrujeni še od bojov prejšnjih dni in lilo je curkoma brez prestanka. Šla sem vzdolž kolone, da bi pomagala, če bi bilo komu to potrebno. Tedaj sem ga zagledala: nisem vedela za njegovo ime in nikdar ga tudi nisem izvedela. Bil je rudar iz Trbovelj, oče šestih otrok, ki je pred kratkim prišel z drugimi tovariši iz Zasavja v našo brigado. Bil je bled in izmučen, ves upognjen pod težo streliva, ki ga je nosil. »Tovariš, naj ti pomagam?« sem vprašala. »Ne, nosil bom sam, dokler bo šlo. Pomagaj tistim, kj so potrebnejši.« Pred jutranjim svitanjem je komandant ukazal počitek. V razvalinah kočevskih hiš so tovariši prižgali majhne ognje, da bi si pogreli premrle ude in se pripravili na boj. Ko se je kolona ustavila, sem ga zopet zagledala: padel je bil na tla in se ni več premaknil. Tovariši so ga dvignili, toda ni več zadihal. Tedaj je tovariš komisar dejal: »Slava junaku! Nosil je strelivo do smrti. Hrabro je izpolnil svojo dolžnost. Izbojeval je boj s svojo vestjo...!«

III.

Da pa ne boš mislila, da so bile pri partizanih samo žalostne stvari, ti povem dogodek, ki smo se mu še dolgo smejali. Povedala ti bom, kako sem prvič in hkrati edinkrat srečala komandanta Staneta Rozmana. Bilo je to ob mojem prvem ognjenem krstu, kakih deset dni potem, ko sem postala partizanka. Ker smo bili v naši četi sami skojevci iz Ljubljane, nas je Majda, sekretarka SKOJ brigade, štiri poslala v novi bataljon v Dobcu, da začnemo tam organizirati SKOJ. Prvi dan so nas časno razporedili po četah in jaz sem postala politdelegat voda mulovodcev. Ko so nas ravno razdelili po četah, je začelo od vseh strani pokati. Nemci so nas presesteli ravno pri kosilu. Zadnje povelje, ki sem ga dobila od komandirja, je bilo, da ne smem zapustiti voda, pa četudi grem za njim na konec sveta.

Po boju pa, da moram pripekljati nazaj vse mule in mulovodce. Prva naloga, toda huda in težavna, kajti držati skupaj tak vod, kjer so bežale mule v eno, mulovodci pa v drugo stran, je bilo še za starega partizana skoraj nemogoče. Kaj šele zame, sedemnajstletno

partizana; manjši je imel na rokavih zlate našitke, tako da sem takoj zaslutila, da mora biti kakšen poveljnik. Stala sem še vedno kot ukopana, ko me je oni manjši tovariš vprašal: »Kaj delaš tukaj? Kdo si?« »Politdelegat tegale voda sem,« sem izdabila in pokazala

deklico, ki je bila prvič v boju! Šele ko smo bili daleč proč od streljanja, se mi je končno le posrečilo, da smo bili v »popolnem sestavu«. Odločili smo se, da bomo šli proti Blokam, kjer je najmanj pokalo, in tam bi počakali na zvezo. Ravno ko smo prečkali cesto, ki pelje v Cerknico, kjer sta se bojevale Bračičeva in Tomšičeva brigada, pri Cajnarjih, se je čulo brnenje avtomobila in z grozo v očeh sem nepremično obstala in čakala najhujšega. Nisem vedela, kaj se dogaja okoli mene, ker ni bilo časa za razmišljanje. Nenadoma sem se znašla pred žarometi in čakala, kdaj se bo zaslišalo: »Hände hoch!« Iz avtomobila sta stopila dva

z roko nazaj, ne da bi se ozrla. Tedaj pa začujem smeh obeh tovarišev, tak smeh, da sem mislila, da ga nikdar ne bo konec. Obrnem se in namah mi je bilo vse jasno. Za menoj so stale same mule, ki so obstale pred žarometi, mulovodcev pa ni bilo nikjer. »Če bom potreboval kak poseben vod, za posebno akcijo, se bom obrnil nate, tovariš politdelegat mul,« mi je smeje rekel tisti, manjši tovariš in mi stisnil roko. Ko je stopil v avto, mi je tovariš, ki je bil z njim, zašepetal na uho: »Veš kdo je bil to? Komandant Stane!« Ker nisem mogla tega obdržati kot svojo skrivnost, se me je to častno ime še dolgo časa držalo...

Spomini sestavljajo mozaik najrazličnejših partizanskih doživetij, od žalostnih do veselih. Vse to nosim v sebi in ti pripovedujem zato, da boš skušala s svojim srcem dojeti naš boj, ne kot novo povest o kralju Matjažu, temveč, da boš čutila, za kakšne velike stvari smo se tedaj bojevali. Ne le tebi, vsem našim otrokom smo dolžni to dati...! Toda to so le še moje misli, zakaj mala Alenka že spi in morda le še sanja o vsem, kar sem ji pripovedovala.

N. A.,

ilustriral Marjan Amalietti

Zaupni dokumenti...

(Nadaljevanje in konec)

12. Ignacij Oklesen, agent Amedeo, je prejel 30. aprila 1942 ali prej 20 lir, ker je ovdal partizanske položaje v Zabukovju, katere so potem napadli fašisti 98. legije iz Trebnjega (iz poročila »Notizie su confidenti beneficiati« majorja B. Mirabelle«).

13. Franc Zgavc, agent Aldo, je prejel 30. aprila 1942 ali prej 20 lir, ker je izdal partizanske položaje na področju Gotne vasi in dal informacije o subverzivnih letakih, ki so bili skrivaj razširjeni po podeželskih krajih (opomba: »Represalije proti italijanskim konfidantom« v poročilu o letakih kaže, da je OF takrat razširila neki letak proti izdajalcem. — Vir kot zgoraj).

14. Karel Suhi je prejel 1. maja leta 1942 od div. poveljstva 200 lir za priznanje, ker je pomagal reševati utaplajočega se topničarja Antonia Privitera (to je edini primer, ko izplača odsek I nagrado za delo, ki ni obveščevalnega značaja).

15. Konfidentu Emiliju je major B. Mirabella izplačal 31. maja 1942 ali prej 200 lir, ker je izdal partizanske položaje in propagandno delovanje okupatorju sovražnih oseb; ovadeni so bili nato aretirani. (Vir kot pod tek. št. 12.) O dveh izplačilih odseka I po 150 lir v mesecu maju 1942 manjkajo sleherni podatki.

23. V. 1942 je predložil kap. Enrico Pani ods. I zopet 8 pobotnic v skupni vrednosti 1500 lir. Ta denar je izplačal svojim konfidantom med 2. in 14. aprilom. Poročilo pravi, da so informacije konfidentov vodile do novih rezultatov in do odkritja mnogega zakopanega orožja. (Verjetno gre za iste ovaduhe, ki jim je kap. Pani že v aprilu izplačal 1500 lir. Znano je, da je v tem času in pozneje Ivan Mohar z Vršnih sel marljivo vohunil po deželi za orožjem in ovajal kmete.)

16. Janezu Ivančiču, agentu Mariu, je odsek I izplačal 31. maja 1942 ali prej 50 lir za informacije o nekem partizanskem oddelku na področju Podturna pri Dolenjskih Toplicah. (Načelnik odseka I, major B. Mirabella v poročilu »Notizie su conf. benef.«)

17. Agentu Stanku, pravo ime Janez Breznikar, je v istem času, kot prejšnjemu, izplačal odsek I 50 lir za podatke o partizanih na področju Trebnjega (vir kot zgoraj).

18. Jože Brodarič, z imenom agent Giulio, je 30. maja 1942 podpisal v Metliki poveljstvu 3. bataliona 23. pehotnega polka pobotnico za 100 lir, ki jih je dobil za izdajo položajev nekega oddelka upornikov na področju Metlike (poročilo maj. B. Mirabella »Not. su conf. benef.« in Brodaričeva pobotnica).

19. 28. maja 1942 je istemu metliškemu poveljstvu podpisala pobotnico za 50 lir tudi Marija Slanc, z imenom agent Mario iz Slamne vasi 9, za nagrado, ker je Italijane obvestila o uničenju neke telefon-

ske linije (pobotnica Slančeve in poročilo maj. B. Mirabelle »Not. su conf. benef.«).

20. Pred 25. julijem 1942 je dobil Jože Radovan pod imenom agent Jože, od Italijanov 100 lir za obvestilo o partizanskih položajih na južni strani Novega mesta. (Isti dokument B. Mirabelle.)

21. Marija Judnič, z imenom agent Danica, je dobila 25. julija 1942. leta ali nekaj prej 100 lir, ker je izdala položaje nekega uporniškega oddelka na področju Hrušice. (Vir kot pri prejšnjem.)

22. Jože Zupančič, z imenom agent Stanko, je dobil 25. julija 1942 ali malo prej od Italijanov, verjetno v Novem mestu, 300 lir, ker je ovdal »sumljive individue«. (Vir kot pri prejšnjih dveh. Gre za cerkovnika pri podružni cerkvi v Zloganju pri Škocjanu; po vojni je umrl. Prim. še tek. št. 25!)

23. Italijani so izplačali 1. avgusta 1942 ali prej Ivanu Moharju, z imenom agent Fido, 50 lir, ker je ovdal položaje nekega oddelka upornikov na področju Novega mesta. (Vir kot pri prejšnjih. — Ivan Mohar, že v stari Jugoslaviji kaznovan orožnik in lesni manipulant na Vršnih selih pri Novem mestu, je bil gotovo najzloglasnejši italijanski konfident v Novem mestu. Pozneje je šel sam v prostovoljno zaščitno internacijo na Rab, kjer so ga ob italijanski kapitulaciji interniranci z italijanskim poveljnikom taborišča vred po naglem sojenju ustrelili in ju pokopali vsakega na eno stran ob vhodu v taborišče. Tudi Moharjeva sestra se je vozila po sumljivih opravkih celo v Zagreb — takih potnih dovoljenj sicer ni bilo mogoče dobiti — in so jo partizani kot izdajalko ostrigili.)

24. Franc Zupančič, z imenom agent Zoro, je 21. avgusta 1942 ali kaj prej dobil od Italijanov 100 lir, ker je izdal partizanske položaje na področju Novega mesta. (Vir kot pri prejšnjih. — Najbrž je bil konfident doma iz Soteske, pozneje ubit nekeje pri Kočevju. Prim. tek. št. 28 in 49!)

25. Jože Zupančič je pod imenom agent Stanko dobil 23. avgusta 1942. leta ali v času enega meseca prej 200 lir, ker je izdal partizanske položaje v okolici Škocjana. (Prim. tek. št. 22! — Vir kot zgoraj.)

26. Agent Jonico, s pravim imenom Martin Janežič, je dobil dne 25. avgusta 1942 ali prej 50 lir za izdajo položajev oddelka upornikov na področju Trebnjega. (Isti vir.)

27. Poveljstvo 23. polka, s sedežem v Crnomlju, je izplačalo agentu Avgustu, to je, ciganu Avgustu Hudorovcu, nekaj tednov pred 11. septembrom 1942 500 lir za izdajo položajev oddelka upornikov na področju Metlike. (Isti vir.)

28. Agent Božidar, s pravim imenom Franc Zupančič, je dobil 3. septembra 1942 ali malo prej 300 lir za izdajo položajev oddelka

»komunističnih tolovajev« na področju Novega mesta. (Isti vir. Primerjaj tek. št. 24 in 49!)

29. Stanko Mijovilič je, pod imenom agent Stanko, dobil, zelo verjetno 21. avgusta 1942, od poveljstva 98. legije črnih srajc v Trebnjem, ki ji je poveljeval konzul Antonio Pelazzi, 100 lir za ovadbo položajev partizanskega oddelka na področju Mirne peči. (Isti vir.)

30. Ivan Mohar je dobil pod imenom agent Julij 4. septembra 1942 ali največ 10 dni prej 200 lir za izdajo položajev oddelka upornikov na področju Straže. (Isti vir.)

31. Marija Golobič s Hrušice je pod imenom agent Micaica (l'agente Mizica) dobila 4. septembra 1942 ali malo prej 100 lir za izdajo partizanskih položajev na področju Hrušice. (Isti vir. Njen sin Ivan je bil v prvi, Stamenkovičevi skupini bele garde, pobegnil po njenem razbitju proti koncu maja 1942 domov, kjer so ga kot italijanskega oglednika zajeli partizani meseca junija 1942 v Gaberjahu, ušel v Stopiče k fašistom, ki so mu kot vodniku plačevali dnevnic 200 ali 300 lir; pozneje pa so ga Italijani na Grmu sami umorili — stislili so ga baje v vinski preši.)

32. Poveljstvo 98. legije črnih srajc v Trebnjem je 1. septembra 1942. leta plačalo Pierini Melissi pod imenom agent Pierina 100 lir za izdajo partizanskih položajev na področju Smarjete. (Isti vir. — Uniformirana fašistka P. Melissa je prišla iz Trsta kot uradnica in delala na glavarstvu.)

33.—39. Jože Spec, Ivan Barle, Lojze Trunkelj, Anton Hribar, Alojz Ferfolja, Franc Trlep in Janez Trlep so dobili, pod imeni Jože, Ivan, Alojz, Ante, Ilja, Franc in Janez, 7. septembra 1942 skupaj 300 lir, ker so sodelovali pri lovu na 4 partizane in jih izročili fašistom v Trebnjem. (Isti vir. — Znano je, da so v tistem času vaše straže po Suhi krajini in tam okoli lovile partizanske kurirje in terence in jih z vrvmi okoli vratu vodile prodajat fašistom v Trebnje. Kdo bi znal pojasniti usodo tu omenjenih štirih partizanov?)

40. Agent Rudolf, s pravim imenom Rudolf Vidmar, je dobil dne 25. septembra 1942 ali kratek čas prej 150 lir za ovadbo partizanskih položajev na področju Novega mesta. (Isti vir.)

41. Janez Komavnes ali agent Jožko je 24. septembra 1942 ali le malo prej dobil od Italijanov 200 lir za izdajo partizanskih položajev na področju St. Petra, sedaj Otočca. (Isti vir.)

42. Agent Ivan, s pravim imenom Ivan Krese, je 25. septembra 1942. leta ali malo prej dobil od Italijanov 50 lir za ovadbo partizanskih položajev na področju Smarjete. (Isti vir. Komaj okoli 16-letnega Ivana Kreseta iz Smarjete so se vdnjali snovalci domačega belogardizma — Franc Selak in Rudi Poljanec, glej tudi tek. št. 59! — za kurirja, ki je vzdrževal zveze z Novim mestom. Po posredovanju Vladimirja Svetka so ga izkoriščali tudi Italijani kot obveščevalca. V septembru 1942 so mu plačali 100 lir, ko je prinesel ovadbo Franca Karlovskega, Videčnika in Juraničeve iz Smarjete, ki so jih Italijani dne 24. septembra prijeli in nato kot

talce v Semiču ustrelili. Ivan Krese je 1945. leta pobegnil v Francijo.)

43. Poveljnik 98. legije črnih srajc v Trebnjem, konzul Antonio Pelazzi, je 1. oktobra 1942 ali kratke čas prej izplačal Viktorju Ozimeku (oče Anton) iz Vapče vasi pri Dobrniču, z imenom »l'agente Alfredo 10-0. V.«, 30 lir, ker je 15. septembra 1942 pridriral na konju v Trebnje ovadit fašistom, da so šli skozi njegovo vas partizani. (O izdaji sami poroča poveljnik A. Pelazzi divizijskemu odseku I 27. septembra 1942 pod No. 008/4000/»I« di Prot.)

44. Tridesetletna Milka Mamilovič iz Novega mesta (oče Ivan) je pod imenom »l'agente Giulia 11-MM« dobila 8. oktobra 1942 ali malo prej 300 lir »nagrade za sodelovanje«.

45. Alojz Kovačič iz Mirne peči (oče Jakob), star 45 let, je 22. oktobra 1942 ali nekaj prej dobil od Italijanov pod imenom »l'agente Carlo MP 1«, 200 lir »nagrade za sodelovanje«. Verjetno mu je denar izplačalo poveljstvo 6. topniškega polka (posadka v Mirni peči?); 23. oktobra 1942 poroča namreč to poveljstvo diviziji Isonzo, da ima v službi konfidenta Alojza Kovačiča (oče Jakob) iz Mirne peči.

46. Začasni poveljnik 24. polka Como, podpolkovnik Manlio Berardi, ki je nadomestoval polkovnika Angela Guazza, je 17. oktobra 1942. leta izplačal 100 lir »nagrade za sodelovanje« Alojziji Kacin (l'agente Andrea 3) iz Zabje vasi št. 5, rojeni 15. aprila 1921 v Novem mestu. (Primerjaj še tek. št. 62!)

47. Vladimir Svetek (l'agente Stanko BN 12), očeta Janeza in matere Marije Kermavner, rojen dne 22. januarja 1880 v Ljubljani in stanujoč v Novem mestu na »cesti Gabriella D'Annunzio« št. 2, je prejel 2. novembra ali le malo prej 200 lir »za sodelovanje« z divizijskimi karabinjerji. Bil pa je Vladimir Svetek tudi zaupnik 24. polka v Novem mestu (več o Vladimirju Svetku glej pod tek. št. 59!).

48. Jože Pečarič, agent Jože, očeta Alojza in matere Bare Štepan, rojen 4. aprila 1926 v Čurilah št. 17 pri Metliki, je v času od 14. do 22. nov. 1942 dobil od poveljstva metliške posadke (3. bataljon 23. polka) 500 lir nagrade. 23. oktobra 1942 je bila namreč italijanska posadka na Ostrižu že okoli 8 dni obkoljena od partizanov (napadel jo je Simičev kordunaški bataljon) in metliško poveljstvo, kateremu je bil Ostriž podrejen, ni imelo nikakih vesti več. Zato se je tega dne obrnil poveljnik Metlike na omenjenega Jožeta Pečariča, katerega mu je bil poveljnik karabinjerjev na Ostrižu prej označil kot zaupno osebo. Jože Pečarič se je, kot je pozneje poročal poveljnik z Ostriža, res priplazil skozi partizanske položaje na Ostriž do žičnih ovir na cesti, ki pelje v Metliko, ter sprejel od obkoljenih Italijanov prošnjo za municijo in topniški ogenj, s katerim so nato iz Metlike prisilili partizane, da so zrahli obkolitev (allentare la stretta). Na povratku so na Pečariča partizani streljali s strojnimi, pa mu je uspelo rešiti se na varno pod močnim italijanskim zaščitnim ognjem z Ostriža. Za to tvegano dejanje je poveljnik 23. pehotnega polka v Črnomlju,

Na Sv. Urhu 22. januarja 1944: Trjavčev izpod Sv. Urha, eden izmed najhujših urhovskih morilcev, se vadi v orožju

polkovnik F. Ciancabilla 9. novembra 1942 predlagal nagrado 1000 lir, divizijski odsek I v Novem mestu pa mu je odobril le polovico (poročilo polk. F. Ciancabille pod št. 3144/I di prot. od 9. nov. 1942. leta).

49. Jožeta Zupančič, stanujoča pri Auerspergovem gradu v Soteski, je 20. novembra 1942 prejela od Italijanov pod imenom »agent Francesco DS 6« 100 lir za neugotovljeno izdajo. Njenega moža Franca (ki je verjetno istovesten z italijanskim konfidentom Zupančičem, navedenim pod tek. št. 24 in 28) so že pred 20. novembrom 1942 ubili partizani nekje pri Kočevju.

50.—51. »Informator« Mile Vignjevič je 15. oktobra 1942 prejel od poveljstva 24. polka Como (takrat mu je poveljeval polkovnik Domenico Orifici) pod imenom »agent Franca 43« 60 lir za neznano ovadbo. Denar mu je izplačala italijanska posadka v Rožnem dolu. Isti Italijani so mu v neugotovljenem času in pod istim imenom izplačali tudi 100 lir kot »informatorju« za »sodelovanje«. Mile Vignjevič (oče Simon, mati Milica Vignjevič — I-), je bil rojen 24. marca 1869 v Gornji Dubravi pri Ogulinu in se je naselil v Rožnem dolu pri Semiču. 9. okt. 1942 mu je občina v Loki pri Črnomlju izdala delavsko knjižico št. 9931.

52. Katarini Mavrin, z imenom »agent Katica«, iz Deskove vasi št. 2 pri Starem trgu ob Kolpi, je izplačal 19. novembra 1942 poveljnik italijanske posadke v Starem trgu, kapetan Nicolo Robles, 30 lir. Nagrado ji je priznal sam poveljnik XI. korpusa v Ljubljani, general Mario Robotti, ob priliki svojega obiska v Starem trgu, in sicer »za dolgo informatorsko delo za posadko v Starem trgu«. Iz listin je razvideti, da je bila Katarina Mavrin, očeta Petra in matere Katarine Wolj, rojena 12. avgusta 1909 v Starem trgu. O njenem delu je polkovnik F. Ciancabilla poročal diviziji že 11. oktobra 1942 pod No 08/6365. (Poročilo polk. F. Cian-

cabille pod N. 3248/I di prot. Segreto od 19. nov. 1942 poveljstvu div. Isonzo v Novem mestu.)

53.—55. Poveljnik divizijskih karabinjerjev v Novem mestu, kapetan Fernando Di Furia, je izplačal Frančišku Novak dne 3. julija 1942 300 lir, 11. avgusta zopet 300 lir »podpore« (per sussidio) in 14. septembra 200 lir znova za »podporo«. (Tri pobotnice Frančiške Novak.)

56. Poveljnik divizijskih karabinjerjev, kap. Fernando Di Furia, je 1. avgusta 1942 izplačal Janezu Hočevarju 150 lir »za sodelovanje«. Janez Hočevar je označen kot »konfident«. (Pobotnica, ki jo je podpisal Janez Hočevar.)

57. Poveljnik div. karabinjerjev, kap. Fernando Di Furia, je neznanega dne v septembru 1942 izplačal konfidentu Mirku Zupančiču 50 lir »kot podporo za njegovo delo v naš prid«, kot pravi kap. Di Furia v svojem poročilu 2. novembra 1942. Z neke poti v italijanski službi se Mirko Zupančič ni več vrnil, poroča Di Furia isti dan.

58. Poveljstvo 23. pehotnega polka Como v Črnomlju je izplačalo 20. decembra 1942 Katarini Spehar 200 lir, »ker je dolgo bila obveščevalka italijanske posadke na Sinjem vrhu«. (Poročilo poveljnika 23. polka, polk. F. Ciancabille divizijskemu odseku I pod N. 3508/I di prot. Segreto od 20. dec. 1942. O delu Speharjeve je polk. Ciancabilla poročal diviziji že 11. oktobra 1942. leta pod N. 08/6365.)

Dokument torej jasno govore, da se razpase plačana konfidentska rabota za sovražnika prav z nastankom in razvojem bele garde.

ZA KONFIDENTI SE SKRIVA LEGIJA

Poveljstvo divizije Isonzo je dne 4. oktobra 1942 pozvalo 24. polk v Novem mestu, naj pošlje spisek svojih konfidentov. Polkovnik poveljnik Manlio Berardi je 18. oktobra predložil seznam štirih imen:

59. Vladimir Svetek, očeta Janeza in matere Marije Kermavner, rojen v Ljubljani, stanuje v Novem mestu v ulici Gabriella D'Annunzio št. 3; že naveden pod št. 47. (Vladimir Svetek je enajst let živel pri Šmarjeti — v Gorenji vasi —, kjer je njegova žena Pavla bila učiteljica. Po prihodu Italijanov je postal njihov tolmač in ovaduh. Jeseni 1941 se je Svetek umaknil z Italijani v Novo mesto, stanoval najprej na Drski in se spomladi, ko je prvič ponoči pokalo okoli hiše, preselil v mesto v ulico Vinke Padersiša, ki so jo Italijani imenovali po Gabrielu D'Annunziu. Vladimir Svetek je imel široko mrežo svojih obveščevalcev, med njimi v mestu na Bregu zidarja Kosa, v Šmarjeti babico Zevnik, mizarja Franca Bajca iz Gorenje vasi (prisilili se je s Strmcja), ki ga neki vir označuje za »belo farovško poturico« in ki ga je pozneje pobrala jetika, snovalca belogardizma v Šmarjeti Rudija Poljanca in Franca Seiaka, ki se je bil priselil z Bučke na materino dediščino v Šmarjeto ter se tu s Poljančcem posvetil legističnemu gibanju. Med Svetkovimi žrtvami je Henrik Zbil, ki ga je Svetku ovadila Zevnica — njen sin je v gillovski uniformi organiziral mlade fašiste na Šolah —, krčmar Matko iz Gotne vasi, neki kamnosek Špendler in učitelj Ju-

rančič, ki je pred Nemci pribežal s Telč v Šmarjeto; v smrt pa je Svetek spravil Jurančičovo ženo, uglednega šmarjanskega gostilničarja Franca Karlovška in Videčnika iz Šmarjete, ki so jih Italijani jeseni 1942 ustrelili v Semiču kot talce. Ovadbi jih je Svetku že omenjeni buditelj belogardizma Bajc iz Šmarjete po mladem kurirju Ivanu Kresetu (o njem glej že pod št. 42!). Kurirju so plačali Italijani 100 lir, Vladimirju Svetku, ki jim je Kreseta pripeljal, pa 500 lir. V jeseni 1943 je Vladimir Svetek počakal partizane v Novem mestu z britvijo v roki, pa se mu samomor ni posrečil. Po mestu so govorili, da mu očitajo štirideset izdajstev. Svetkove žene Pavle pa se v Šmarjeti še danes spominjajo kot »partizanske ženske«, ki jo je mož ne prestanto pretepal in mučil. To je sama popisala v svojih »Spominih izdajalčeve žene«.)

60. Franc Košir, Alojza in Rozalije, rojen 23. avgusta 1920 v Novi gori in tam stanujoč na št. 8, delavec. (Od šestnajstih Novih gor v Sloveniji jih leži na bivšem področju 24. pehotnega polka kar šest, pa vse le kot zaselki drugih vasi v bivših občinah Crmošnice, Skocjan, Smihel-Stopiče, Sentjerne, Št. Peter — sedaj Otočec — in Trebelno. Za katero Novo goro bi šlo?)

61. Jožica Stricel (po drugem viru Stritzel) iz Novega mesta, rojena Kržičnik, mati Jožefa Koretič, sama stara 26 let. (Jožica Stricel je imela svoje lastne obveščevalce tudi zunaj mesta, med njimi neko zaupnico na Kamen vrhu.)

62. Alojzija Kacin, matere Karoline, rojena v Novem mestu dne 15. aprila 1921, stanuje v Zabji vasi št. 5; že navedena pod št. 46. (Perica Karolina Kacin je že pred vojno živila v Zabji vasi. S hčerko se je pajdašila z Italijani. Ovadle sta med drugimi tudi 15-letno Milo Zupančičevo iz Zabje vasi, ki so jo Italijani zavoljo mladoletnosti po treh dneh izpustili.)

Teden dni za 24. polkom, 11. oktobra, je dobila tudi 98. legija črnih

srajc v Trebnjem ukaz, naj sporoči imena svojih konfidentov. Konzul Antonio Pelazzi je 20. oktobra 1942 javil, da sta v njegovi službi dva zaupnika:

63. Antonija Pestotnik, očeta Janeza in matere Marije Kos, rojena 15. januarja 1894 v Ljubljani, babica v Dobriču, je »od časa do časa poročala« fašistom v Trebnje, in —

64. Nada Kužnik, očeta Karla in matere Marije Berbuč, rojena dne 1. avgusta 1907 pri Sv. Križu-Cesti, učiteljica, stanujoča v Starem trgu pri Trebnjem.

TUDI VODITELJI LEGIJE PLAČANI VOHUNI!

Še preden je ob kapitulaciji Italije zapustil 24. pehotni polk Sentjerne in se z legisti umikal na Novo mesto, sta s polkovnega poveljstva zbežala dva italijanska vojaka, primorska Slovenca Franc Lipovšek in neki Nande, in utekla preganjalcem v Gorjance. Seržent Lipovšek, ki je postal v partizanih inštruktor za rabo metalcev min 81 in ki je kot poročnik v Nandetom preživel vojno, je prinesel v gozdove tisti del arhiva polkovne obveščevalne službe (Nucleo I), ki se nanaša na čas od 22. julija do 20. avgusta 1942.

Tudi te papirje sem v jeseni 1943 imel v rokah in si izpisal važnejše podatke o konfidentih polkovnika Sordija, zadnjega poveljnika 24. polka v naših krajih.

65. Konfident »Vinko 123 L«, s pravim imenom Stanislava Zlobko, je 22. julija 1943 prejela 100 lir in 13. avgusta 1943 zopet toliko za neznan ovađbi. Stanislava Zlobko je bila rojena 23. aprila 1923 nekje v raških krajih, ki so jih zasedli Nemci in od koder se je z očetom Francem in materjo Antonijo, rojeno Baškovec, ter mlajšim bratom preselila v Sentjerne. Sosedje so se jih bali. Očeta so ji Italijani sicer poslali v Castel Franco, toda jetniki so se ga izogibali kot ovađuha. Za brata je izpričano, da je delal za Italijane. V septembru 1943 je

Stanislava Zlobko bežala z umikajočimi se Italijani.)

66. Martin Rangus je pod imenom konfident »Slavica 69 V« dobil 23. julija 1943 od Italijanov 200 lir za neznano izdajo. Martin Rangus, očeta Martina in matere Marije Potočar, je bil rojen 10. oktobra 1896, leta na Selah pri Sentjerneju. (Vedno zadoženi mesar Martin Rangus si je že leta 1941 čez noč opomogel s črnim klanjem in prekupčevanjem z živino, ki so jo tiho tapci ropali po izseljenih raških krajih; pozneje pa je zalagal z mesom legistični Kranjčev bataljon na Dolenjski Brezovici. Postal je eden najglasnejših pobudnikov legističnega gibanja, zloglasen ovađuha in krut mučitelj jetnikov na njihovi poti na morišče. Že v noči od 27. na 28. marec 1942 je vodil Stopanjeve fašiste, ki so šli umoriti ključavničarskega mojstra Jožeta Pirkoviča v Sentjerneju, v jeseni 1942, leta pa je lažno ovadil upravnika pošte Antona Škerlija, invalida iz prve svetovne vojne, in sodnika dr. Viktorja Brežnika. Škerlija so nato fašisti strašno mučili in umorili, sodnik pa se je z razmesarjenim hrbtom od dumdumaric komaj rešil v bolnišnico. 10. septembra 1943 se je mesar Martin Rangus na čelu sentjernejskih legistov umikal z Italijani skozi Novo mesto, vzkičal kralju Petru in pel: »... črna zemlja naj pogrezne tega, ki odpada.«)

67. Franc Pregelj je kot konfident »Vera 111 A« sprejel 7. avgusta 1943. leta iz blagajne polkovnega »jedra I« v Sentjerneju 500 lir za neugotovljeno izdajo. Očeta Ivana in matere Hedvike Bratina, je bil Pregelj rojen 14. junija 1911 v Strugah. Pred prodirajočimi Nemci je pribežal iz Leskovca pri Krškem v Sentjerne, kjer je postal občinski tajnik in najvplivnejši politični voditelj legije na širokem področju petih občin ob srednji Krki. Že kot občinski tajnik v Leskovcu je ob zlomu Jugoslavije nagovarjal župana Starca, naj bi poverila občinski denar, kar pa mu je župan

Nismo še

Res je — zločinov in nasilja, ki so ga počenjali okupatorji nad našim ljudstvom, še nismo pozabili. Razumljivo: to je tudi del naše zgodovine! Več ali manj pa nam to nasilje dandanes ponazorjujejo tudi številne okupatorjeve fotografije, katere so fašisti zelo radi delali sebi v »spomin«. Največkrat pa nam take pretresljive fotografije prikazujejo le zločine, ne pa tudi, kdo je bil žrtev takih zločinov in kje so se dogodili. Zlasti italijanski okupatorji so kaj

— v svojo pogubo — preprečil. Ob nemškem vdoru 21. oktobra 1943 v veliki jesenski ofenzivi je Franc Pregelj velj za množico Sentjernejčanov prijeti tudi leskoveškega župana Starca in ga ustreliti, čeprav sta bila v botriji. Pregelj se je v nemškem avtomobilu in se čelado na glavi sam peljal za štirinajstimi žrtvami na morišče. Kot vojaški poveljnik domobrancev na Lešnici pri Novem mestu je postal pozneje Pregelj eden najokrutnejših črnorokcev in posejal okoliške gozdove z grobovi domačinov, kolikor jih ni zmetal v valove Krke. Po vojni je bil obsojen na vešala. — Seržent Lipovšek je povedal, da mu je Franc Pregelj ponujal del tistih 500 lir, ki jih je dobil kot konfident »Vera 111 A«, pa mu je Lipovšek odgovoril, da takega denarja ne mara.)

68. Ivan Mihele je kot konfident »Fani 222 V«, dobil 23. julija 1943 100 lir za neugotovljeno izdajo. Očetu Francu in materi Ani Mihele se je rodil 16. maja 1889 v Škrbini pri Ajdovščini in se že mlad priselil ali priženil na Stopno, majhno vas pri Bučki. (Ukvarjal se je nekaž z kmetovanjem, največ pa z vinstvom in žganjekuho. Ze pred vojno ni bila njegova hiša nikoli brez stotisočakov gotovine. Ivan Mihele je umrl pred nekaj leti kot neomadeževan in častivreden rodoljub.)

69. Ignac Frančič s konfidentskim imenom »Karolina 22 A« je 25. julija 1943 dobil iz italijanske obveščevalne blagajne v Sentjerneju 200 lir za neugotovljeno izdajo. Lesni trgovec Ignac Frančič z Dol. Brezovice pri Sentjerneju se je rodil 19. julija 1894 v ugledni hiši trdnega kmeta Janeza Frančiča (mami Ana Seljak) v Dol. Stari vasi pri Sentjerneju. (Ze pred vojno so vozniki na Heinricharjevi žagi v Gorjancih nanj streljali, ko jih je osleparil pri zasluzku. Revizor Zadrudne gospodarske zveze v Ljubljani Tirš je izjavil, da bi Frančiču ne ušlo nekaj let zapora, če bi prijavil njegove poverbe v kon-

sumni trgovini v Sentjerneju, da pa ga zaradi ugleda klerikalne Zadrudne zveze ne bodo izročili pravici. Mnogo prahu je Frančič dvignil pozneje, ko je izmamil od povsem tujih Bevkov v Dol. Stari vasi pooblastilo, da jim sme urediti bogato dediščino po umrlem sorodniku v Sviči, res tam prodal hišo, pustil denar v tujih bankah in čiste vode tako skalil, da se niti sodišče ni v njih več znašlo. Ogorčeni ljudje so mu napisali na vozilo: »Bevkov avto«. Italijani so dali Frančiču takoj milijonske kredite za izsekanje Gorjancev in zaloge živeža za drvarje. Nevarne uničevalne načrte mu je že jeseni 1941 zavrla Osvobodilna fronta z letaki, opomini in napadi na voznike, spomladi 1942 pa čisto ustavil partizani z orožjem. Ignac Frančič je bil v četvorici najpivljivejših voditeljev belega gibanja in domobranstva in član črne roke. Ob koncu vojne je bežal z Nemci in se izselil v Južno Ameriko. Tudi sin mu je kot častnik padel v domobrančih.)

70. Divji lovec, legist in pozneje domobranec Alojz Bratkovič, po domače Zdolincev, je 5. avgusta 1943. leta sprejel kot konfident »Antonietta 666 R« od Italijanov v Sentjerneju 100 lir za neznano izdajo. Materi Tereziji se je rodil 17. junija 1909 v Javorovici, od koder se je preselil v Klemčevco zidnico (ki je nosila h. št. 14) v zaselku Hrib, ki pripada Selam pri Sentjerneju. (Konec poletja 1942 je pristopil k beli gardi, v domobrančih pa je postal krvnik sodnih zaporov v Novem mestu. Uporabljali so ga tudi za mučitelja pri zasliševanjih na domobranski policiji. Jetniki so pred njim trepetali. Po naravi je bil Alojz Bratkovič strahopetec.)

71. Franc Skof, posestnik v Jelši 1 pri Sentjerneju (sedaj priključeno k Vrhopolju), je pod imenom konfident »Marica 88 Z« dobil dne 8. avgusta 1943 od Italijanov v Sentjerneju 100 lir za neugotovljeno ovadbo. Iz italijanskega obvešče-

valnega arhiva je razvideti, da se je Franc Skof (oče Janez) rodil 16. julija 1903 v Jelši 1.

72. Legist in pozneje tudi domobranec Albin Zalokar iz Dobrave št. 48 ob Krki pri Skocjanu je kot konfident »Valenza 88 R« dobil dne 16. avgusta od Italijanov 100 lir za neko izdajo. Albin Zalokar se je rodil 28. aprila 1924 trgovcu Francu Zalokarju in Jožefi Zupancič v Dobravi ob Krki.

73. Legistu Ivanu Jeniču s konfidentskim imenom »Dorotea 55 B« so Italijani 19. avgusta 1943 izplačali za neznano izdajo 100 lir. Doma iz Stražnika, zaselka Vratna št. 8 pod Gorjanci, je z očetom vred pozneje padel pri domobrančih, mati Helena, rojena Brudar v Gor. Stari vasi, pa je kmalu potem v njena utonila v mlaki pred domačo hišo.

74. Konfident »Stanislava 66 C«, Karel Pirkovič s Sel št. 1, očeta Karla in Ane Rak, rojen 17. novembra 1923 na Selah št. 1 pri Sentjerneju, je 20. avgusta 1943 dobil od Italijanov 100 lir za neznano ovadbo. Z dvema bratoma je padel pri domobrančih.

»UMIRAM ZA ITALIJO«

Bogata žetev enega samega meseca plačane sovražnikove obveščevalne službe v enem samem manjšem podeželskem kraju priča, kako zelo se je nprastvena gnolba honoriranega ovadstva širila iz družbe naključnih priležnic italijanske vojske, neodgovornih lakomnežev in pijancev v uniformirane vrste bele legije in njenega političnega vodstva, ki se kljub svoji premožnosti ne sramuje beraško stezati dlani po napitnini za izdajanje rojakov tujeu.

Gradiyo tega zadnjega poglavja se nanaša v celoti na dobo Badoglijevega režima in je zato čisto neiskreno vse poznejše zatrdjevanje katoliško-domobranskega tiska, da z badoglievstvom nimajo legisti nič več nič skupnega.

Plačani konfident ne pozna sedva nobene morale in ne opozarja

pozabili

neradi na hrbtni strani fotografij zapisovali datume, kraje in ljudi, vezane na zločine. Tako torej danes ne moremo vedno ugotoviti, v katerih krajih in kdaj so taka nasilja in zločini, prikazani na fotografijah, bili. Ker pa so, razumljivo, tudi okupatorske fotografije za nas posebne vrste dokumenti, skušamo dobiti podatke za dokumentacijo. Je pa to dokaj težavno, ker lahko računamo le na spomin tistih naših ljudi, ki so morda ob dogodku zločina bili kje blizu.

209. mešani odsek kraljevih karabinjerjev 6. septembra 1942 brez vzroka svoje poveljstvo pri armadnem zboru, da preveč zaupajo anonimnim pismom in zlobnim informatorjem, katerih poročilom verjamejo prečesto, ne da bi jih prej preverili. Ni se čuditi, da morajo karabinjerji pri diviziji Macerata v svojem poročilu od 4. septembra 1942. leta armadnemu zboru z ne-godovanjem grajati, da strelja divizija z uporniki tudi nedolžne in da obsoja vojaško sodišče tudi take, »kateri odgovornosti ni bilo vedno mogoče stvarno ugotoviti«. (Te in druge dokumente, ki jih bom še omenil, hrani MNO v Lj.) Kakor vemo iz drugih virov, je bil v tistem času velike sovražnikove ofenzive pretežni del ovađuštva z usodnimi posledici še delo tistih podeželskih župnikov in njihovih kaplanov, ki so snovali belo legijo.

Ovađuh, ki je poznal svoj kraj in ljudi, je bil osvobodilnemu prizadevanju nevarnejši od sovražnika samega; saj bi bil okupator brez njega kakor slepec v tujem prostoru. Osvobodilni upor je začel zato že zgodaj neizprosno boj zoper tega skritega sovražnika št. 1. Videli smo — če se omejimo le na naše gradivo —, da govori neki letak OF že aprila 1942 o represalijah proti izdajalcem (prim. tek. št. 131), da poskušata dva novomeška aktivista že v marcu 1942 razgaliti laškega konfidenta Ivana Turka in da strelja partizan na agenta Arga, to je, Jožeta Radovana iz Pribišja pri Semiču, že jeseni 1941. Karabinjerji pri diviziji Sardinskih grenadirjev pa tožijo 20. julija 1942, da so jim uporniki postrelili tiste, »ki so pokazali lojalnost in simpatije za Italijo«. (Poročilo poveljstvu kralj. karab. pri XI. armadnem zboru.)

Strah in preplah sta sovražnikove konfidente razpršila in jih pognala v mračno podzemlje. Ovađuh, ki so na dvorišču Belgijske vojašnice zakrincani odbrali, kdo od zajetih v ranci naj gre v pregnanstvo in kdo ostane, so se skrili v sobo, ki gleda na dvorišče vojašni-

ce in si le še s trkanjem na šipo upali dajati Italijanom znamenja, kakšno usodo naj namenijo jetniku, ki so mu na dvorišču pregledovali dokumente. In ko se niso čutili nikjer več varne, so ovađuhi bežali tudi v Italijo, v prostovoljno konfinciacijo in internacijo. Prve dni v septembru 1942 beremo v nekem poročilu iz Novega mesta o nejevolji nekaterih, ki se hudujejo, da jih Italijani ne marajo več v zaščitno internacijo, in ki se pušajo rajši zato zapirati tudi v ječo, da bi le bili varni (poročilo karab. pri div. Isonzo od 4. sept. 1942 XI. armadnemu zboru v Ljubljani). Gre za zaupnike in ovađuhe, ki jim velika italijanska ofenziva ni izpolnila nad. Šele glasovi v pozni jeseni 1942, da »v koncentracijskih taboriščih gladujejo«, prestrašijo tudi tiste, ki sami silijo iz strahu pred kaznijo za okupatorjevo bodočo žico (iz poročila karab. pri diviziji Isonzo od 2. nov. 1942 XI. armadnemu zboru). Novicam slede konec leta tudi priče, prvi živi okostnjaki, ki se s pomenljivo oteklini udi vračajo z Raba.

Konfidenti so se ustrašili usode svojih lastnih žrtev!

Za svoje zaupnike pa so postali zaskrbljeni tudi Italijani sami. To izpričuje poslanica, ki jo je pod N. 7/AC razposlal general Vittorio Ambrosio 3. januarja 1942 vsem enotam svoje druge armade. V poslanici pravi:

»V zadnjem času je prišlo, zlasti v Sloveniji, do atentatov in napadov na ljudi, ki so z vsem sreem vdani Italiji in postali konfidenti karabinjerjev.

Očiten političen značaj napadanja nam nalaga dolžnost vestnega in skrbnega varovanja življenja tistih, ki so se lojalno zaupali naši zaščiti, in jim je treba dati jasen občutek naše previdne zaščitne pomoči, tudi v našem interesu, da preprečimo, da se iz razumljivega strahu ne oddaljijo od nas, v kolikor so se nam sami rade volje približali in so nam koristili s podpiranjem in obveščanjem.

Te prilike v celoti najboljše pjasnjuje dogodek, ki se je pripetil 18. decembra preteklega leta v Begunjah (Ljubljanska pokrajina), kjer so trije neznanici ubili osem-najstletnega Janka Dregeliča in ranili nekega Marka Loda; oba sta bila konfidenta kraljevih karabinjerjev.

Umirajoč je Dregelič blagohotno izrekel besede: »Umiram za Italijo in sem zadovoljen, da ji žrtvujem svoje življenje. Vojaki, ljubite vedno bolj svojo veliko domovino in Kristusovo vero!« Dregeličevo zadržanje je sinteza tega, kar je mogoče doseči z nudenjem učinkovite pomoči vsem tem ljudem, ki morajo imeti v vojski in italijanski zastavi trdno obrambo svojega življenja, svojega imetka in svojega delovanja.

General
poveljnik 2. armade
V. Ambrosio l. r.

»IZ PREKLETIH RAZLOGOV«

Moralno razkrojena legija ni mogla pričakovati drugega konca, kakor ga je v dramatičnih septembrskih dnevih v resnici doživela. Ne gre seveda le za nekaj voditeljev in njihovih prostakov, o katerih so se nam po naključju ohranili dokumenti — vsi legisti so navsezadnje jedli italijanske markarone, vsi jemali od sovražnika dnevno plačo, vse je tuji osvajalec oblačil, oboroževal in varoval s svojimi oklepniki, topovi in letali.

In ko ni bilo več gospodarja, so se najemniki razkropili, da si je legistični komandant na Brezovici pri Ljubljani, poročnik Ratko Šušteršič, nepopisno prizadet zapisal 8. septembra 1943 v svoj zgovorni dnevnik: »Sedaj sem ogročen na to ljudstvo, sedaj kličem prekletstvo nanj, sedaj naj ga pogoltno pekel, naj trpi, naj gine, ker je s svojim zadržanjem, s svojo podlostjo zaslužil, da ga je konec... Le zakaj ne pridejo k nam na Brezovico partizani, da bi pokazali tej družini, kaj je pekel... Nad nje mora priti neka kuga... prej ne bodo imeli niti srca niti duše, te naj-podležje živali, ki žive na tem svetu.«

Razjarjenega častnika, ki je zaman letal s pištolo za svojimi ropajočimi legisti po skladiščih, pa preblisne tudi spoznanje, da iztegne prst proti Ljubljani: »To ni moja blamaža, ampak vaša sramota!«

Toda poročnik Šušteršič pozablja, da se je sam pred letom in natanko dvema dneva odločil za belo vojaško suknjo samo zato, ker se mu je zazdelo, da je devet desetih jugoslovanskih oficirjev v Gonarsu za kralja in da bodo le-ti po vojni dobili oblast v roke. »Iz teh preklethih razlogov«, kakor jih imenuje sam, je 6. septembra 1942 zatajil poročnik Šušteršič 572 strani svojih iskrenih izpovedi ogorčenega jetnika, užaljenega rodoljuba in družbeno potlačenega človeka, si, lačen kot pes, za zadnje lire kupil Sveto pismo nove zaveze in se udeležil praznovanja kraljevih častnikov.

In kdo od vaših legistov ni imel svojih »preklethih razlogov«, gospod. poročnik?

Topovi so umolknili

PRAŠNI in prepoteni so se zbrali piloti v klubski sobi. Letališče je počasi zagrinjal mrak. Pred velikim zemljevidom, ki je pokrival skoraj vso steno, so stale skupinice oficirjev. Z zamaščenimi prsti so kazali nekateri na zemljevid, krilili z rokami in prepričevali drug drugega o pravilnosti svojih nazorov. V sobo sta vstopila komandant eskadrile in njegov obveščevalni oficir. Vsi so utihnili.

Posedli so na nizke stolčke in izvlekli iz torbic zemljevide. Komandant je počasi čital najnovejše poročilo z bojišča. Piloti so z rdečimi svinčniki vrisali v zemljevide spremembe bojne črte. Nato je začel dajati naloge za naslednji dan. Komandant je dobro poznal svoje ljudi. Vedel je, da so to izkušeni letalci, vajeni gledati smrti v oči. Zato so bila njegova povelja brez razlage. Samo nekaj besed, od katerih je vsaka sama zase že bila pojem, drugim kot pilotom skoraj nerazumljiv. Tudi mehaničarjem ni bilo treba posebej ukazovati. Nikoli se ni zgodilo, da ne bi bilo letalo pravočasno pripravljeno za vzlet. Ponoči so spali kar pod krili, zaviti v debele odeje.

Poročnik Franjo se je zdrznil, ko je zašlišal svoje ime: »...s svojo četvorko — izvidniški polet. Oborožitev — strojniška in topovska municija, fotokamere. Vzlet — nič pet, petnajst. Nalet na cilj iz smeri sto osemdeset. Višina do cilja — brisanje, nad ciljem do tisoč. Cilj — kvadrat C-14, sovražno obalsko topništvo...«

Bilo je še hladno in temačno, ko so zjutraj vzleteli štirje »Huricani« z rdečo zvezdo. Že dober kos poti so imeli za seboj, ko jih je obsijalo sonce, ki je vstalo izza Velebita. Leteli so tako nizko, da je včasih celo v kabinah zadišalo po slani vodi. Veter je pihal s kopnega, morje je vrelo. Iz meglice se je izluščila dolga gmota Istrskega polotoka. Z desne strani je vstalo gričevje na Cresu.

Franjo je dvignil letalo malo više, pogledal na zemljevid in kompas ter vključil mikrofona: »Sokoli, tukaj Sokol-6. Zaokret v tri. Vključite kamere!«

Vedno bliže je prihajala strma obala Cresa. Valovi so se penili na črnkastih čerih. Propelerji so zatulili, ko so jih skoraj istočasno postavili na mali korak. Preskočili so obalno skalovje in šinili tik nad vejevjem navzgor.

Franjo je ročico za plin potisnil naprej, dokler je šla. Kazalec brzinomera je naglo drsel proti kritični brzini, označeni z rdečo pilko. Še malo, pa bodo na vrhu. Takrat je Franjo nagonsko potegnil krmilno palico do kraja na sebe. Letalo se je povzpelo kot splašen konj, omahnilo nekajkrat na eno in drugo stran, dokler Franjo ni spet popustil krmilne palice.

Sam sebi se je zdel smešen v svojem nagonskem strahu. V steni, poslikani z rumenimi in rjavimi madeži, je namreč zagledal odprtino, iz nje pa je molela debela topovska cev, sivo pobarvana. Žlebički v notranjosti so imeli rdečkast sij. Skoraj zaletel se je obnjo.

Na grebenu je videl v skalnih razpokah Nemce v kratkih rjavih hlačah, s čeladami na glavah. V betonskem gnezdu je molel kvišku tricevni protiletalski top.

Letala so se v blagem zavoju dvigala. Spremljali so jih roji svetlečih izstrelkov. Na določeni višini so spet preleteli vse področje z vključenimi kamerami, ki so same avtomatsko v določenih časovnih presledkih fotografirale ozemlje pod letalom. Preleteli so obalo. Izstrelki jih niso več dosegli. Spustili so se tik nad vodo. Franjo je vprašal skupino, če je vse v redu. Nihče ni bil zadet.

Nenadoma pa je bruhnil pred skupino iz morja visok steber vode. Franjo je potegnil palico nase. Vsepovsod je hrumela voda, vdirala skozi reže na kabini. Letalo je skakalo sem ter tja, se pogrezalo nekam navzdol. V kabini je zasmrdelo po gorečem olju. Komaj mu je uspelo, da je izvozil tik nad vodno gladino. Ko si je obrisal oči in pogledal okoli sebe, je videl vrsto vodometa. Najmanj osem. Letalo se je treslo. Boril se je, da ga je obdržal v smeri. Ujel je pogovor dveh letalcev po radiu: »S topovi

streljajo v morje, da bi nas zbil steber vode.«

Komaj se je privlekel na letališče. Letalo je moralo v popravilo, sam pa je dobil rezervo v uporabo.

Zvečer so se spet zbrali piloti. Nastopila je svečana tišina. Slutili so, da se pripravlja večja akcija. Res! Komandant je začel razlagati položaj. Zvedeli so, da bodo napadli obalske baterije na Cresu, ki jih je zjutraj fotografiral Franjo. V bodočih desantnih operacijah v Kvarnerskem zalivu bi bile te baterije nepremagljiva ovira. Zato jih je treba uničiti. Toda kako? Topovi so globoko pod skalovjem, niti desettonske bombe jim ne bi mogle do živega. Samo direkten zadenek z raketnim izstrelkom v odprtino za vsak top posebej bi morda imel uspeh. Toda najti odprtino in jo zadeti? Najti je treba drugo pot. Piloti so se zamislili.

Tisti večer so dolgo sedeli. Ugibali so vsevprek. Nazadnje se je nekdo spomnil, da je njegov mehanik včasih služil v italijanskem obalskem topništvu. Zbudili so ga in ga vprašali, kaj bi se dalo napraviti.

Mehanik je predlagal, naj bi razbili električno centralo. Topove namreč premika električna energija. Na otoku Cresu nimajo elektrike, torej imajo Nemci nekje skrit generator in motor, ki ga poganja.

Foto-dešifranti so se sklonili nad posnetke. Z velikimi povečevalnimi stekli so preiskovali centimeter za centimetrom. Okoli mize se je gnetlo vseh trideset ofi-

cirjev iz eskadrile. Že čez nekaj minut se je glavni dešifrant zravnal in pokazal s svinčnikom na točko ob obali. Tam je bil majhen zalivček, zraven zapuščen kamnolom. Od vseh strani so se vlekle tja komaj zaznavne črte.

»Tukaj je razdelilnik. Poglejte, tu je motor, tule je šotor za vojake, to je skladišče nafte,« je razlagal dešifrant...

Zgodaj zjutraj je letela z Visa proti zahodu težko natovorjena eskadrila. Tik nad morjem so se s strani sonca približali vzhodni obali Cresa. Franjo je bil prvi. Kamnolom je opazil že od daleč. Zraven je bil kup črnih sodov, obloženih z uvelimi vejami. Pomeril je in pritisnil na sprožilec. Kača žarečih izstrelkov je švignila proti zemlji, se odbila in se gasila v grmovju in med sodi. Dvignil se je gost črn dim, pokazal se je ogenj. Skladišče je gorelo. Nekaj ljudi je bežalo proč. Bombe so udarjale ob kamenje in dvigale stebre drobcev, prsti in vejevja. Franjo je odvrigel obe bombi v železno gmo-to med pritlikavim drevjem. Okoli se je vse prašilo, trava je gorela. Kmalu se je tudi tam pokazal ogenj. Malo so še sprašili protiletalsko obrambo na grebenu in odleteli proti domu.

Komandant eskadrile je še v zraku po radiu sporočil na letališče, da so sovražne baterije v kvadratu C 14 onesposobljene.

Minilo je nekaj dni. Sredi popoldneva je dežurni eskadrile nenadoma sklical vse oficirje v klub. Tam je bil že komandant. Razburjeno je hodil po sobi.

»Velika sramota, tovariši. Zjutraj so baterije s Cresa obstreljevale naš konvoj. Bilo je nekaj mrtvih in ranjenih. Komandant mornarice zahteva, da nemudoma prisilimo topništvo k molku.«

Spet so ugibali dolgo v noč. Nazadnje se je nekdo spomnil, da imajo Nemci mogoče rezervno centralo. Dešifranti so buljili v posnetke do jutra, toda brez uspeha.

Minilo je spet nekaj dni. Nekega večera je bil komandant, ki je bil zadnje dni hudo

resen, malo boljše volje. Ko so se vsi zbrali, je komandant na veliki karti Cresa pokazal samotno cerkvico sredi pokopališča.

»Tu je tisti zlodej, ki ga iščemo. To pot so nam pomagali diverzanti iz štaba mornarice. Ni šlo drugače kot tako. Trije borci so se ponoči izkrcali na otoku z radiooddajnikom in ugotovili, kje je tista reč. Vzlet ob nič pet, petnajst!«

Tisti dan so nemške baterije na Cresu končno za zmeraj umolknile...

JOŽE ŠTOK-KOROTAN:

(Nadaljevanje in konec)

Godba na bojišču

GODBA korpusa se je preselila v Rožance. Tam so godbeniki vadili, imeli strokovne, vojaške in politične sestanke ter igrali na mitingih in kulturnih prireditvah v bližnjih vaseh in v partizanskih enotah. Tam se je godba korpusa tudi utrdila kot samostojna vojaška enota: komandir je bil kapelnik Jože Brun, komisar pa Ludvik Zalež-Očka. Imeli so tudi svojega intendanta, ekonoma, kuharja, pisarja in kurirja. Godbeniki so tako zaživel pravo vojaško življenje, če izvezamemo tri godbenike, ki so še vedno nosili s seboj dežnike, ki so jih prinesli od doma. Nosili so jih vse dotlej, dokler ni kapelnik zarobantil: »Primojduš, naša godba vendar ni japonska vojska!«

Borci z dežniki so se še tisti dan odpravili na Vinji vrh in prodali dežnike za kruh in suho meso.

Predzadnjega avgusta je godba korpusa zastopila Rožance in odšla v Črnomelj. Tam se je vključila v kolono VII. korpusa, ki je bila na pohodu na Notranjsko. V štiridnevnem pohodu so borci napravili skoraj 120 km dolgo pot. Zato se jim je počitek v Loški dolini zelo prilegel.

Na Vrh, kjer je domovala godba, je bilo zelo prijetno. V nedeljo, 10. septembra, pa je nad Loško dolino nenadoma zadrdrala strojnica, v naslednjem hipu pa so vmes posegli

še mitraljezi, nato pa še mine in granate. V spopadu enot korpusa z Nemci in domobranci je nastala prava pravcata vojna nevihta. Vso Loško dolino je preplaval vihar, ki je prinašal smrt.

Godbeniki so se skupaj z domačini z Vrha umaknili na Babno polico in tam prebili hudo uro. Ko so se domobranci umaknili, se je godba vrnila v dolino. Naslednji dan je v vasi Veševce igrala pri pogrebu 18 domačinov in partizanov, ki so jih pobili sovražniki. Igrala je tudi v Novi vasi, kasneje pa pri pogrebu ponesrečenega angleškega pilota, ki je pri Cerkniškem jezeru zgrmel na tla.

Osmega oktobra sta godba in frontno gledališče korpusa dobila ukaz, naj odideta v Čabar, da bi tam ob zaključku Mladinskega kongresa priredila koncert. Čez dva dni so se tam vključili v kolono VII. korpusa in z njo odrinili nazaj v Belo krajino v Predgrad.

Življenje godbenikov se je razvijalo normalno. V soboto, 21. oktobra pa je le malce zavrelo po vasi. Dežurni godbenik Volkar je namreč prinesel novico, da je Beograd osvojen. Vsa vas je vzvalovila. Vzklikanje, petje, zvonjenje in streljanje je odmevalo po dolini, ko da je vse ponorelo. Godba je bobnela skozi vas z mogočno koračnico, za njo pa so šli partizani in vaščani. V

mraku je ta povorka odkorakala v Stari trg ob Kolpi. Tedaj so po hribih zagoreli mogočni kresovi.

Čez dva dni so godbeniki odbrusili v Belo krajino. Počivali so v Tanči gori in Vranovičah, nato pa odražali v Podhostu, kjer je bilo poveljstvo VII. korpusa. Zvečer so imeli s frontnim gledališčem koncert v Dolenjskih Toplicah. Vznemirjalo jih je sicer sovražno streljanje na bližnjem gričku, toda kljub temu so začeli izvajati program. Godba je najprej zaigrala koračnico, nato pa je Simčič govoril o osvoboditvi Beograda. Ekipa frontnega gledališča je nastopila z reportažo »Tri leta borbe«, godbeniki pa so izvajali uverturo »Titus«. Za razvedrilo so poskrbeli igralci s »Partizanskim zvočnim tednikom«, za zaključek pa je godba zaigrala še koračnico VII. korpusa.

Glasbena četa se je nato vrnila v Vranoviče, kjer pa so bile težave s prehrano in tudi ni bilo prostorov za skupne vaje. Zato se je 28. oktobra preselila v Gradac in večji del glasbe se je nastanil v vaški gostilni pri Dimu, trojke pa pri sosedih. Vaščani so jih sprejeli s pravo belokranjsko toplino. Ko so si godbeniki uredili domovanje, so imeli sistematske vaje, premlevali so vojaška in politična poročila, v prostem času pa pomagali vaščanom. Čez teden dni

Na proslavi ob osvoboditvi Beograda, 22. oktobra 1944 v Črnomlju, je sodelovala tudi partizanska godba

so iz štaba korpusa dobili nove angleške uniforme.

Sestega novembra je godba skupaj s frontnim gledališčem nastopila v Črmošnjicah na prireditvi v počastitev obletnice Oktobrske revolucije. Glasba je vzbudila v dvorani borbeno razpoloženje, pesmi in recitacije so marsikomu izvalile solze v oči, točke gledališnikov pa so izzvale salve smeha. Po končanem programu so godbeniki igrali še za ples in v zahvalo prejeli dve bariglici vina. Naslednji dan je godba nadaljevala pot v Poljane, od tam pa v Podhosto. Pri vходу v vas so jih pozdravili rafali strojníc, ki so regljale ob Krki. Ne samo godba, temveč tudi partizani so bili prvi trenutek zbegani. To pa ne velja za Cankarjevce, ki so se v hipu razvili v strelce in zdrveli v napad proti domobrancem. Godbeniki se niso razbežali. V vasi so si poiskali primerne zaklone in čakali. Nenadoma pa je prifrftotala iz Novega mesta granata in se raztreščila sredi vasi. Sledila ji je še druga in tretja, in še so padale. Bruno-va četa je doživela prvi topniški napad, pa so zato godbeniki užilj obilo strahu. Po enournem umikanju v gozd so bili godbeniki na varnem. Ranjen je bil samo intendant Polde. Ko so v mraku jurišaci Cankarjeve pregnali sovraž-

nika proti Novemu mestu, je ponehala tudi kanonada. Komaj se je godba vrnila v Podhosto, pa je morala skupaj s kolono korpusa na pot. Opolnoči so prispeli do Dvora in se razmestili po vaseh. Godba se je nastanila v Jami.

Ob petih zjutraj je dežurni korpusa opozoril vse enote na strogo pripravljenost. Godbeniki so se takoj pripravili na odhod. Zaradi sumljivega obnašanja domačih, ki so bili naklonjeni belim, so hitro pograbili svoje stvari, in ko so bili že na vratih, je domače dekle zavpilo: »Tovariši, bežite! Belčki so tu!«

Godbeniki so planili iz hiše skozi edina vrata in se razbežali po vrtu. Ko so Nemci in domobranci, ki so prodirali od Lašč sem, zagledali partizane, so vžgali po njih. Godbeniki so uvideli, da je umik možen le v dolino Krke. Zato so se z nahrbtniki in glasbili v rokah pognali po čistini v dolino. Brez oddiha so hiteli ob reki proti Soteski, bredli do pasu globoko v vodi in spet po blatu in grmovju dalje... Kapelnik Brun se ni zadrževal v Soteski, temveč je popeljal orkester proti Podhosti in dalje v Gradac.

14. novembra zjutraj so godbeniki morali spet na pot. V Belo krajino so namreč vdrlí Nemci in domobranci iz kočevske postojanke. Ko se je

godba korpusa približala Metliki, so začele padati mine, ki so jih metali Nemci ali ustaši s hrvatske strani. Kam sedaj? Na Suhor! Tam so skupaj z drugimi begunci in godbo Glavnega štaba prebili noč, zjutraj pa se spet vrnili v Gradac. Nevarnost je minila.

Naslednji dan so godbeniki in gledališčniki priredili predstavo za ranjence, vojake in vaščane. Za začetek je godba zaigrala koračnico VII. korpusa in venček »Odmevi iz naših krajev«, frontno gledališče pa se je predstavilo z reportažo »Naša vojska prihaja«, predvajalo pa je tudi nov zvočni tednik, skeč »Skrivači« in »Jurček se ženi«.

Naslednje dni je del godbe igral na mitingu letališke baze v Podzemlju, v oficirski šoli v Metliki, v Češnjicah in drugod.

5. decembra zvečer je godba odkorakala v Črnomelj, kjer se je namestila pred radiooddajnikom. Tam so izvajali »Bilečanko«, nato pa »Od Urala do Triglava«, »Venček slovenskih napevov« in še nekaj drugih pesmi. Prizadevali so si, da bi oddaja kar najbolje uspela. Zavedali so se, da jih lahko slišijo svojci iz Revirjev. In res so uspeli, za kar so jih pohvalili celo priznani glasbeniki.

Bivanje v Gradacu je bilo spet normalno: redne vaje, prepisovanje not, študijski, politični, vojaški in strokovni sestanki, dežurstvo, čiščenje orožja in glasbil, skrb za osebno higieno, napravljanje drv, igranje na mitingih po vaseh in enotah.

10. decembra popoldne je godba priredila v Gradacu koncert. Uvodno točko je imela godba, nakar je ob njeni spremeljavi Bogdana Stritarjeva pela narodne in partizanske pesmi. Nastopil je tudi violinist Karlo Rupel, nadarjeni Primorec pa je zapel »En starček je živel«. Spet je godba zaigrala koračnici VII. korpusa in XIV. divizije, uvod »Titusa« in »Morje Adrijsko«, za zaključek pa »Pozdrav iz Knina«.

Naslednje dni so godbeniki igrali na kulturni prireditvi v Metliki, ranjencem v Gradacu, nekemu vaškemu očancu za

častitljiv jubilej, ob obisku kapetana Ivanova, ki je odšel iz hrastniške godbe k partizanom že prvo leto borbe, nato pa spet v Podzemlju in Češnjicah.

30. decembra popoldne je godba korpusa igrala v Dolenjskih Toplicah, kjer je bila parada I. brigade VDV, nakar so bili najboljši borci odlikovani.

Po novoletnih praznikih se je morala godba po ukazu štaba korpusa preseliti iz Gradaca v Srednjo vas pri Črmošnjicah. Godbeniki so bili žalostni, ker so se v Gradacu tako udomačili. Novo bivališče jim ni bilo všeč. Zima je strašno pritiskala in posebno starejši godbeniki so se počutili kot v Sibiriji. Snežilo je več dni zapored, drv ni bilo, še manj pa hrane. Kuhar je imel le skromno merico koruzne moke. Najhuje pa je bilo za kadilce, ki niso imeli niti ščepca tobaka.

»Pojdimo v brigade!« so menili nekateri. »Res, da je včasih hudo, toda če si v brigadi, greš v boj, zapleniš hrano in tobak, prideš do soli!«

Tisti večer so se res razšli po Beli krajini. Ko so se naslednje jutro vrnili, so spet jedli in pili. Pri dobrih ljudeh so nabrali toliko dobrot, da je imela godba »domač praznik«.

Zvečer so odšli v Črmošnjice in priredili koncert za topničarje VII. korpusa. Ko so se vrnili, je prišlo povelje korpusa, naj se vrnejo v Gradac. Ta vest jih je zelo razveselila. V Gradacu so si hitro uredili udobno bivanje. Napravili so si drv, kanižariški rudarji pa so jim podarili tovrnjak premoga. Pa tudi lačni niso bili, saj se je v loncu poznalo, kar so zavezniki nametali iz letal.

Prvi koncert so priredili ranjencem v šoli, nato letalcem v Podzemlju, pa v Krasincu, Metliki in drugod. Nekako 24. januarja so spet odšli v Crnomelj in igrali po radiu.

Po vrnitvi v Gradac je kapelnik prejel sporočilo korpusa, da mora z orkestrom v Sošice, kjer naj bi igrali ob slovesnosti XV. brigade, na kateri so nameravali najboljše borce odlikovati. Vso noč je snežilo, a godbeniki so ob štirih zjutraj vseeno odrinili v

celec proti Suhorju. Ker niso imeli vodnika, so zašli v zamete in kolovratili sem in tja. Po čudnih ovinkih so le prikrevsali v Hrast, od tam pa jih je neki domačin vodil na Suhor. Čeprav sta Gradac in Suhor vsaksebi le tri ure hoda, so godbeniki potrebovali za to pot sedem ur.

Ura je bila že enajst. Kapelnik Brun je po telefonu sporočil štabu korpusa, da je nemogoče do dvanajstih priti na določeno mesto, ker so zgrešili pot in izgubili štiri ure. Tedaj pa se je prijel za glavo. Zvedel je za pomoto. Godba bi morala priti v Sušice pri Dolenjskih Toplicah in ne v Sošice na Hrvaško. Ker je bilo vse zamujeno, je štab korpusa ukazal, da mora zdaj godba na področje Žumberka v bolnišnice. Brunova četa je najprej zaigrala na Suhorju, potem pa odrinila v Žumberak. V Sušicah so jih lepo sprejeli in so jih takoj povabili h kosilu. Kar mislite si: govejo juho z jetrnimi žličniki, svinjski zrezek s praženim krompirjem, solato, čokoladni puding — in to v hribih

Godba na pihala Glavnega štaba NOV in POS pri pouku teorije (Sela pri Otovcu, poleti 1944)

sredi najhujše zime! Po takem obedu so fantje veselo zaigrali. V treh dneh so obiskali vse oddelke bolnišnic, tri vasi in ekonomat ter povsod prirejali koncerte za ranjence, partizane in vaščane. Po tridnevnem križarjenju po Gorjancih so se izmučeni vrnili v Gradac. Mráz je tedaj potisnil živo srebro na 30 stopinj pod ničlo, zato so se godbeniki držali peči.

Predzadnjega januarja pa so doživeli zračni napad ustaških letal. V Gradac sta padli dve težki bombi, ubili pet vaščanov, porušili most in več zgradb. V presledkih nekaj dni so ustaška letala mitraljirala vasi v Beli krajini ter objekte na letališčih pri Krasincu in Otoku. Zato godbeniki niso imeli miru za vaje in igranje.

Dne 9. januarja 1945 so godbeniki v vaški dvorani proslavili 96-letnico smrti pesnika dr. Franceta Prešerna. Na proslavi je sodelovala tudi mladina iz vasi. Nato je prišel v Gradac Bojan Adamič. Brunov orkester mu je zaigral nekaj ubranih melodij. Pri ljubljeni glasbenik je bil zelo zadovoljen.

Po koncertu v bolnišnici na Planini so godbo poklicali v štab korpusa. Ko so prispeli v Poljane, so bili nemalo presenečeni. Skoraj vsi godbeniki so dobili podoficirske čine. Nato so odšli v Dolenjske Toplice, kjer so priredili koncert na čast dneva Rdeče armade.

Ko so se vrnili v Gradac, jih je tam čakalo povelje, da se morajo preseliti v Semič. Od tam so 1. marca odšli v Črnomelj, kjer so se skupaj z godbo Glavnega štaba pripravljali na monstre koncert. Drago Lorbek je dirigiral godbi korpusa, Jože Brun pa godbi Glavnega štaba — da bi se godbeniki privadili dirigentoma. Orkester je štel 70 mož.

V nedeljo, 4. marca, zjutraj so godbeniki igrali po mestu budnico. Ob desetih so odkorakali pred Komando vojnega področja, kjer se je zbralo okoli 2000 mož iz raznih vojaških enot in delavnic. Od tam so odkorakali na glavni trg, kjer je bil pregled dela in uspehov partizanske industrije in obrti. Ob zaključku

slovesnosti so najboljše delavce odlikovali. Odprta je bila tudi razstava iznajdb in izdelkov partizanskih delavnic. Zvečer sta obe godbi priredili monstre koncerti na glavnem trgu. Po petdnevnem gostovanju v korpusnih enotah sta se obe godbi šli v Črnomlju, kjer sta igrali v razvedrilo obiskovalcev razstave. Na skupnem nedeljskem koncertu sta dirigirala Brun in Lorbek. Zvečer so razstavo zaprli.

Nato so godbeniki spet odšli na pot in igrali v Semiču, v bolnišnici v Žumberku, v štabu korpusa v Poljanah, na paradi XV. divizije v Dolenjskih Toplicah in drugod.

Dvajsetega marca so v Beli krajini zagoreli kresovi na čast svetovnega mladinskega tedna. Godbeniki so odšli na hrib nad Semičem, kjer je mladina pela in plesala okoli ogromnega kresa. Tedaj so začeli odmevati po Beli krajini streli in eksplozije bomb, v zrak pa so švigale živobarvne rakete. Da bi bila harmonija popolna, so pritegnili še godbeniki. Vse to pa so poživila naša letala, ki so krožila nad kresovi.

Po tem razigranem večeru je šla godba spet na pot in igrala v raznih enotah in bolnišnicah. Četrtega aprila je Belo krajino spet obsvetilo nad 30 kresov. Zažgali so jih partizani in domačini v znak veselja, ker je Rdeča armada prekoračila slovensko mejo v Prekmurju. Po tem dogodku je Glavni štab poklical godbo v Črnomelj, kjer se je začela pripravljati na dolgo pot. Glavni štab se je namreč odločil, da jo prepelje z letalom v Prekmurje, kjer naj bi igrala vojaškim enotam, ki so osvobajale severni del Slovenije.

V Beli krajini pa je postalo tiste dni zelo nemirno. S hrvaške strani so jo ogrožale umikajoče se ustaške in nemške sile, domobranci z Dolenjskega so pritiskali čez Gorjance, četniška vojska, ki je prodrla z Notranjskega na Kočevsko, pa je hotela za vsako ceno prebiti našo obrambno črto Kolpa—Suha krajina ter skozi Belo krajino pobegniti v domače gozdove.

Vsem pa je odleglo, ko je prišla v Belo krajino vest, da se IV. armada bliža Sloveniji. Spričo tega godba ni odpotovala v Prekmurje. 26. aprila pa jim je dežurni korpusa sporočil: »Naprej, proti Ljubljani!«

Brunovi vojaki so bili takoj nared in odrinili čez Tančogoro in Predgrad po dolini Kolpe. Spotoma so z glasbo dajali duška razpoloženju in veselim vestem. Nenadoma je začelo na vseh hribih in po dolini močno pokati. Ko so se spomnili, da to velja počastitvi Prvega maja, so pritegnili tudi godbeniki.

V Brodu na Kolpi so se pridružili štabu korpusa. Ko so zvedeli za padeč Kočevja, so spet prišli za glasbila in zaigrali. Priključili so se koloni in korakali proti Kočevju, od tam pa naprej v Ribnico. Le kratek počitek in spet so vzeli pot pod noge. Čeprav so bili utrujeni, so skozi vsako vas igrali. Tako tudi v Rašici, nato pa so po naredbi štaba zavili v Ponikve, kjer so počivali. Ob treh ponoči — bil je 9. maj 1945 — je bil skoraj ves orkester na nogah zaradi streljanja, ki se je slišalo iz daljave. Čez kaki dve uri pa je nastala tišina. Vtem se je zdanilo. Od Rašice sem je bilo slišati brnenje motorja. V vas je pridrvel kurir korpusa in zavpil: »Ljubljana je osvobojena! Vojne je konec!«

Godbeniki so se objemali in vzklicali, peli partizanske pesmi, igrali in vriskali.

»Naprej, v Ljubljano!« je zaklinal kapelnik Brun, zbral godbenike in v zboru so odkorakali proti Ljubljani. Ko so pod Turjakom srečali prvi kamion, so ga obrnili in se z njim odpeljali skozi okrašene vasi proti Ljubljani. Na Rakovniku so poskakali s kamiona in igrane borbene partizanske pesmi odkorakali v mesto. Množice ljudstva so jih obsule s cvetjem, dekleta pa so jim pripenjala rdeče nageljne.

Na cestah in ulicah, koder je godba korakala in igrala, je bilo živo ko na mravljišču. Za in pred njimi so se valile navdušene množice.

Topli grobovi v mrzli zemlji...

Čudovito lepa in mrzla zemlja, vendar topli grobovi v tej zemlji, v zemlji prijaznih ljudi, katerih vroča srca bijejo za daljne prijatelje...

TAKOLE je začel moj sopotnik, ko sva se ustavila v pokrajini visoko na severu Norveške: »Zimske, neskončne noči so tukaj strašne. Vsepovsod ledeni veter, ki odnaša zemljo. Le v zavetju, za kamnom, raste trava. Vedno je suha, brez življenja. Le severnim jelenom v korist... Pa vendar so pred štirinajstimi leti pripeljali semkaj Nemci — žive ljudi. Utrujene, premražene, lačne. Prav tu, nekaj sto metrov od tega kamna, ki označuje Severni polarni krog, so postavili barake za taborišče internirancev iz vaše domovine, iz Jugoslavije...«

Utihi in v očeh sem mu brala spomin, sočutje in mržnjo. Da, mržnjo do tistega nedopovedljivega, kar se je nekoč dogajalo tukaj... Brez besed sva šla do spomenika. V belo mramornato ploščo je vklesano: »Žrtvam fašističnega terorja — borcem partizanskih odredov in političnim internirancem Jugoslavije v Norveški« in še: Til minne om de jugoslaviske kjempende partisanavdelinger od politiske fanger som falt som offer for naziismens terror i Norge 1942—1945. — Reist av deres gjenlevende kamerater.

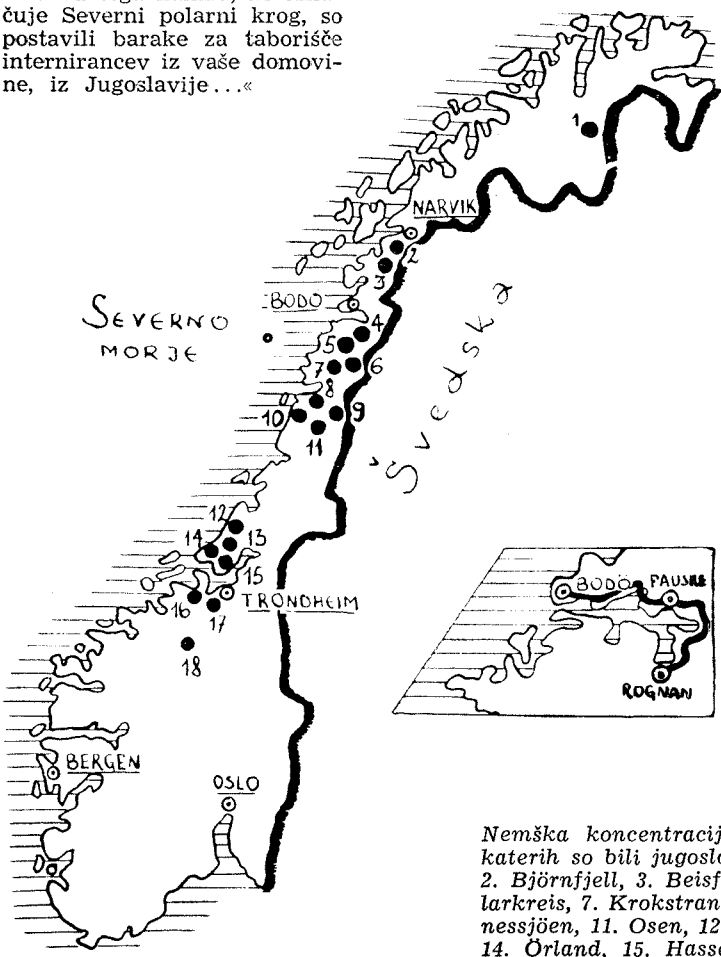
Nedaleč od spomenika je zravnani prostor. Izprana zem-

lja in kaka deska — to je vse, kar je ostalo od koncentracijskega taborišča. Spomin na vsa tukajšnja grozodejstva pa živi v živih pričah — preživelih internirancih in v norveškem ljudstvu. Strašno je bilo graditi progo in ceste v tej puščini! Pri 40 stopinjah pod ničlo. ob slabi hrani, v slabih oblačilih in pod esesovskim bičem. Pet tisoč internirancev je živelo na norveškem severu in niti polovica jih ni preživela... »Mi smo bili z vašimi, z vami, tu v taboriščih in v Jugoslaviji. Cenimo vašo izredno hrabrost!« je tiho, vendar ponosno dejal moj sopotnik.

Kako prijetno je daleč od doma slišati take tople besede iz ust prijatelja Norvežana, ki sem ga spoznala pred nekaj urami na cesti, ko mi je ponudil prostor v avtomobilu! Besede iz ust človeka, ki je prijatelj vseh Jugoslovancev od tedaj, ko so v Bergenu ustrelili Nemci prvih 30 jugoslovanskih internirancev.

Aprila 1942 so Nemci iz taborišč v Srbiji in Hrvaški (največ iz Banjice, Jasenovca, iz niškega in šabaškega taborišča, iz Smederevske Palanke in iz Sajmišta) internirali del ujetih partizanov, ilegalnih političnih delavcev in simpatizerjev NOB na — Norveško. Prvo skupino 1200 internirancev so odpeljali iz Beograda 24. aprila, drugo nekoliko kasneje, in jih v začetku junija v Szegezcinu vkrcali na ladje »Gotta«, »Sabina Hovald« in »Kerplein«. Skupaj so tedaj vkrcali okoli 3000 jugoslovanskih internirancev.

Ladja »Gotta« je izkrcala »tovor« v Bergenu, pristanišču na jugu Norveške. 430 internirancev so poslali na skrajni sever v taborišče Karasjok na Laponskem, 463 internirancev pa je odšlo v taborišče Botten, prav tako na sever. 30 najšib-

Nemška koncentracijska taborišča na Norveškem, v katerih so bili jugoslovanski interniranci: 1. Karasjok, 2. Bjørnfjell, 3. Beisfjord, 4. Botten, 5. Pothus, 6. Polarkreis, 7. Krokstrand, 8. Elsfjord, 9. Korgen, 10. Sadnessjøen, 11. Osen, 12. ni bilo imenovano, 13. Austratt, 14. Örlund, 15. Hasselvik, 16. ni bilo imenovano, 17. Trondheim, 18. Trolle

Ljubezen

(Iz zbirke pesmi, ki bo izšla pri DZS)

Tvoje oči naj žgo kakor bliski,
kakor plameni prsi kipeče,
žgo naj ko ogli ustnice rdeče,
tvoja moč mlada stre naj sovraga,
da obnemogel, klonil bo v stiski,
deklica moja, deklica draga.

Ne več k ljubezni strastni in vroči
v mesečno noč ob meji cvetoči,
v borbo te moja pesem poziva,
zanjo le v žilah utriplje kri živa.

Tam, kjer iz ljudstva sinil je zubelj,
puške grme in skale ječijo,
tam, kjer najboljši ljudstva sinovi
s pesmijo zro za svobodo zlato,
dekle, tam rase lepša ljubezen.

V metež besneči
v gori šumeči
prva poleti, prva med borci!
Če pa mladost ti krogla ugrabi,
kaj bi tožila, obžalovala,
iskra v očeh ne bo ti ugasnila —
tisoče novih src bo prižgala,
tisoče borcev v borbi združila!

Tvoje oči naj žgo kakor bliski,
kakor plameni prsi kipeče,
žgo naj ko ogli ustnice rdeče,
tvoja moč mlada stre naj sovraga,
da obnemogel, klonil bo v stiski,
deklica moja, deklica draga.

Iz makedonščine prevedel Ivan Minatti

Stenvikholm. Nekaj bolnih internirancev pa je bilo tudi v bolnišnici za TBC v barakah v Lilleneru.

Življenje v taboriščih na Severu je bilo do aprila 1943. leta nevdržno, ker so jih upravljali esesovci. Po tem so jih prevzele enote Wehrmachta. Bolj na jugu pa so bili gospodarji taborišč »totočci«.

Interniranci so živeli v barakah, po 40 do 50 v eni sobi. Delali pa so najtežja dela: v kamnolomih, izsekavali gozdove, gradili bunkerje, ceste (znan je film »Krvava pot«!) in železniške proge. Pasje življenje so imeli interniranci! Zakaj Nemci so dan za dnem izbirali žrtve za mučenje in streljanje. Noben interniranec ni vedel, kdaj ga bo ustrelil stražar, ali kdaj bo dobil posebno znamenje, ki je pomenilo smrt. Kopati so se morali v ledenomrzli vodi v jezeru, zapirali so jih v kletke in podobno. In ne samo posameznike, temveč tudi skupine internirancev so streljali. Že v Banjici pa so Nemci vrinili med prave internirance tudi nekaj kriminalcev - izdajalcev, ki so nemški komandi izdajali partizane in napredne internirance, ali pa so jih celo sami pobijali. Vendar so jih interniranci pravočasno odkrili in jim onemogočili nadaljnje rovarjenje. Le okrog 80 internirancev je pobegnilo iz taborišč na Švedsko s pomočjo Norvežanov.

*

Kje in kakšna so bila taborišča? se lahko dandanes vprašamo. Karasjok je v Laponiji, visoko na severu, oddaljen 2220 km od Osla in 18 km od finske meje. Sprva je bilo za to taborišče določenih 400 internirancev. Ze med potjo v Trömsø so jih ustrelili 23. Po petih mesecih pa je ostalo živih le 110 internirancev.

Blizu Narvika, kjer je vejica velikega Narviškega fjorda in od koder vodi železnica proti Švedski, je bilo med skalovjem taborišče v Beisfjordu. To je bilo eno izmed najstrahotnejših taborišč na Norveškem in je v njem umrlo največ jugoslovanskih internirancev. Dne 24. junija 1942 so 12 km od Narvika pripeljali z ladjo »Kerplein« 894 internirancev,

kejših in za pot nesposobnih internirancev pa so Nemci ustrelili v Bergenu. Kljub esesovskemu terorju so prebivalci Bergena pomagali našim ljudem. »Sabina Hovald« je izkrcala 800 internirancev pri Trondheimu, od koder so jih 400 poslali v Korgen in 400 v Osen v severni Norveški. Ladja »Kerplein«: pa je odpeljala proti Narviku, kjer je pustila 900 Jugoslovancev.

Meseca oktobra 1942 je prišla še druga skupina 860 internirancev, katere so namestili v taborišča Austraat, Trolla, Stenvikholm v srednji Norveški in v Krokstrand v severni Norveški.

Marca 1943. leta pa je pri-

spela tretja skupina. Okoli 350 internirancev je odšlo v taborišče Botten, 80 pa v Hasselvik.

*

Kje so bila na Norveškem nemška koncentracijska taborišča, v katera so strpali okoli 5000 jugoslovanskih internirancev, pa jih je podleglo strašnim delovnim pogojem in nepopisnemu terorju okoli tri tisoč? Prav visoko na Norveškem je bilo taborišče Karasjok, pri Narviku Beisfjord, Bjørnefjelle, Botten, Korgen, Osen, Krokstrand, Sandessjøen, Lund, Pothus in Polar-kreis. V srednji Norveški: Austraat, Trolla, Oysand, Rotfol, Bretting, Hasselvik, Hovde in

že med potjo jih je umrlo 6. Že po nekaj dneh bivanja v taborišču in napornega dela pri gradnji železnice je umrlo 9 internirancev. Mnogi pa so tako oslabei, da se še premikati niso mogli. Le-te so res strpali v »ambulante«, v noči med 17. in 18. julijem pa so vseh 287 tovarišev ustrelili. Ostalih 600 internirancev pa so takoj premestili v Björn-fjele, v kamnito in močvirnato pokrajino severno od Narvika. Taborišče je bilo brez barak in se je število internirancev spet zmanjšalo za 177. Le 430 se jih je vrnilo v Beisfjord. Tu pa so jih spet ustrelili najprej 30, nato 6 in kasneje še 25. Tako je do 25. avgusta 1942. leta ostalo živih le 397 internirancev. Po ukinitvi tega taborišča pa je ob osvoboditvi ostalo živih le 89 tovarišev... Prebivalci na bližnjem otoku Senje vedo povedati med drugim tudi to, da so v najhujšem mrazu polivali Nemci internirance z ledeno vodo, nato pa so jih na pol zmrznjene postrelili.

Ob fjordu, ki se je v loku zarezal globoko v kopno, je med skalo in morjem našla prostor tudi — cesta. To je cesta Rognan—Botten—Bodö, od pristanišča na koncu fjorda, pa ob obali samega fjorda do pristanišča Bodö. To je tista »krvava pot«, o kateri govori

Del »krvave poti« — ceste od Rognana proti Bottnu, ki so jo gradili interniranci

tudi film istega imena. Nekaj sto metrov od obale in ceste, skrito v ozki dolinici med stenskimi planin, je bilo taborišče Botten. V njem je, po sedmih mesecih (od 1. avgusta 1942 do 1. aprila 1943) ostalo od 463 internirancev živih le 138. Pri dveh množičnih ustrelitvah so pobili Nemci kar 150 internirancev. Še po letu 1943 je umrlo 100 internirancev. Takoj po osvoboditvi so Norvežani zraven kraja, kjer so streljali internirance, postavili spomenik. V letu 1954 pa so uredili skupno grobišče, posvečeno vsem padlim internirancem v severni Norveški.

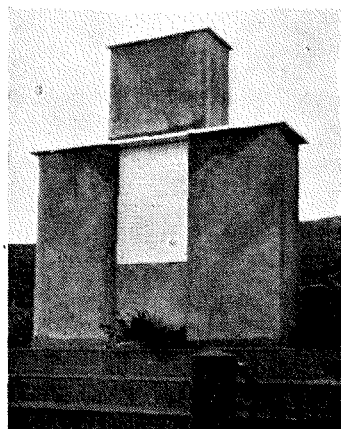
Tudi taborišče Osen, okoli 50 km južno od Mo in Rane, je grobnica 380 internirancev. Samo 20 je ostalo živih! Tudi tukajšnje delovišče — cesta Osen—Kogen — je del »krvave poti«!

*

To so bila najhujša taborišča hladnega Severa. Le malo internirancev je preživelo vse strahote. Menijo, da je bilo v štirih taboriščih (Karosjok, Beisfjord, Botten in Osen) v letu 1942 okrog 3200 internirancev. Maja 1944 so zbrali iz vseh teh taborišč le še 710 internirancev in jih prepeljali v novo taborišče Pothus, 50 km južno od Rognana, v gozdovih doline Saltdal.

Kljub strahotnim pogojem sta bili v taboriščih zelo visoka zavest in politična moralna. Zlasti po odhodu esesovcev leta 1943 se je začelo živahnije politično in kulturno življenje. Norvežani so od prvega dne pomagali internirancem moralno in s hrano, obleko ter zdravili. Obveščali so jih o dogodkih in jim prinašali politično literaturo. Pripravili so pobege in vodili ubežnike do švedske meje. Zaradi zvez z Jugoslavlani je bilo interniranih več Norvežanov.

Po vojni so se stiki z Norvežani še okrepili. Izmed osem narodnosti, katerih pripadniki so bili v taboriščih na Norveškem, so edino Jugoslavlani dočakali zlom Nemčije politično organizirani in kulturno pripravljeni. Bili so edini, ki so ob norveškem narodnem prazniku, 17. maja 1945, ramo ob rami korakali z norveškimi vojniki po ulicah Trondheima. V krajih, kjer so bila taborišča, so naši na Norvežane napravili še posebno globok vtis. Takoj po vojni so bili naši interniranci iz vseh taborišč premeščeni v Merens pri Trondheimu, kjer so v času čakanja na transport (tri mesece) prirejali kulturne nastope, ki so bili zaradi živahnosti pesmi in dinamičnosti plesov

Spomenik umrlim internirancem na Polarnem krogu, ki so ga po osvoboditvi postavili skupaj z Norvežani preživeli interniranci

vselej dobro obiskani. Največje dvorane v mestu so bile polne do zadnjega kotička. Veliko slovesnost na stadionu v Trondheimu je obiskalo okrog 50.000 gledalcev. Konec julija 1945 je bilo v Trondheimu na pobudo Norvežanov ustanovljeno jugoslovansko-norveško društvo, katerega člani so bili najuglednejši predstavniki tega mesta.

V krajih, kjer so leta 1945 in pozneje preminuli naši interniranci, so postavili spomenike in uredili grobišča, tako v Beisfjordu, Bottenu, Korgenu, Polarkreisu, Oysandu, Rotfolu in Orlenu. V Muholdu je na malem pokopališču aleja, kjer jih je pokopanih 800.

»Krvava pot«, po kateri danes drve vozila naših prijateljev in nekdanih sovražnikov, je simbol trpljenja in boja. Ima pa še svojo posebno zgodbo. Resničnost ali legenda, ki je nastala v dnevih zverinskega mučenja in streljanja, živi med ljudstvom prav tako živo kot pred enajstimi leti. Pravi jo, da sta bila v taborišču Botten dva brata in ko je stražar na delovišču, na cesti med Rognanom in Bottenom, enega ustrelil, je drugi z njegovo krvjo narisal znamenje na skalo. Znamenje je še danes vidno, dež in sneg ga nista mogla izprati.

Spomine na tiste dni pa so letos Norvežani spet oživljali, ko je bila avgusta meseca v njihovi deželi delegacija Zveze borcev in v njej trije bivši interniranci. Delegacija je prišla k njim, da bi jim predala »Listine hvaležnosti«¹ jugoslovanskih narodov. Z drhtečimi rokami so sprejemali v rdeči usnjeni mapi, na pergamentu zapisane zahvalne besede s podpisom tovariša Tita. In bili so tako skromni, da o svojih dejanjih niso kdove kaj pripovedovali, ampak so govorili največ o pomenu in moralni pomoči osvobodilne borbe Jugoslavije njihovi borbi proti okupatorju.

V Ozenu je ob slovesni predaji zahvale predsedniku komune zmanjkalo besed — jokal je, učiteljica tudi in vsi ostali. V Korgenu vsaka druga hiša dopisuje z Jugoslovani. Nekdanji nadzornik na delovišču, ki so ga klicali »upka Rikos«, ni mogel priti na proslavo. Poslal je telegram: »Moje misli so bile z vami, Jugoslovani, ves čas po vojni!« Takrat, med vojno, pa je naše obveščal o dogodkih in delil z njimi malico. V Korgenu so bili žalostni in nejevoljni, ker so posmrtno ostanke prenesli na osrednje grobišče v Bottenu. Tam so namreč zbrali vse padle iz tabo-

rišč v severni Norveški. Želeli so, da bi bil spomin nanje vedno živ pred njimi.

Na te slovesnosti so prihajali starci, da bi pozdravili »svoje«² Jugoslovane. Z ognjem v očeh in v srcu so pripovedovali... da je okrog Trondheima ena skupina pripravila mrežo za sprejemanje pobeglih tovarišev in jih spravljala prek švedske meje. Glavnega organizatorja Koreja Neseta so zato leta 1944 odpeljali v koncentracijsko taborišče... da so v planini Stjerna, sredi močvirja, Norvežani zgradili kolibo, ki se še danes imenuje »srbska hiša«. Tam so skrivali jugoslovanske tovariše, dokler ni bila prosta pot do meje. Enkrat je moralo ostati v njej pet tovarišev celih pet mesecev. Norvežani so jim ves čas prinašali hrano. Neki starček je pripovedoval (takrat mu je bilo 65 let), kako je spremljal nekega mladeniča 300 km daleč do švedske meje. Spet drugi je Jugoslovana sam zdravil sedem mesecev, nato pa ga odpeljal do švedske meje. Umiril se je šele tedaj, ko je videl internirančev hrbet na švedski strani.

Eden izmed bivših internirancev, član naše delegacije, je obiskal tudi »srbsko majko«, visoko ženo, ki kaže šestdeset, ima pa osemdest let. Njena stara, lesena, skromna hiša stoji v Bottenu, ob vhodu v dolino taborišča, dolino smrti. Težko je pričakovala svoje »sinove«, a dočkala je enega samega. Snidenje je bilo pri-srečno. Ta starka je imela srce za naše fante, hranila in oblačila jih je, čeprav sama ni živela v izobilju. Njena plemenitost bo ostala med živimi »sinovi«³ nepozabna.

Prijateljstvo, ki se je kovalo med dvema daljnima deželama v najhujših dneh borbe proti istemu sovražniku, je čvrsto. Plemenitejša in močnejše je, kot tista prijateljstva, ki jih sklene diplomacija. Zato je vsakdo, ki ga tod srečaš, prijatelj, in vsako prijateljstvo se začne s spominom na »Krvavo pot«. Zato so še zmerom topli grobovi v tej deželi dolgih dni in noči, snega in neskončne lepote ter čivjine.

Boža Smagur

Nekaj sto metrov od Polarnega znamenja je bilo koncentracijsko taborišče Polarkreis

NAŠA MNENJA IN STALIŠČA

V letošnji 10. številki smo pod naslovom »Na rob opisovanja partizanstva« objavili prispevek Franceta Vrečarja, v katerem le-ta kritično ocenjuje pred kratkim izšlo knjigo Ivana Jana-Srečka »Med gorenjskimi partizani«. Vrečarjeva ocena knjige je, razumljivo, izzvala precej različne komentarje. Na Gorenjskem, kjer so celo dvomili v njeno dobronamernost, pa je na primer naletela na negodovanje in nezadovoljstvo, češ da kritika, kakršna je, jemlje pogum vsem tistim, ki se ukvarjajo s pisanjem. To vidimo tudi iz tega, ker nam je Franc Konobelj-Slovenko, predsednik zgodovinske komisije pri Okrajnem odboru ZB v Kranju, poslal odprto pismo, nanašajoče se na v reviji objavljeno kritiko. Uredniški odbor revije »Borec« je na svoji zadnji seji znova obravnaval že objavljeno Vrečarjevo kritiko in poslani prispevek Franceta Konobelja-Slovenka. Glede Vrečarjeve kritike je odbor soglasen, da je vsekakor povedala tisto, kar je treba kritičnega povedati o Janovi knjigi, da pa se je omejila večidel na oceno njenih negativnih strani. Neizpodbitno pa je, da knjiga vsekakor pomeni precejšen delež k opisovanju partizanstva na Gorenjskem. Konec koncev pa je mnenje uredniškega odbora, da Konobeljevo odprto pismo, ki se nanaša na kritiko Franceta Vrečarja, prepustimo presoji bralcev. Pripomnimo naj še, da Konobeljev odgovor na Vrečarjevo kritiko objavljamo v celoti.

ODPRTO PISMO »BORCU«:

O objektivnosti

»Prezgodaj je še. Nemci so nepremagljivi. Italijanov je kot listja in kaj boste vi, ki vas je samo peščica. Sicer pa se ne znate vojskovati, saj nimate vojaških strokovnjakov!« Tako so nam govorili v prvih letih partizanstva.

In zmagali smo s tremi puškami, ki jih je našla četica delavcev in drvarjev v zapuščenih bunkerjih, ki so jih zgradili »vešči vojaški strokovnjaki«. Brez znanja in prakse smo začeli. Le zavest, da se borimo za nekaj poštenega in pravičnega, nas je vodila in nam vlivala pogum, da nismo odnehali niti v najtežjih dnevih.

Take misli so me preletevale, ko sem čital kritiko knjige Ivana Jana-Srečka »Med gorenjskimi partizani« v 10. številki »Borca«. Odkrito in odločno trdim, da kritika, kot jo je napisal France Vrečar, ne sodi v naše časopise, najmanj pa v revijo »Borec«, ki bi morala prva podpreti vsako iniciativo naših borcev

pri pisanju spominov in dogodkov o NOB. Mar je res knjiga Ivana Jana tako slaba, da ne bi zaslužila vsaj skromne pohvale?

Mislim, da je knjiga mimo ostalih podobnih poskusov lahko samo nova pobuda za ostale borce in tudi za tiste, katerih naloga je, da bi take knjige pisali in ki bi bile brez slovničnih in literarnih napak in v katerih ne bi bilo dvomljivosti.

Praksa preteklosti ne sme biti naše napotilo. Kaj bi se zgodilo, če bi pričeli iskati ljudi, ki bi smeli pisati take knjige in ki bi smeli pisati zgodovino?

In našel se je nekdo, ki hoče Jana primerjati s Tolstojem in Albertom Mathiezom. Zakaj vse to? Komu naj služi taka kritika? Naj čakamo sto let, da bodo zbrani dokumenti, naj naši partizanski pisci postanejo knjižni molji in naj bi vsak od njih prečital 20.000 knjig, preden bi se lotil pisanja? Torej naj prečitamo vso

zgodovino od »Mojzesa do Franca Jožefa?« Lepi nauki! Hvala zanje.

Mislim, da je tako filozofiranje brezplodno. Zgodovine o narodnoosvobodilnem gibanju ne bomo na ta način nikoli napisali.

In ugotavljanje, da je to črno-belo pisanje. Mislim, da to lahko govorimo samo o »Vrečarjevi« kritiki, pač pa da je v njej samo vse črno in da belega sploh ni.

Ze deset let je minilo od končane vojne in koliko je že napisanega o slovenskih partizanih? Bore malo, spričo toliko prelite krvi, ki jo je moral preliti slovenski narod za svojo osvoboditev. Izgleda, da se le premnogi držijo »Vrečarjevega« načela, da je danes še prezgodaj pisati o bližnji preteklosti.

Torej se bojimo resnice. Na dan z njo. To naj bo naše napotilo. Zakaj bi se bali pisati resnico?

Zakaj naša notranja in zunanja politika žanjeta take uspehe? Mislim, da je vsem jasno, da prav zaradi tako odkrite in jasne politike našega državnega vodstva.

In zakaj bi mi torej čakali? Vprašamo se: »Kdo je bolj upravičen pisati resnico kot prav mi, ki smo doživljali ta boj?« In če je bila borba trda in včasih tudi »nečedna«, zakaj bi jo morali danes olepševati? Zakaj bi se bali napisati o ušeh, zakaj bi se bali napisati o likvidacijah naših nasprotnikov? Zakaj bi se tako bali Nemce preimenovati v »Švabe«, ko so nam bili vsak dan pa petami in smo jih takrat samo tako imenovali?

Tudi čitatelji nam ne bodo zamerili. Izkušnje kažejo, da ljudje raje vidijo partizane take, kot smo bili in zakaj bi torej danes »likali partizanske uniforme« in hodili v lakstih škornjih, ko smo pa večkrat hodili bos in imeli noge zavite v preperele cunje, kot smo pa bili obuti.

Kadar bomo borci napisali, kar smo doživeli in občutili, tedaj naj se lotijo dela tisti, ki so po »Vrečarjevem« mnenju edino »upravičeni in zvečičavni« pisati take knjige. Ta čas pa naj se zabubijo v zgo-

Ive Šubic:
Ranjenec

dovino, da bodo pozabili o partizanih še to, kar jim je znanega.

Nismo krivi, da nismo literati in da nismo poklicni zgodovinarji. Za tem tudi ne težimo. Težimo samo za tem, da ljudem posredujemo to, kar smo doživeli, pa čeprav se včasih mogoče preveč po »kmečko« ali »drvarsko« izražamo. Skušamo včasih napisati tudi naše občutke in prepričani smo, da nas ljudje razumejo. Samo pogledajte, katere domače knjige so največ prodane!

Iskreno pa želimo, da nam vsi tisti, ki nam lahko pomagajo, priskočijo na pomoč. Tudi za njih bo dosti dela. Se preveč. In ne bo se jim treba izmišljati zgodb. Nam pa se ne bo treba boriti s »kocbekovščino«. Samo stopijo naj do posameznih partizanov. Romane bodo lahko pisali o njihovih dogodivščinah, ki so jih doživeli v borbi. Sami se partizani le neradi lotimo pisanja. Vse preveč smo skromni, kar pa je tudi naša odlika, pa tudi naša Ahilova peta.

Zato nikar ne govorimo o čakanju, saj smo že tako predolgo čakali. Danes ni več tak čas, ko se kolesa sučejo enakomerno. Plaz, ki se je utrgal in potiska svet preko vseh zaprek v socializem, je nezadržljiv. Torej ni več čas za razmišljanje, oklevanje in polemiziranje. Zgodovina našega boja je šola, je nauk, ki ni potreben onim, ki bodo prišli za nami čez sto let. Ta nauk je potreben nam, da se kalimo in da prevzgajamo našo mla-

dino, ki pozna bolje zgodovino osvajanj Amerike in kavbojščino, kakor pa našo partizansko zgodovino. In mogoče je prav tu iskati vzroke napak, ki jih ugotavljamo pri današnji mladini.

In še nekaj o sami Janovi knjigi. Res ima nekatere pomanjkljivosti. Katera knjiga pa jih nima? Saj sta še Cankar in Prešeren naredila napake, zaradi katerih so jih celo proglašali za krivoverca. Toda, da v tej knjigi ni ničesar dobrega, to ne more nihče trditi, najmanj pa Vrečar, ki, kot kaže, zgodovino partizanstva na Gorenjskem bolj slabo pozna. Vsak dogodek, ki ga je Jan v svoji knjigi opisal, je za nas nov dragoceni dokument. V njej so mnogi našli sebe. Res je, da je nekatere tudi pozabil ali izpustil, ali pa je o nekaterih premalo napisal. Toda temu se ne bo mogel nihče izogniti, ko pa je bilo toliko partizanov.

Celo naslov ni Vrečarju všeč, ali pa ga ni dobro prečital. Naslov ne zahteva, da bi morala knjiga obsegati vso zgodovino Gorenjske in če bi Vrečar dobro prečital, bi lahko razbral, da knjiga piše o gorenjskih partizanih.

Nam, gorenjskim partizanom, je knjiga prav všeč. Saj smo tako odkrili nove dogodke in drobce zgodovine, ki bi morda celo ostali pozabljeni, da nam jih ni Jan posredoval.

Le še več takih prispevkov in del. Saj ne zahtevamo, da mora taka partizanska knjiga že biti literatura. Toda za-

meriti zopet ne smemo partizanu, če se ji hoče približati. Smo se pač mi že tudi nekaj naučili. Vso pravico imamo, da pišemo tako, kot smo dogodke doživeli, oziroma doživljali in kje je rečeno, da partizan ne sme tega zapisati, kar doživlja.

In taka zamera zaradi nekaterih slovničnih napak. Mislim pa, da to ni najhuje. Teže je to, da imamo prav partizani precejšnje težave, ko iščemo pomoči »po tem vprašanju«, da jo zelo težko najdemo ali pa se nam ta pomoč nudi za »masten« honorar, ki bi moral biti skoraj večji kot honorar za pisca.

Mi smo prepričani, da večina bralcev ne išče slovničnih napak, kot jih je iskal Vrečar in ki ni zaradi tega mogel ugotoviti, o čem knjiga piše, pač pa knjigo čitajo, da spoznajo del zgodovine, ki je v njej napisana.

V nameri, da koristim bodočim kritikom takih knjig in da vsaj s tem odprtim pismom dam priznanje Janovi knjigi, želim, da se moje mnenje objavi v naslednji številki »Borca«.

Prepričan sem, da bodo izrekli svoje mnenje tudi ostali borci in da bodo povedali, da jim tak način ocenjevanja partizanskih knjig in del ni všeč in da bi take kritike lahko samo zavrele vso iniciativo borcev, ki so jo pokazali v zadnjem času.

Bojim se, da se niso skrili za Vrečarjevo kritiko tudi sebični nameni, kajti v tem primeru bi bilo potrebno kritiko ne samo oceniti kot negativno in zgrešeno, temveč bi jo bilo treba tudi obsoditi. Uredništvu »Borca« in redakciji pa predlagam, da v bodoče take kritike zavrne, ker z njimi dosega prav nasprotno temu, kar bi morala revija »Borec« prva podpirati, to je: oživljati partizansko tradicijo in napeti vse sile za še večjo aktivnost v zbiranju partizanskih dokumentov.

S tovariškimi pozdravi!

Franc Konobelj-Slovenko,
predsednik zgodovinske komisije pri OOOB Kranj

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Odgovorni smo za zadostne učne podpore otrokom padlih borcev

SPRENOSOM določenih pristojnosti je letos prešlo na občinske ljudske odbore večidel tudi štipendiranje, predvsem pa pomoč za šolanje otrok padlih borcev. Organizacije Zveze borcev, moralno najodgovornejše za razvoj in vzgojo teh otrok, so nekoliko dvomile, da li bodo občine spričlo sorazmerno pičilih proračunov zagotovile potrebno pomoč, predvsem pa, kako bodo ustvarile v proračunih že določena sredstva. Kljub nekaterim nevšečnostim in težavam v letu 1956, a zlasti v decembru, lahko ugotovimo, da so ljudski odbori, razen nekaterih redkih izjem, dokazali, da je bila ta bojazen v glavnem neupravičena. O nekaterih okrajih in občinah celo lahko trdimo, da so smatrali skrb za otroke padlih borcev za svojo dolžnost in da so sredstva za pomoč pri šolanju razdelili po edino pravilnem načelu, v prvi vrsti otrokom padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Seveda velja pripomniti, da so to lahko pravilno in pravično storili le zato, ker jim je organizacija Zveze borcev pravočasno pripravila in predložila analizo realnih potreb in ker so člani Zveze sodelovali v komisijah za razdeljevanje učne pomoči.

Žal pa v nekaterih občinah Dolenjske in Primorske ni šlo vse gladko. Napačno bi bilo delati površne zaključke, češ da gre za gospodarsko slabše razvite kraje in da samo temu lahko pripišemo takšno stanje, čeprav gospodarskih razlogov ne kaže podcenjevati zlasti zato, ker je v teh krajih največ otrok padlih borcev. Vendar pa imamo tudi drugod v Sloveniji gospodarsko šibkejša občine z velikim številom teh otrok, ki so brez odlašanja in pomislekov zagotovile sredstva za učne podpore.

Glavni vzrok za zastoj v porazdeljevanju učnih podpor je v neaktivnosti tamkajšnjih or-

ganizacij ZB. Le-te namreč niso napravile točnega pregleda potreb, s katerim bi pred ljudskimi odbori opravičile svoje zahteve. Zato so bila, sevé, sredstva nezadostna že pri sprejemanju proračunov. Naša organizacija je nadalje prikazala le potrebe tistih otrok, ki že obiskujejo razne šole, saj je bilo pri dodeljevanju pomoči v navedenih

Božidar Jakac: Kurir Janezek (visoka jedkanica, 1944)

okrajih upoštevanih okrog 35 % otrok. To pa je precej pod republiškim povprečjem. To trditev potrjuje čedalje večja potreba po dopolnilnem šolanju otrok, ki so stari tudi po 15 let, pa nimajo zadostne izobrazbe, da bi se lahko izučili kake obrti, in ne nazadnje dejstvo, da le malo otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja nadaljuje šolanje v višjih srednjih in strokovnih šolah kakor tudi na univerzah.

Razen tega je za nekatere občine na Dolenjskem in Primorskem značilno, da v komisijah ljudskih odborov, kjer odločajo, komu in v kakšni višini bodo dodeljene podpore za

šolanje, ni članov naše organizacije, ali pa se je primerilo, da organizacija ni zahtevala, naj bodo merila za dodeljevanje učnih pomoči strožja in v skladu z razpoložljivimi sredstvi.

Oglejmo si, kako so v goriskem okraju razdelili občinska sredstva za pomoč pri šolanju v zadnjih štirih mesecih leta 1956! 618 prosilcem so bile izdane odločbe v povprečju 2250 din, kar znese okrog 13 milijonov din. Od tega so otrokom padlih borcev razdelili le okrog 4 milijone din in to v 227 primerih. Ugotovljeno pa je bilo, da je mnogo teh otrok ostalo brez sredstev, ali pa so, kot na pr. v Tolminu, dobili le po 1000 din. Ne gre za to, da bi ostalim otrokom odrekli učno pomoč, toda če so na razpolago le skromna sredstva, je družba dolžna pomagati v prvi vrsti otrokom padlih borcev. Podobno je v kopskem okraju: tam je bilo 1111 otrokom razdeljenih 11 milijonov din, od tega le 672 otrokom padlih borcev, v novomeškem okraju pa so med 625 otrok razdelili 8.300.000 din in od tega 340 otrokom padlih borcev 4.500.000 din.

Kot rečeno, so se nekatere občine zadovoljivo pobrigale za štipendiranje otrok padlih borcev oziroma za dajanje učne pomoči, vendar pa lahko trdimo, da organizacije Zveze borcev na Dolenjskem in Primorskem po večini niso zadovoljivo opravile svoje dolžnosti. Lahko se na pr. vprašamo, kdo bo prevzel odgovornost za malomaren odnos do otrok padlih borcev v Mokronogu, kjer je v občini ostalo denarja le 34.000 din, tako rekoč za učne podpore trem otrokom? Žal je podobno stanje tudi v Kamniku in Domžalah, kjer je zmanjkalo sredstev za pomoč pri šolanju za ves mesec december, medtem ko so mnoge gospodarsko nerazvite občine ljubljanskega okraja uspele zagotoviti potrebna sredstva. Nedvomno so tudi v občini Gorenja vas v kranjskem okraju in na Vranskem v celjskem okraju tam-

kajšnji odbori Zveze borcev krivi, da niso pravočasno poskrbeli za sredstva za šolanje v okviru občinskih proračunov.

Dalje je treba naglasiti, da so povprečja učnih podpor sorazmerno nizka in da bo treba to prihodnje leto popraviti. Pri vsem tem se ni moč znebiti vtisa, da organizacije Zveze borcev niso napravile točnega pregleda potreb po učnih podporah in da so okrajne organizacije, ki imajo obilo zadevnih izkušenj, prepustile to delo občinam, ne da bi jim pomagale z nasveti in izkušnjami.

Pred nami je novo proračunsko leto in od naših skrbnih priprav in obrazložitev potreb je odvisno, na kakšno razumevanje bomo naleteli pri ljudskih odborih, ki bodo razpravljali o višini potrebnih sredstev. Zato je zdaj zadnji čas, da z nekaterimi podatki, bodisi glede potreb, bodisi glede prejemkov otrok padlih borcev, spopolnimo pregled stanja za vso Slovenijo. Kolikor je znano, šteje Slovenija trenutno še 10.200 otrok, ki so potrebni učnih podpor, torej okrog 2000 manj, kot pred dvema letoma. Slednji so v

glavnem končali šolanje in uk, se zaposlili v gospodarstvu, ali pa so ostali doma na posestvih. Več kot polovica otrok je starih od 11 do 15 let (vsega 5862), kar dokazuje, da bo družba dolžna še nekaj let skrbeti zanje in za njihovo šolanje. Od 15 do 18 let starih otrok je še 3556, nad 18 let pa še 782. Pri svojih družinah živi 8255 otrok, pri tujih družinah 835, a v internatih 938 otrok.

Pregleda dohodkov družinskih skupnosti, v katerih otroci živijo, nimamo, zato si lahko ustvarimo vsaj delno sliko stanja na osnovi dohodkov, ki jih prejema otroci bodisi iz naslova invalidske zaščite, bodisi iz naslova socialnega zavarovanja. Otroške dodatke prejema 37 % otrok v znesku 110.733.185 din, kar znaša povprečno 2447 din. Invalidnino prejema 61 % otrok, letno v znesku 39.875.475 din, pokojnino pa 17 % otrok v znesku 31.448.844 din letno, ali mesečno v povprečju 1555 din. Razen tega prejema še 5 % otrok invalidski dodatek in 4 % otrok pomoč kot žrtve fašističnega nasilja. Skupno torej znašajo prejemki na ime teh otrok 192.131.768 din letno. Ta vsota

na prvi pogled niti ni majhna, toda, če upoštevamo, da se v eni ali drugi obliki razdeli na 10.200 otrok, dobimo mesečno povprečje komaj 1433 din. Tolična so torej sredstva, ki so zagotovljena otrokom z zakonom, ne upoštevaje dohodke družinske skupnosti, v katerih le-ti živijo.

Kot pomoč za šolanje pa je bilo letos, podobno kot prejšnja leta, otrokom padlih borcev dodeljenih precej sredstev, ki so jih zagotovili okrajni in občinski ljudski odbori, kakor tudi številna gospodarska podjetja. Tako so otroci letos prejeli 139.144.391 din, in to: 5811 otrok v obliki nepopolnega vzdrževanja 89.956.627 din ali v mesečnem povprečju 1281 din; 287 otrok (v glavnem brez obeh staršev) 19.319.524 din kot popolno vzdrževalnino v mesečnem povprečju 5791 din in 1175 otrok v obliki štipendij 28.075.520 din v povprečju 1824 din na mesec. Če ta sredstva razdelimo na število 7448 otrok, kolikor jih to pomoč prejema, dobimo mesečno povprečje 1550 din. Skupno torej na otroka 3000 din mesečno, če upoštevamo še dohodke, izvirajoče iz zakonitih pravic otrok. Vsekakor moramo k temu prišteti še obveznosti mater in svojcev do teh otrok, kar v nekaterih primerih da večjo, a v drugih spet manjšo vsoto.

Razumljivo je, da so ta sredstva večinoma nezadostna, zlasti če upoštevamo, da so stroški za vzdrževanje v internatih znatno višji. V Ljubljani so na pr. v nekaterih internatih določili mesečno oskrbnino že kar na 7 do 9 tisoč din. Zato je tudi število otrok, ki živijo pri svojcih, zelo veliko (83 %) in mnogi otroci prav zaradi tega prenehajo nadaljnje šolanje, ker so prisiljeni živeti v internatih. Od tod tudi razlog za težave pri vključevanju otrok v višje šole.

V osnovnih šolah do 4. razreda osemletke je še 16 % otrok, v osemletkah od 5. do 8. razreda ter v gimnazijah od 1. do 4. razreda še 47 % otrok, v višjih gimnazijah 3,8 %, v strokovnih šolah 7 %, na univerzi pa vsega 2 % otrok

ORGANIZACIJE — ČLANICE FMAC

AVSTRALIJA

Med nacionalnimi organizacijami, ki so bile lani in letos sprejete v Svetovno federacijo bivših borcev, je tudi Združenje oklepniš odredov kraljevske armade v Avstraliji, ki je bilo uradno osnovano 4. februarja 1946 v Sidneyu in ki združuje okrog 8000 članov. Po statutu so člani Združenja lahko le tiste osebe, ki so bile v drugi svetovni vojni vsaj 6 mesecev v oklepniš enotah, ali za prve svetovne vojne v konjenici. Združenje pa si pridržuje pravico, sprejeti med člane vse tiste osebe, ki bodo včlanjene s posebno odločbo. Vsi člani so enakopravni ne glede na čine in vojaške naslove. Splošni cilji te organizacije so: krepitev tovarištva med člani oklepniš formacij in pomožnih enot; izkazovanje pomoči z nasveti in dejanskimi ukrepi članstvu; organiziranje raznih športnih manifestacij, katerih dohodki se porabijo za vzdrževanje klubov in drugih ustanov; sodelovanje s sorodnimi organizacijami na vseh javnih manifestacijah, kakor tudi v borbi za ohranitev miru na svetu. — Doslej je Združenje izvajalo članom več prednosti, tako z ozirom na zaščito njihovih pravic, kakor tudi glede štipendiranja njihovih otrok. Prav tako se je Združenje pobrigovalo za boljše zdravstvene pogoje vojakov, ki služijo v oklepniš enotah. — Organizacijo vodi Izvršni federalni biro s 5 člani, izbranimi na kongresu organizacije.

padlih borcev. Učencev v gošpodarstvu je 14 %, ostalih 11 % pa je v dopolnilnih šolah, ali pa so doma in niso vključeni niti v šolanje niti v zaposlitev.

Naloga naših organizacij v prihodnjem letu je predvsem ta, da bodo v tesnem sodelovanju z ljudskimi odbori vsklajevale pomoč za šolanje otrokom z dejanskimi potrebami, upoštevaje vse otrokove dohodke. Pri tem pa si je treba prizadevati, da v Sloveniji izboljšamo mesečno povprečje tako pri delnem vzdrževanju, kakor tudi pri štipendiranju, kar pomeni, da bo treba vsakakor zagotoviti tudi večja proračunska sredstva.

Na koncu pa še beseda o obveznosti mater in skrbnikov do otrok padlih borcev! Gre namreč za pojav, ki je, na srečo redek, da namreč nekatere matere in tudi otroci menijo, da je družba dolžna prevzeti v celoti breme njihovega šolanja. Zato tudi ne prispevajo redno tistih sredstev, ki jih prejema po zakonskih osnovah, medtem ko brez kakega obzira uporabijo sredstva, ki bi jih ljudski odbori lahko dodelili drugim, bolj upravičnim in socialno šibkejšim prosilcem. So primeri, da nekatere matere dolgujejo oskrbovalnino v internatih tudi po več mesecev, neka brezvestna mati pa je celo v druge name-ne porabila denar, namenjen za otrokovo šolanje. Odveč je pripomniti, da takšni primeri škodujejo ugledu drugih, bolj vestnih staršev in skrbnikov in konec koncev onemogočajo šolanje drugim otrokom, ki zaradi skromnih učnih podpor ne morejo obiskovati oziroma nadaljevati šol.

Iz vsega tega sledi, da je naša organizacija neposredno odgovorna, da bodo v prihodnjem letu zagotovljena zadostna finančna sredstva za šolanje otrok padlih borcev in da je tudi moralno dolžna vsa ta sredstva uspešno uporabiti za napredek otrok. Prav tako pa so tudi otroci dolžni upravičiti skrb, ki jim jo že več let izkazuje naša družba, z vestnostjo in marljivim učenjem.

Jože Bertancelj-Marjan

Iz spomeniške dejavnosti ZB

NAVADA JE, da konec leta napravimo sklep, kaj smo koristnega storili za našo družbeno ureditev in, kadar gre za dejavnost Zveze borcev, med drugim tudi, kako smo se odložili spominu tistih, ki so postavili temelje naše nove družbe in za to darovali svoja življenja. Namen tega sestavka pa je tudi, da izrečemo priznanje vsem tistim organizacijam Zveze borcev, ki so bile v letu 1956 posebno dejavne v postavljanju spomenikov, spominskih plošč in obeleževanju zgodovinskih objektov iz narodnoosvobodilne vojne. Takšna pohvala je tembolj umestna, ker so organizacije ZB, ki jih bomo navedli, postavile spomenike večidel s svojimi sredstvi in darovi, ki so jih prispevali prebivalci občin, vodstva tovarn, množične organizacije in drugi.

Med najbolj aktivnimi na spomeniškem področju v letu 1956 je bila Zveza borcev v okraju *Ljubljana*, ki je postavila skupaj 12 spomenikov in vzdala 8 plošč v spomin na padleorce in žrtve fašističnega nasilja. Po občinah ozi-

roma krajih je bila spomeniška dejavnost takšna: v Dobrovi so letos 6. maja odkrili spomenik padlim borcem, v Vikračah pri Šentvidu pa 13. maja doprsni kip narodnemu heroju Francetu Rozmanu-Stanetu. Spomenike so potem postavili ter odkrili še 4. julija na Dolenjski cesti pri Strelišču v Ljubljani (padlim borcem), nad Cerknico 4. julija, v Komendi pri Kamniku 29. julija (padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja), v Moravčah 5. avgusta, kjer so hkrati vzdali spominsko ploščo z imeni 83 padlih borcev in žrtev fašizma, v Skaručni 2. septembra 21 padlim borcem in žrtvam, v Šentjurju (Grosuplje) 28. oktobra 63 padlim borcem, v Kozarjah pri Viču 29. novembra padlim borcem in žrtvam, na Drenovem griču 29. novembra padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja ter v Pirničah pri Domu, kjer so 8. junija letos odkrili relief na spomeniku.

Nato sledi Zveza borcev okraja *Kranj*, ki je postavila 6 spomenikov, uredila dve grobišču in vzdala 2 plošči v

Skupina starih dolenjskih partizanov pred spominsko ploščo na Badovinčevi hiši pri Zajcu na Gorjancih (4. julija 1956)

spomin na padle borce in žrtve fašističnega nasilja. Spomenike oziroma plošče so postavili v Križah pri Trzihu 22. julija v spomin na padle borce, na Primskovem 22. julija, na Dan vstaje, v spomin na padle telovadce (društvo »Partizan«), v Ljubnem na Gorenjskem 16. septembra, kjer so med drugim uredili tudi grobišče padlih borcev in talcev, v Delnicah pri Poljanah, kjer so 26. septembra tudi obeležili mesto, na katerem so se v letih 1942—45 zadrževali kurirji Glavnega štaba v Struževem pri Kranju, kjer so 25. novembra odkrili spomenik padlim borcem, v Mošnjah pri Radovljici, kjer so 28. oktobra letos počastili spomin 20 talcev, ustreljenih 17. oktobra 1941, v Cerkljah pri Kranju, kjer so 4. julija letos vzdali ploščo v spomin na padle borce, v Hotavljah in na Podljubelju, kjer so 24. novembra odkrili ploščo v spomin na Poljake, ki so umrli v bivšem nacističnem taborišču.

Tudi Zveza borcev okraja Celje je letos postavila 6 spomenikov in vzdala 2 spominski plošči, in sicer v Rečici ob Savinji 30. aprila v spomin na 80 padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, v Vojniku 1. maja v spomin na 23 padlih borcev, v Dobrni 8. julija 37 padlim borcem, v Solčavi dne 22. julija v spomin na padle borce, v Šentjurju pri Celju 21. oktobra v spomin na 132 padlih borcev in žrtev nacizma, v Stranicah pri Konjicah 29. novembra v spomin na padle borce, v Šentilju pri Velenju 22. julija, na Dan vstaje, kjer so uredili grobišče 6 padlim borcem z manjšim spomenikom ter v Kompoljah pri Štorah 15. julija, kjer so vzdali ploščo na Ocvirkovi hiši v spomin na predvojne komuniste, ki so se tu shajali.

V novomeškem okraju je Zveza borcev ob pomoči ostalih množičnih organizacij ter prebivalstva postavila 3 spomenike, uredila troje grobišč in vzdala 2 plošči v spomin na padle borce in žrtve fašističnega nasilja. V Dolenjskih Toplicah 21. VII. v spomin na

ustanovitev brigade VDV leta 1944, na Vrheh pri Trebnjem 22. julija v spomin na 23 padlih borcev in narodnega heroja Jožeta Slaka, v Jelendolu na Rogu v spomin na 54 borcev, ki so umrli v partizanskih bolnišnicah v Jelendolu in Jelenbregu, v Starem logu 26. oktobra 31 padlim borcem, ki so prav tako umrli v nekdanji partizanski bolnišnici, v Zgornjem Hrastniku 26. oktobra 69 borcem, umrlim v nekdanji bolnišnici, v Grabrovcu 23. septembra padlim borcem, na Gorjancih pri Badovincu 29. junija letos (tu so 29. junija 1942 borci gorjanskega odreda pregnali italijanske fašiste iz postojanke pri Badovincu) in v Metliki 4. julija na mestu, kjer so se leta 1941 zbrali prvi aktivisti OF.

V okraju Kočevje so tudi odkrili 3 spomenike, in sicer v Kočevski reki 13. maja v spomin na 69 padlih borcev, v Dobropolju 22. julija 51 talcem in 103 padlim borcem, katerim so uredili tudi grobišče ter v Čačičah pri Kočevju, kjer so postavili in dne 22. julija odkrili spomenik padlim talcem, ustreljenim 7. avgusta leta 1942.

Zveza borcev okraja Trbovlje je v letu 1956 postavila in odkrila 3 spomenike ter uredila 3 grobišča, in sicer v Orehovci (Izlake) 1. julija; spomenik so postavili na mestu, kjer so 18. maja 1944 Nemci zažgali 4 hiše in vanje pometali 16 ljudi, ki so živi zgoreli, v Pišecah 22. julija letos spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, v Zagorju na pokopališču dne 5. maja 19 talcem, ustreljenim leta 1944 ter 28. maja Antonu Okrogarju-Nestlu, narodnemu heroju. V Radečah so na pokopališču postavili spomenik 33 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, na Dobencu 4. julija padlim borcem, pri Jurkloštru 22. julija padlemu borcu, kapetanu Saterlju Tonetu ter na Vrheh nad Trbovljami 22. julija padlim borcem VDV bataljona.

V koprskem okraju je Zveza borcev postavila 3 spomenike ter jih odkrila 22. julija v Banki pri Divači (ne da bi bil

načrt odobren!), 16. avgusta v Prestranku ter predvidoma 29. novembra v Sežani (vtem ko to poročamo, še ni gotovo, če bo spomenik v Sežani odkrit v letu 1956).

V okraju Gorica so v letu 1956 odkrili naslednje spomenike oziroma plošče v spomin na padle borce: na Vojskem 4. julija v spomin na 305 padlih borcev IX. korpusa (tu so hkrati uredili tudi grobišče), v Vel. Žabljah, v Dornberku 22. julija, v Spod. Idriji predvidoma 29. novembra v spomin na 116 padlih borcev, pokopanih na pokopališču in Na bukovem (Cerkno) 4. julija, kjer so vzdali 3 plošče v spomin na tri aktiviste, ki so jih Nemci zažgali v neki hiši.

Zveza borcev ptujskega okraja je nadalje odkrila spomenik, posvečen padlim borcem in narodnemu heroju Jožetu Lacku (22. julija) ter uredila grobišče, oboje v Ptuj.

Murskosoboški okraj: tu je Zveza borcev uredila grobišče padlih borcev in žrtev fašizma v Vidmu ob Ščavnici (2. septembra letos) ter v Cezanjevcih v spomin na ustreljene talce prav tako uredila grobišče (letos 11. novembra).

Zveza borcev okraja Ljubljana, ki smo jo omenili na začetku, je odkrila letos tudi 8 plošč, in sicer v Spod. Šiški 14. maja v spomin na 37 padlih telovadcev, na Gumniškem vrhu (Škofljica) 16. junija, kjer je bilo zbirališče prvo-borcev leta 1941, v Brodeh (Tuhinj) 22. julija, kjer je bila bolnišnica, na Golčaju pri Blagovici 8. julija, kjer je Kamniški bataljon vodil trde boje z nemškimi policisti, na Zlatem polju 1. avgusta, v spomin na 10 talcev, v Babnem polju 15. julija v spomin na 23 padlih borcev notranjskega odreda, v Preski pri Medvodah 15. julija ter v Babnem polju na pokopališču 28. oktobra v spomin na padle borce.

V mariborskem okraju pa je Zveza borcev odkrila en spomenik ter uredila dvojne grobišče, in sicer 30. junija v Limbušu (Pekre) ter 22. julija v Voličini (Slovenske gorice).

Grobišča na Rogu

Prostrani Rog s stoletnimi gozdovi, v katerih so bili med osvobodilno vojno skriti partizanski tabori, bunkerji, baze in bolnišnice, je posejan s kostmi padlih borcev. Sem pa tja je bila po vojni tod obnovljena kaka bolnišnica ali baza, zastran grobov pa je že kazalo, da jih nihče ne bo uredil. Zato je bilo tem večje zadovoljstvo borcev in drugih prebivalcev novomeškega in kočevskega okraja, ko so letos konec oktobra zvedeli, da jih Zveza borcev vabi k slovesni žalni svečanosti na urejene grobove pri nekdanjih partizanskih bolnišnicah padlih ali umrlih borcev. Šlo je namreč za grobišča v Gornjem Hrastniku, Jelendolu in Starem logu, ki so bila 26. oktobra letos slovesno izročena v varstvo prebivalcem novomeškega okraja in njihovim občinam. Te komemoracije se je kljub temu, da je bila sredi tedna, udeležilo nad 1000 ljudi iz bližnje in daljnje okolice. Prišli so tudi znani vodje osvobodilnega boja in predstavniki oblasti ter družbenih organizacij, med njimi predsednik GO ZB NOV Slovenije Ivan Maček-Matija, Tone Fajfar, Janez Vipotnik, Franc Krese-Čoban, Jože Borštnar, Edo Turnher in drugi.

Seveda s tem še ni zaključeno delo spomeniške komisije na tem področju, kajti na Rogu in v njegovi okolici je še mnogo grobov, ki jih bo treba prekopati in urediti skupna grobišča. S tem v zvezi je spomeniška komisija pri Glavnem odboru ZB v Ljubljani nedavno izdelala načrt za leto 1957, po katerem bodo prihodnje leto med drugim uredili partizanska grobišča v Komarni vasi, pri Vinici, v Lesenkamnu ozir. Resi ter na Pugledu vrh Roga.

V Komarni vasi sta trenutno dve grobišči, eno ob cesti, a drugo, večje, kakih 150 m izza vasi. Slednje so našli pred kratkim in je komisija po ogledu sklenila vanj položiti posmrtno ostanke borcev iz grobov na Tolstem vrhu,

izpod Smrečnika, Spodnjega Hrastnika, Štal in Oreha. Grobišče izza Komarne vasi, kamor bodo položili posmrtno ostanke borcev iz naštetih vasi, bodo obdali z zidano kamnito ograjo in ga opremili s ploščo. Načrt za ureditev tega grobišča bo izdelal inž. arh. Lapajne. — Pripomnimo naj še, da se je v Komarni vasi pogosto zadrževala partizanska saniteta. Tod je bila od leta 1943 uprava SCVPB, ki je delovala do osvoboditve.

ceste. Zato ga bodo uredili in opremili s ploščo, na kateri bodo vklesana imena umrlih partizancov. Načrt za ureditev tega grobišča bo izdelal inž. Miloš Lapajne.

V Lesenkamnu oziroma Resi je grobišče 30 padlih borcev, ki so ga sedaj našli.

Na mestu, kjer je stala partizanska bolnišnica na Pugledu (delovala je od maja 1943 do 28. oktobra 1943), je grobišče, ki še ni odkrito. Zanj ve Janez Becele, ki je sedaj v službi na železnici v Ljubljani, leta 1943 pa je bil eden izmed osebja bolnišnice na

Ob odkritju partizanskega grobišča v Zg. Krastniku na Rogu, v katerem je pokopanih 69 padlih borcev, znana pa so imena le 27

Upravnik SCVPB je bil dr. Obračunč, a komisarja Milan Savinc oziroma Zoran.

Pri Vinici, kjer si je komisija ogledala partizansko bolnišnico in ugotovila, da bi bila obnova tega objekta, kakor tudi njegovo vzdrževanje predrago, bodo na mestu, kjer je bila bolnišnica, postavili primeren kamen z napisom, koliko časa je bolnišnica delovala in koliko ranjenecv je sprejela. Zraven bolnišnice leži grobišče 31 umrlih ranjenecv, ki je dobro vidno s

Pugledu. Prvi upravnik te bolnišnice je bil dr. Miki Zupančič, pozneje pa dr. Božena Ravnikarjeva.

Naslednje grobišče je na mestu nekdanje bolnišnice, ki so jo Nemci ob ofenzivi 28. oktobra 1943 zverinsko napadli. Tu so pokopani ostanki 27 ranjenecv, ki so zgoreli v bolnišnici, ki so jo Nemci prej polili z bencinom. Prostor, na katerem je grobišče, ima izredno lepo lego in je dostopen s ceste. Načrt za ureditev grobišča bo izdelal inž. Lapajne.

KRATKE NOVICE

● **HELSINKI** — Predsednik finske republike Uro Kekonen je za tradicionalno proslavo tedna finskih vojnih invalidov, ki je bil septembra letos že trinajstič, na bivše bojevnike naslovil poslanico, v kateri je dejal, da so strahote in škoda, ki jih je povzročila minula svetovna vojna, ogromne in da svet še zmerom trpi zaradi njih. Poudaril je pomembno vlogo Združenja finskih vojaških vojnih invalidov v odstraanjevanju vojnih posledic, pri čemer je pohvalil zlasti vzorno službo rehabilitacije in socialne pomoči.

● **WASHINGTON** — Nedavno je Ameriška administracija bivših borcev izdala priročnik z naslovom »Zaposlitev popolnoma slepih veteranov iz minule svetovne in korejske vojne«, ki je namenjen voditeljem administracije za usmerjanje bivših borcev, ki so v vojni oslepeeli, v nove poklice. V tej knjigi so mnoga dela, ki so jih objavili bivši oslepeeli borci s področja sodstva, novinarstva, kulture in vzgoje.

● **KUKUREČANI** — Na nedavni konferenci v Kukurečanih (Tikveš) je Zveza borcev ob podpori tamkajšnje oblasti proglasila vasi Crnoe in Petilep za zgodovinska kraja. Obe vasi sta namreč znani iz prvih dni vstaje makedonskega naroda.

● **KOČANE** — V okviru slovesnih proslav na čast osvoboditve so v Kočanih med drugim sprejeli tudi odlok o nagraditvi najboljših del študentov, srednješolcev in pionirjev. Kakor tudi del s področja prosvete, kulture in politične ekonomije. Nagrade v višini 600.000 din bodo razpisali vsako leto in jih slovesno podeljevali na dan osvoboditve mesta.

● **PARIZ** — Po predlogu, ki ga je nedavno tega sprejel Komite za socialno skrb Sveta za Evropo, bodo borci-invalidi, ki potujejo z železnico, kmalu deležni posebnih olajšav. Na pobudo SFBB bodo vsaki državljani predložili, naj invalidom drugih držav nudijo iste ugodnosti kot lastnim invalidom. Prav tako bo SFBB svetovala svojim članicam, da bi nudile podobne olajšave osebam, ki invalide spremljajo. Te predloge bo proučile bržkone Posvetovalna skupščina za Evropo januarja leta 1957. Ugodnosti bodo invalidi lahko realizirali tako, da bodo v državi, po kateri bodo potovali, železniškim oblastem po-

kazali poseben dokument, potrjen od pristojnih oblasti svoje države, na katerem bo naznačeno, da ima invalid pravico do olajšav po novem sporazumu. Tako bo na primer oseba s 50 % ali več odstotki invalidnosti uživala 75 % popusta za vožnjo na železnici, morebitni spremljevalec pa bo potoval brezplačno.

● **LJUTOMER** — Sredi novembra so v Cezanjevcih pri Ljutomeru slovesno odkrili spomenik 25 talcem. Svečanosti se je udeležilo blizu 2000 pre-

tar ZB Ilija Došen, v razpravi pa je med drugimi sodeloval Djuro Pučar, ki je govoril o organizacijskih problemih in o razvoju socialistične demokracije. Za novega predsednika Izvršnega odbora GO Zveze borcev je bil izvoljen Uglješa Danilović.

● **PARIZ** — V Parizu, kjer je sedež Svetovne federacije bivših borcev, je nedavno zasedal Izvršni odbor te organizacije. O delu FMAC v času od VI. generalne skupščine do pričujočega zasedanja

Spomenik 25 talcem v Cezanjevcih pri Ljutomeru

bivalcev. Med gosti so bili ljudski poslanec Ivan Kreft, predsednik OLO Murska Sobota Franc Rogl, sekretar OO SZDL Jože Gričar in drugi. Sodelovali so: pevski zbori iz Ljutomera, Veržaja, Cezanjevcev in Ljutomera. Predstavnik množičnih organizacij in oblasti so položili 36 vencev, predsednik ObLo Ljutomer Rado Pušenjak pa je govoril o pomenu žrtev, katerim je bil odkrit spomenik v Cezanjevcih.

● **ZAGREB** — V Muzeju ljudske revolucije je bila razstava pod imenom: »Ujetniki-slikarji«, na kateri je 12 slikarjev iz naše države, ki so bili v ujetništvu, razstavljala svoja dela s tematiko iz ujetništva.

● **SARAJEVO** — Ob udeležbi 300 delegatov in članov Glavnega ter nadzornega odbora je v začetku novembra v Sarajevu zasedal III. kongres Zveze borcev Bosne in Hercegovine. O delu Zveze borcev med II. in III. kongresom je poročal sekre-

tar poročal sekretar g. Curtiss Campagne, ki se je dotaknil zlasti problemov rehabilitacije in kmetijske prekvalfikacije v Burmi, Egiptu, Indiji in drugih nerazvitih državah. Na koncu pa je g. Campagne izrekel priznanje jugoslovanskim francoskim bojevniki organizacijam za uspešno organiziranje mednarodnih letovišč za otroke padlih borcev.

● **PRILEP** — V pripravih na bližnji kongres Zveze borcev LR Makedonije je Ljudski odbor v Prilepu sklenil urediti veliko partizansko grobišče v tem mestu, kjer je počila prva puška na okupatorja v Makedoniji.

● **SARAJEVO** — Na osnovi ankete, ki so jo razpisali letos avgusta, so v LR Bosni in Hercegovini ugotovili, da ima naša republika 30.447 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja do 13 let starosti. Od teh je 5307 otrok brez obeh staršev in 25.140 z enim živim roditeljem. V šole in obrt je vključenih 20.330 teh otrok. Med ostalimi 10.077

otroki, ki žive pri starših ali skrbnikih, jih je 1210 malone nepismenih in 2340 takih, ki so sicer končali osnovno šolanje, pa jih bo treba še to leto vključiti v srednje šole oziroma v obrtni uk.

● **SPLIT** — Splitčani so slovesno proslavili 12-letnico osvoboditve svojega mesta. V počastitev te pomembne obletnice je bila v Domu kulture slovesna seja Občinskega ljudskega odbora. nato pa polaganje vencev pred grobnico osvoboditeljev Splita na Narodnem trgu. Predstavniki vseh množičnih organizacij so vrh tega obiskali partizansko grobišče na novem pokopališču, kjer so položili mnogo vencev.

● **BEOGRAD** — Generalna direkcija državnih železnic je invalidom odobrila nekatere olajšave. Tako jim zdaj ne bo treba več stati v vrstah pred blagajnam na postajah in bodo imeli tudi prednost pri rezervaciji sedežev v vlakih. Sedeže jim bodo morali zagotoviti sprevodniki. Ta sklep je GDŽ sprejela na predlog CO Zveze vojaških vojnih invalidov sprito številnih pritožb in prijav, da železniški uslužbenci niso bili dovolj pozorni do vojaških vojnih invalidov.

● **RAVNA NA KOROŠKEM** — Organizacija Zveze borcev na Ravnah je sodelovala v okviru Koroškega kulturnega tedna z odkritjem spominske plošče padlim partizanom v Podgori. Pri žaln slovesnosti so sodelovali člani Združenja rezervnih oficirjev, godba na pihala DPD »Svoboda« iz Raven ter pripadniki predvojaške vzgoje, ki so izstrelili salvo na čast padlim borcem. Ploščo so odkrili v spomin na partizane, ki so jih januarja 1945. leta obkolili Nemci pri »Jurčku« in so padli v neenaki borbi z okupatorjem. To so bili Ferno Samec iz Kotelj, Albert Gostenčnik in neki borec iz Trbovelj. Hkrati je več borcev kasneje umrlo v Ravnah, nekaj pa so jih Nemci ustrelili. Plošča bo spominjala na padle zlasti gornike, ki bodo šli mimo Podgore na Plešivce.

● **SPLIT** — V bližini Bačvic, na 50 metrov visokem hribu, so začeli graditi svetilnik, ki bo hkrati spomenik padlim jugoslovanskim pomorščakom. Svetilnik-spomenik bo 36 metrov visoka zgradba in bo v spodnjem relief, ki bo prikazoval boje pomorščakov skozi stoletja. V parku poleg spomenika

pa bodo postavili žaro, kamor bodo vsako leto na Dan mornarice polagali vence. Spomenik-svetilnik bo zgrajen v dveh letih.

● GORNJI MILANOVAC

— Prebivalci Gornjega Milanovca in bližnjih krajev so predzadnjo nedeljo v novembru pospremili k zadnjemu počitku posmrtno ostanke narodnih herojev Svete Popovića, Dragomira Dražovića, Radisava Janičijevića in Tihomira Matijevića. Prekopa narodnih herojev v skupno grobnico se je udeležilo več tisoč prebivalcev, ki so pred grobnico položili okrog 40 vencev.

● SARAJEVO — Na nedavnem IV. kongresu Zveze vojaških vojnih invalidov v Sarajevu je član Zveznega izvršnega sveta odlikoval z Redom jugoslovanske zastave III. stopnje znanega prvaka Svetovne federacije bivših borcev Van Lanscota.

Slovesne podelitve visokega odlikovanja g. Van Lanscota so se med drugimi udeležili tudi predsednik ZVVI in podpredsednik SFBB generalpodpolkovnik Miloje Milojević, člani predsedstva in predstavniki Zveze borcev NOV Jugoslavije.

● BEOGRAD — Dne 18. novembra je v Beogradu umrl Sava Kosanović, član Zveznega izvršnega sveta, predvojni narodni poslanec in generalni sekretar Samostojne demokratske stranke. Znan je bil tudi kot publicist oziroma novinar ter politik, ki se je zlasti v dobi šestojanuarske diktature odlikoval kot borec proti samodržstvu in nastopajočemu fašizmu. Po zlomu stare Jugoslavije je v emigraciji aktivno delal za priznanje narodnoosvobodilne borbe. Z emigrantsko vlado je kmalu prekinil vse stike, se pridružil vladi Ivana Subašića v duhu sporazuma

Tito-Subašić, v vladi maršala Tita od 7. marca 1945 pa je bil imenovan za ministra informacij. Bil je član AVNOJ na tretjem zasedanju in član Začasne narodne skupščine DF Jugoslavije. Sava Kosanović je bil tri leta poslanik FLRJ v ZDA in je medtem ostal član Zvezne vlade. Nazadnje, po ustavni reformi leta 1953 in do smrti je bil član Zveznega izvršnega sveta. Za svoje zasluge je bil Kosanović odlikovan z Redom jugoslovanske zastave I. stopnje, Redom narodne osvoboditve in Bratstva ter enotnosti I. stopnje. S Savo Kosanovićem je Zvezni izvršni svet izgubil sposobnega in zelo dejavnega člana. Slava mu!

● GLINA — V Glini, znanim revolucionarnem mestecu izza osvobodilne vojne, kjer je bilo I. zasedanje ZAVNOH, posvečajo precej pozornosti spomeniški dejavnosti.

Tako so na tem področju postavili več spomenikov padlim borcem, med katerimi je najznamenitejša spominska grobnica žrtvam fašističnega nasilja. V Vlahoviču so postavili spomenik narodnemu heroju Vasiliju Gačeviću ter v Veliki Solni heroju Marjanoviču.

● TRZIČ — Konec novembra je bila pri spomeniku pod Ljubeljem komemoracija. Prvi tajnik poljske ambasade v Beogradu je ob navzočnosti zastopnikov organizacije Zveze borcev odkril v tem taborišču umrlim poljskim internirancem spominsko ploščo. Na plošči, vzdani v enega izmed blokov spomenika, je vklesano v poljskem jeziku: »Tu w Ljubelju na bratniej jugoslovianskiej ziemi zgineli polscy wlezniowie — ofiary hitlerowskiego faszyzmu. Czesc ich pamieci! Ambasada Polska w Belgradzie.« (Slika spodaj.)

Napisi na spomenikih NOB

*Darovali ste življenje
da mi živimo v svobodi.*

(BREZOVICA)

*Padli ste z vero
v naš narod!
Naj ne zamre
vaš spomin.*

(SKARUČNA)

*Od severa privrela
kruta so krdela,
da naša je beseda
od groze onemela.
Domove so požgali,
družine so odgnali,
pa bi se vdali?
Nikoli in nikdar.*

(MORAVČE)

*Tu si padel sredi trate
za svobodo domovine,
a hvaležna misel nate
v naših srcih ne premine.*

(MLADINU KIKLJU
POD ROŽNIKOM)

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Strumen vojak

Godbeniki VII. korpusa so decembra 1944 domovali v Gradacu. Nekega dne je odšla trojka k Pepci napravljat drva. Sihur in Gračnar sta žagala, Perc pa je klestil vejevje. Ker je bilo hladno, jim je domače dekle prineslo vrč toplega žganja. Perc ni maral zanj, zato pa sta žagarja dobila malo preveliko merico. Kaj kmalu se jima je zdelo, da se bukov hloed na kobilah pozibava in da vse okoli njiju stoji postrani.

Ravno tedaj pa je prijezdil v vas komisar korpusa polkovnik Hribar. Ko sta ga Sihur in Gračnar zagledala, jima je kri udarila v glavo. V zadregi sta se zatopila v delo ter se nista ozrla ne na desno ne na levo. Šele tedaj, ko se je komisarjev konj ustavil pri kupu nažaganih drv in pomolil glavo med žagarja, sta bila primorana pogledati komisarju v obraz. Sihur je izpustil orodje iz rok, se strumno vzravnaval, salutiral in kot nekad discipliniran vojak stare jugoslovanske vojske zavpil: »Izvolite, gospodine pukovniče!«

»Odakle si, družo?« ga je na videz resno vprašal komisar, čeprav je dobro poznal Sihurja iz prvega srečanja v Loški dolini.

»Kod Zidanog mosta, sa Hrastnika!« je odgovoril okajeni mož.

»Onda si Slovenac?« ga je speljeval polkovnik.

»Jeste!« je pritrdil Sihur in dvignil glavo še bolj pokonci.

»O, ti kranjski Janez, le kdo te je začaral!« je vzkliknil komisar, zmajal z glavo in odjezdil proti Semiču.

Sihur je še stal mirno, ko pa ga je Gračnar spomnil, kaj je čeval komisarju korpusa, se je hitro streznil. J. Š.-k.

ne travice. Nekoč so ga obiskali trije znanci in ga prosili za cigarete. Takoj jih je vprašal, kaj dajo zanje. Zapeli ti bomo, so rekli partizani. Johan je bil nad predlogom navdušen, a ko je ugotovil, da

med njimi ni basista, so morali poklicati še enega pevca, da je bil kvartet popoln.

Ko so zapeli štiri pesmi, jim je Johan dal le eno dogovorjeno cigareto, drugo pa je prižgal in zahteval, da zapoje še eno daljšo pesem. Ko so končali, je še enkrat globoko potegnil dim in jim dal še bore pol cigarete. Pevci so bili jezni, pa se niso izdali. Pristali so celo na nov pogoj: za vsako pesem — cigaretni ogorek. Ko je šel Johan v kuhinjo iskat ogorke, je tenorist Gustel snel s sušilne vrvice kranjsko klobaso z dolgim repom in jo skril pod suknjič. Fantje so težko zadrževali maščevalni smeh, a so vseeno še zapeli, pokramljali in pokadili ves zaslужek. Ob slovesu pa je Gustel pokazal Johanu izmajnjeno klobaso in mu zabrusil v obraz:

»Vidiš, to je pa namesto masti za potrpljenje!« J. Š.-k

BOREC IZ VSEBINE 12. ŠTEVILKE

Ob petnajstletnici Jugoslovanske ljudske armade (Mitja Ribičič-Ciril)	465
Partizanski pohod čez planino Igman (Miloš Rutar-Ružo)	468
Naš razgled po svetu (J. J.)	472
Mađžarski pretres	474
Primer Sommer — ponoven zasmeh nacističnih žrtev	477
Številka 52763 . . . (Fedor Bevc)	478
Iz taborišč I. Pohorskega bataljona tik pred njegovim koncem	479
Partizanka (Nada Carevska)	480
Stopeti (Stevo Popović)	484
Tri partizanske zgodbe (A. N.)	486
Zaupni dokumenti (Ivo Pirkovič)	488
Topovi so umolknili (Mile Pavlin)	493
Godba na bojišču (Jože Stok-Korotan)	495
Topli grobovi v mrzli zemlji . . . (Boža Smagur)	499

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:

O objektivnosti (Franc Konobelj-Slovenko)	503
---	-----

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Odgovorni smo za zadostne učne podpore otrokom padlih borcev (Jože Bertonec-Marjan)	505
Iz spomeniške dejavnosti Zveze borcev	507
Grobišča na Rogu	509
Kratke novice	510
Napisi na spomenikih NOB	511

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA:

Strumen vojak	512
Pesem — pol cigarete	512

Pesem — pol cigarete

Med vojno je živel v Srednji vasi priseljenec Johan, ki je zelo ljubil petje. Značilno zanj je bilo, da tudi v najhujši »tobačni krizi« ni bil brez žlaht-

